

MARGARET MEAD

**SPOL I
TEMPERAMENT
U TRI PRIMITIVNA
DRUŠTVA**

Margaret Mead
Spol i temperament u tri primitivna društva

Prevela Dunja Rihtman Auguštin
Urednik Rudi Supek

NAPRIJED – 1968

Naslov originala
Margaret Mead
Sex and Temperament in Three Primitive Societies
The New American Library of World Literature, Inc.
Deseto izdanje, januar 1962.

Margaret Mead — ličnost i djelo

Margaret Mead rođena je 1901. godine u Philadelphiji (Pennsylvanija) u Sjedinjenim Američkim Državama. Njezin se otac zvao Edward, i prema tome nije kćerka poznatog socijalnog psihologa i sociologa Georgesa Meada, kao što bi netko mogao pretpostaviti. Maturirala je na Barnard Collegeu 1923, a na Columbia University stekla je stupnjeve magistra nauke i doktora nauke. Udata je za poznatog antropologa Batesona. Već kao veoma mlada dobila je nacionalnu stipendiju za etnološka izučavanja i otišla na otočje Samoa da izučava život djevojaka i mladića, pa odatle potječe njezina prva knjiga »Corning of Age in Samoa« (*Doba mladenaštva na Samoi*). Godine 1928. dobila je drugu stipendiju i otišla da izučava pleme Manus na Admiralitetskim otocima kraj Nove Gvineje. Svoja zapažanja objavila je 1928. god. u knjizi pod naslovom »Growing Up in New Guinea« (*Dozrijevanje na Novoj Gvineji*). Nakon toga izučavala je još šest drugih plemena, a ponovila je svoje izučavanje istih plemena i poslije drugog svjetskog rata, da bi vidjela koliki je utjecaj izvršio rat i unošenje civilizacije na život i običaje ovih plemena.

U vezi s izučavanjima, triju plemena na Novoj Gvineji objavila je najprije »Sex and Temperament in Three Primitive Societies« (*Spol i temperament u tri primitivna društva*) 1935. god., čiji prijevod donosimo ovdje, a nakon ponovnog izučavanja istih plemena nakon rata objavila je »Male and Female. A Study of the Sexes in a Changing World« (*Muškarac i žena. Studija o spolovima u svijetu koji se mijenja*), 1949. godine.

Ove dvije knjige njene su najviše čitane i najviše raspravljane studije. Objavila je još niz drugih studija, koje se sve bave problemom kako specifična kultura jednog društva utječe na oblikovanje ljudske ličnosti. Među tim studijama navodimo »New Lives for Old: Cultural Transformations, Manus, 1928—1953« (*Novi i stari životi: kulturne preobrazbe, Manus 1928—1953*), 1956. god., »An Anthropologist at Work: Writings for Ruth Benedict« (*Jedan antropolog na djelu: spisi za Ruth Benedict*), 1959. god., »Continuities in Cultural Evolution« (*Spisi o kulturnoj evoluciji*), 1964. god. Bavila se i nekim pitanjima suvremenog društva iz čega je proizašla studija o kulturnoj distanciji, zatim studija o sovjetskom nacionalnom karakteru (1951), a za

UNESCO je u zajednici s jednom ekipom stručnjaka radila na publikaciji »Kulturni sistemi i tehničke promjene« (Pariz, 1955).

Osnovni interes Margaret Mead kreće se u oblasti odgoja i posebno oko pitanja oblikovanja ljudske ličnosti od rođenja do zrele dobi pod utjecajem socijalnih ili kulturnih faktora. Ona se počela baviti problemom »uvjetovanja društvenih ličnosti dvaju spolova«, kao što sama kaže, pod utjecajem socijalno-psiholoških, antropoloških i neopsihoanalitičarskih teza koje su se suprotstavljale ortodoksnim psihoanalitičkim shvaćanjima o urođenim muškim i ženskim karakteristikama, koji bi se razvijali uvijek u istoj preodređenoj shemi i davali uvijek iste crte i oblike ponašanja. Tako se, na primjer, muškarci uvijek ponašaju agresivno, a žene pasivno i više mazohistički. Isto se tako u doba puberteta javlja nužno »pubertetska kriza« (s negativističkim crtama, stanjima čežnje, zbunjenosti, i tako dalje). Tako je svoje prvo izučavanje na Samoi M. Mead posvetila pitanju da li se pubertetska kriza javlja u svim društvima ili ne, i pod kakvim zapravo društvenim uvjetima ona nastaje u nekom društvu.

Kritiku ortodoksnih psihoanalitičkih shvaćanja nailazila je u djelima autora koji su najviše utjecali na njezin intelektualni razvoj, kao što su Ruth Benedict, E. Sapir, R. H. Lowie, R. Linton, C. du Bois i drugi. Ova grupa antropologa željela je da na tačniji i provjereniji način utvrdi koliki je zapravo udio pojedine kulture na oblikovanje ljudske ličnosti, a koji dio pripada nasljeđu.

U američkoj antropologiji od 1930. godine dalje razvija se nastojanje da se utvrdi koliko ljudi proživljuju jednu kulturu, koliko kultura kao cjelina, kao konfiguracija vrijednosti i tipova ponašanja, kao oblik života utječe na formiranje karaktera. Tako E. Sapir smatra da kultura, isto kao i jezik, prožima na nesvjesni način život i ponašanje ljudi, tako da njena »značenja« dijele svi ljudi unutar jedne zajednice i preuzimaju određeni »stil« života, miroljubivi, ratoborni, konkurencijski, već prema dominantnim vrijednostima. R. Benedict je uvela u ova istraživanja pojam »kulturnog obrasca (*patterna*)« kao naročite cjeline ili totaliteta što prožimlje sve elemente društvenog života. Ova specifičnost jednog »kulturnog *patterna*« prodire u sve društvene institucije, uredbe, običaje, vjerovanja i daje joj pečat nečeg svojevrsnog po čemu se ona razlikuje od svih ostalih. Tako je izučavajući američke Indijance utvrdila da postoji jedna »dionizijska«

kultura kod Indijanaca iz velikih ravnica, a »apolinijska« kultura kod onih iz naselja (Pueblo Indijanaca). Svaka kultura ima svoje posebne ciljeve i možemo je definirati pomoću idejnih i afektivnih tendencija i motivacija. To znači da i pripadnici jedne određene kulture ili društva imaju neke zajedničke crte po kojima se razlikuju od ostalih, a koje su stekli pod utjecajem odgoja i života u toj kulturnoj zajednici. Na taj se način nastojalo više analitički utvrditi ono što se u starijoj literaturi nazivalo »genije« ili »duša« jednog naroda. U okviru ovih istraživanja psihoanalitičar A. Kardiner došao je do pojma »bazične ličnosti«, naime da pored čisto individualnih crta svaka ličnost nosi u sebi nešto što joj je zajedničko s kulturom u kojoj se razvila, što predstavlja neki opći koeficijent njene socijalizacije, njene manje-više nesvjesne identifikacije s vrijednostima koje vladaju u nekom društvu.

Tako je Margaret Mead u svojoj prvoj studiji o odgoju mladića i djevojaka na otočju Samoa pokazala da se oni razvijaju pod utjecajem sasvim drugačijih shvaćanja o spolnom životu i pomoću manje autoritativnih metoda, te kod njih uopće ne dolazi do »pubertetske krize«, koju naši udžbenici omladinske psihologije smatraju nužnom pojavom. Svoja ispitivanja je proširila na Novoj Gvineji, gdje je uzela tri plemena sa tri različite kulture da bi pokazala kako u odgoju pojedinca i oblikovanju njegove ličnosti »kulturni faktor« ima veći značaj od »prirodnog faktora«, te da su, štaviše, razlike među spolovima, koje mi smatramo »prirodnima«, u stvari uvjetovane društvenim utjecajima. M. Mead kaže da je njena knjiga »Spol i temperament u tri primitivna društva« izazvala više nerazumijevanja nego bilo koja druga. Ona to objašnjava svojim zaključcima, jer je na početku svojeg ispitivanja htjela samo utvrditi koliko su razlike među spolovima uvjetovane raznim kulturnim utjecajima, a došla je do zaključka da ti utjecaji utječu i na *temperament* ličnosti bez obzira na spol. Naravno da upotreba riječi »temperament« nije najsretnija, jer pod temperamentom mislimo na urođene crte čovjeka, one koje su uvjetovane njegovom biološkom konstitucijom ili fiziološkim faktorima, dok pod karakterom mislimo na stečene crte ponašanja. Vjerojatno A. Kardiner ima pravo kad smatra »bazičnom ličnošću« ono što M. Mead zove »temperamentom«, jer se očito radi o načinima socijalizacije konkretnih pojedinaca koji se biološki ili konstitucionalno razlikuju.

Kao i njena učiteljica Ruth Benedict, koja se pored nauke bavila i

pjesništvom, i Margaret Mead odlikuje se lijepim i živim literarnim stilom, tako da uspijeva približiti čitaocu situacije i probleme koji su veoma značajni za razvitak suvremene znanosti o čovjeku, a da pri tome znanstveni doprinos ne gubi ništa na vrijednosti.

Rudi Supek

Predgovor za izdanje godine 1950.

Ova je moja knjiga naišla na najslabije razumijevanje, pa sam se potrudila da shvatim zbog čega. Teškoće su, kako ih ja vidim, u ovome:

Pošla sam na teren godine 1931. da proučavam problem »društvene uvjetovanosti ličnosti obaju spolova«. Nadala sam se da će takvo istraživanje osvjetliti razlike među spolovima. Nakon dvogodišnjeg rada shvatila sam da materijal što sam ga prikupila mnogo više osvjetljava razlike u *temperamentu*, tj. razlike *prirođenih* osobina, bez obzira na spol. Zaključila sam da sve dok vrlo temeljito ne shvatimo kako neko društvo oblikuje sve svoje muškarce i žene prema idealu ponašanja koji je prirodan samo nekolicini, ili dok na jedan spol ne ograničimo ideal ponašanja koji neka druga kultura uspješno ograničava na suprotni spol, mi nećemo moći dovoljno inteligentno govoriti o spolnim razlikama. Ali kad je knjiga izašla, i često nakon toga, čak možda češće nakon što sam objavila »Male and Female« (*Muškarac i žena*) (knjiga u kojoj razmatramo razlike između spolova), bila sam optuživana da sam pisala *Spol i temperament* s pretpostavkom da ne postoje spolne razlike.

Nadalje, prema nekim čitaocima, moji rezultati prikazuju obrazac »previše lijep«. Kao što je poznato, želeći da osvjetlim problem razlika među spolovima, našla sam tri plemena na vrlo prikladnoj udaljenosti od oko 160 km. U jednom, i muškarci i žene postupaju na način kako bismo mi očekivali da će postupati žene — blago, roditeljski, susretljivo; u drugom, svi postupaju onako kako bismo mi očekivali da će postupiti muškarci — žestoko i inicijativno; a u trećem, muškarci postupaju prema našem stereotipu ženskog ponašanja — umiljati su, nose uvojke i idu u kupovinu, dok je obrazac za žene da budu energične, da rukovode i da se ne kite. To je po mišljenju mnogih čitalaca previše. Preljepo je. Kao da sam našla baš ono što sam tražila. Nesporazum proizlazi iz nedostatnog razumijevanja značenja antropologije, nerazumijevanja nepristranosti s kojom antropolog promatra i sluša, zapanjen i začuđen bilježi stvari koje sam ne bi mogao da nasluti. Istina je da pukom igrom slučaja (a bila je dovoljna naprosto sitnica — malo drugačiji savjet lokalnog službenika, ili napadaj malarije u koji drugi dan) neko od tih plemena ne bi bilo

izabrano. Umjesto njega bilo bi izabrano drugo i knjiga ne bi bila napisana u ovom obliku. Pa ipak, obrazac koji je prividno »prelijep da bi bio istinit« u stvari je odraz oblika koji leži u te same tri kulture, koje se, kao što to kulture čine, kreću unutar zamršenih i sistematskih mogućnosti naše zajedničke ljudske prirode. Te su tri kulture značajne baš u *tom* smislu i dale su mi bogat materijal o tome kako kompletno kultura može nametnuti jednom spolu ili jednom i drugom spolu obrazac koji je prikladan samo isječku ljudskog roda.

Najzad, teško je govoriti o dvije stvari odjednom — o spolu u smislu biološki datih spolnih razlika, i o temperamentu u smislu urođenih individualnih osobina. Željela sam da govorim o tome kako svaki od nas pripada jednom spolu te ima zajednički temperament s drugim pripadnicima istog spola i s drugim pripadnicima suprotnog spola. U našoj današnjoj kulturi opsjednutoj nizom dilema *ili* — *ili* postoji tendencija da se kaže: »Ne može ona i jedno i drugo. Jer ako pokaže da različite kulture mogu oblikovati muškarce i žene na način koji je suprotan našim pojmovima o urođenim spolnim razlikama, tada ne može u isto vrijeme tvrditi da spolne razlike *postoje*.«

Na sreću čovječanstva, može da bude ne samo ovako i onako nego i na mnogo drugih načina. Čovječanstvo može biti potaknuto suprotnostima koje se zasnivaju na različitim mogućnostima našeg temperamenta, na bezbroj različitih načina kako ljudska kultura raspodjeljuje istovrsne ili raznovrsne obrasce ponašanja. Biološke osnove razvoja ljudskih bića, iako stvaraju ograničenja koja valja pošteno priznati, mogu biti smatrane i kao mogućnosti koje ljudska imaginacija ni u kom slučaju još nije potpuno prozrela.

New York — juli 1950.

Margaret Mead

Napomena autora

Rezultati zabilježeni u narednim poglavljima dio su građe koju smo dr Fortune i ja sakupili za vrijeme dvogodišnje ekspedicije na Novoj Gvineji godine 1931—1933. Moj je dio istraživanja bio u sklopu redovnih dužnosti u antropološkom odjelu Američkog muzeja historije prirode (American Museum of Natural History) i moju je ekspediciju financirao Voss Research Fund. Stoga dugujem naročitu zahvalnost Muzeju, a posebno dru Clarku Wissleru, predstojniku Odjeljenja za antropologiju te ustanove, što su mi omogućili da provedem ispitivanja. Dr Fortune je radio na temelju stipendije Istraživačkog savjeta za društvene nauke Sveučilišta Columbia (Social Science Research Council of Columbia University). Zajednički rad u toj ekspediciji omogućio nam je da troškove podijelimo i tako mnoge smanjimo. Stoga zahvaljujemo objema ustanovama koje su potpomogle naša istraživanja.

Za pomoć na terenu zahvaljem dru Fortuneu. Zajednički mi je rad omogućio da proučavam divlje narode kojima je prilaz vrlo težak pa do njih sama ne bih bila mogla dospjeti. Zahvaljujem mu na suradnji u skupljanju lingvističkog i etnološkog materijala na kojem se zasnivaju ove studije, kao i za mnogo konkretnog materijala koji se odnosi na muškarački kult i na one aspekte muškog života koje zapravo žena-etnolog ne može proučavati. Posebno sam mu zahvalna što je analizirao vrlo teški arapeški jezik i što me izvijestio o ceremonijama koje su se održavale izvan Alitoe, iz koje se nisam udaljavala zbog strmoglavih litica — ponajviše zbog materijala iz Ravnica. Naša je podjela rada u svakom plemenu bila različita. Kod Mundugumora i Čambula veliki dio etnografskog posla pripao je njemu. Zbog toga sam mnogo opširnije prikazala Arapeše, a u obradi drugih dvaju plemena dala sam samo minimum etnografskog materijala, potrebnog da bi se razumjeli posebni problemi.

Za prethodnu orijentaciju u izboru terena, koja je rezultirala izborom arapeške regije, dugujem zahvalnost dru Briggsu iz Sveučilišta u Sidneyu, koji je nekoliko godina prije toga obišao taj teren. Zahvalna sam G. Batesonu jer su mi u radu kod Čambula bili podloga njegovi objavljeni i neobjavljeni radovi, kao i za njegovu pomoć da upoznam kulturu Srednjeg Sepika. To mi je omogućilo da

kod Čambula provedem istraživanje kao intenzivnu studiju varijante poznate kulturne forme.

Za administrativnu podršku treba da zahvalim Odjelu za upravljanje područjima Commonwealtha u Australiji. Za pomoć, ohrabrenje i gostoprimstvo predstavnika vlasti dugujem zahvalnost administratoru sucu Wanlessu, sucu Phillipsu; vladinom antropologu g. Chinneryju; službenicima distrikta T. E. McAdamu, i E. D. Robinsonu; patrolnim službenicima MacDonaldu, Thomasu i Bloxamu. Naročito sam zahvalna g. i gđi M. V. Cobb s plantaže Karawop koji su mi pružili najšire gostoprimstvo i dopustili mi da se služim njihovom plantažom kao bazom za vrijeme rada s Arapešima. Za mnogo ljubaznosti, naročito prilikom prijevoza namirnica, zahvaljujem g. i gđi Thomas Ifould iz Borama, g. i gđi MacKenzie od *Lady Betty* i gospodi Masin, Overall, Gibson i Eichorn.

Rukopis je pripreman dok su mi još bili svježi dojmovi sa seminara o međuljudskim odnosima, održanog u Hanoveru 1934, pa želim da izrazim posebnu zahvalnost g. Laurenceu K. Franku i dr Earleu T. Engleu za neka shvaćanja koja sam usvojila na ovom seminaru. Nadalje, za kritiku teoretskog pristupa i za iscrpnu pomoć u organizaciji rukopisa izvanredno sam zahvalna dr Ruth Benedict i dru Johnu Dollardu. Moram da zahvalim svojoj majci Emily Fogg Mead, gđici Isabel Ely Lord i gđi Violet Whittington za pomoć u pripremi rukopisa.

M. M.

Američki muzej prirodne historije New York Januar 1935.

Uvod

Kad proučavamo jednostavnija društva ne možemo a da se ne otmemo dojmu činjenice s koliko je raznolikosti čovjek od malenog broja osobina satkao divno stvaralačko društveno tkivo koje zovemo civilizacijom. Prirodna je okolina snabdjela čovjeka s nekoliko uočljivih periodiciteta i suprotnosti — dan i noć, promjena godišnjih doba, neumorne Mjesečeve mijene, mriještenje riba i doba migracija životinja i ptica. Njegova se vlastita fizička priroda pobrinula za ostale značajne tačke života: dob i spol, ritam rađanja, sazrijevanje, starenje, struktura krvnog srodstva. Razlike među životinjama, među pojedincima, razlike u okrutnosti ili nježnosti, u hrabrosti ili kukavičluku, u bogatstvu mašte ili u mučnoj učmalosti duha — sve su to nagovještaji iz kojih su se mogle razviti ideje o rangu i kasti, o posebnim redovima svećenstva, o umjetniku i svetištu. Radeći s jednostavnim i univerzalnim ključevima kao što su ovi, čovjek je za sebe izradio kulturno tkivo unutar kojeg je svako ljudsko biće počašćeno oblikom i značenjem. Čovjek je postao ne samo jedna od životinja koja se pari, bori za hranu i umire, nego ljudsko biće s imenom, položajem i bogom. Svaki narod to tkivo tka na svoj način, izabire jedna rješenja a ignorira druga, naglašava drugačiji sektor iz cjelovitog luka ljudskih mogućnosti. Dok se u jednoj kulturi glavna nit zasniva na ranjivom ego koji će se brzo uvrijediti i poginuti od stida, druga izabire beskompromisnu hrabrost za sve i ne priznaje kukavice, pa kao Indijanci Cheyenne izmišlja poseban i komplicirani društveni položaj za prevelike strašljivce. Svaka jednostavna, homogena kultura može sebi postaviti za cilj samo nekoliko od mnoštva ljudskih osobina, ignorirajući ili kažnjavajući ostale koje su previše suprotne ili preslabo povezane s njenim glavnim naglascima pa ne mogu naći zajedničko mjesto unutar istih okvira. Izuzevši prvobitno svoje vrijednosti iz vrijednosti koje su drage nekim ljudskim temperamentima a strane drugima, kultura ih sve čvršće i čvršće utjelovljuje u svoju strukturu, u svoj politički i religijski sistem, u svoju umjetnost i literaturu; i svaka se nova generacija čvrsto i konačno oblikuje prema dominantnim trendovima.

Budući da svaka kultura stvara jasno društveno tkivo u koje se ljudski duh može sigurno i razgovijetno uklopiti, sređujući, ponovo

utkivajući i odbacujući pojedine niti kroz historijsku tradiciju koja joj je zajednička s mnogo susjednih naroda, ona može vezati svakog svog pojedinca određenim tipom ponašanja, ne priznajući kod toga ni dob ni spol, niti naročite sklonosti kao tačke različite obrade. Kultura se može latiti i vrlo očitih činjenica kao što su dobna i spolna razlika, razlika u snazi i ljepoti, ili neobičnih varijacija kao što je sklonost domorodaca da vide vizije ili sanjaju sne, i od toga napraviti dominantne kulturne teme. Društva kao što su ona u plemenu Masai i Zulu uzimaju za temeljnu tačku organizacije stupnjevanje svih pojedinaca prema dobi, a Akikuju u Istočnoj Africi prave veliku predstavu od ceremonijala prilikom zamjenjivanja starije generacije mlađom. Domoroci Sibira uzvisili su živčano nestabilne pojedince u šamane i vjeruju da je njihovo izražavanje nadahnuto natprirodnim, pa je riječ tih šamana zakon za živčano stabilnije sunarodnjake. Takav ekstremni slučaj, gdje se cijeli jedan narod klanja riječima pojedinca kojeg bismo mi razvrstali među umobolne, čini nam se sasvim jasnim. Sibirci su snagom mašte, a sa stanovišta našeg društva potpuno neopravdano, izdigli nenormalnu osobu u društveno važnu. Gradili su na ljudskom odstupanju koje mi ne bismo odobrili, odnosno, ako bi nas takva osoba ometala, mi bismo je zatvorili.

Kad saznamo da Mundugumori na Novoj Gvineji djecu koja se rađaju s pupčanom vrpcom ovijenom oko vrata izlučuju kao rođene i neosporno prave umjetnike, osjećamo da se tu ne radi samo o kulturi koja je institucionalizirala vrst po našem shvaćanju nenormalnog temperamenta — kao što je to u slučaju sibirskog šamana — nego o kulturi koja je proizvoljno povezala, umjetnim i maštarskim putem, dvije sasvim nepovezane stvari: način rođenja i vještinu slikanja složenih šlikarija na komadima tape. Nadalje, kad saznamo da se na toj vezi inzistira tako uporno da se smatra da samo oni koji su tako rođeni mogu slikati dobre slike, dok će se čovjek koji je rođen bez takve pupčane vrpce, što ga je mogla zadaviti, ponizno i nearogantno truditi ali nikad neće postati vještak, vidjet ćemo kakva je snaga takvog irelevantnog povezivanja kad se ono jednom čvrsto zasadi u kulturi.

Čak kad se namjerimo i na manje upadljive slučajeve kulturne obrade, kad čitamo o narodu u kojem se na prvorodnog sina gleda drugačije nego na ostalu mlađu braću, shvaćamo da je tu opet ljudska

mašta na djelu i da je preispitala jednu biološku činjenicu. I naša historijska tradicija doduše pokazuje da je prvorođeni »prirodno« nešto značajniji od ostalih. Ali čut ćemo i to da je kod Maorija prvorođeni sin poglavice bio tako svet da su samo naročite osobe smjele da odrežu prve pramenove njegove kose a da se pri tome ne izlože smrtnoj opasnosti. Stoga ćemo shvatiti da se čovjek poslužio slučajem u redosljedu rođenja kako bi na njemu sagradio nadstrukturu s obzirom na rang. Naša kritička objektivnost, naša moć da se smješamo na te maštovite zamahe uobrazilje — koji u prvorođenom ili najmlađem djetetu, u dvojcima, u djetetu rođenom u košuljici vide biće naročito nadareno dragocjenim ili zloćudnim silama — ostaje mirna. Ali ako se od tih »samih po sebi« jasnih primitivnih konstrukcija okrenemo onim tačkama obrade koje su nam zajedničke s primitivnim narodima, tačkama kod kojih mi više nismo samo promatrači, nego smo, naprotiv, i te kako duboko u njih uključeni, tada naše objektivnosti nestaje. Nema sumnje, plod je čiste uobrazilje da se vještina slikanja pripisuje rođenju s pupčanom vrpcom oko vrata, ili umijeće pisanja poezije tome što se netko rodio kao blizanac. Izbor vođa ili proroka među temperamentima koji odstupaju ili su neuobičajeni, koje mi žigošemo kao lude, temelji se potpuno na uobrazilji. U neku ruku on se zasniva na sasvim drugačijoj premisi koja izabire jednu prirodnu mogućnost ljudskog roda kojom se mi ne koristimo niti je poštujemo. Ali inzistiranje na tisuću i jednoj prirodnoj razlici između muškaraca i žena, a od tih razlika mnoge nemaju nimalo više neposredne veze s biološkim činjenicama nego što ih vještina slikanja ima s načinom kako je netko rođen, i na drugim razlikama koje pokazuju izvjesno poklapanje sa spolom ali ono nije ni univerzalno ni nužno — kao što je to u slučaju epileptičnih napadaja i religijske nadarenosti — to inzistiranje mi zaista ne smatramo kreacijom uobrazilje ljudskog duha koji užurbano stavlja u zajednički obrazac postojanje neke pojave i značenje.

Ova se studija ne bavi pitanjem da li zaista postoje ili ne postoje stvarne univerzalne razlike među spolovima, bilo kvantitativne bilo kvalitativne. Ona se ne bavi time jesu li žene nepostojanije od muškaraca kako se tvrdilo prije nego je teorija evolucije uzvisila promjenljivost, ili su manje nepostojane kako se tvrdi nakon toga. Ovo nije traktat o pravima žena niti istraživanje na temelju feminizma.

Sasvim jednostavno, to je prikaz kako tri primitivna društva grupiraju svoje društvene stavove o temperamentu s obzirom na vrlo očite činjenice spolnih razlika. Proučavala sam taj problem u vrlo jednostavnim društvima jer je ondje pisanje o drami civilizacije maleno, društveni je mikrokozmos sličan po vrsti a razlikuje se po opsegu i veličini od kompleksnih socijalnih struktura naroda koji, kao naš, ovise o pisanoj predaji i o stapanju velikog broja suprotnih historijskih tradicija. Proučavala sam to pitanje među blagim planinskim Arapešima, divljim ljudožderskim Mundugumorima i otmjenim elegantnim lovcima na ljudske glave Čambulima. Svako od tih plemena, kao i svako ljudsko društvo, služi se spolnom razlikom kao jednom od tema u zapletu društvenog života, i svaki je od tih triju naroda tu temu razvio drugačije. Uspoređujući kako su oni dramalizirali razliku spolova stječe se bolji uvid u to kod kojih se elemenata radi o socijalnim konstrukcijama, prvobitno irelevantnim s obzirom na biološke činjenice spola-roda.

Naše se društvo vrlo mnogo bavi tim zapletom. Ono pridaje različitu ulogu svakom spolu. Od rođenja od svakog se spola očekuje drugačije ponašanje; igra se cijela drama udvaranja, braka i roditeljskog poziva s tipovima ponašanja za koje se smatra da su prirodni pa stoga i prikladni jednom ili drugom spolu. Imamo blijedih podataka da su se te uloge mijenjale čak i u našoj historiji. Studije poput »*The Lady*«^[1] gospođe Putnam opisuju ženu kao beskrajno prilagodljivu glinenu figuru na koju je čovječanstvo stavljalo različite stilske kostime, pa je ona u skladu s njima venula ili rasla bahata, očijukala ili bježala. Ali sve te diskusije nisu isticale relativnu društvenu ličnost što se pripisuje pojedinom spolu, nego pretežno površinske obrasce ponašanja koji se pripisuju ženama, često čak ne svim ženama nego samo pripadnicama gornje klase. Mudro priznanje da su žene gornjih slojeva igračke promjenljive tradicije više je zamaglilo nego pojasnilo zaključke. Ostala je netaknutom koncepcija uloge što se pripisuje muškarcima prema kojoj oni idu utrtim naročitim muškim putem, oblikujući žene i njihovu ženstvenost prema svojim hirovima i mušicama. Cijela diskusija o položaju žena, o njihovom karakteru i temperamentu, o potlačivanju i emancipaciji žena zatamnjuje ono glavno, a to je priznanje da se kulturni zaplet koji stoji u pozadini ljudskih odnosa sastoji u tome kako su zamišljene uloge obaju

spolova, i da se dječak u razvoju oblikuje prema posebnoj lokalnoj zamisli jednako neumoljivo kao i djevojčica.

Vaertingovi su prišli tom problemu u svojoj knjizi »Dominantni spol« (*The Dominant Sex*)^[2] s kritičkom imaginacijom ali ograničenom evropskom kulturnom tradicijom. Oni su znali da su u nekim dijelovima svijeta postojale i da još uvijek postoje matrijarhatske institucije koje ženama daju slobodu akcije i osposobljavaju ih da neovisno izabiru, na način koji je historijska evropska kultura jamčila samo muškarcima. Jednostavnim hokus-pokusom oni su izvrnuli evropsku situaciju i izgradili interpretaciju matrijarhatskih društava u kojima su žene hladne, ponosne i dominantne a muškarci slabi i podložni. Svojstva evropskih žena nametnuta su muškarcima matrijarhatskih zajednica — i to je sve. Jednostavna je to slika koja u stvari ništa ne dodaje razumijevanju problema jer se zasniva na limitirajućoj koncepciji da ako je jedan spol dominantan po svojim ličnostima drugi mora *ipso facto* biti podložan. Korijen je greške Vaertingovih u našem tradicionalnom inzistiranju na suprotnostima u ličnostima dvaju spolova, u našoj sposobnosti da vidimo samo jednu varijaciju na temu dominantnog muškarca ili supruga papučara. Oni su ipak pomišljali i na mogućnost drugačijeg položaja dominacije nego što je to tradicionalno kod nas, uglavnom zato što kod zaključivanja koje polazi od patrijarhalnih institucija postojanje svake matrijarhatske forme društva povlači sa sobom primjenu imaginarnog obrata temperamenata dvaju spolova.

Ali najnovije studije o primitivnim narodima uvelike su razvile naša gledišta.^[3] Mi znamo da se sve ljudske kulture ne svrstavaju s jedne strane ili druge strane neke jedinstvene ljestvice i da je za pojedino društvo sasvim moguće da uopće ne pozna neku pojavu koju su dva druga društva riješila na suprotne načine. To što neki narod poštuje starce moglo bi značiti da iskazuje malo poštovanja djeci, ali ljudi mogu također, kao Ba Tonga u Južnoj Africi, da ne poštuju ni starce ni djecu. Ili, kao Prerijski Indijanci, mogu poštovati malo dijete i djeda, ili opet npr. pleme Manus i neki dijelovi moderne Amerike mogu smatrati djecu najvažnijom grupom društva. Očekujemo li jednostavne obrate, tj. da ako jedan aspekt društvenog života nije naročito svet, tada mora biti specifično svjetovan; da ako su muškarci jaki, žene moraju biti

slabe — tada zanemarujemo činjenicu da kulture primjenjuju mnogo veću slobodu pri izboru aspekata ljudskog života koje će svesti na najmanju mjeru, prenasglasiti ili zanemariti. I premda je svaka kultura na neki način institucionalizirala uloge muškaraca i žena, to nije moralo nužno biti u smislu suprotnosti između određenih spolova niti u smislu dominacije ili podložnosti. S obzirom na siromaštvo materijala koji joj stoji na raspolaganju nijedna kultura nije propustila a da se na neki način ne zabavi očitim činjenicama dobi i spola, bilo kao jedno pleme na Filipinima koje smatra da nijedan muškarac ne može držati tajne, ili kao Manus koji pretpostavljaju da samo muškarci uživaju u igri s djecom, ili Toda kod kojih je po pravilu gotovo sav kućni posao presvet za žene, ili Arapeši koji tvrde da su ženske glave čvršće od muških. U podjeli rada, u odjeći, u ponašanju, u socijalnim i religijskim funkcijama — ponekad samo u nekima od njih a ponekad u svima — postoje društvene razlike između muškaraca i žena, i svaki je spol kao spol prisiljen da se prilagodi ulozi koja mu je namijenjena. U nekim društvima te su društveno određene uloge došle uglavnom do izražaja u odjeći ili zanimanju, ali se ne inzistira na prirođenim razlikama u temperamentu. Žene imaju dugu kosu a muškarci kratku, ili muškarci nose uvojke a žene briju glave, žene nose suknje a muškarci hlače, ili žene nose hlače a muškarci suknje. Žene tku a muškarci to ne rade, ili muškarci tku a žene ne. Jednostavne veze kao što su one između odjeće ili zanimanja i spola lako će naučiti svako dijete. One ne izazivaju pretpostavke kojima se dato dijete ne bi moglo lako prilagoditi.

Drugačije je u društvima koja oštro razlikuju ponašanje muškaraca i ponašanje žena pod pretpostavkom istinske razlike temperamenta. Kod Indijanaca Dakota u Preriji pomamno se inzistiralo na tome da je važna čovjekova vještina suprotstavljanja svakoj vrsti opasnosti i teškoća muška osobina. Čim bi dječak navršio pet-šest godina svi svjesni naponi domaćinstva usmjeravali su se na to da ga oblikuju u izrazitoga muškarca. Svaku suzu, svaku plašljivost, svako prijanjanje uza zaštitničku ruku ili želju da se nastavi igra s mlađom djecom ili s djevojčicama kao opsjednuti tumačili su dokazom da se dječak neće razviti u pravoga muškarca. U takvom društvu nije čudno da se nađe *berdeš*, [\[4\]](#) muškarac koji je dobrovoljno odustao od borbe da se prilagodi muškaračkoj ulozi i koji sad nosi žensku opremu i bavi se

ženskim zanimanjima. Ali institucija *berdeša* zauzvrat služi kao opomena svakom ocu; strah i očajanje da bi sin mogao postati *berdeš* posebno pojačava roditeljske napore, pa se sam pritisak koji pridonosi da se dječak navede na takav izbor udvostručuje. Osoba s abnormalnim spolnim nagonom kojoj nedostaje određena fizička baza za inverziju odavno zbunjuje seksologe. Kad ne mogu pronaći vidljivih neprirodnosti žlijezda, obraćaju se teorijama o ranom prilagođivanju ili o identifikaciji s roditeljem suprotnog spola. U toku ovog ispitivanja imat ćemo prilike da proučavamo »muškobanjastu« ženu i »ženskastog« muškarca koji se javljaju u ova tri plemena, i da ispitujemo da li se ženu dominantne prirode uvijek smatra muškobanjastom, i da li se blagog, podložnog muškarca koji voli djecu i vezenje smatra ženskastim.

U narednim poglavljima pokušat ćemo da stavimo u obrasce seksualno ponašanje sa stanovišta temperamenta, s kulturnim pretpostavkama da su neki stavovi temperamenta »po prirodi« muški a drugi »po prirodi« ženski. Čini se da su primitivni narodi s obzirom na to prividno mnogo profinjeniji od nas. Kao što znaju da se bogovi, običaji u prehrani i svadbeni običaji obližnjeg plemena razlikuju od njihovih, i ne inzistiraju na tome da je jedan oblik pravi i prirodan a drugi pogrešan i neprirodan, jednako tako oni često znaju da se sklonosti temperamenta koje oni smatraju prirodnim za muškarce i za žene razlikuju od prirodnih temperamenata muškaraca i žena kod njihovih susjeda. U užem opsegu i s manje pozivanja na biološku ili božansku valjanost svojih društvenih normi nego što je to često kod nas, svako pleme ima određene konačne stavove o temperamentu, teoriju o tome kakva su po prirodi ljudska bića, muškarci ili žene ili jedni i drugi, i normu od koje polaze kad sude ili osuđuju one pojedince koji od nje odstupaju.

Dva od tih triju plemena nemaju pojma da bi muškarci i žene po temperamentu bili različiti. Oni im dopuštaju drugačije ekonomske i religijske uloge, drugačije vještine, drugačiju osjetljivost na zle magijske i natprirodne utjecaje. Arapeši vjeruju da je slikanje u bojama svojstveno samo muškarcima, a Mundugumori smatraju da je ribarenje izričito ženski posao. Ali posve nedostaje bilo kakva predodžba o tome da su značajke temperamenta npr. red dominacije, hrabrost, agresivnost, nepristranost, prilagodljivost neotuđivo

svojtveni jednom spolu (u suprotnosti prema drugom). To se može činiti čudnim u civilizaciji koja u svojoj sociologiji, medicini, u običnom govoru, pjesništvu i u svojim bestidnostima prihvaća društveno određene razlike između spolova kao nešto što ima prirodenu osnovu u temperamentu, pa svako odstupanje od društveno određene uloge tumači kao abnormalnost s obzirom na domorodačke osobine ili na rano sazrijevanje. I mene je to iznenadilo jer sam i ja bila navikla da u svom razmišljanju upotrebljavam pojmove kao što je »miješani tip«, da mislim o nekim muškarcima kako imaju »ženskast« temperament, o nekim ženama kako imaju »muški« mozak. Kao problem studije postavila sam proučavanje društvene uvjetovanosti ličnosti obaju spolova, nadajući se da će takvo istraživanje osvijetliti razlike među spolovima. Usvajala sam opće mišljenje našega društva o postojanju prirodnog spola-temperamenta koji u najgorem slučaju može biti samo iskvaren ili može odstupiti od svog normalnog izraza. Nisam ni u snu pomišljala da bi temperamenti koje mi smatramo prirođenima jednom spolu mogli, naprotiv, biti tek puke varijacije ljudskog temperamenta u smislu kojih se mogu odgojiti pripadnici jednog ili drugog ili obaju spolova s manje ili više uspjeha u pojedinačnim slučajevima.

Područje na kojem žive Arapeši, Mundugumori i Čambuli

1. DIO - PLANINSKI ARAPEŠI

1. Planinski život

Narod koji govori arapeškim jezikom nastanjen je na teritoriju klinasta oblika koji se širi od morske obale preko trostrukog lanca strmih planina i sve do travnatih ravnica u slivu rijeke Sepika na zapadu ljudi na obali duhom su i dalje šumski svijet. Od susjednih otočana preuzeli su običaj gradnje čamaca, ali se osjećaju mnogo sretnijima kad ne ribare na moru nego na jezercima što su se smjestila među močvarama u kojima uspijeva sago. Oni mrze morski pijesak i izrađuju malene štitnike od palmina lišća da se od njega zaštite. Postave račvaste štapove na koje će objesiti torbe i tako ih zaštititi od pijeska. Ispletu mnogo hasura od palmina lišća pa ne moraju sjediti na pijesku koji smatraju prljavim. Planinski ljudi ne poduzimaju takve mjere predostrožnosti. Oni obično sjede u blatu i ne osjećaju da je prljavo i da ga treba izbjegavati. Obalni Arapeši žive u velikim kućama, dugačkim 15 do 18 m. Izgrađene su na sohama i imaiu narocitojugađene verande, završeci zabata su im ukrašeni. Više kuća tvore velika sela, a ljudi svakog dana idu u svoje vrtove i u malene nasade sago nedaleko od sela. Ljudi nastanjeni na obali debeli su i dobro ishranjeni. Ritam njihova života je polagan i miran. Imaju dovoljno hrane, mnogo posuda i košara, nakita od školjki, a nove plesove mogu kupiti od obalnih trgovačkih plemena koja na čamcima svraćaju do njih.

Ali ako se popnemo uskim klizavim stazama koje tvore cijeli splet putova po vrletnim planinama, primijetit ćemo da se cijeli ton života promijenio. Nema više velikih sela, nailazimo samo na naselja, u kojima žive tri-četiri obitelji. To su skupine od deset do dvanaest kuća od kojih su neke građene na sohama a druge na tlu, ali su tako površno sagrađene da jedva zaslužuju ime kuće. Zemlja je jalova i neplodna, sago slab i treba ga saditi jer ne raste samonikli u velikim prirodnim močvarama. Potoci daju tek malo račića, pa ih se samo ponekad isplati loviti. Velika su šumska područja u kojima nema vrtova, u kojima se love različite vrste klokana, oposum i kazuar. Ali u tim istim krajevima lovile su generacije i generacije Arapeša, pa je zato divljač rijetka. Nestalni su vrtovi smješteni na obroncima

brežuljaka. Gotovo je nerješiv problem njihova ograđivanja, pa domoroci jedva i pokušavaju da ga riješe. Oni se više-manje mire sa sudbinom i podnose štete od svinja koje poludivlje trče šumom.

Domaće svinje nisu tako debele kao one u obalnim selima. Koščate su i stražnjice su im šiljaste. Tako su slabo ishranjene da često ugibaju. Kad neka svinja uquine, osuđuju zbog lakomosti ženu koja ju je uzgajala, tj. da nije jela samo taro nego i svu koru tara, i da ništa nije ostavila svinji. Vrtovi, nasadi saga i lovna područja udaljeniji su od tih sela nego što su od obalnih. A ljudima je još teže i zato što radeći u manjim Kooperativnim grupama odlaze sad u vrt jednoga, sad drugoga. To iziskuje neizmjereno mnogo hodanja po klizavim, strmim stazama. Mnogo se dovikuje s brijega na brijeg kad jedan član obitelji o nečem obavještava drugog.

Ima tako malo ravnog zemljišta da se rijetko nađe dovoljno mjesta za izgradnju makar malenog seoceta. I najveće selo u planinskom kraju jest Alitua,^[5] gdje smo živjeli više mjeseci. Ima dvadeset i četiri kuće u kojima osamdeset i sedam osoba više-manje stalno boravi. Pravo stalnog~boravišta dolazi samo tu i tamo do izražaja, a tek tri obitelji smatraju Alitou svojim glavnim boravištem. Premda ima vrlo malo kuća, neke su ipak izgrađene tako da strše na strmim padinama na kojima leži selo. Kad se održava neka svečanost, posjetioци nadmaše kapacitete sela, psi i djeca kližu niz strmine, a ljudi moraju spavati na vlažnom zemljištu ispod kuća jer u kućama nema dovoljno mjesta. Kad Arapeš biranim riječima spominje neku svečanost, on će reći: »Ispržilo nas je sunce i oprala nas je kiša. Bilo nam je hladno, bili smo gladni, ali smo došli da vas vidimo.«

Prikupiti hrane i goriva u količinama dovoljnim da se održi određeni broj ljudi na jednom mjestu, također je teško. Generacije i generacije pročešljavale su okolne brežuljke tražeći gorivo. Vrtovi su veoma daleko i žene moraju dane i dane teško raditi da bi donijele dovoljno hrane za svega jedan dan praznovanja. U tim prilikama muškarci ne nose ništa osim svinja i ostalih teških mesnih tereta te širokih panjeva kojima se usred sela održava vatra za paljenje cigareta. Kad nose svinje, izmjenjuje se više muških ekipa jer obramenice nažuljaju njihova nevična ramena. A žene rintaju gore-dolje po planinskim puteljcima, s teretima od po 25 — 30 kg obješenima o čelo, a često i s

dojenčetom u povelju od tape^[6] na grudima. Čeljusti su im zatvorene kao mišolovke pod pritiskom poveza na glavi. Sve to daje njihovim licima tužan izraz opraštanja koji se ne može vidjeti ni u koje drugo vrijeme i u suprotnosti je s veselim, prazničnim ponašanjem muškaraca koji nose svinje idući šumom vičući i pjevajući. Ali tako i pristoji da žene nose teže terete od muškaraca, jer, kako oni kažu, ženske su glave ionako mnogo tvrđe i čvršće od muških.

Ponašanje planinskih ljudi jasno pokazuje da taj svijet nije navikao na pohode lovaca na ljudske glave. Žene hodaju posvuda bez pratnje; malena cfjeca lutaju puteljcima i love guštore svojim majušnim lukovima i strijelama; mlade djevojke same spavaju u napuštenim selima. Grupa posjetilaca iz nekog drugog mjesta najprije će upitati za vatru, a njihovi će im je domaćini odmah dati. Zatim će početi živahan ali prigušen razgovor. Muškarci se okupljaju oko otvorene vatre; u blizini kuhaju žene. One često kuhaju vani, na otvorenom, a visoke crne lonce naslanjaju na golemo kamenje. Unaokolo sjede pospano-zadovoljna djeca i igraju se usnama, sisaju prste ili guraju oštra mala koljena u usta. Netko će spomenuti kakav nevažan događaj, pa će se svi glasno i zadovoljno nasmijati, smijehom koji lako izbija na najmanji nagovještaj humora. Kad padne noć i svježina ih vlažne planinske večeri potjera bliže vatri, sjest će oko žeravki i pjevati pjesme uvezene izdaleka što odražavaju muzičke kanone mnogih i različitih naroda. Negdje u daljini možda će odjeknuti kakav bubanj s raspalom i ljudi će sretno i neodgovorno razglabati o njegovoj poruci: možda je netko ubio svinju ili kazuara; možda su došli posjeti pa pozivaju odsutnog domaćina; možda netko umire ili je umro pa je pokopan. Sva se objašnjenja smatraju podjednako vrijednima i nitko ne pokušava da razluči opravdanost i vjerojatnost svakog pojedinog. Ubrzo nakon zalaska sunca domaćini i gosti povlače se na počinak u malene kuće u kojima sretnici spavaju pored vatre a nesretnici »nemaju sna«. Veoma je hladno, pa se često guraju previše blizu gorućim kladama na zemljanom ognjištu, da bi se probudili s upaljenom travnatom suknjom ili s mjehurima od opekotine osutim po dječjoj koži. Ujutro se uvijek posjetioce nagovara da ostanu, čak ako to znači da će sutra domaćini biti gladni, jer je zaliha hrane sve manja a do najbližeg je vrta pola dana hoda. Ako posjetioći ne prihvate poziv, domaćini će ih pratiti do ruba sela i smijući se i vičući obećavati da će ubrzo uzvratiti

posjet.

U tom strmom kraju, izbrazdanom usjecima, gdje dva vrhunca nadomet glasa razdvaja silazak i uspon od kojih 450 metara, svaku krpicu ravnog tla nazivaju »dobrim mjestom«, a svi grubi, strmi i sunovratni predjeli su »loša mjesta«. Oko svakog sela tlo se ruši u ta loša mjesta u kojima borave svinje i služe za nužnike. Tu su izgrađene kolibice za žene koje imaju menstruaciju i za roditelje, jer bi njihova opasna krv ugrozila selo koje je na ravnini i dobro je i s njim se asocira hrana. U središtu sela, a ponekad u dva središta ako je selo donekle raštrkano, nalazi se *agehu*, seosko zborište gdje se održavaju svečanosti. Oko *agehua* nekoliko je kamena. Oni se maglovito povezuju s precima, a imena su im muškog roda poput svih riječi za muškarce.^[7] Kad se pravi ognjište na kojem će se gatati da se otkrije gdje se kriju čari koje su nekog uništile, stavi se jedan od tih kamena sa seoskog *agehua* na vatru. Ali *agehu* je više dobro nego sveto mjesto; tu se djeca valjaju i igraju, male bebe ovdje prohodaju, a muškarac ili žena tu sjede i nižu zube oposuma ili pletu narukvicu. Ponekad muškarci na *agehuu* naprave malene štitnike od palmina lišća koji će ih zaštititi od pljuska. Ljudi koji pate od glavobolje, i to su objavili čvrsto zategnutom vrpcom oko čela, dođu na *agehu* da se pokažu. Šeću gore-dolje kako bi se u svom žalosnom stanju utješili suosjećanjem sumještana. Tu se u hrpe slaže jam za svečanosti. A redovi velikih crnih svećanih pladnjeva ili manjih šarenih glinenih vrčeva napune se lijepim bijelim krocketima od kokosova oraha. Ljudi s planine naučili su tek nedavno kako se pripremaju i na to su vrlo ponosni.

Sve životne blagodati i rafinmani, pjesme i plesovi, nova jela, posebni načini češljanja i novi krojevi travnatih suknjica uvoze se vrlo postepeno iz obalnih sela koja su sve to prethodno otkupila od pomorskih trgovačkih naroda. Po mišljenju planinaca, obala prednjači u modi i u veselju. S obale je došla ideja o nošenju odjeće, koja još nije prodrla u većinu sela duboko u unutrašnjosti. Još se uvijek odjeća nije usadila u svijest muškaraca u planini, koji vrlo nepažljivo pričvrste pojas od tape u obliku slova G i ne vode brigu o njegovoj pravoj namjeni, na veliko zgražanje otmjenih ljudi s obale. Žene su uvele svoju modu malo-pomalo i na svojevrsan način. Njihove travnate pregače vise na labavoj vrpci koja opasuje najdeblji dio njihovih

bedara, a čvrsti pojasevi koji ništa ne podržavaju ovijaju im struk. Muškarci su uveli obalni način češljanja, vrst dugačke punde oštro povučene unatrag sa čela

i provučene kroz širok pleten prsten. Takav način češljanja nimalo nije prikladan za lov u prašumi, pa ga pojedinci povremeno odbacuju i opet usvajaju, već prema tome kako raste ili opada njihovo oduševljenje za lov. Lov je zanimanje kojim se muškarac može ali i ne mora baviti: to mu je ostavljeno na volju. Oni koji ga smatraju svojim glavnim zanimanjem, režu kosu kratko.

Sva ta uvezena dobra s obale grupiraju se u plesne komplekse koji se preprodaju od sela do sela. Svako selo ili skupina zaselaka u dugotrajnom pripremnom razdoblju organizira sakupljanje potrebnih svinja, duhana, perja i koluta od školjki (to je arapeški sitni novac) kojima će kupiti jedan od tih plesova od nekog sela bliže obali koje ga se već zasitilo. S plesom oni kupuju i novi stil oblačenja, novu magiju, nove pjesme i nove majstorije vraćanja. Poput pjesama što ih ljudi pjevaju, pjesama koje su preostaci davno zaboravljenih plesova, uvezene umotvorine vrlo su slabo međusobno povezane. Svakih nekoliko godina uveze se neka nova vrst čaranja, nov način češljanja ili nov oblik narukvice. Nekoliko mjeseci odsrca uživaju u tom novom, a zatim ga zaboravljaju — osim ako ih neki predmet, što zaboravljen leži na prašnoj kućnoj polici, opet na to ne podsjeti. Uvoz krije u sebi vjerovanje da je sve ono što dolazi s obale uzvišenije, profinjenije, ljepše, i da će jednog dana ljudi s planine, usprkos svojoj jadnoj zemlji i bijednim svinjama, sve to dostići i organizirati život koji će biti podjednako veseo i složen kao i život i svečanosti obalnih naroda. Ali oni uvijek znatno zaostaju za ljudima s obale, koji sliježu ramenima kad ovi uvoze neki novi ples tvrdeći da dijelovi kompleksa — na primjer neka zgodna čeona pločica od kornjačevine — neće nikad napustiti obalu jer ti jadni ljudi s planine neće nikad smoći dovoljno sredstava da je plate. Pa ipak, generacije i generacije štede da bi uvezli te lijepe stvari, i to ne kao pojedinci nego cijela sela zajedno, kako bi svaki seljanin pjevao nove pjesme i nosio modernu odjeću.

I tako Arapeši smatraju krajeve uz more izvorom sreće. Istina, ima i predaja o neprijateljskim susretima s ratobornijim obalnim plemenima u prijašnje doba kad su ljudi s planine silazili po morsku vodu za sol. Ali mnogo se češće ističu plesovi i o obalnim se selima govori kao o

»materinskim selima«, a planinska sela koja u izravnoj liniji potječu od njih nazivaju se njihovim »kćerima«. Materinska i kćerinska sela povezana su isprepletenim stazama koje tvore tri glavna sistema putova, a zovu se »put dugonga«, ^[8] »put zmije otrovnice« i »put zalazećeg sunca«. Tim se putovima uvoze plesni kompleksi. A po stazama koje se stapaju u ceste pojedini putnici sigurno putuju od jednog nasljednog trgovačkog prijatelja do drugog. Prijatelji međusobno neformalno razmjenjuju darove, pa se tako planinci snabdijevaju kamenim sjekirama, lukovima i strijelama, košarama i nakitom od školjki, a ljudi s obale duhanom, ptičjim perjem, lončarijom i pletenim vrećama. Iako ta razmjena gotovo u cijelosti obuhvaća oruđa i predmete koji su neophodno potrebni za život, o njoj se govori kao o dobrovoljnom darivanju. Ne vodi se uopće tačan račun, nikoga se nikad ne opominje niti se ikome prigovara, i za sve vrijeme koje smo proveli kod Arapeša nikad nisam prisustvovala ikakvoj raspi o tim razmijenjenim darovima niti sam čula da je takve svađe bilo. Kako ljudi s planine nemaju viška duhana, a sami proizvode jedino manje količine drvenih pladnjeva, neukrašenih mrežastih vreća, grubih žlica od kokosove ljuske i drvenih podglavaka koji su neprikladni i za njihovu vlastitu upotrebu, uzvrat za predmete koje dobivaju od ljudi s obale treba da bude u duhanu i prerađevinama koje sami dobivaju od ljudi iz Ravnice ^[9] s onu stranu planina. Profit iz te transakcije, kojom je čovjek s planine zadovoljio vlastite potrebe, stvara se, teoretski, nošenjem. Planinski će čovjek cijeli dan hodati u unutrašnjost da dobije mrežastu vreću od svog prijatelja iz Ravnice, i dva dana natrag na obalu da tu vreću, koja je sada dobila upotrebnu vrijednost, pokloni svom primorskom prijatelju. Arapeši to zovu »hodanje da se dobiju koluti«. Za to zanimanje muškarci pokazuju različiti interes. Ali sistem je tako proizvoljan, neformalan i prijateljski da će se često dogoditi da netko pođe u krivom smjeru radi profita, na primjer kad čovjek s obale radije pođe u planinu da dobije mrežastu vreću nego da čeka svog prijatelja s planine da mu je donese.

Kao što obala služi uzorom za veselje i za nove živopisne stvari, tako i ravnice iza posljednjeg planinskog lanca imaju vrlo određeno značenje za planinske narode. Ondje živi narod koji govori njihovim jezikom, ali narav i fizički izgled sasvim mu je drugačiji. Dok su ljudi s

planine vitki, malenih glava i ne naročito kosmati, ljudi iz Ravnice su zdepasti, velikih glava i izrazitih brada koje im vise kao rese s glatkih obraza. Oni se bore kopljima i ne upotrebljavaju luk i strijelu koji su zajednički planinskim ljudima i onima s obale. Muškarci su im goli, a žene, na koje ljubomorno paze, neodjevene su do udaje, a tek tada stave sasvim minijaturne pregačice. Kao što planinci nova nadahnuća traže na obali, tako se i Arapeši s Ravnica ugledaju na susjedno pleme Abelam, vesele i umjetnički nastrojene lovce na ljudske glave koji nastavaju velike travnate ravnice bez drveća u bazenu rijeke Sepik. Od Abelama Arapeši s Ravnica preuzeli su način izgradnje visokih trouglastih hramova koji se izdižu 20 do 25 metara na četverouglastim trgovima velikih sela. To su hramovi oštro nagnutih sljemenih stupova i svijetlo obojenih fasada. Ravničarski Arapeši jednako kao i pleme Abelam i ostali narodi iz ravnica bave se vraćanjem i time teroriziraju svoje planinske i obalne susjede.

Arapeši s Ravnica potpuno su odsječeni od mora. Na sve strane graniče s neprijateljima. Ovise o usjevima duhana i o proizvodnji koluta koje izrađuju od divovskih školjki i razmjenjuju ih s Abelamima. Od njih dobivaju mrežaste torbe, šiljaste kazuarove bodeže, koplja, maske i opremu za ples. Goleme školjke dolaze s obale, pa je za ljude iz Ravnice važno da neometani prođu planinskim krajevima na putu po njih. Oni prolaze bahato, arogantno, bez straha, i to zbog vradžbina. Postoji vjerovanje da s pomoću malo žrtvine kože, s komadićem nepojedene hrane, ili, a to je najbolje, s malo seksualnog sekreta, vrač iz Ravnice može postići da njegova žrtva oboli i umre. Ako se neki planinac ili neki čovjek s obale razljutio na svog susjeda, ukrao komadić njegova »blata« [\[10\]](#) i predao ga nekom vraču, žrtva je otada u vračevoj vlasti. Svađa zbog koje je blato ukradeno mogla se i smiriti, ali blato uvijek ostaje u vračevim rukama. Sa čvrstim uvjerenjem da je u njegovim rukama život planinaca, vrač se bez straha kreće među njima, a isto se tako osjećaju njegova braća, nećaci i sinovi. Od vremena na vrijeme on pomalo ucjenjuje, a žrtva plaća ucjenu u strahu da vrač brižno čuvano blato opet ne stavi na začaranu vatru. Godine i godine nakon prvobitnog nespornog razgovora, kad žrtva s planine umre, smrt se pripisuje čovjeku s Ravnice koji se nije zadovoljio ucjenom, ili zlobi nekog novog i nepoznatog neprijatelja koji je ponovo podmitio vrača. I tako planinski Arapeši žive u strahu od tog

neprijatelja izvan njihova kruga i nastoje da zaborave da ih je baš neki rođak ili susjed predao u vlast vrača. Zbog mogućnosti vradžbine, zato što je tako lako uzeti neku poluoglodanu oposumovu kost i sakriti je u radnu torbu, zbog toga što rođaci i prijatelji svakog čovjeka povremeno naprave nešto što izazivlje strah i bijes, blato prelazi u vračeve ruke. Ali kad ne bi bilo vračeva, kad oni ne bi stalno prolazili amo-tamo najavljujući trgovinu, raspirujući sitne svađe i nabacujući kako se lako čovjek može osvetiti, tada, kažu Arapeši, ne bi bilo smrti od crne magije. Kako bi je moglo biti, pitaju se oni, kad ljudi s planine i oni s obale ne znaju nikakvih čina u vezi sa smrću?

Vračevima iz Ravnice ne pripisuju samo bolest i smrt nego i nesreću, nezgodu u lovu, palež kuće, nevjeru žene. Da bi prouzrokovao te manje nesreće, vrač ne mora posjedovati blato određene žrtve. Dovoljno je samo da je pomirisao blato neke osobe iz istog mjesta mrmljajući pri tome svoje zloguke želje.

Kad ne bi bilo ljudi s obale, ne bi bilo ni novih zadovoljstava, svježih uzbuđenja, ne bi bilo pritiska na tanke zalihe planinaca da za njih kupuju trice koje svega nekoliko dana pružaju kratko zadovoljstvo. Kad ne bi bilo ljudi iz Ravnice, ne bi bilo ni straha, ljudi bi živjeli do duboke starosti, a umirali bi drhtavi i bez zubi, nakon mirnog i uglednog života. Ali u zamjenu za utjecaje koji dolaze s obale i s ravnica planincima će ostati samo miran doživljaj života u njihovim planinama, planinama koje su toliko neplodne da im ni jedan susjed ne zavidi, toliko negostoljubive da ih nikakva armija ne bi mogla osvojiti niti u njima naći dovoljno hrane da preživi, toliko strmoglave da život na njima ne može da ne bude tegoban i naporan.

Arapeši osjećaju da im najveće veselje i glavna iskušenja dolaze od drugih, ali svejedno ne smatraju da su u lošoj situaciji, da su progonjeni, žrtve svog položaja i siromašne okoline. Naprotiv, oni sav život promatraju kao pustolovinu uzgoja i odgoja, odgoja djece, uzgoja svinja, jama, tara, kokosa i saga, vjerno i pažljivo poštujući pri tome sva pravila koja utječu na rast. Oni se sretno povlače u srednjim godinama, pošto su godine i godine odgajali djecu i sadili dovoljno palmi da tu djecu opskrbe za cijeli život. Pravila koja reguliraju rast vrlo su jednostavna. Postoje dvije vrsti dobara u životu, a one su međusobno nespojive: to su dobra koja su povezana sa spolom i s reproduktivnim funkcijama žena; i dobra koja su povezana s hranom,

rastom, lovom i vrtlarskim poslovima muškaraca, a njihova efikasnost ovisi o pomoći natprirodnih sila te o čistoći muške krvi i njenoj sposobnosti da stvara rast. Valja paziti da te dvije, vrste dobara nikad ne dođu u neposredan dodir. Dužnost je svakog djeteta da raste, dužnost je svakog muškarca i žene da poštuju pravila kako bi uspijevali usjevi i sve što se odnosi na hranu i o čemu djeca ovise. Muškarci su jednako toliko odgovorni u tom odgojnom pothvatu kao i žene. Moglo bi se reći da je uloga muškaraca, kao i uloga žena — materinska.

2. Kooperativno društvo

Arapeški je život organiziran oko ove središnje tačke: muškarci i žene, psihološki i po svojim mogućnostima različiti, sjedinjuju se u zajedničkom pothvatu koji je prvenstveno majčinski, odgojan, orijentiran nesebično prema potrebama naredne generacije. To je kultura u kojoj muškarci i žene rade različite stvari zbog istih razloga, u kojoj se ne očekuje da će muškarci biti potaknuti jednim sklopom motivacija a žene drugim, kultura u kojoj je muškarcima dato više vlasti, ali samo zato što je vlast nužno zlo i netko je mora nositi, a u ovom slučaju to je slobodniji partner. U toj su kulturi žene isključene iz obreda, ali zbog njih samih a ne zato da se potakne muška taština. Muškarci se veoma uporno trude da sačuvaju opasne tajne koje bi mogle naškoditi ženama i deformirati njihovu nerođenu djecu. U tom društvu muškarac smatra da su mu odgovornost, vodstvo, istupanje u javnosti i arogantni stav nametnuti kao teške dužnosti. On je presretan kad dođe u srednje godine, tj. kad mu najstarije dijete dođe u pubertet, da ih se oslobodi. Da bismo razumjeli društveno uređenje u kojem obziri prema tuđim brigama i pažljivost prema tuđim potrebama nadomještaju agresivnost, inicijativu, takmičarski duh i vlasništvo — poticaje koji su svojstveni našoj kulturi i o kojima ona ovisi — potrebno je da potanje razmotrimo kako je organizirano arapeško društvo.

U tom društvu nema političkih jedinica. Više sela tvori lokalitete, a svaki lokalitet i njegovi stanovnici imaju određeno ime. Ta se imena ponekad upotrebljavaju u retoričkom smislu na svečanostima ili kad se misli na neki kraj, ali lokaliteti nemaju nikakve političke organizacije. Svadbe, organizirane svečanosti i povremeni poluneprijateljski sukobi

susjednih grupa zbivaju se među zaselcima ili između više zaselaka, po rodbinskim linijama lokaliteta. Svaki zaselak teoretski pripada jednoj patrilinejskoj obiteljskoj lozi, a ta ima svoje ime kojim se razlikuje od drugih. Patrilinejske obitelji ili maleni lokalizirani klanovi također posjeduju lovišta i vrtove. Negdje na njihovim lovištima nalazi se izvor ili živi pijesak ili visoki vodopad u kojem stanuje njihov *marsalai*. To prirodno biće javlja se u obliku mitske čudnovato obojene zmije ili guštera, a ponekad i kao neka veća životinja. U boravištu *marsalaja* i uzduž granica zemljišta što su ga naslijedili od predaka žive duhovi mrtvih pripadnika klana, uključivši žene koje su se udale za pripadnike klana pa nakon smrti i dalje žive sa svojim supruzima i ne vraćaju se na zemljište vlastitog klana.

Arapeši ne smatraju da su oni vlasnici tih baštinjenih zemljišta. Naprotiv, kao da oni pripadaju zemlji. U njihovom stavu nema ponosnog zemljovlasničkog osjećaja koji bi odlučno štiti svoja prava pred pridošlicama. Zemlja, divljač, građevno drvo, sago i naročito stabla hljebovca, koja su po njihovom mišljenju vrlo stara i vrlo draga duhovima — sve to pripada duhovima. Za osjećaje i stavove o duhovima *marsalai* je žarišna tačka. Jer to biće zapravo i nije predak, i jest predak — arapeška površnost i ne pokušava da odgovori na tu dilemu. *Marsalai* je naročito osjetljiv na nekoliko ritualnih stvari. On ne voli žene koje imaju menstruaciju, trudnice i muškarce neposredno nakon odnosa sa svojim ženama. Prijestupe takve vrsti kažnjava bolešću i smrću žena i nerođene djece. Može ga se jedino smiriti glumljenom ponudom svinjskog zuba, praznim betelom, posudom za sago i listom tara, na koje će sletjeti pretkova duša i kao ptica ili leptir udahnuti duh dara. Sami duhovi stanovnici su zemljišta. A čovjek koji prolazi vlastitim naslijeđenim zemljištem najavit će sama sebe, svoje ime i odnos prema precima govoreći: »To sam ja, vaš unuk, od Kanehoibisa. Došao sam da odsiječem nekoliko stupova za svoju kuću. Ne ljutite se što sam tu i što siječem drvo. Kad se budem vraćao, pokupite trnjke s moje staze i savijte grane da mogu lakše proći.« To mora reći čak kad sam ide na zemlju koju je naslijedio od praotaca. Češće se događa da ga prati netko tko rodbinski nije toliko povezan s precima, na primjer neki rođak ili šurjak koji je s njim pošao u lov ili namjerava da napravi vrt na njegovom zemljištu. Tada su na redu predstavljanja. »Evo, djedovi moji, to je moj šurjak, muž moje

sestre. Došao je sa mnom u vrt. Postupajte s njim kao sa svojim unukom, ne ljutite se što je tu. Dobar je on.« Zanimari li tko te predradnje, uragan će srušiti kuću takva nepažljiva čovjeka ili će odron zemlje uništiti njegov vrt. Vjetar, kišu i odrone zemlje šalju *marsalai*, koji primjenjuju ta sredstva da kazne one koji se nedovoljno pažljivo odnose prema zemlji. U svemu tome nema osjećaja vlasništva kojim bi čovjek pozdravio stranca i pozvao ga na svoju zemlju ili da s njim obara drvo zato što je njegovo.

Na obližnjem vrhnucu u selu Alipingaleu veoma se osulo stanovništvo. U narednoj generaciji neće biti dovoljno ljudi na zemlji. Ljudi iz Alitoe uzdišu: »Oh, jadni Alipingale, kad ovi sadašnji umru, tko će se brinuti za zemlju, tko će tamo ostati pod drvećem? Moramo im dati djecu da ih usvoje, pa će zemlja i drveće imati ljude i kad nas više ne bude.« Takva je plemenitost naravno imala praktične posljedice jer su pojedina djeca smještena mnogo povoljnije. Ali to se nikad tako ne kaže i ljudi ne priznaju nikakvu formulaciju koja se zasniva na vlasništvu nad zemljom. Samo je jedna obitelj u mjestu bila sebična i njen je stav svima bio neshvatljiv. Gerud, poznati mladi vrač i najstariji sin u obitelji, jednom je na skupu izjavio da je motiv za navodnu krađu blata to što optuženi zavidi djeci nekog pridošlice buduće učešće u lovištima. Zajednica je smatrala njegov zaključak gotovo ludim. Ta ljudi pripadaju zemlji a ne zemlja ljudima. U vezi s takvim stanovištem nikom nije naročito stalo do toga gdje živi, pa članovi klana često ne žive u zaseocima predaka nego u zaseocima svojih bratića ili šurjaka. Budući da nemaju nikakve političke organizacije, nikakvih čvrstih ni proizvoljnih društvenih pravila, ljudi mogu mirno da tako postupaju.

Kao što je sa stalnim boravištima tako je i s vrtovima. Arapeško vrtlarstvo je dvojako: to su vrtovi banana i tara u kojima muškarci najprije iskrče zemljište uklone drveće, pa ga ograde, a žene zatim sade, plijeve i ubiru plodove; i vrtovi jama u kojima je osim malo ženske pomoći prilikom plijevljenja i nošenja plodova kući, sav ostali posao prepušten muškarcima. U mnogim plemenima Nove Gvineje običaj je da svaki oženjeni par iskrči i ogradi manju česticu zemlje na vlastitom, naslijeđenom zemljištu. Tamo oni više-manje rade sami ili uz pomoć nedorasle djece, i samo na berbu plodova ponekad pozovu u pomoć rođake. Tako vrt na Novoj Gvineji postaje privatnim, gotovo jednako privatnim kao što je kuća, i često u njemu bračni par ima

spolni snošaj; to je njihov vlastiti dom. Muškarac ili njegova žena svaki će dan poći u vrt, popraviti kakvu rupu na ogradi i tako ga zaštititi od upada šumskih životinja. Sve prirodne okolnosti arapeške sredine upućuju na to da je takav način održavanja vrta izvanredno praktičan. Udaljenosti su velike a putovi loši. Ljudi često prespavaju u vrtovima jer su previše udaljeni od drugih skloništa. Stoga ondje načine malene neudobne kolibe sa slabim krovom od trske, kao da se ne isplati da za svega jednu godinu izgrade kuće na sohama. Zbog strmih litica ograde često nisu dovoljno čvrste pa ih svinje razbijaju. Hrane ima vrlo malo i slaba je. Moglo bi se zaključiti da će ljudi u takvim teškim i siromašnim prilikama biti vrlo sebični i da će veoma paziti na svoje vrtove. Međutim, Arapeši su razvili sasvim drugačiji i vrlo čudnovat sistem. Taj je sistem skup s obzirom na vrijeme i na ljudski napor, ali vodi srdačnoj suradnji i društvenosti. A oni to smatraju mnogo značajnijim.

Pojedinac neće zasaditi samo jedan vrt, nego više njih, svaki u zajednici s drugom grupom rođaka. U jednom od tih vrtova on je domaćin, u ostalima gost. U svakom od tih vrtova zajedno rade tri do šest muškaraca, svaki sa po jednom ili dvije žene a ponekad i s odraslom kćerkom. Oni zajedno podižu ogradu, zajedno krče, zajedno plijevе, zajedno ubiru plodove, i dok su god zajedno na nekom većem poslu, spavaju zajedno u malenom neprikladnom skloništu u kojem kiša curi većini spavača za vrat. Te vrtlarske grupe nisu čvrste — neki pojedinci ne izdrže napor ako je urod slab. Oni nastoje da zbog toga okrive svoje vrtlarske partnere i za narednu godinu traže nove drugove. Izbor čas jednog zemljišta koje je dugo bilo na ugaru, a čas drugog, ponekad dovodi do toga da su ovogodišnji vrtovi onih koji su lani zajedno vrtlarili veoma udaljeni. Ali svake godine pojedinčev ulog u hrani nije samo na jednoj parceli kojom bi direktno sam upravljao, nego su ti ulozi razasuti, pod rođačkim duhovima i na rođačkoj zemlji, pet kilometara u jednom smjeru a osam u drugom.

Takva organizacija rada ima nekoliko posljedica. Nikad se dva vrta ne sade u isto vrijeme i zato Arapeši ne poznaju »gladno doba«, tako karakteristično za sve narode koji uzgajaju jam i koji sve vrtove sade u isto vrijeme. Ondje gdje više ljudi zajedno krče i ograđuju parcelu, a zatim se razilaze da bi učestvovali u krčenju i ograđivanju drugih parcela, berbe se redaju jedna za drugom. Takav način vrtlarenja ne

zasniva se ni na kakvoj fizičkoj potrebi za zajedničkim radom. S visokog se drveća jednostavno prstenasto oguli kora a da ga se ne obara. A grane se podsijeku tek toliko da propuste svjetlo. Stoga vrt izgleda kao pusta armija duhova i u suprotnosti je s okolnim jarkim zelenilom. Ograde se rade od mladica koje može nasjeći svaki odrasliji dječak. Ali ipak svi manje ili više vole da rade u manjim sretnim grupama u kojima je jedan domaćin pa će svojim radnicima-gostima ponuditi malo mesa — ako ga nađe. I tako ljudi silaze i penju se po obroncima, od jedne parcele do druge, ovdje će malo plijeviti, ondje poduprijeti biljku, negdje će ubrati plodove, i bit će pozvani čas amo čas tamo, prema prilikama u vrtovima u kojima su plodovi na različitim stupnjevima dozrijevanja.

Isti se nedostatak individualizma pokazuje i prilikom sadnje kokosovih palmi. Čovjek sadi te palme za svoje nedorasle sinove, ali ne na svojoj zemlji. On će pješačiti šest ili osam kilometara noseći kokosovu mladicu da bi je zasadio pored praga svog ujaka ili šurjaka. Procjena palmi po selima pokazuje izvanredno velik broj vlasnika nastanjenih vrlo daleko i stabala koja nemaju nikakve veze s tamošnjim stanovnicima. Prijatelji će, na primjer, zasaditi zajedno nove sago-palme, a u narednoj generaciji njihovi će sinovi postati jedna radna jedinica.

Čovjek također ne lovi sam nego s nekim drugom, ponekad s bratom, a često s bratićem ili šurjakom. Šuma, duhovi i *marsalai* pripadaju dvojici ili trojici. Čovjek koji prvi opazi divljač, bio on domaćin ili gost, ima pravo na plijen. Pri tome je potreban obzir da pojedinac prvi ne ugleda plijen mnogo češće od svojih drugova. Muškarac koji ima običaj da uvijek ističe kako je prvi ugledao divljač, prepušten je da lovi sam. On će se stoga razviti u mnogo boljeg lovca ali sa sve jačim nedruštvenim osobinama. Takav je bio Sumali, čovjek koji se proglasio mojim ocem. Usprkos tome što je bio vrlo vješt, slabo su ga poštovali u zajedničkim pothvatima. Njegov je vlastiti sin urekao lovišta zbog navodne vradžbine. A kad je Sumalijeva kuća slučajno izgorjela do temelja, Sumali je to pripisao tome što mu netko zavidi na zemlju. Njegove su stupice donosile više nego bilo čije u tom kraju, on je bio najvještiji tragač i najtačnije je gađao. Ali lovio je sam, ili sa svojim mladim sinom, a ulov je pokazivao rođacima tek formalno, kao da ga pokazuje strancima.

Jednako je i prilikom gradnje kuća. One su tako malene da u stvari iziskuju vrlo malo zajedničkog truda. Materijal jedne kuće ili više rasklimanih upotrijebi se za izgradnju nove. Ljudi sruše svoje kuće i sagrađe ih nanovo, okrenute u nekom drugom pravcu. Nitko se ne trudi da sve zabatne grede budu jednako dugačke ili da otpili gredu sljemenjaču ako je predugačka za planiranu kuću. Ako ne odgovara ovoj kući, bit će zacijelo dobra kad se bude gradila naredna. Ali nitko, osim onog koji nije drugima pomagao prilikom gradnje, neće graditi sam. Čovjek najavi da namjerava graditi kuću pa čak priredi malu gozbu kod dizanja sljemenjače. Njegova braća, bratići i ujaci kad god pođu poslom u šumu imat će na umu tu djelomično dovršenu kuću i svaki će put skupiti pregršt povijuše kojom će se vezati krov ili snop lišća sago-palme za pokrivanje krova. Sve te priloge u prolazu ostavljaju pokraj nove kuće. Postepeno i slučajno, malo-pomalo, kuća se sagrađi neizbrojnim trudom mnogih.

Značenje nevezanog kooperativnog načina organizacije cjelokupnog rada pa čak i svakidašnjeg vrtlarjenja i lova jest u tome da nitko ne raspolaže vlastitim planovima za više sati unaprijed. Zapravo muškarac može mnogo manje nego žena planirati i baviti se bilo kakvom stalnom djelatnošću. Žena barem zna da se jelo, ogrev i voda moraju nabaviti i pripremiti svaki dan. Više od devet desetina svog vremena muškarci utroše na to da bi izišli u susret tuđim planovima, kopajući u tuđim vrtovima, idući u lov na koji su ih drugi pozvali. Cjelokupni naglasak njihova ekonomskog života jest u učestvovanju u aktivnostima koje su povelili drugi. Samo rijetko kada i vrlo skromno pojedinac će pokušati da se provede njegov vlastiti naum.

Taj naglasak, jedan je faktor nedostatka političke organizacije. Ondje gdje su svi izvježbani da brzo odgovaraju svakoj zamisli, pa već blagi ostracizam potiče onog koji se izdvojio da uđe u kooperaciju, problem vodstva drugačiji je nego u društvu u kojem svatko vlastitu agresivnost suprotstavlja tuđoj. Ako treba odlučiti o nekoj značajnoj stvari, u nekoj svađi u koju je upleten cijeli zaselak ili više zaselaka, do odluke se dolazi na miran, zaobilazan i sasvim karakterističan način. Pretpostavimo, na primjer, da je mladić otkrio kako je svinja iz nekog udaljenog sela zalutala u njegov vrt. Svinja je prestupnik, a mesa je malo, i on bi je rado zaklao. Bi li to bilo pametno? Pri donošenju odluke valja misliti na sve moguće odnose s vlasnicima svinje. Je li

uskoro kakva proslava? Je li kakva udaja još neutvrđena? Ovisi li neki član grupe kojoj pripada vlasnik vrta o pomoći vlasnika svinje u pripremama za neku svečanost? Mladić nije dovoljno razborit da sam odluči o svemu tome. On će poći starijem bratu. Ako stariji brat misli da se svinja smije slobodno zaklati, obojica će poći da pitaju za savjet, redom, starije muške rođake, sve dok ne dopru do jednog od najstarijih i najuglednijih ljudi u zajednici. Svaki lokalitet od stotinu i pedeset ili dvjesta stanovnika ima barem jednog ili dvojicu takvih ljudi. Ako veliki čovjek dade svoj pristanak, svinju će zaklati i pojesti, a starci neće nimalo osuditi mladićev postupak. Svi će zajedno poći u obranu toga legalnog gusarstva.

Arapeši u stvari ne poznaju rat. Nema tradicije lova na ljudske glave, nema osjećaja da se mora ubijati kako bi se stekao glas hrabrog i muževnog čovjeka. Zapravo, na ubojice gledaju s nekom vrstom nelagodnosti, kao na neke posebne ljude. Njima će pasti u dužnost da izvedu obred čišćenja novih ubojica. Osjećaj prema ubojici ne razlikuje se bitno od onog prema čovjeku koji je ubio u boju. Nema nikakvih insignija za junake. Samo jednu malenkost iz obrambene magije primijenit će oni koji idu u boj: mogu sastrugati malo prašine s kostiju svojih otaca i pojesti je s orahom palme areka i s magičnim travama. Ali premda nema pravog ratovanja — organiziranih pljačkaških pohoda, osvajanja, ratničkih pothvata u kojima se ubija i stječe slava — ima dosta svađa i sukoba među selima, i to pretežno zbog žena. Sistem braka je takav da se čak i o posve otvorenom odvođenju zaručnice ili udate žene mora govoriti kao o otmici. A kako je otmica neprijateljski čin od strane dijela druge grupe, ona mora biti osvećena. Taj osjećaj da se mora uspostaviti ravnoteža, da se zlo mora naplatiti zlim, u jednakoj ali ne u većoj mjeri, vrlo je snažan kod Arapeša. Na početak neprijateljstva gledaju kao na nesretan slučaj. Otmice žena u stvari su posljedica bračnih nesuglasica odnosno nastajanja novih ličnih sklonosti, i to nisu neprijateljski postupci od strane dijela neke druge zajednice. Tako je i sa svinjama, jer ljudi nastoje da zadrže svoje svinje kod kuće. Ako svinja odluta, to je nesretan slučaj. Ali ako je ubijena, treba je osvetiti.

Svi ti sukobi između zaselaka počinju ljutitim razgovorom. Oštećena strana, naoružana ali ne namjeravajući da se bori, stiže u selo onih koji su joj nanijeli uvredu. Dolazi do rječkanja; oni koji su

nanijeli uvredu ispričat će se ili će opravdati svoje ponašanje. Možda će zaniijekati da su išta znali o otmici ili će poreći da im je bilo poznato tko je vlasnik svinje — ta nije joj još bio podrezan rep, kako bi onda i mogli zaključiti da to nije šumska svinja? I tako dalje. Ako se oštećena strana buni više formalno nego što je zaista ljuta, sastanak može završiti izmjenom svega nekoliko oštrijih riječi. U protivnom, od prijekora će se prijeći na vrijeđanje sve dok neki nagliji, netko tko se brže naljuti, ne zabaci koplje. To nije znak za opću uzbunu. Naprotiv, svatko pažljivo promatra gdje će pasti koplje, koje ionako nikad nije bačeno zato da bi nekoga pogodilo. A najnaglija osoba u suprotnom taboru baca tada svoje koplje prema protivniku koji se prvi zabacio. To se pažljivo pamti, pa se opet šalje povratno koplje. Svako novo bacanje koplja komentira se kao završena stvar: »Tada je Yabinigi bacio koplje. Pogodio je mog bratića u ručni zglob. Razljutio sam se što mi je bratić pogođen pa sam naciljao Yabinigija i pogodio ga u gležanj. Tada se Yabinigijev ujak ozlojedio što je pogođen sin njegove sestre pa je zamahnuo, bacio koplje prema meni, ali me je promašio«, i tako dalje. Ta razmjena kopalja, koju prate s punom pažnjom i koja ima za cilj samo lakše ranjavanje, nastavlja se sve dok netko ne bude prilično teško ranjen. A tada napadači smjesta daju petama vjetra. Kasnije se sklapa mir razmjenom kolutova: tko god je nekog ranio, šalje mu kolut.

Ako se slučajno dogodi da je netko u takvom sukobu ubijen, bit će poduzeto sve kako bi se poreklo da je ubojstvo bilo namjerno: ubojici se omlakla ruka, i to zato što su ga začarali ljudi iz Ravnice. Protivnici se gotovo uvijek nazivaju srodničkim nazivima, a sasvim je sigurno da nitko ne bi namjerno ubio rođaka. Ako je ubijen bliski rođak, ujak ili prvi bratić, pretpostavka o namjernom ubojstvu koje valja pripisati vraćanju uzima se kao činjenica. Ubojicu sažalijevaju i dopuštaju mu da zajedno s ostalima oplakuje žrtvu. Ako ubijeni nije bio blizak rođak, pa je prava namjera očitija, ubojica će pobjeći u neko drugo naselje. Neće biti nikakve krvne osvete, premda se može pokušati da se protiv njega pozovu u pomoć vradžbine ljudi iz Ravnice. Općenito se smrti izazvane vraćanjem osvećuju opet vraćanjem, a ubojstva unutar lokaliteta ili na udaljenosti u kojoj bi moglo doći do osvete toliko odstupaju od običaja, toliko su neočekivana i neobjašnjiva da se zajednica naprosto njima ne bavi. Međutim, svatko, tko je bio ranjen u

borbi, mora platiti daljnju kaznu. Braći svoje majke i njihovim sinovima on mora isplatiti vlastitu prolivenu krv. Sva krv djetetu dolazi od majke. Ona je stoga vlasništvo majčine grupe. Majčin brat ima pravo da prolije krv sina svoje sestre. On mora otvoriti čir ili skarificirati djevojčicu koja je dorasla za to. Stoga ozlijeđenom čovjeku nije povrijeđena samo njegova ličnost nego i zaliha njegovih fizičkih vrednota: on mora platiti zato što se našao u situaciji u kojoj je ranjen. Ta se sankcija proteže na ozljede u lovu i na učešće u svakoj sramnoj situaciji.

Opći je stav arapeškog društva da valja kazniti sve one koji su bili toliko nesmotreni i dopustili da budu upleteni u nasilnu ili sramotnu situaciju, one koji su bili tako nepažljivi da su se ozlijedili u lovu ili tako glupi pa su dopustili da ih žene javno izgrde. U tom društvu koje nije naviknuto na nasilje, koje pretpostavlja da su svi ljudi blagi i da rado surađuju, i koje je uvijek iznenađeno kad se nađu pojedinci koji tako ne postupaju, nema mjera protiv nasilnika. Ali svi osjećaju da bi se moralo držati na uzdi one koji glupošću ili nepažnjom izazivaju nasilje. U slučajevima blagog prijestupa, na primjer kad je netko bio samo član borbene grupe, njegov će ujak pozvati na plaćanje. Uostalom, jadni je sestrin sin već pretrpio ranu i izgubio je krvi. Ali ako se sam upleo u nedostojnu javnu raspru s nekom ženom ili mlađim rođakom, ako su i drugi čuli kako je u svađi bio vrijeđan, tada će reagirati cijela grupa muškaraca iz zaseoka ili iz grupe zaselaka, i to na poticaj ujaka koji su službeni izvršiocu kazne. Grupa će muškaraca uzeti svete svirale, glas *tamberana* — natprirodnog čudovišta i zaštitnika muškaračkog kulta — i ići će noć na noć kući onoga koji je nanio uvredu, izrugivati se njemu i njegovoj ženi, upasti im u kuću, uprljati im pod lišćem i smećem, posjeći im kakvu areka-palmu ili nešto slično i otići. Ako taj čovjek već duže vrijeme gubi ugled u zajednici, ako nerado surađuje, odaje se vradžbinama i loše je naravi, mogu mu razoriti i izbaciti ognjište. A to u stvari znači kao da su izjavili da — najmanje mjesec dana — mogu živjeti bez njega. Teško osramoćena tim postupkom, žrtva će pobjeći rođacima negdje daleko i neće se vratiti sve dok ne nabavi kakvu svinju kojom će počastiti svoju zajednicu i tako izbrisati prijestup.

Ali zajednica nema pravog lijeka protiv istinskog nasilnika. Takvi ljudi ulijevaju svojim drugovima neko čudno strahopoštovanje. Ako im

se tko suprotstavi, oni prijete da će spaliti vlastite kuće, da će razbiti sve svoje posuđe i kolutove te da će zauvijek napustiti taj kraj. Užasnuti zbog mogućnosti da bi ih tako mogao napustiti, rođaci i susjedi preklinju nasilnika neka ih ne ostavi, neka ih ne napusti, neka ne uništi vlastitu imovinu, i umiruju ga dajući mu ono što želi. Samo zato što je cjelokupni odgoj Arapeša usmjeren tako da se što više smanje nasilja i izglade motivi nasilnika, samo zato društvo može više da djeluje disciplinirajući na one koji podliježu nasilju i trpe ga nego na one koji zapravo snose krivnju za nasilje.

Budući da je rad shvaćen kao prijateljska suradnja, a ono malo ratovanja organizirano je vrlo površno, potreba za vodstvom u zajednici javlja se jedino još prilikom ceremonija i velikih gozbi. Društvo bi moglo vrlo udobno živjeti i bez ikakvog vodstva, bez ikakvog nagrađivanja osim dnevnog zadovoljstva da se pojedje malo hrane i s drugovima zapjeva nekoliko pjesama. Ali onda ne bi bilo svečanosti. A problem društvenog života, po koncepciji Arapeša, nije u tome da se ograniči agresija i zauzda preveliko stjecanje, nego u potrebi da se nekolicina sposobnijih i nadarenijih prisile da protiv svoje volje preuzmu odgovornost i vodstvo, kako bi povremeno, svake tri ili četiri godine, ili čak u dužim intervalima, mogla biti organizirana zaista uzbudljiva svečanost. Pretpostavlja se da nitko zapravo ne želi da bude vođa, »veliki čovjek«. »Veliki ljudi« treba da planiraju, treba da potaknu razmjene, moraju se kočoperiti, razmetati, glasno govoriti, hvalisati se prošlim i budućim pothvatima. Sve je to po arapeškom shvaćanju vrlo neugodno, teško, to je ponašanje koje nijedan normalan čovjek neće podnositi i izbjeci će ga ako je ikako moguće. To je uloga na koju društvo prisiljava nekolicinu određenim priznatim postupcima.

U dobi kad dječaci navršše deset do dvanaest godina roditelji pokušavaju da odrede imaju li sposobnosti da postanu »veliki ljudi«. Sposobnosti se grubo dijele u tri kategorije: »oni kojima su otvorene uši i grla«, to su najdarovitiji, ljudi koji razumiju kulturu i koji svoje razumijevanje umiju izraziti riječima; »oni koji imaju otvorene uši, ali su im grla zatvorena«, to su vrijedni, mirni ljudi, mudri ali sramežljivi, i ne izražavaju se lijepo; i najzad postoji grupa dviju vrsti najmanje vrijednih ljudi, »oni kojima su uši zatvorene, ali su im grla otvorena« i »oni kojima su zatvorene i uši i grla«. Dječak koji pripada prvoj skupini

posebno se izobražava tako da mu se već u ranoj mladosti odredi *buanyin* ili partner iz redova mlađih muškaraca iz klana u kojem neki njegov odrastao muški rođak ima *buanyina*. Taj odnos *buanyina* sastoji se u tome da po dva muškarca uzajamno priređuju svečanosti. Oni su članovi različitih klanova i po mogućnosti suprotne dualne organizacije — koja je donekle nasljedna. To je društvena institucija koja razvija agresivnost i potiče takmičarski duh ako se taj ikad javi. Dužnost je *buanyina* da se međusobno vrijeđaju gdje god se sastali, da njuškajući ispituju namjerava li drugi *buanyin* da ikad išta učini u životu, ima li ikakvih svinja, jama, je li sretan u lovu, ima li uopće kakvih trgovačkih prijatelja i rođaka kad nikad ne priređuje svečanosti niti organizira ceremonije. Je li uopće rođen na glavu kao i sva normalna ljudska bića ili je možda nogama izišao iz majčine utrobe. Odnos *buanyin* je područje izobrazbe za sve vrsti okrutnosti kojom mora raspolagati svaki veliki čovjek i koja nije poželjna u redovitom arapeškom životu.

Postojanje tog odnosa *buanyin* valja razumjeti s obzirom na arapeške stavove prilikom razmjene hrane. Narodu koji sve svoje trgovanje prikriva i prikazuje kao dobrovoljno i slučajno darivanje, svako strogo računanje čini se neprikladnim. Kao što je s trgovanjem od sela do sela tako je i s razmjenom među rođacima. Idealna distribucija pretpostavlja da svatko jede hranu koju je drugi uzgojio, divljač koju je drugi ulovio, svinje koje ne samo što nisu njegove nego su ih ishranili ljudi koji stanuju tako daleko da im čak ni imena nisu poznata. Vođen takvim idealom arapeški muškarac lovi samo zato da bi pretežni dio svoje lovine poslao svom ujaku, bratiću, odnosno sestriću, tastu. Na najnižem mjestu u zajednici, toliko izvan društvenog morala da se s njim ne vrijedi ni prepirati, jest onaj čovjek koji sam pojede vlastitu lovinu — pa makar ta lovina bila neka sićušna ptičica, tek jedan zalogaj.

Pojedinac nema nikakvog poticaja da stvori višak jama, vrlo trajne gomoljike koja podnosi stajanje, a veći joj urod ovisi o tome kako se čuvaju gomolji. Svakome tko postigne znatno veći urod jama od susjeda milostivo se dopušta da priredi abulluy naročitu svečanost na kojoj će jam bojadisati živim bojama i složiti ga uz mjeru od povijuše rotanga. To će onda zadržati kao neku vrst trofeja, a sav će preostali jam podijeliti za sjeme. Rođaci i susjedi donijet će mu uzvratni poklon

po vlastitom izboru, a ponijet će vrećicu gomolja. On nikada neće jesti plod tih gomolja. Čak kad se umnaža već u četvrtoj ili petoj generaciji, o tim se gomoljima pažljivo vodi briga. Tako sreća ili uspjeh u vrtlarenju ne ide u korist pojedinca, nego je to podruštvovljeno, odnosno u cijeloj zajednici se povećava zaliha sjemenskog jama.

Obrazac *buanyin* izuzetak je u tom podruštvovljenom postupku s hranom i vlasništvom, u tom netakmičarskom davanju i uzimanju lake ruke i bez računa. A unutar tog obrasca nedvojbeno se njeguju vrline takmičarskog sistema koji vodi računa o troškovima. *Buanyin* ne čeka da bude stimuliran uvredom nanesenom u bijesu. On vrijeđa svog *buanyina*, i to je samo po sebi razumljivo. S njime ne dijeli naprosto sve ono čega ima napretek, ali uzgaja svinje ili lovi divljač s određenom namjerom da bi sve to javno i razmetljivo dao svom *buanyinu*, poprativši darivanje s nekoliko dobro odabranih uvreda u smislu kako drugi *buanyin* neće biti u stanju da uzvрати dar. Pažljivo se bilježi svaki komadić svinjetine i svako klokanovo stegno. Svežanj rebara palminog lišća služi kao oznaka svih tih stvari u javnim svađama kada *buanyini* jedan drugog uznemiruju. Najčudniji je običaj škrtosti među *buanyinima*. Darežljivi će *buanyin* odvojiti posebnu košaricu s izabranim komadima ponutrice, a njegova će supruga to tajno predati ženi drugog *buanyina* nakon neke svečanosti. To nije potrebno uzvratiti. Iako se svagdje drugdje u društvenom životu očekuje dobro ponašanje, ljudi su se pomirili s tim da njihov *buanyin* zanemaruje da poduzme taj plemeniti korak.

U društvu u kojem postoji norma da su muškarci blagi, da nisu gramzljivi i da rado surađuju, u društvu u kojem, nitko ne pamti dugove svojih dužnika i svaki muškarac lovi zato da bi drugi jeli, u tom društvu postoji određena izobrazba za posebno suprotno ponašanje »velikih ljudi«. Mladići koji namjeravaju da postanu »veliki ljudi« stalno su pod pritiskom roditelja i svojih *buanyina*. Tjeraju ih da preuzmu odgovornost za organiziranje prethodnih svečanosti koje će dostići vrhunac u velikoj inicijacijskoj ceremoniji ili u kupnji novog plesnog kompleksa s obale. Nekolicina popušta tom pritisku; nauče da lupaju nogama i broje svoje svinje, da obrađuju posebne vrtove i organiziraju lovne pohode, i da se pridržavaju dugoročnog planiranja kroz nekoliko godina kako bi priredili ceremoniju koja neće trajati više od dan ili dva. Ali kad najstarije dijete takvog čovjeka doraste do puberteta, on se

može povući. Ne mora više lupati nogama i vikati, nije potrebno da na svečanostima traži svog *buanyina* kako bi ga vrijeđao. On može mirno ostati kod kuće, raditi u vrtu, baviti se svojom djecom, odgajati ih i pripremati njihove brakove. Dopušteno mu je da se povuče iz aktivnog, takmičarskog života za koji njegovo društvo, često sasvim opravdano, pretpostavlja da mu je bio vrlo nezgodan i neprijatan.

3. Rođenje arapeškog djeteta

Zadatak prokreacije za arapeškog oca ne završava začecem. Arapeši nemaju predodžbu da se nakon akta kojim je fiziološki dijete začeto otac može ukloniti, i da će kad se nakon devet mjeseci vrati svoju ženu naći sa sretno rođenim djetetom. Takav bi se oblik očinstva njima činio nemogućim pa čak i mrskim. Jer dijete nije proizvod trenutne strasti. Njega su stvorili majka i otac, pažljivo i kroz duže vrijeme. Arapeši razlikuju dvije vrste seksualne aktivnosti. Jedno je igra, to jest ona seksualna aktivnost za koju nije poznalo da bi utjecala na rast djeteta, a drugo je rad, namjerna seksualna aktivnost usmjerena da se stvori određeno dijete, da ga se nahrani i oblikuje u prvim tjednima njegova postojanja u majčinoj utrobi. Tu je očeva uloga jednaka majčinoj. Dijete je proizvod očeva sjemena i majčine krvi. U početku oboje dolazi u jednakim količinama i oblikuje novo ljudsko biće. Kad majčine grudi karakteristično nabubre i promijene boju zbog trudnoće, tada se kaže da je dijete završeno — kao savršeno jaje ono će se sada odmarati u majčinoj utrobi. Od tada je zabranjen svaki spolni odnos jer dijete mora spavati nesmetano i mirno upijati hranu koja mu prija. Uvijek se naglašava kako je djetetu potrebna prijazna okolina. Žena koja želi da začne mora biti što pasivnija. Kao zaštitnik djeteta koje se razvija ona mora poduzeti neke mjere predostrožnosti: ne smije jesti štakorova^[11] mesa, jer će umrijeti u teškom porodu, štakor naime ruje preduboko pod zemljom. Ne smije jesti ni žabe, jer bi se dijete rodilo previše naglo, ni jegulje, jer bi porod bio preran. Ne smije jesti sago s područja *marsalaja* niti kokosa s drveta koje je tabuirao *tamberan*, natprirodni vođa muškaračkog kulta. Ako žena želi muško dijete, ostale će joj žene savjetovati da nikad ništa ne prereže po polovici, jer takvo rezanje pogoduje stvaranju ženskog djeteta.

Jutarnja mučnina u trudnoći nije poznata. Za svih devet mjeseci

nerodeno dijete spava. Kaže se da se dijete razvija kao pile u jajetu; u početku postoji samo krv i sjeme, zatim se razvijaju noge i ruke, a napokon glava. Kad se glava oslobodi, dijete se rađa. Nitko ne smatra da bi dijete moglo pokazivati znakove života još prije nego se rodi. Samo neposredno prije poroda ono se okrene i prouzrokuje prve porođajne bolove.

Otac ne smije biti prisutan u trenutku poroda zbog arapeških vjerovanja o suprotnoj prirodi fizioloških funkcija žena i magičnih hraniteljskih funkcija muškaraca. Porođajna krv kao i krv od menstruacije opasna je, pa se zato dijete mora roditi daleko izvan sela. Usprkos tome, uzrečica »roditi dijete« upotrebljava se podjednako za muškarca kao i za ženu. Smatra se da je nošenje djeteta jednako tako teško za muškarca kao i za ženu, naročito zbog naporne i vrlo savjesne seksualne aktivnosti koja se traži od oca u prvim tjednima nakon prestanka menstruacije. Dok se dijete rađa, otac se nalazi negdje u blizini, da čuje kad mu babice doviknu spol. Na tu obavijest on odgovara lakonski: »Perite«, ili »Ne perite«. Ako je naređenje: »Perite«, znači da će se dijete zadržati i odgojiti. Ponekad ako se rodila djevojčica, a u porodici već ima nekoliko djevojčica, neće je sačuvati. Dijete neće ni prati, neće mu odrezati pupčanu vrpca i ostavit će ga u posudi od drvene kore na kojoj se odvija porod. Arapeši više vole dječake. Dječak će ostati s roditeljima i bit će im podrška i radost u starosti. Ako se nakon jedne ili dviju zadrži i treća djevojčica, mogućnost da će obitelj imati sina veoma se pomiče. Stoga, budući da nemaju kontracepcijskih sredstava, Arapeši ponekad pribjegavaju ubijanju djece. Katkad dijete ne zadrže ako nemaju dovoljno hrane ili ako obitelj ima više djece ili ako je otac umro. Tada se, naime, smatra da su vrlo slabe mogućnosti za očuvanje zdravlja i za razvoj djeteta.

Nakon što je dijete oprano a posteljica i pupčana vrpca uklonjene — i stavljene visoko na stablo, jer kad bi to pojela svinja, postala bi vrtni tat — majku i dijete odvođe u selo i sklanjaju u malenu kuću izgrađenu neposredno na zemlji. Zemljani pod posrednik je između »lošeg mjesta« i kućnog poda obične stambene kuće na koji ne smiju stupiti ljudi u posebnom stanju — roditelji novorođenog djeteta, oni koji nekog oplakuju, čovjek koji je prolio krv, i tako dalje. Tu sad dolazi otac da zajedno s majkom dijeli brigu o novorođenčetu. On ženi

donosi svežanj lišća mekanog poput flanela kojim će obložiti mrežastu torbu gdje dijete pretežni dio dana leži u položaju kao prije rođenja. U kokosovoj ljusci otac donosi i vode da se dijete okupa i naročito lišće oštra mirisa koje neće dopustiti zlim utjecajima da priđu kolibi. On donosi sa sobom maleni drveni podglavak kojim se muškarci služe da bi za vrijeme spavanja očuvali svoje savršene frizure, pa legne pokraj žene. Sada on, po riječima domorodaca, »leži u babinjama«. Novi je život odsad jednako blisko povezan s očevim životom kao i s majčinim. Dušu koja se nježno miče pod djetetovom prsnom kosti i koja će ondje boraviti sve do starosti, sve dok zbog makinacija crne magije i nasilnog tabua nekog *marsalaija* ne pokuša da ustane i da uz napadaj gušenja izađe iz tijela — tu je dušu dijete možda dobilo od oca a možda od majke. Kasnije će ljudi pogledati djetetovo lice i usporediti ga s roditeljima pa će saznati je li mu dušu dao otac ili majka. Ali to, uostalom, nije ni važno. Duša može doći podjednako od jednog kao i od drugog roditelja, a sličnost lica samo pokazuje kojim je putem došla.

Otac mirno leži pored novorođenčeta i od vremena na vrijeme daje majci kakav savjet. Prvi dan oboje poste. Nije dobro da puše ni da piju vode. Svako toliko izvode manje magijske obrede radi osiguranja djetetove dobrobiti i svoje sposobnosti da ga čuvaju. Žene očeve braće nastupaju kao službene njegovateljice. One donose materijal za magijske čine. To može biti neka dugačka oguljena šiba. Otac će pozvati neko dijete od onih koji se vrzmaju oko kuće želeći da privire novorođenčetu. On će protrljati šibu o njegova malena snažna leđa. A zatim će šibom protrljati i djetetova leđa i pri tome će recitirati magične riječi:

*Dajem ti kralješke,
jedan svinjski,
jedan zmijski,
jedan ljudski,
jedan od zmije s drveta,
jedan od pitona,
jedan od zmije otrovnice,
jedan od djeteta.*

Zatim će slomiti šibu na šest komadića koje će objesiti negdje u kući. Time se dijete osigurava da ga leđa ne bole čak ako otac nogom vani zgazi kakvu grančicu. Zatim otac uzima veliki jam i reže ga na malene komade. Svakom komadiću daje ime nekog dječaka iz zaseoka: Dobomugau, Segenamoya, Midjulamom, Nigimarib. Nakon toga igru preuzima majka i počinjući s drugog kraja svakom komadiću daje ime neke djevojčice: Amus, Yabiok, Anyuai, Miduain, Kumati. A onda otac baca komadiće jama. Ta čarolija osigurava da će dijete biti gostoljubivo i prijazno prema drugima; zbog toga se uzimaju imena susjedne djece.

Otac prvorođenog djeteta nalazi se u naročito osjetljivom položaju, osjetljivijem nego majka. Obredi su za ženu jednaki kod prvog djeteta kao i kod petoga, isti kod dječaka kao i kod djevojčice. Ali očevo se ponašanje mijenja s obzirom na te razlike. Muškarac koji je dobio prvo dijete u jednako je kritičnom stanju kao i tek inicirani mladić ili kao i muškarac koji je prvi put ubio u boju. Očišćenje od tog stanja dobit će samo od muškarca koji već ima djecu i taj će postati njegov staratelj i provest će potreban obred. Nakon petodnevnog strogog izopćenja zajedno sa ženom, za vrijeme kojeg ne dodiruje duhan rukama, upotrebljava štapić da se pogrebe i svu hranu jede žlicom, odvedu ga do vode gdje su sagradili kućicu od lišća, veselo je ukrasili crvenim cvijećem i travama prikladnim magijama. Kućica se sagradi pokraj kakve bare, a na dno bare stavi se veliki bijeli kolut koji se u obredu zove »jegulja«. Otac novorođenčeta i njegov staratelj odu do bare gdje otac obredno očisti usta na prstenu što mu ga je pružio staratelj. Zatim pije iz bare u kojoj su namočene mirisne aromatične trave i vodom opere cijelo tijelo. Uđe u vodu i uspješno uhvati jegulju pa je vraća staratelju. Jegulja je simbolički usko povezana s falusom i poseban je tabu dječacima za vrijeme razvoja i inicijacije. Moglo bi se reći da obred simbolizira da je otac ponovo stekao mušku narav nakon što je značajno učestvovao u ženskim funkcijama. Ali ako tome i jest takvo značenje, ono više ne postoji eksplicitno u predodžbama domorodaca, koji na to gledaju kao na sastavni obredni detalj cijele ceremonije. Staratelj zatim namaže očevu glavu naročitom bijelom bojom, a njome namaže i čelo jednog mladića. Tako novi otac ulazi u redove onih koji su uspješno porodili dijete.

Ali ni njegove majčinske dužnosti još nisu prestale. U narednih

nekoliko dana on i njegova žena izvode obrede koji će ih osloboditi svih tabua osim zabrane da jedu meso. Svima koji dođu da posjete dijete dijele duhan i orah areke, i to muškarcima otac a ženama majka. A svi oni koji su primili te darove iz ruku novih roditelja obavezuju se da će im pomoći u svakom budućem pothvatu, pa se tako osigurava budućnost i dobrobit novorođenčeta. Svaka žena izvodi naročiti obred kojim će osigurati da upravo preživljeni porođaj ne naštetiti njenom kuhanju. Ona od nejestivih divljih i grubih trava pripremi neko jelo koje se baca svinjama da ga pojedu. Najzad se bračni par vrati kući, a nakon mjesec ili dva održe gozbu koja ih oslobađa zabrane da jedu meso i u isto vrijeme pripreme svečanost za babicu i ostale žene koje su ih hranile dok su oni živjeli izdvojeno od svijeta. Otad se majka i otac smiju šetati selom kako im je drago, ali je bolje da dijete ne vode sa sobom dok se ne počne smijati. Kad se prvi put nasmije ocu u lice, daju mu ime, i to ime nekog člana oćevog klana.

Djetetov život još uvijek ovisi o naroćitoj i stalnoj pažnji, podjednako oćevoj kao i majćinoj. Otac svake noći mora spavati s majkom i dojenćetom, ali postoji stroga zabrana spolnog odnosa, i to ne samo s djetetovom majkom nego i s drugom ženom ako ima dvije žene. Izvanbraćni spolni odnos mogao bi biti opasan. Premda smatraju da su ućestali spolni odnosi meću roditeljima potrebni u prvim tjednima nakon zaćeća radi razvoja novog bića, kad je ono jednom dokraja oblikovano, tada je, po njihovom mišljenju, svaki spolni dodir od strane bilo kojeg roditelja opasan za dijete, i to sve dok ono ne navršši oko godinu dana. Ako je dijete slabašno ili bolećljivo, ili ako pak ima slabe kosti i ne prohoda dovoljno brzo, sve je to greška njegovih roditelja koji nisu poštovali tabu. Ipak, smatra se da roditelji zapravo vrlo rijetko prekrše tabu, jer ako su odlučili da zadrže dijete, oni unaprijed znaju šta je sve time obuhvaćeno. U jednoj njihovoj narodnoj prići spominje se slućaj majke koja je uporno zahtijevala da zadrži dijete premda je otac htio da ga se uništi. Ali ljudi to komentiraju govoreći da je majćino ponašanje bilo u redu onda, u davno vrijeme *marsalajja*, tj. u mitsko doba. Ali sada bi takvo ponašanje bilo ludo, jer dijete ne bi moglo živjeti ako otac ne bi aktivno sudjelovao u brizi oko njega. Stoga kakvog bi imalo smisla da u početku majka spasi život svog djeteta samo zato da ono kasnije na njene vlastite oći strada

željno očeve njege.

Arapeši poštuju tabu spolnog odnosa sve dok dijete ne prohoda. Smatra se da je u to doba ono postalo dovoljno jako da ponovo odoli iskušenju seksualnosti svojih roditelja. Majka doji dijete do tri pa čak i do četiri godine, ako prije toga opet ne ostane u drugom stanju. Tabu prestaje nakon razdoblja jedne menstruacijske osame. Kad se majka vrati iz menstruacijske kolibice, ona i otac poste jedan dan. Nakon toga mogu imati spolni odnos, a muž, ako želi, može spavati sa svojom drugom ženom. Njegova neposredna noćna prisutnost djetetu više nije bitna. (Otac je, naravno, ponekad i prije toga morao ostaviti dijete i poći na daleke i opasne pohode kamo ga majka i dijete ne bi mogli pratiti. Smatra se da takva odsutnost ne ugrožava djetetovo zdravlje jer oca nije seks udaljio.) Arapeši su savršeno svjesni vrijednosti zabrana za reguliranje trudnoće. Poželjno je da žene ne rađaju djecu u prekratkim vremenskim razmacima. To im je preteško, a osim toga valja jedno dijete prisilno odbijati od prsiju jer uskoro dolazi drugo. Najbolje je da dijete postepeno prelazi na čvršću hranu, da sve manje traži majčine grudi, tek radi nježnosti, kad se osjeća nesigurnim ili kad ga nešto boli, dok najzad ne dotrči majci samo zbog straha ili boli. Ali ako majka ostane u drugom stanju, onda dijete treba odjednom odbiti od prsiju. To se napravi tako da se bradavice namažu blatom, a djetetu se, uz jako izražavanje gađenja, kaže da je to izmet. Imala sam prilike da pobliže promatram samo dvoje djece koja su tako odbijena, oboje su bili dječaci. Jedan od njih, star dvije i pol godine, prenio je svu svoju ovisnost na oca koji je preuzeo glavnu brigu o njemu. Drugi, Naguel, strahovito se odbio od roditelja i pošto je navršio sedmu godinu pošao je da traži nove roditelje. Bio je izvanredno nesretan, bijedan, a to nipošto nije karakteristično za arapešku djecu. Dva slučaja naravno nisu dovoljna da bi se donijeli bilo kakvi zaključci. Ali vrijedi zabilježiti kako arapeški roditelji osjećaju da je naglo odbijanje od prsiju okrutno i da može nepovoljno usmjeriti djetetov razvoj. Oni se smatraju krivima što su ubrzali situaciju koja je nepovoljna za dijete. Ta krivnja samo po sebi može izmijeniti odnos roditelja i djeteta, na primjer tako da otac postane naročito brižljiv, kao što se dogodilo u slučaju Bischua, oca spomenutog mlađeg djeteta, ili u biti previše kritičan i oštar, kako se Kule odnosio prema jadnom malom Naguelu. A oni roditelji koji su strogim obuzdavanjem sebe

samih osigurali djetetu puni udio na majčinih grudima, osjećaju se lagodno i kreposno. To je tipičan arapeški roditeljski stav. Kad se dijete postepeno odbija, majka ne osjeća nikakvu krivnju govoreći pomamnom malom trogodišnjaku: »Ti si, dijete, dobio dosta mlijeka. Gledaj, sva sam se istrošila dojeći te. I pretežak si da te svuda nosim sa sobom. Evo, pojedi taj taro i budi tiho.«

Ako Arapeše upitate o podjeli rada, oni će odgovoriti: svakodnevno kuhanje, donošenje ogrevnog drva i vode, plijevljenje i prenošenje — sve su to ženski poslovi; kuhanje obrednih jela, nošenje svinja i teških klada, gradnja kuća, sastavljanje slamnatih svežnjeva za pokrivanje krova, krčenje i ograđivanje, rezbarenje, lov i uzgoj jama — to su muški poslovi; izrada ukrasa i briga za djecu — muški su i ženski poslovi. Ako je ženin zadatak hitniji — ako nema zelenja za večeru ili komad mesa valja odnijeti susjedu u obližnje selo — suprug će ostati kod kuće i preuzeti brigu o djetetu. On se podjednako kao i žena veseli djetetu i jednako je nekritičan. U zaselku ćete naići na dijete koje se bijesno dere, a ponosni otac primjećuje: »Gledajte, moje se dijete uvijek dere. Jako je i moćno baš kao i ja.« A na drugom kraju sela neki će dvogodišnjak stoički podnositi boli dok mu izvlače iver iz čela, a njegov otac podjednako će ponosno govoriti: »Gle, moje se dijete nikad ne dere. Snažno je baš kao i ja.«

Očevi se ne žacaju da barataju s izmetom dojenčadi jednako kao ni majke. I jednako su tako strpljivi kao i njihove žene kad djetešce nukaju da pojede juhu glomaznom žlicom od ljuske kokosova oraha koja je uvijek prevelika za dječja usta. Sitna svakodnevna briga o maloj djeci, sa svim rutinskim poslovima, sa svim ljutnjama, svim kuknjavama koje se ne daju ni objasniti, sve je to jednako svojstveno arapeškim muškarcima kao i arapeškim ženama. Kao priznanje za svu tu brigu i za prvobitni očev doprinos, kad netko za nekog sredovječnog čovjeka rekne kako dobro izgleda, odgovorit će mu: »Dobro izgleda? Daaa? Trebalo je da ga vidite prije nego li je izrodio svu onu djecu.«

4. Rani utjecaji koji oblikuju arapešku ličnost

Kako se arapeška beba oblikuje u dobrodušnu, blagu, prijemljivu ličnost odraslih Arapeša? Koji odlučni faktori u ranom odgoju djeteta

osiguravaju da će ono biti mirno i suzdržano, neagresivno i bez inicijative, bez trunca takmičarskog duha i puno razumijevanja, toplo, popustljivo i pouzdano? Istina je da u svakom jednostavnom i homogenom društvu djeca kad odrastu pokazuju jednake opće crte ličnosti kao i njihovi roditelji. Ali to nije stvar čistog oponašanja. Postoji vrlo delikatna i vrlo određena veza između načina kako se dijete hrani, stavlja na spavanje, podvrgava disciplini, uči samosvladavanju, mazi, kažnjava i potiče, i konačnog prilagođavanja odrasle osobe. Nadalje, način kako muškarci i žene postupaju prema djeci jedna je od najvažnijih značajki u ličnosti odrasle osobe pojedinog naroda i jedna od tačaka u kojoj suprotnosti spolova najoštrije dolaze do izražaja. Potpuno ćemo razumjeti Arapeše, topao i majčinski temperament njihovih muškaraca i žena, ako shvatimo njihova rana djetinjska iskustva i situacije u kojima su njihova djeca.

U prvim mjesecima dijete je obično uvijek nekom na rukama. Kad majka iziđe, ona svuda nosi dijete sa sobom, i to obješeno u naročitoj mrežastoj vreći što se opire o njeno čelo, ili ispod jedne dojke u povuju od tape. Potonji je način uobičajen na obali, a mrežasta torba u Ravnicama. Planinske žene upotrebljavaju jedno i drugo, što velikim dijelom ovisi o djetetu. Ako je dijete nezadovoljno i razdražljivo, nose ga u povuju, jer će mu tada majka dati prsa čim ustreba. Dječji je plač tragedija koju valja izbjeći po svaku cijenu. Takvo se shvaćanje provodi i dalje u dječjem životu. Najteže je razdoblje svakoj majci kad dijete navrši oko tri godine. Tada je ono prestaro da ga umiri dojenjem, a premlado je i preslabo se znade izražavati da bi se jasno utvrdilo zbog čega plače. Djecu mnogo drže na rukama, često u stojećem položaju, pa se nožicama upiru o ruke i noge osobe koja ih drži. Posljedica je toga da djeca prije nauče da stoje oslonjena na svoje dvije ručice nego da samostalno sjede. Podojeno čim zaplače, nikad daleko od neke žene koja će, ako je potrebno, dati prsa, spavajući obično u neposrednom dodiru s majčinim tijelom, i to ili obješeno u tankoj mrežastoj vreći na njenim leđima ili šćućureno na njenom krilu dok kuha ili plete, dijete uživa u trajnom i toplom osjećaju sigurnosti. Ono će doživjeti samo dva udarca, a oba će se odraziti na kasniji razvitak ličnosti. Nakon prvih tjedana, dok ga vrlo pažljivo kupaju u toploj vodi, dijete sad operu pod mlazom hladne vode sručivši na njega pun bambusov krčag. To je oštar, iznenadan hladan

šok. Sva djeca odreda ne vole taj postupak i mrzit će hladnu vodu i kišu cijeloga života.^[12] A kad dijete mokri i ima stolicu, osoba koja ga drži naglo će ga trgnuti u stranu kako bi spriječila da je smoči. Taj trzaj prekida normalan tok izlučivanja i ljuti dijete. Kasnije u životu Arapeši vrlo slabo kontroliraju sfinkter, a gubljenje te kontrole smatraju prirodnom pratećom pojavom svake vrlo napete situacije.

U svim ostalim pogledima život dojenčeta odvija se u vrlo toploj sretnoj atmosferi. Nikad ga ne puštaju sama; utješna ljudska koža i ohrabrujući ljudski glasovi uvijek ga okružuju. I djevojčice i dječaci jako vole male bebe — obično neko od njih drži dojenče na rukama. Kad majka ide u vrt da radi, ona će povesti sa sobom nekog malog dječaka ili djevojčicu da joj pridrže dijete, radije nego da položi dijete na komad tape ili da ga kroz to vrijeme objesi u malenoj mrežastoj nosiljci. Ako je dječak u ulozi male dadilje, on će dojenče držati na rukama, a djevojčica će ga nositi u dječjoj torbici na leđima.

Kad dijete prohoda, donekle se izmijeni ustaljeni mirni ritam života. Ono je sada preteško da ga majka nosi na dugotrajnim putovanjima do vrta. Osim toga, već se može očekivati da će sat-dva preživjeti bez hrane. Kad ide u vrt ili po gorivo, majka ostavlja dijete u selu s ocem ili s nekim drugim rođakom ili rođakinjom. Dosta često na povratku nalazi nezadovoljno i plačljivo dijete. Kajući se, željna da mu nadoknadi izgubljeno, ona će sjesti i čitav sat dojiti dijete. Ritam kojim se razmjenjuje sat odsutnosti sa satom naknadnog dojenja malo-pomalo obuhvaća sve duže vremenske razmake, da bi, kad dijete navrší tri godine, razmak između dva uzastopna dojenja potrajao čitav dan — u kojem dijete, naravno, dobiva drugu hranu. Narednog dana majka će cijeli dan sjediti, držati dijete u krilu i dopuštati mu da siše kad zaželi, da se zatim malo poigra, ponovo siše, igra se s njenim grudima i da tako pomalo opet stekne osjećaj sigurnosti. U tome majke uživaju jednako kao i djeca. U vrijeme kad dijete postane već dovoljno veliko da se igra s majčinim grudima, početak će njena aktivna uloga u procesu dojenja. Ona podrži bradavicu u ruci i lagano je gurne u djetetova usta. Puhne u njegovo uho ili mu šaklja ušne školjke, ili ga, igrajući se, potapša po genitalijama ili mu golica nožne prstiće. Za uzvrat dijete bubnja svojim prstićima po majčinom i po svom tijelu, igra se jednom dojkom dok siše drugu, nateže grudi ručicama, poigrava se s vlastitim genitalijama, smije se, guče i pretvara dojenje u dugotrajnu

ugodnu igru. Cijelo hranjenje pretvara se u trenutke pune ljubavi i u sredstvo pomoću kojeg se u djetetu razvija (a to ostaje i kasnije) osjetljivost na milovanje na bilo kojem dijelu tijela. Nije to kao kad se potpuno odjevenom dojenčeta daje mlačna kruta bočica i kad se čvrsto stoji na stanovištu da ono treba da popije svoje mlijeko i odmah zaspi kako umorne majčine ruke ne bi trebalo dalje da drže bočicu. Naprotiv, dojenje je i za majku i za dijete dugotrajna zabavna i vrlo nadahnuta igra kojom se za cijeli život zasađuje draga i topla nježnost.

S vremenom, kako dijete raste, ono se privikava da majčina prsa za vrijeme njenih sve dužih izbivanja zamijeni novim zadovoljstvima. Ono nauči da se igra usnama. Takvu igru dijete će vidjeti svuda u svojoj okolini kod starije djece. Starija djeca također se često igraju usnama dojenčadi i tako se stvara prvi dio obrasca koji se odlično poklapa s povremenom djetetovom usamljenošću i glađu. Zanimljivo je da arapeško dijete nikad trajno ne siše palac niti koji prst.^[13] Ali zato se ono zabavlja svakakvim mogućim vrstama igre usnama. Dijete udara gornju usnicu palcem, kažiprstom, srednjim prstom; napuhne obraze i tucka ih; dlanom ili nadlanicom draška usnice; dodiruje unutrašnjost donje usnice jezikom; liže ruke i koljena. U igri starije djece prisutno je stotinjak različitih stiliziranih načina igre usnicama koji se postepeno prenose na mlađu djecu.

Ta je igra usnicama ona nit u ponašanju koja povezuje djetetov emocionalni život od sretnih, sigurnih dana kad je boravilo u naručju rođene majke, do smirenog užitka u dugotrajnim večerima uz ognjište pored svojih starijih, sve do zadovoljenja u jednostavnom seksualnom životu. Sami Arapeši smatraju igru usnama simbolom djetinjstva. Dječake i djevojčice koji pričaju nešto što bi zapravo smjeli pričati samo odrasli upozoravaju neka se nakon toga poigraju usnama kako im kosa ne bi prerano posijedila. A dječacima koji su prošli obred zrelosti stariji muškarci kažu neka se više ne igraju usnama; ta zar su još uvijek djeca kad to rade? U isto vrijeme dopuštaju im da to nadomjeste žvakanjem betela i pušenjem kako usne koje su tako dugo bile priviknute na stalan podražaj ne bi ostale zapuštene. A djevojkama dopuštaju da draškaju usnice sve dok ne rode djecu. Vidjet ćemo kako to pristaje uz shvaćanje prema kojem je razvitak žene polaganiji od muškarčeva.

Dok maleno dijete leži u majčinu krilu, toplo i rumeno od njene

njege, ona u njemu razvija osjećaj povjerenja prema svijetu, stav prijemljive dobrodošlice prema hrani, prema psima i svinjama, prema ljudima. Majka drži u ruci komad tara, i dok dijete siše, ona nježnim glasom pjevuši: »Dobri taro, dobri taro, hoćeš li ga jesti, hoćeš li ga jesti, hoćeš li ga jesti, mali taro, mali taro.« A kad dijete za trenutak ispusti dojku, u usta mu sklizne komadić tara. Psa i malo pitomo svinjče koje gura znatiželjnu njuškicu u majčinu ruku zadrže pored djeteta. Dječja i pseća koža trljaju se jedna o drugu, majka ih zajedno nježno njiše i šapće: »Dobri pas, dobro dijete, dobri pas, dobri, dobri, dobri.« U istom se takvom svjetlu djetetu predstavljaju njegovi rođaci i potiče ga se da ih gleda s povjerenjem, a same riječi koje označavaju srodstvo imaju prizvuk sreće. I prije nego što se može očekivati da će dijete razumjeti ono što mu se govori, majka počinje da mu šapuće, pri tome povremeno zastajkuje i puše u uho: »Ovo je tvoja druga majka (majčina sestra), druga majka, druga majka. Pogledaj svoju drugu majku. Ona je dobra. Ona ti nosi hranu. Ona se smije. Ona je dobra.« Taj je odgoj tako savršen da već same riječi sadrže smirenje, pa dijete postupa pod njihovim dojmom gotovo i protiv svojih osjetila. Kad bi kakvo dvogodišnje dijete htjelo da pobjegne od mene, strankinje čudnovate boje, majka bi ga smirila tvrdeći da sam ja njena sestra ili očeva sestra ili pak baka. Dijete koje je časak prije bilo u velikom strahu prišlo bi i mirno mi sjelo u krilo, mazeći se ponovo u sigurnom svijetu.

Od djeteta se ne traži da se prema bilo kome različito ponaša osim što na vrlo blagi način treba da pokaže izvjesno poštovanje prema starosti. Stoga će djetetu narediti da brže obavi neki zadatak za djeda nego za oca. Dijete će osjetiti kako djed ljubazno i s osjećajem uspjeha i zadovoljstva primjećuje: »Sad ja sjedim kod kuće, a moji se unuci sjatili oko kućnih ljestava.« Činjenica da je dijete drugorođeno ili trećerođeno često se spominje. »Gle, drugorođeni jede dobro, a prvorođeni se samo igra hranom.« Ili: »Drugorođeni sad ide na posao, a prvorođeni mirno sjedi kod kuće.« Takve primjedbe o vlastitom položaju u obitelji i o relativnom položaju starijih služe zato da bi se naglasila jedina razlika kojoj Arapeš poklanja mnogo pažnje. U svim ostalim pogledima dijete uči da ima povjerenja i da voli i ovisi o svakom koga sastane. Nema te osobe koju dijete ne bi zvalo ujakom, bratom, rođakom ili srodnim nazivima za ženski rod. A budući da se ti

izrazi upotrebljavaju naširoko i bez ikakva obzira na generacije, čak su se izgubile starosne razlike koje su u njima sadržane. Dijete na majčinih rukama već se privikava da ga pošakljaju ispod brade i šaleći nazovu »mali moj djede« ili »mali moj ujače«. Odnosi se, nadalje, zamagljuje zbog arapeške površnosti koja dopušta jednoj osobi da najstarijeg u grupi braće i sestara nazove »ujakom«, drugoj da najstarijoj osobi kaže »bako«, a trećoj opet »sine«. Naziv svaki put ovisi o trenutnoj vezi između tih dviju osoba, odnosno o tome kako tu vezu gleda onaj koji u tom određenom trenutku naziva. Tako se ženu može nazvati »sestrom« a njenog muža »djedom«. U takvom svijetu u kojem nije propisano posebno ponašanje među bratučedima ili među šurjacima, gdje se nitko ni pred kim ne ustručava, i gdje su svi odnosi obojeni međusobnim povjerenjem i ljubavlju, gdje je osigurano darivanje hrane, suradnja u poslu i zajednički život, sasvim je jasno da malo dijete ne pravi nikakvih jasnih razlika.

Premda je razlikovanje spolova jasno u terminologiji, ono se gubi u ponašanju. Dijete ne uči da samo njegova majka i otac smiju bez nadgledanja spavati zajedno u kući, dok bi neka tetka ili bratić morali izbjeći neposredni dodir s rođakom suprotnog spola. Arapeši nemaju pojma o takvim restrikcijama. Arapeškog dječaka roditelji poučavaju: »Kad si na putu, uvijek ćeš sigurno spavati u kući gdje živi neka majčina ili očeva sestra, sestrična odnosno bratučeda, ili nećakinja ili šurjakinja ili snaha.« Suprotno stanovište, da ljudi kojima je zabranjen seksualni odnos ne smiju ostati sami zajedno, toliko je strano Arapešima da im čak i ne dolazi na um.

Ni djevojčice ni dječaci ne nose nikakve odjeće dok ne navrše četiri do pet godina. Navikli su da fiziološke razlike primaju bez ikakva stida ili zbunjenosti. Od malene se djece ne očekuje da izlučuju izmetine nasamo, pa čak i odrasli samo ovlaš odlaze nakraj sela — njihov je stav više karakteriziran plahovitošću nego stidom. Žene noću spavaju gole, a kako je već rečeno, muškarci svoje pojaseve u obliku slova G nose potpuno bezbrižno i mirno ih odmaknu kad žele da se počesu. Malu se djecu poziva da se pridržavaju pravila čistoće, ali se kao razlog tome ne navodi stid nego gađenje. To je u njima tako jako razvijeno da će se četverogodišnjak ili petogodišnjak stresti pri susretu s novim stvarima kao što je ljepljiva sluz ili plijesan na koži. Uobičajeno asociranje izmetina s genitalijama i u vezi s tim sa spolnim

razlikama vrlo je slabo razvijeno.

Od male se djece ne očekuje da se drugačije ponašaju prema djeci vlastitog spola nego prema djeci suprotnog spola. Muška i ženska četverogodišnja djeca slobodno se valjaju i guraju po podu a da se nitko ne brine o tome koliko će tjelesni kontakti djelovati na njih. Stoga se u djeci razvija ugodna i bezbrižna familijarnost koja nije komplicirana stidom, a praćena je, kao za nagradu, posvemašnjim toplim fizičkim kontaktom.

Kad dijete malo poodraste, ono više nije na isključivoj brizi vlastitih roditelja. Djecu posuđuju. Dođe neka tetka u posjetu pa uzme sa sobom četverogodišnjaka da tjedan dana boravi kod nje. Zatim će ga predati nekom drugom rođaku da ga vrati roditeljima. To znači da se dijete privikava da misli kako je svijet pun rođaka i da sva njegova sigurnost i sreća ne ovise isključivo o trajanju njegova odnosa prema vlastitim roditeljima. To proširuje krug njegova povjerenja a da ipak njegova ljubav ne postaje previše uopćena. Ono ne smatra da stalno ima pola tuceta majki i pola tuceta očeva i njegovi se roditelji ne gube u općoj slici rodbinstva. Naprotiv, ono se najviše druži sa svojim roditeljima, zatim s ostalim rođacima redom, s kojima živi u malenim čvrstim porodičnim grupama. Brza reakcija arapeškog djeteta na iskazanu ljubav jedan je od načina kako taj transfer ide od jednog kućanstva do drugog. Pola sata maženja u krilu i arapeško će dijete poći s tobom kuda bilo. Naučeno da okolinu prihvaća kao siguran svijet kojim se može tumarati, ono će sretno poći i za najzadnjim pripadnikom toga dobrog svijeta koji ga pogladi po trbuščiću, ili pogrebe njegova mala leđa što ga uvijek svrbe. Djeca se guraju po podu od jednog prijateljskog odraslog do drugog. Ugnijezdit će se pored svakog tko prema njima pokaže pažnju.

Nitko ne inzistira da bi djeca morala brzo odrasti, ili da bi morala steći određene vještine i umijeća. U vezi s tim nisu razvijene nikakve tehnike u pogledu njihova fizičkog odgoja. Dopuštaju im da pokušaju obaviti zadatke znatno iznad svojih snaga, da se popnu po ljestvama i da se na pola puta predomisle, da se igraju oštrim noževima kojima će se posjeći ako netko ne bude pazio na njih. Samo je u jednom iznimka. Male djevojčice vježbaju da nose teret. Na glave im stave pune vrećice, i to u dobi dok su još tako malene da za vrijeme putovanja provode veći dio vremena u torbama na leđima svojih majki.

Dopuštaju im da za nagradu nose lične stvari svojih roditelja, pa one nošenje ponosno prihvaćaju kao znak da su odrasle. Ali osim te jedine iznimke sav je ostali fizički odgoj djece neformalan. Beba pokušava da se popne po narovašenoj kladi koja služi kao kućne ljestve. Prestraši se i stane vikati. Netko će smjesta jurnuti da je dohvati. Dijete se spotakne; netko će ga dići i staviti u krilo. Rezultat je da dijete rastući stječe osjećaj emocionalne sigurnosti zbog brige ostalih, a ne zato što je ovladalo svojom okolinom. Jer ta okolina je hladan, vlažan svijet, pun zamki, skrivenog korijenja na puteljcima i kamenja o koje bi se mogle spotaknuti male noge. Ali zato se uvijek nađe prijateljska ruka, prijazan glas koji dolazi u pomoć. Povjerenje u sve one koji su u blizini, to je ono što se traži. Ono što čovjek sam uradi, vrijedi vrlo malo.

Cijeli stav prema oruđu i prema ovladavanju tijelom kasnije se odražava u nesavršenosti i površnosti tehničkih vještina kod odraslih. Arapeši ne poznaju tačno definiranih tehnika rada. Čak uzlove kojima vežu pojedine dijelove kuće prave na različite načine. Kad god odmjeravaju neku dužinu, oni je gotovo uvijek izmjere pogrešno. I ne pomišljaju da bi ispravili krivo izmjereno nego sve ostalo u gradnji podešavaju toj greški. Kuće su izgrađene nepažljivo i asimetrično. Pletene mreže, pletene košare, narukvice i pojasevi — tih nekoliko vještina koje poznaju — vrlo su grube i nesavršene izvedbe. Stalno uvoze lijepo izrađene uzorke pa ih ili pokvare grubim kopiranjem ili ih sasvim napuste. Nikad nisu uspjeli disciplinirati ni ruku ni oko.

Slikanje je vjerojatno vještina u kojoj imaju najviše uspjeha. Stil velikih impresionističkih slika na golemim komadima kore omogućuje naročito nadarenom pojedincu da gotovo i bez tradicije povremeno stvara vrlo lijepe slike. Ali vještina takvog jednog čovjeka ima vrlo malen krajnji utjecaj na nepovjerenje tih ljudi u vlastite sposobnosti i oni trajno ovise o umjetničkim tvorevinama drugih naroda, jer smatraju da sami nisu za to sposobni. Pa čak su i djeca odgojena da se oduševavaju kratkim sretnim trenutkom užitka kad im se javi neka svijetla živa boja ili novi ton. Taj svoj stav ona su primila od odraslih čije reagiranje na sliku u boji iz nekog mog časopisa nije: »Što je to«, nego uvijek »Oh, kako je lijepo!«

Stalno seljenje s jednog mjesta u drugo odražava se i na život djece. Ona nisu navikla na veće grupe i ne znaju da se igraju

zajedničkih igara. Mjesto toga svako se dijete drži nekog odraslog ili starijeg brata ili sestre. Dugotrajne šetnje od vrta do vrta ili od vrtne kućice do sela izmore dijete, pa kad stignu, i dok majka kuha večeru, a otac priča s muškarcima, djeca sjede unaokolo i igraju se usnama. Rijetko se kada igraju neke igre. Maloj djeci dopuštaju da se međusobno igraju samo dok se ne počnu svađati. Onog trenutka kad dođe i do najsitnije prepirke, odrasli je prekidaju. Napadača ili oba djeteta povuku s bojišta i čvrsto ih zadrže. Ljutitom se djetetu dopušta da udara i viče, da se valja po blatu, da baca kamenje ili komade ogrevnog drva po podu, ali mu ne dopuštaju da dirne drugo dijete. Taj običaj da čovjek smije iskaliti bijes na stvarima što ga okružuju održat će se i kasnije u životu. Ljutiti muškarac i po jedan sat će udarati po bubnju s rasporom ili cijepati sjekirom vlastitu palmu.

Odgovaj male djece ne sastoji se u tome da ih se nauči svladavanju emocija nego u tome da paze kako svojim nastupom ne bi oštetili nikoga osim sebe. Kod djevojčica napade bijesa obuzdat će već rano. Majke će im napraviti prekrasne travnate suknjice koje bi se sasvim uništile kad bi se djevojčica bijesno valjala po blatu. Na glave im stave mrežaste vrećice takva sadržaja da ga je rasuti prava šteta. Posljedica je toga da djevojčice ovladaju napadajima bijesa i plača mnogo ranije nego dječaci, kojima je dopušteno da se do petnaest, šesnaest godina valjaju po blatu i viču bez ikakva stida. Razlika u spolovima dolazi do izražaja u još dva pogleda. Kad dječčić navrší tri, četiri godine on će svoju privrženost pomalo prenijeti pretežno na oca, svuda će ga slijediti, spavat će noću na njegovim rukama i uopće bit će veoma ovisan o ocu. Ali muškarac može voditi dijete sa sobom u mnogo manjoj mjeri nego žena. Stoga se događa da dječčića češće napušta, odbacuje onaj o kome najviše ovisi, pa gorko plače kad se otac sprema na put. Kad malo poodraste, otac ga neće uvijek ostaviti na brizi majci ili svojoj drugoj ženi, koju dječak također zove majkom, nego starijoj braći. Dijete će se tada osjećati još napuštenijim. Najmanje zadirkivanje od strane starijeg dječaka natjerat će malenoga u silan plač, a uslijedit će napadaj bijesa. Kao da se ponavlja nekadašnja traumatska situacija kad ga je majka sate i sate ostavljala sama, pa dječak nastoji da djetinjskim nastupom bijesa postigne prijašnji rezultat: požrtvonog roditelja punog kajanja. A djelomično u tome i uspijeva, jer su svi, uključivši braću koja su ga zadirkivala,

užasnuti nad njegovom nesrećom pa čine sve što mogu da bi ga utješili. Djevojčice, međutim, prije počinju da se uključuju u porodične poslove. One su više zauzete brigom o malenoj djeci, a budući da se rijetko kada prvenstveno priljube ocu, ne trpe zbog tog drugog odbijanja. Značajno je da su tri djevojčice koje su izražavale bijes kao dječaci sve bile kćeri otaca koji nemaju sinova pa su stoga postupali prema djevojčicama kao prema dječacima. Do neizbježnih bi situacija došlo kad je otac morao u lov ili u trgovinu ili u potragu za vraćem koji je smrtno začarao nekog rođaka. Tada bi djevojčice poderale travnate suknjice i valjale se u blatu, baš kao što bi učinila i njihova braća. Ali djevojčice pretežno nisu izložene proceduri drugog odbijanja od bliskih sve dok im već kao odraslim ženama ne umre muž. Tada kao udovice proživljavaju traumatske situacije jer su ponovo izgubile rodbinu, a to ponekad dovodi do snažnih emocionalnih poremećaja. Ali to se ne događa svakoj ženi, a pogotovu ne djevojci, nego tek kasnije u životu.

Nadalje, budući da se smatra da »velikim ljudima« pristoji da se pretvaraju kako su bijesni i drski, i to izražavaju govorom, bacaju koplje, lupaju nogama, viču, dječaci dobivaju model naprasitog ponašanja koji im je uvijek pred očima. Djevojčice nemaju tog modela. A dječak je premlad da bi znao kako je ponašanje »velikog čovjeka«, barem teoretski, uvijek pretežno samo predstava.

Ti napadi bijesa gotovo su uvijek motivirani nekom nesigurnošću ili odbijanjem. Djetetu je odbijena molba, nije mu dopušteno da nekog otprati ili s nekim pođe, neko mu je starije dijete dalo šamar ili ga je grubo oslovilo, netko ga je prekorio, ili, kao najvažnije od svega, uskraćeno mu je jelo. Nastupi bijesa zbog toga najbrojniji su i najzanimljiviji jer se dijete neće smiriti naknadnom ponudom hrane. Uskraćivanje željenog kokosa ili komada šećerne trske pokreće čitav niz reakcija koje znatno nadmašuju moć obične hrane da ih zaustavi. Dijete će možda plakati cijeli sat, bit će bespomoćna žrtva povratne situacije u kojoj je roditelj podjednako nemoćan. Ispadi zbog odbijanja služe da kanaliziraju bijes kao reakciju na neprijateljski čin druge osobe. Konačni odgoj koji ide za tim da suzbije agresivnost prema drugoj djeci upotpunjava taj obrazac.

Roditelji ne odobravaju da se djeca međusobno tuku i taj se stav pojačava prijekorima zaodjenutim otprilike ovim riječima: »Zar ćeš ti, mlađi brate, tući njega koji je prvorođen?« »Zar ćeš ti, očeve sestre

sine, tući sina majčina brata?» »Nije pravo da se dva bratića tuku kao mali psi.«. [14] Djeca nisu odgajana da otvrdnu u smislu naših suvremenih sportskih tipova koji su spremni da podnesu napore, što po našem uvjerenju i u našem društvu pristaje muškom temperamentu. Arapeški mali dječaci jednako su zaštićeni od agresije i borbe, od grubih disciplinskih mjera starije djece i razdraženih roditelja kao što su kod nas najnježnije i najpažljivije odgojene djevojčice. Posljedica je toga da arapeški dječaci nikad ne postaju »drugarčine«. Svaki ih udarac neopisivo pogađa, pa čak i neka oštrija riječ. I najmanje bockanje se tumači kao izraz neprijaznosti, a odrasli će muškarci udariti u plač zbog nepravedne optužbe.

U svoj odrastao život oni donose bojazan od nesuglasica među drugovima. Kultura poznaje nekoliko simboličkih načina za izražavanje prave nesuglasice. To su javni znakovi neslaganja kojima će se poslužiti a da ne dođe do nikakvog stvarnog ličnog sukoba među dotičnim pojedincima. Ne primjenjuju se često. Ponekad se ipak dogodi da neki čovjek napokon zaključi kako njegova žena nije sposobna da hrani svinje. To je vrlo ozbiljna odluka jer ishrana svinja kruna je ženinog društvenog uspjeha. Stvar je to teža zato što nikad ili gotovo nikad žena ne hrani vlastite ni muževe svinje nego pretežno svinju nekog svog ili muževog rođaka. Ako svinja uquine zbog bolesti ili zaluta i nestane, ili je ugrabi jastreb ili piton, to je najveća nesreća i zbog toga suprug smatra potrebnim da je kazni. Ako se dogodi više takvih tragičnih uginuća pa je već svima jasno kako ona nije prikladna da uzgaja svinje, on to uradi stavljajući znak s vanjske strane njenih vrata. Komad kore koji je služio kao valov probode kopljem na koje naveže malo jama, malo tara itd. Kroz uglove na kori provuče strijele. Tako će svatko znati što on misli o cijeloj stvari, ali nije potrebno da o tome razgovara sa svojom ženom. A ako se ona namrgodi, namrgodila se zbog situacije koja više nije ni formalna — ni lična. Ako se rođaci, na primjer, zaista naljute jedni na druge, onaj koji se jače razbjjesnio napraviti će uzao od biljke zvane zmajeva krv koji će mu služiti kao podsjetnik i objesiti ga na vlastita vrata. To je znak da više nikad neće jesti zajedno s tim dosadnim rođacima. Da bi se taj znak formalnog prekida uklonio, osoba koja ga je postavila treba da zakolje svinju. I *buanyin* kome je odnos *buanyin* dojadio može ga razriješiti tako da izrezbarenu drvenu posudu ukrašenu vjenčićem od grančica

stavi na *agehu* i time objavi da je odnosu kraj. Ali sve te vrlo stilizirane metode za prekid neke veze vrlo se rijetko primjenjuju. Čovjek će dugo razmišljati prije nego poduzme tako drastičan korak odnosno prije nego stvori situaciju koja se vrlo teško održava i iz koje se može povući samo na vrlo skup način.

Strah i neugodnosti koje su posljedica izražavanja ljutine ugrađeni su, nadalje, u obrazac vradžbine. Ljutita osoba ne smije udariti, ona ne smije pribjeći nikakvoj posvemašnjoj osudi drugog. Ali za odmazdu može se na trenutak ponašati ne kao rođak ili sumještatin, nego kao čovjek iz Ravnice, kao stranac i neprijatelj. Arapeška djeca rastu i uče da se svijet dijeli na dva velika dijela: *rođake*, a taj dio obuhvaća tri do četiri stotine ljudi, sve članove njihovih lokaliteta i one iz zaselaka u drugim lokalitetima koji su s njima ili s njihovim rođacima povezani ženidbom i sveobuhvatnim vezama preko žena i djece očevih nasljednih trgovačkih prijatelja; i na *strance* i *neprijatelje* koje obično nazivaju *waribim*, stanovnici Ravnice, doslovce »ljudi iz krajeva oko rijeke«. U dječjim životima ti ljudi iz Ravnice igraju dvostruku ulogu đavla koga se treba bojati i neprijatelja koga valja mrziti, ismježivati, nadmudriti i na koga se aktivno prenosi sve neprijateljstvo koje u grupi nije dopušteno. Djeca slušaju mrmljanje i kletve roditelja kad naiđu drski stanovnici Ravnice; smrt i nesreća tako kucaju vraču na vrata. Čim navršu petu godinu, upozoravaju ih: »Nikad ne ostavljaj napola pojedeno jelo ondje gdje ima stranaca. Ako prelomiš šećernu trsku, pazi da te nikakav stranac ne vidi jer on će se vratiti, uzeti ostatak i upotrijebiti ga da te začara. Ako žvačeš orah areke, pazi da malo jezgre ne baciš natrag u ljusku. Ako jedeš žilavi jam, pojedi ga svega; ne ostavi ni trunaka, da to stranac ne uzme i ne upotrijebi protiv tebe. Ako spavaš u kući u kojoj ima stranaca, legni licem prema gore kako ti ni kap sline ne bi iscurila na tapu, jer bi je neprijatelj kasnije mogao odnijeti i sakriti. Dade li ti netko oposumovu kost da je oglodaš, sačuvaj je i sakrij tek onda kad si siguran da te nitko neće vidjeti.« Stoga malom dječaku daju košaricu od palmine lišća a djevojčici majušnu mrežastu torbicu da u njima nose te ostatke hrane kako ih se stranci ne bi domogli. Stalno upozoravanje na »blato« utječe na to da su svi pripadnici arapeške kulture time opsjednuti. Pri jelu, pri žvakanju oraha areke, pri pušenju, prilikom spolnog odnosa čovjek uvijek gubi dio vlastite osobe koji bi mogao pasti strancima u ruke i

time prouzrokovati bolest i smrt. Strah od bolesti, smrti, nesreće dramaliziran je upornom brigom o vlastitom blatu. Dijete nauči da se neprijateljstvo, uostalom osjećaj koji postoji samo kod stranaca, obično u pravilu iskazuje krađom i sakrivanjem malo blata. Ta koncepcija koja povezuje strah i bijes s konačnim obrascem ponašanja vrši određen pritisak u životu odraslog Arapeša.

Pretpostavimo da je čovjek povrijedio svog brata ili je bratić jako iskoristio bratića, i to ne kako bi rođak normalno postupio nego pretvorivši se za trenutak u »neprijatelja«, »stranca«. Uvrijeđeni čovjek nema osjećaja mjere kada treba da se povuče; on nije odgojen da razlikuje malen krug vrlo prijateljskih bližih rođaka i krug malo manje prijateljski raspoloženih nešto daljih rođaka, odnosno da se drugačije odnosi prema bratu nego prema šurjaku. On pozna samo dvije kategorije ponašanja, jedno prema članovima vlastite široke grupe prema kojoj ima puno povjerenje i drugo prema neprijateljima. Brat na kojeg se ljuti trenutno ulazi u kategoriju neprijatelja, i on će ukrasti njegovo blato i dati ga ljudima iz Ravnice. U stvari sve blato planinaca koje se nađe u skrovištima vračeva u Ravnici nisu ukrali ti vračevi nego sami ljudi iz planine, ljutita braća, bratići i žene. Gorštaci su i te kako svjesni te činjenice. Kad žele da utvrde u kojem se selu i kod kojeg vrača nalazi blato nekog bolesnog čovjeka, oni prate liniju nasljednih trgovačkih prijatelja čovjeka kojemu je bolesnik u posljednje vrijeme dao povoda da se naljuti. Ali kad netko umre, smrt se ne predbacuje kradljivcu blata. Vjeruje se da je taj već odavno zaboravio svoj bijes. Ona se međutim pripisuje vraču čije je ponašanje razliučeni čovjek u početku silom oponašao, jer je bio bijesan na svog prijatelja.

Stoga nedostatak posrednih izraza nezadovoljstva i postojanje samo dviju kategorija, savršeni prijatelj i savršeni neprijatelj, prisiljavaju Arapeše da se ponašaju na način za koji sami tvrde da ne valja i da ih smeta, kao što je na primjer neobjašnjivo iznenadno divljanje. A nedostatak imalo grubljeg sporta, imalo jačih svađa među djecom utječe na to da je Arapeš naročito osjetljiv i na najmanji izraz bijesa. Posljedica je strah i užas, pa je sasvim prirodno da dolazi do prisilne krađe blata. Kad se govori o jednom takvom činu, to se spominje bez izvještačenosti, kao da se opisuje nehотиčni trzaj očnih kapaka pred jakim svjetlom: »On mi se suprotstavio. Digao se protiv mene. Pomogao je ljudima koji su mi odveli majku. Rekao je neka

ostane u braku s onim čovjekom. Nije mi pomogao. Našao sam se s njima u kući mog ujaka. Jeo je komad klokanova mesa. Odložio je kost. Zaboravio ju je. Ustao je i izašao iz kuće. Moje su oči vidjele da nitko ne gleda. Moja se ruka protegnula i zgrabila kost. Brzo sam je sakrio u svoju košaricu. Narednog dana sreo sam na putu jednog čovjeka iz Dunigija koga nazivam »djedom«. Dao sam mu kost. Samo sam mu je dao. Dao sam je bez koluta.« (Ako se komad blata preda vraču bez pristojbe podrazumijeva se da on neće neposredno reagirati nego da će čekati predujam ili od osobe koja mu je dala blato ili od neke druge osobe koja se kasnije naljutila; taj naknadni predujam zapravo ne postoji ali se na njega pozivaju kao na alibi.) Objašnjenje poput ovoga koje smo zabilježili daje se tihim glasom, bez uzbuđenja, bez hvalisanja, ali i bez grižnje savjesti, ne priznavajući nikakvo istinsko saučesništvo. Obrazac usvojen u ranom djetinjstvu jednostavno se održao u cjelini.

Vratimo se opet igri i odgoju djece. Kad djeca porastu, ona se nikad ne zabavljaju igrama koje bi poticale agresivnost i takmičarski duh. [\[15\]](#) Nema natjecanja, nema nikakvih igara u kojima bi sudjelovale dvije protivničke strane. Umjesto toga igraju se oposuma ili klokana ili je jedan kazuar a ostali ga preplaše na spavanju. Mnoge su igre slične onima u dječjim vrtićima, i to za vrlo malenu djecu, igre s pjesmom u kojima je kakva jednostavna pantomima, na primjer oponašanje rezanja saga, popraćena tradicionalnim riječima. Pa čak se i tih igara ne igraju često. Najčešće se djeca nađu u dovoljno velikim grupama za igru prilikom neke svečanosti. Tada se pleše i odrasli izvode svoj ceremonijal, a djecu mnogo više zaokuplja uloga promatrača. Igranje s usnama pomoglo im je da se od najmlađih dana pomire s tom ulogom. Još kao dojenčad oni su na leđima i plećima svojih majki i tetaka po cijele noći plesali. Tim se dugotrajnim plesovima slavi završetak nekog posla, na primjer ubiranja jama, ili nekog lovačkog pohoda, a žene vole da plešu s djecom na plećima. Dok žena čas pleše a čas se odmara i puši sjedeći pokraj male vatre, malu djecu plesačice dodaju jedna drugoj pa ona plešu čitave noći, klimajući se u polusnu gore-dolje na elastičnim ramenima plesačica. Dojenčad vrlo rano nauče da spavaju jašući na vratu odrasle osobe na koju se opiru rukom, a za tu ruku ih ujedno odrasli čvrsto drže. Prilagođavaju se svakom pokretu odrasloga a da se ne probude. Sva ta rana iskustva

privikavaju ih da se uklope u cjelovitu sliku, da umjesto vlastitog aktivnog djetinjstva zavole pasivnu ulogu uklopljenu u život zajednice.

U životu djece u grupi jedna je značajna spolna razlika i ona prevladava kroz cijeli život. Djevojčice su uglavnom korisne zato što nose,, plijeve, skupljaju hranu i nose drva. Kad god treba da bude berba ili svečanost, mobiliziraju se svi mali ženski rođaci pa se skupi čitavo jato djevojčica koje će naporno raditi dan, dva. To je zapravo jedina prilika kad se one susreću, jer su kod svečanosti mnogo zaposlenije nego prilikom ostalih radova. Nakon što cijeli dan, stisnutih malih brada, čela koja se sjaje od znoja, stenju pod teškim teretom, one su preumorne čak i da brbljaju. Te male vjerne drugarice od jedanaest ili dvanaest godina zaspu jedna drugoj na rukama, na istom ležaju od tape, tiho mumljajući pjesmicu. Družba i rad u njihovoj svijesti usko se povezuju, dok se ugodan razgovor i oslobođenje od preteškog posla asociraju s manjom grupom bliskih rođaka koji se uveče skupljaju kod vatre u »malom zaseoku«, sjedištu klana.

— Iskustvo dječaka sasvim je suprotno. Njihov se posao ne obavlja u grupama nego oni prate oca ili starijeg brata na lovačkom pohodu, ili s njima idu u šumu da sakupljaju trave i povijuše, ili da sijeku drvo za gradnju kuće. Jedan mali dječak i jedan ili dva odrasla muškarca — takav je obrazac grupe u kojoj dječacić radi. Kad nema takvih pješačkih pohoda, dva, tri pa čak i više dječaka skupit će se i zajedno praviti male lukove i strijele, vježbati gađanje guštera ili ciljeva u obliku sjajne naranče, postavljati zamke štakorima te izrađivati čegrtaljke i pračke. U druženju s vršnjacima proživljavaju najbezbržinije sretne dane. Time se vjerojatno može objasniti veći nemir muškaraca kad su prisiljeni da duže vrijeme borave u »malom zaseoku« i njihova nastojanja da stalno putuju i posjećuju braću i bratiće. Želja muškaraca da idu u posjete stalan je povod zadirivanju od strane žena. Muškarcu koji previše luduje za tim njegove će žene prišiti nadimak »šetatica«, »Onaj koji nikad ne sjedi«. Jedan od oblika u kojima se javlja nervna nestabilnost Arapeša jest i prevelika osjetljivost na socijalne situacije. To može doći do izražaja tako da čovjek postane pustinjač, odnosno ode da živi usred šume ili pak da vječno luta od jedne svečanosti do druge i naprosto nije u stanju da odoli zvukovima i najudaljenijih bubnjeva.

S obzirom na imovinu djeca se odgajaju da poštuju tuđe i da se

ugodno i sigurno osjećaju s obzirom na imovinu vlastite porodične grupe. Ti su osjećaji jači od osjećaja posjedovanja. Djeci prigovaraju ako oštete tuđu imovinu. Blagi prijekor: »To je Baliduvovo, pazi na to! To je djedovo, nemoj razbiti!« popratit će djetetovo istraživanje tuđih stvari. Primjedba: »To nije tvoje«, što je stalno gundaju majke u plemenu Manus, ne primjenjuju se. Ne naglašava se razlika između »mojeg« i »tvojeg« nego to da valja pažljivo postupati s tuđim stvarima. Predmeti koji pripadaju porodici tretiraju se na vrlo različite načine. Djetetu se daje svaka stvar za kojom plače. A to često ima za posljedicu da će ono razbiti majčine naušnice ili razvezati njenu ogrlicu od štakorovih zubi. Dom u kojem dijete živi nije neki zabranjeni svijet pun blaga za koja mu se stalno zapovijeda neka ih pusti na miru, sve dok u njegovim očima ne postanu nevjerojatno važna. Ako roditelji imaju neku stvar kojom bi se po njihovom mišljenju dijete moglo ozlijediti, oni će je dobro sakriti i dijete je nikad neće ni poželjeti. Taj je stav živo došao do izražaja kad sam im pokazala jedan crveni balon. Bila je to najsjajnija i najljepša šarena stvar što su je ikad vidjeli. Djeca su uzbuđeno vikala. Čak su i odrasli od veselja zadržali dah — za trenutak. A zatim su tužno rekli: »Bolje da ga maknete. Vi zacijelo nemate dovoljno takvih divnih stvari, pa bi djeca plakala zbog njih.«

Kad dijete odraste, kažu mu da je izrezbarena drvena plitica koja se upotrebljava samo za gozbe, ili oglavlje od perja rajske ptice koje njegov otac nosi dok pleše, sada njegovo. Ali roditelji i dalje upotrebljavaju te stvari. Otac povede dijete sa sobom i pokaže mu nasade mladog saga. Učeci ga kako se zovu pojedini nasadi objašnjava mu da su i oni njegovi. »Lično vlasništvo« počinje da dobiva značenje stvari koje pripadaju budućnosti, nečeg što sada upotrebljavaju drugi odnosno što još nije njegovo. A kad odraste, on će na sličan način sve svoje predodrediti svojoj djeci. U takvom sistemu nitko ne razvija agresivan stav vlasništva s obzirom na vlastite stvari. Krađa, zaključana vrata i primitivni ekvivalent za bravu — crna magija na vlasništvu praktički su nepoznati. Arapeši poznaju nekoliko amajlija koje im služe za očuvanje vrtova, ali se njihovo značenje već toliko izgubilo pa kad ih stave na vrtne ograde vjeruju da će na njihove žene i djecu također loše djelovati ako budu jeli plodove iz vlastitih vrtova.

5. Stasanje i inicijacija arapeškog dječaka

Kad arapeško dijete navrši sedam, osam godina njegova je ličnost određena. I dječaci i djevojčice usvojili su do tog doba sretan stav pun povjerenja prema životu. Naučili su da u krug svoje privrženosti prime svakog s kim su bilo kako povezani, i da na svaki rodbinski izraz odgovore aktivnim izražavanjem topline. Odvratili su ih od navike pokazivanja agresivnosti prema drugima, naučili su da s poštovanjem i pažnjom postupaju prema imovini, snu i osjećajima drugih ljudi. Davanje hrane oni dokraja asociraju s toplinom, prihvaćanjem i sigurnošću, a svako uskraćivanje hrane smatraju znakom neprijateljstva i odbijanja. Naučili su da budu pasivni učesnici u djelatnostima svojih roditelja, ali imaju vrlo malo iskustva u samostalnoj igri i u tome da sami organiziraju svoj život. Privikli su se da reagiraju kad drugi daju znak, da slijede kad drugi vode, da se oduševljavaju i da budu nekritični prema novim stvarima. Kad im je hladio, kad im je dosadno, kad se osjećaju usamljenima oni se igraju svojim usnama na stotinu načina po ustaljenom obrascu.

Naučili su da se boje stranca, čovjeka iz Ravnice koji se otvorenih očiju kreće među njima i vreba na komadić blata da ih upropasti. Usvojili su naviku da paze na svaki slučajno nepojedeni komadić hrane ili na ostatak stare odjeće, da kad god susretnu stranca budno motre na te djeliće svoje ličnosti od kojih su se netom odvojili. Nije im dopušteno da pokažu znak neprijateljstva ili agresivnosti prema stotinjak rođaka jer sve njih valja voljeti i poštovati. A dopušteno je da se pridruže tmurnoj mržnji svojih roditelja prema vračevima, pa čak da bace nekoliko malenih kopalja niz put kojim je otišla grupa ljudi iz Ravnice. Tako se utvrđuje osnovni obrazac na temelju kojeg će kasnije u životu svakog tko ih povrijedi identificirati kao stranca i time izazvati stari obrazac vradžbine, tj. krađu strančeva blata. Uspostavljene su samo dvije značajne razlike po spolovima, i to grupne aktivnosti u slozi i ljubavi, i jače izražavanje bijesa dopušteno dječacima. Posljednje je zamagljeno okolnostima u vezi s redom rođenja i sa spolom djece istih očeva odnosno majki. Djevojčice koje nemaju braće pokazuju takve sklonosti, a dječaci koji imaju više braće pokazuju ih u mnogo manjoj mjeri.

Kad se pojave prvi znakovi puberteta — bubrenje i jačanje

djevojčinih grudi, pojava dlakavosti kod dječaka — dijete koje stasa mora početi da pazi na neke tabue, mora izbjegavati da jede određene vrste mesa i da pije hladnu vodu, sve dok jam koji su upravo posadili ne bude ubran i ne proklija u hambaru. Taj period tabua traje gotovo godinu dana. Djetetova je dužnost da poštuje te tabue pažljivo i svečano, da se »samo odgoji« po pravilima za koje svi znaju da su ispravna. Djeca prvi put postaju kulturno svjesna fiziologije seksa. Ako je prije toga i bilo masturbacije — a ima je malo zbog značajnog naglaska na društveno prihvaćenom zadovoljstvu igrom usnama — na nju se gledalo kao na dječju igru. Ali kad se dječak počinje pridržavati tabua svoje dlakavosti, upozore ga da više ne smije nepažljivo dirati genitalije. Od starijih dječaka on će saznati što valja uraditi ako se prekrše neka bitna pravila rasta; poučit će ga o discipliniranoj i higijenskoj upotrebi ljute koprive i o puštanju krvi pomoću izoštrenog oruđa od bambusa. Dječak postaje odgovorni čuvar vlastitog razvoja, a sve sankcije formulirane su s obzirom na to. Ako prekrši pravila, nitko ga neće kazniti. Nitko neće trpjeti osim njega samog. Jednostavno neće rasti i neće postati visok jaki muškarac, muškarac koji je zavrijedio da postane otac djeci. Njemu je sada povjeren zadatak da održi reproduktivnu funkciju žena i odvojeno od toga mušku funkciju nabavljanja hrane. Najdramatičnija predodžba te podjele muških i ženskih funkcija jest kult *tamberana*. *Tamberan* je natprirodni zaštitnik muških pripadnika plemena. Njega.^[16] A da bi ga mogli čuti, prikazuje im se zvukovima raznih bučaljki, svirala, zviždaljka, bubnjeva s rasporom itd. Čim dijete počne zapažati okolinu, dolazak *tamberana*, njegov boravak u selu i dramatični odlazak, postaju značajni trenuci u životu. Ali dok dječaci i djevojčice ne navrše šest, sedam godina *tamberan* ima jednako značenje za oba spola. Diže se žamor i graja koji nagoviještaju svečanost; ljudi se skupljaju u kojem većem selu i u krcatim kućama spavaju oko vatre, sasvim blizu jedni pored drugih. Žene i djevojčice donose velike količine drva na leđima i slažu ih ispod kuća-sojenica. Muškarci odlaze na tjedan dana u lov, oštro vrebaju guštere čija im koža služi za pokrivanje bubnjeva, a love i kazuara i razne vrste klokana, Mnogo se priča o jednoj ili čak o dvije svinje koje treba da pridonese netko iz obližnjeg sela. Jam donose rođaci muškarca na čiju inicijaciju treba da dođe *tamberan*. Slažu ga u omanje hrpe na *agehu*, a zahvalni

primaoci stupaju naokolo i recitiraju »Wa Wa Wa«. To se zove »ubiti fazana« i znači da će jednog dana uzvratiti darove. Napokon stiže vijest da je lov završen i da je naročito veliki klokan dospio u lovačku torbu. Vraćaju se lovci, Ukrašeni perjem rajske ptice u kosi. Ponosni su na svoju lovinu obješenu o štapove i pričvršćenu crvenim i zelenim vrpčama od lišća tracaene. Drže se pozdravni govori, čestita se, a sutra će se kuhati posebni kroketi od kokosa koji se priređuju samo za svečanosti.

Sve te pripreme prati uzbuđenje. Doći će *tamberan*, doći će s onu stranu brijega, doći će preko mora. Mala ga djeca zamišljaju kao golemo čudovište, visoko kao kokosova palma, koje živi na moru, a samo iznimno, u rijetkim prilikama, kad ga pozovu, dođe da pjeva narodu. Kad dolazi *tamberan*, djeca bježe koliko ih noge nose; sakrit će se za majčinu travnatu suknju, poskakivat će i cupkati u neprilici, ispustit će iz usta zalogaj jama, a neki će se rasplakati od straha i ostati u prikrajku. Čaroban zvuk svirala sve se više približava i maloje djevojčici ili dječaku koji se nađu u selu kad naiđu muškarci i *tamberan* dogodit će se nešto strašno. Stoga niz padinu jure žene, djeca i štenad, a i kakvo svinjče skvičeći slijedi gospodaricu. Žena ponese dojenče i mnogo malenih svežnjeva lišća obješenih o mrežastu torbu u kojoj se nalazi dijete, da ga obrane od zla. List banane nakloni nad torbu da dijete zaštiti od sunca i kiše. Stara žena, rijetke sijede kose što joj neuredno strši na glavi, hramlje na kraju povorke i gundā kako se više nikad neće penjati na planinu radi svečanosti, ne, nakon ovoga ona će ostati u svom malenom mjestišcu u dolini, hranit će svinje svoga sina, a kad mu žena ponovo rodi, neće se nipošto opet popeti da vidi dijete. Previše je to za njene stare noge, a i tumor je pretežak da ga nosi. Tumor, malo-pomalo, postaje sve primjetljiviji na njenom abdomenu i jasno se ocrta pod naboranom kožom. Taj je tumor nastao zato što je hranila vračeve koji su odavno ubili njena brata. Dok se ona tako vuče, opirući se mučno o štap, svi je gledaju pomalo zavidno. Starice koje su odavno rađale djecu znaju nešto više od mladih žena. Njihove noge ne požuruje ona zebnja koja će dovilju natjerati da čvrsto privije dijete i da pobjegne od zvuka svirala, a kasnije će zbog istog razloga uzdrhtati kad začuje mužev korak na kućnim ljestvama. Što ako nije dovoljno dobro oprao ruke u pravim magičnim travama? Baš zbog takve nepažnje Temos je izgubila

dojenče, a iz istog je razloga umrlo i jedno Nyelahaijevo dijete. Starice se takvih stvari više ne boje. One više ne odlaze u menstruacijsku kolibu, muškarci ne šapuću kad s njima razgovaraju.

S udaljenog obronka dopire visok i jasan zvuk svirala. »Nema li *tamberan* lijep glas?« šapuću žene, a dječica ponavljaju »*tamberan,amberan*«. Iz jata malih djevojčica čuje se skeptični šapat: »Ako je *tamberan* tako golem, kako će ući u svoju kuću?« »Tiho. Šutite!« oštro će majka dojenčeta. »Ako budete tako govorile o *tamberanu*, svi ćemo umrijeti.« Svirale dolaze sve bliže, zvukovi su isprekidani i krivo odsvirani jer ih izvode mladi nevješti svirači. Sad je *tamberan* zacijelo u samom zaselku, vijuga među drvećem i s palma će skinuti začarani znak što ga je ondje smjestio prije šest mjeseci pa će se sada moći ubrati kokos za gozbu. Sunce koje je prije tako žarko sjalo sakrilo se za oblak i brzi pljusak smočio je žene i djecu. Kroz kišu ne razabire se tako jasno *tamberanov* glas. U društvancu se osjeća svježina, bebe plaču i majke će ih brzo priviti uz grudi. Osim svirala sad se čuje i bubnjanje bubnjeva s rasporom. »*Tamberan* je ušao u kuću«, šapuće jedna od starijih žene.. Žene ustaju, ponovo namještaju mrežaste torbe jer su ih otpustile sa čela i pozivaju djecu koja su odlutala niz padinu. S dalekog vrha čuju se povici. To muškarci zovu žene i djecu da se vrate u selo gdje im je boravak opet bezopasan jer se *tamberan* dobro smjestio u naročitoj kućici, veselije ukrašenoj od svih ostalih. Na sva četiri ugla bojadisane su joj zidne plohe, a gore na zabatu postavljen je šareni štit. Odgovarajući na poziv muškaraca žene se mučno penju natrag. Nitko ne smatra da su bile isključene, da su neka niža bića koja su muškarci istjerali sa svečane scene. Radi se naprosto o tome da to za njih ne bi bilo sigurno, da je to nešto u vezi s rastom i snagom muškaraca i dječaka, ali da bi bilo opasno za žene i djecu. Njihovi su muškarci prema njima pažljivi, oni ih brižljivo štite.

Povratak u selo u kojem se nedavno dogodilo nešto tajanstveno uvijek je uzbudljiv. Na svakoj kući, na zabatu ili na vratima izvješene su trake od lišća u boji. Tamo se odmarao *tamberan*. Na zemlji pored svake palme leži vijenac crvena lišća; to su ukrasi s *tamberanovih* gležnjeva. Ispali su mu dok je bio ispod palmi. Na *agehuu*, omekšanom kišom, vide se golemi tragovi. Neki će muškarac samosvjesno ženi ili djetetu napomenuti da su to tragovi *tamberanovih* testisa. Lako je zaključiti kako je velik sam *tamberan*. Premda

muškarci vrlo pažljivo pripremaju cijelu pantomimu, žene obraćaju malo pažnje pojedinostima. Zapravo je bolje ostaviti sve to po strani, čak i u duhu. Sve to pripada muškarcima. One imaju svoje *tamberane*, porođaj, djevojačke obrede i obredno bojadisanje travnatih suknjica. To su ženski *tamberani*. A ovaj *tamberan* je muški i ne isplati se razmišljati o njemu. Svirale uz pratnju bubnjeva s rasporom čuju se neprekidno iz *tamberanove* kućice. Muškarci, mladići koji su prošli inicijaciju, a ako nema gostiju s obale i stariji dječaci koji još nisu incirani, ulaze i izlaze iz kućice.

Ta dozvola dječacima koji nisu incirani označava još jednu razliku u provođenju *tamberanova* kulta kod Arapeša prema okolnim plemenima. U mnogim dijelovima Nove Gvineje kult *tamberana* jest sredstvo kojim stariji muškarci održavaju vlast nad ženama i djecom. Taj je sistem usmjeren protiv žena i djece, da ih održi na ponizujućem položaju i da ih kazni ako pokušaju da se uzdignu. U nekim plemenima ubijaju ženu koja je slučajno spazila *tamberana*. Dječacima prijete strahotama prilikom inicijacije. Inicijacija postaje nešto opako i mutno čime se, zapravo, stariji muškarci osvećuju na jogunastim dječacima za sve uvrede koje su nekad sami pretrpjeli. Takve su prvobitne značajke vrlo raširenog kulta *tamberana*. Tajnovitost, neprijateljstvo među ljudima različite dobi i spolova, strah i nešto mutno oblikovali su njegov formalni obrazac. Ali premda su usvojili dio formnog obrasca svojih susjeda, Arapeši su izmijenili sve naglaske. U zajednici u kojoj nema neprijateljstva između muškaraca i žena i gdje starci i ne pomišljaju da bi zavidjeli sve većoj snazi mladih muškaraca, neumjestan je kult koji ističe mržnju i kažnjavanje. Stoga su ljudi s planine revidirali većinu značajnijih tačaka. Gdje drugi ubijaju ženu koja je slučajno nabasala na tajnu i ratuju protiv zajednice koja dovoljno ne taji pred ženama, Arapeši se zadovoljavaju ženinom zakletvom da će držati tajnu i kažu joj da ako drugima ništa ne bude govorila, ni njoj se ništa neće dogoditi. Na obali upravo inciranim dječacima govore da će se, odaju li tajne kulta, naći kako vise na drvetu, i da će im *tamberan* izvaditi utrobu. Ali u planini su ispustili tu zastrašujuću prijetnju. Izgubila se i velika razlika između inciranih dječaka i onih koji to nisu. U svakom dobro organiziranom muškaračkom kultu dječacima koji nisu prošli inicijaciju strogo zabranjuju da u njoj sudjeluju. Ali kod Arapeša gdje nedostaje

motivacija za takvo isključivanje stariji muškarci kažu: »Održava se dobra gozba. Šteta što taj visoki dječak ne smije jesti samo zato što još nije iniciran. Pustite ga neka uđe.« Ali u prisutnosti kritičnih i ortodoksnih stranaca s obale neinicirane dječake otjerat će daleko od očiju jer su Arapeši osjetljivi i ne žele da otkriju svoju sretno prikrivenu neortodoksnost.

Jednom je prilikom u *tamberanovoj* kući u Alitoi bilo mnogo posjetilaca s obale; duvali su u svirale, udarali u bubnjeve s raspalom i općenito preuzeli stvari u svoje ruke. Napokon, i svirale su došle s obale; prije četrdeset godina ljudi u planini imali su samo zvečke za zrcima da personificiraju natprirodna bića. Posjetioci su bili bahati i gladni i tražili su još mesa. Na uobičajen način lupali su po podu *tamberanove* kuće i počeli vitlati klade niz ljestve. Najzad uz veliki žamor stali su zazivati *tamberana*. Bilo je to pred sumrak. Zene s djecom baš su se sjatile neposredno pokraj *tamberanove* kuće i kuhale večeru kad je došlo do gužve. Iznenadene, očajne, gotovo lude žene su poletjele niz obronke, a djeca su tamarala, padala i gubila se u stijenu. Čvrsto držeći svoju ruku u svojoj, moja »sestra« Budagiel vukla je moje nepriviknute noge za ostalima. Kližući se, posrćući, jedva hvatajući dah kotrljale smo se naniže. A tada se začuo uzvik odozgo: »Vratite se, glupost! Nije bila istina.« Bez daha popele smo se ponovo uz liticu. Na *agehuu* je vladala zbrka, muškarci su jurili naokolo, svađali se, vikali, raspravljali. Najzad je Baimal, nestašan i osjetljivi mali Baimal, uvijek nepokoran usprkos nježnoj građi, istrčao i počeo nekakvim štapom lupati začelje *tamberanove* kuće: »Ti, hoćeš li, hoćeš li? Zar ćeš izići i preplašiti naše žene, poslati ih da se skližu i posrću po mraku i vlagi? Zar ćeš otjerati našu djecu? Evo ti, i evo ti, i evo ti!« Udarac za udarcem padao je, odjekujući, na slamom pokriveni krov. Nakon toga trebalo je da Baimal pošalje nešto mesa bijesnom *tamberanu*, ali on za to nije mario. A nije ni zajednica. Baimal je u ime svih izrazio negodovanje što se *tamberan* upotrijebio kao sredstvo terora i zastrašivanja. Ta *tamberan* im pomaže da odgoje djecu i da čuvaju žene! Posjetioci s obale su se namrgodili, pojeli ponuđeno meso i pošli kući komentirajući barbarske postupke tih planinskih ljudi koji nemaju smisla za pravi način kako valja izvesti neke stvari.

Ponekad *tamberan* ostaje u selu samo nekoliko dana a ponekad se zadrži više tjedana. On dolazi da tabuira kokosove palme za gozbe

i da skine taj tabu, zatim da predsjedava drugim zadušnicima kad se kosti vrlo poštovanog pokojnika iskapaju i dijele rođacima. On dođe i kad se gradi nova *tamberanova* kuća, a najvažnije je kad dolazi za inicijacije. Tada se na jednom kraju sela sagradi veliki zabran od palminih hasura i tu oni koji treba da budu inicirani nekoliko mjeseci žive odvojeno.

Kad djeca porastu i više se u strahu ne sklanjaju u majčino krilo, u njihovim stavovima prema *tamberanu* razvija se i značajna razlika s obzirom na spol. Djevojčice idu i dalje stopama majki; uče da nije dobro previše umovati jer bi ih u tom slučaju mogla zadesiti nesreća. Obuhvaća ih intelektualna pasivnost. Karakterizira ih mnogo izrazitije pomanjkanje intelektualnog interesa nego njihovu braću. Sve strano, nepoznato i bezimeno — neznani zvukovi, neuobičajeni oblici — sve je to ženama zabranjeno jer njihova je dužnost da predano i usrdno paze na svoju plodnost. Ta zabrana udaljava ih od razmišljanja a ujedno i od umjetnosti, jer su kod Arapeša umjetnost i natprirodno nerazdvojni dijelovi jedne cjeline. Sva djeca šaraju komadićima ugljena po drvenoj kori, tj. po vrlo fino izglađenim i sjajnim tracima kore saga koji se upotrebljavaju kao ležaji i kao oplate za kućne zidove. Oni crtaju ovalne oblike koji predstavljaju jam, i krugove koji predstavljaju taro, i male kvadrate koji predstavljaju vrtove, i uzorke koji predstavljaju izdužene figure i divan mali crtež zvan »jutarnja zvijezda«. Izrada takvih crteža postat će kasnije isključivo ženska zabava, igra kojom će se razonoditi za vrijeme dugih sati u zagušljivoj menstruacijskoj kolibi. Ali istinsko slikanje, slikanje misterioznih polurealističnih figura u crvenoj i žutoj boji, na velikim komadima kore kojima će se ukrasiti *tamberanova* kuća ili hambar, za jam, to je stvar muškaraca. Stav protiv ženskog učešća u umjetnosti i u muškaračkom kultu sasvim je isti. Nije to sigurno, naškodit će samim ženama, narušiti red u univerzumu po kojem muškarci, žene i djeca žive u sigurnosti. Kad sam ženama pokazala poput djeteta veliku smeđu lutku, one ustuknuše u strahu. Nikad dotad nisu vidjele realističan oblik i mislile su da je to leš. Muškarci čija su iskustva drugačija shvatiše da se radi o oponašanju života, a jedan je od njih izrazio prevladavajući stav o tome da se žene bave takvim stvarima: »Za vas žene bolje je da ne gledate tu stvar jer bi vam to moglo veoma naškoditi.« Kasnije su se muškarci veselo sprijateljili s lutkom, uzeli je

na ruke i plesali s njom, premještali joj ukrase. Ali žene, od djetinjstva odgojene da prihvaćaju čuda i da potiskuju svako razmišljanje o njima, nisu zapravo nikad prihvatile činjenicu da je to samo lutka. Pozvale bi me u stranu i ispitivale kako je hranim i hoće li ikad narasti. A kad bih je nespretno položila s glavom na niže od nogu, uvijek bi se kakva brižna žena požurila da je uspravi. Pomoću pojave *tamberana* žene se i djevojke odgajaju da pasivno prihvaćaju ono što se smatra da je za njih jedino dobro u životu.

Ali kod dječaka je drugačije. Njima nije zabranjeno umovanje. Istina je, oni zasad moraju bježati, ali kasnije, tek malo kasnije sudjelovat će u predstavi. Poći će s muškarcima da *tamberana* vrate u selo, vidjet će da li *tamberan* zaista pojede sve ono meso s pladnjeva što se donosi u *tamberanovu* kuću ili od toga nešto zapadne muškarce i dječake. Ako imaju sreće, bit će inicirani u velikoj grupi dječaka. Tri će mjeseca živjeti odvojeni dok ne prođu obred zvan »biti požderan od kazuar«. Oni znaju da su kazuar i *tamberan* u nekakvoj ne sasvim jasnoj međusobnoj vezi. Uostalom, ta priča da će ih kazuar pojesti, koju je izmislio neki daleki narod, zainteresiran da plaši ženu i djecu, ne ulijeva strah malim arapeškim dječacima. Oni su vidjeli kako su njihova starija braća izašla dobro i glatko iz tog procesa žderanja, blistavih očiju od ponosa i važnosti. Koža im je bila divno nauljena i bojadisana, imali su nov nakit na rukama i nogama i prekrasno perje u kosi. Očito je da je to žderanje nešto vrlo ugodno, a glavno je da te požderu u velikoj grupi, u velikom inicijacijskom obredu, a ne mirno u krugu rođaka. Stoga sada mali dječaci umuju zajedno, ne skrivaju se više sa ženama nego sami odlaze u šumu gdje jeziku i mašti slobodno daju maha. Jednako kao što *tamberanov* kult otupljuje maštu djevojčica, on potiče i razvija maštu dječaka. A to se odražava i na drugim stvarima, na većem interesu za biljke i životinje u šumi, na većoj radoznalosti o životu uopće. Za desetogodišnju djevojčicu što stidljivo sjedi pored majke ili svekrve životni se horizont zatvorio, sasvim suprotno nego za njenog brata. Čim dovoljno poraste da bude iniciran, njega čekaju nove odgovornosti. Sad on još usrdnije pazi na tabue pubertetske dlakavosti, još hrabrije oponaša samodisciplinirana obrezanja starijih dječaka i neprestano se pita kako je to kad je čovjek požderan. Djevojčica se igra usnama i ne misli ni o čemu. Ako ne bude razmišljala, ako svojim mislima ne dopusti da odlutaju u

zabranjeno, i ona će jednoga dana držati na rukama svoje dijete koje će se tajno roditi u šumi, u mjestu zabranjenom muškarcima.

Najzad dolazi vrijeme da dječak bude iniciran. Ako se radi o najstarijem sinu, o sinu iz nekog velikog kućanstva ili o nasljedniku nekog značajnog čovjeka, inicijacija će se možda održati odvojeno. Velike inicijacije održavaju se tek svakih šest-sedam godina, kad stalno međusobno zadirkivanje na velikim svečanostima najzad potakne jednu zajednicu da na sebe preuzme golem posao organizacije i priprema da bi se dvanaest do petnaest dječaka i njihovih rođaka-staratelja nekoliko mjeseci hranilo na jednom mjestu. Potrebno je nekoliko godina da se pripremi takva svečanost i ona odjekuje cijelim životom grupe sadašnjih novaka. Nakon godina i godina, kao već sredovječni muškarci oni će naći svinje da ih vrate selu koje je organiziralo njihovu inicijaciju i da ih ondje raspodijele kao konačni zaostao obrok isplate za tu inicijaciju. U šestogodišnjem razdoblju između inicijacija dječaci koji su bili premaleni kad se održavala prethodna inicijacija postali su veoma, upravo neprilično visoki. Postepeno su naučili veći dio tajni. Znaju da se *tamberanov* glas proizvodi velikim bambusovim sviralama, a možda su već naučili i da sviraju na njima. Uglavnom, bolje je da se takav veliki visoki dječak inicira mirno, na maloj obiteljskoj svečanosti.

Bitne tačke inicijacije i u tom slučaju su iste: ispitanik se obredno odvaja od žena i za to vrijeme poštuje neke posebne zabrane u vezi s jelom; biva obrezan, jede žrtveni obrok od krvi starijih muškaraca i pokazuju mu različite čarobne stvari. Dvije su vrste čarobnih stvari: značajni predmeti koje još nije vidio, na primjer maske i druge rezbarije i likovi; i otkriće da zapravo *tamberan* uopće ne postoji, a tu je tajnu dječak djelomično već i nazreo, i da sve to urade muškarci. Kazuar, za koga se tako tajnovito govorilo da ždere male dječake, jest čovjek iz jednog određenog klana sa dva okrutna perjem ukrašena kazuarova oka. O vrat je objesio školjkama prekrivenu torbu u koju su zabodene dvije naoštrene kazuarove kosti. *Tamberan* je samo puki žamor svirala, udaranje o bubnjeve s rasporom, odnosno opća koncepcija koja obuhvaća cijeli zbir tajnovitih čina. Za dječaka koji je odrastao među Arapešima to ima jednako značenje kao kad djeca kod nas otkriju da Djeda Mraz ne postoji, i da je dovoljno velik pa smije znati kako je sva ta fanfara i buka bubnjeva pantomima što se

postojano održava i prenosi od generacije na generaciju jer će pridonijeti rastu dječaka i dobrobiti naroda. Samo obrezanje i obrok žrtvene krvi za ispitanike druga je stvar. Vjerovanje u krv i u puštanje krvi, u važnu povezanost krvi i rasta u srži je arapeške kulture. A kad je dječak jednom iniciran, naglašavaju se baš ti aspekti. On već zna o sviralama, a vlastito kućanstvo može mu pokazati tek malo skrivenih čuda. Inicijacija postaje značajna zbog obrezanja i žrtvenog jela.

U velikim skupnim inicijacijama naglašavaju se druge stvari: drugarstvo među dječacima, briga očeva i starije braće te naročitih staratelja koji ih svaki dan prate do bare za kupanje uklanjajući im trnje s puta, jednako kao što to, po njihovom vjerovanju, čine i duhovi predaka. Ističu se i uzvratni stavovi dječaka prema starateljima; staratelji će im isplesti narukvice koje moraju nositi sve dok im ne padnu, a dječaci će prirediti gozbe za staratelje. U zabranu ima mnogo hrane. Stariji muškarci love za novake i dobro ih hrane. Pretpostavlja se da se u tom razdoblju magijski pospješuje rast pa se brinu da sve bude u zdravlju. U cijelom svom životu oni se hrane prilično slabo, ali jedino sada arapeški će se dječaci gotovo ugojiti.

Težnja starijih muškaraca da se očuvaju potrebne tajne saopćava se novacima. Ne prijete im ni ne zastrašuju ih. Naprosto ih prihvaćaju kao učesnike u svim onim slatkim prevarama kojima muškarci izigravaju žene. Malenim pokrivačima od lišća novaci pokrivaju svoje rane i govore o njima kao o svojim ženama. Glasovi tih žena oponašaju se zviždukanjem na travku a u korist žena što ih slušaju. O tim imaginarnim »ženama« ispleteno je mnogo priča. Pripreme se mali svežnjevi ogrevnog drveta i objese se pored staze da bi se ženama pokazalo gdje su radile sitne, izmišljene žene novaka. A žene međusobno govore o tim ženama kao o »ptičicama« i ne istražuju dublje, jer je očito da je to neka muška tajna pa je bolje da se u to ne pletu.

Cijela ceremonija, zapravo karakteristična za ljubomorno muško društvo koje gundajući prihvaća mlađe muškarce jer su prestari da i dalje ostanu po strani, pretvorena je u obred za rast. Čak i trka novaka između dva reda muškaraca oboružanih koprivom nije gruba nego potiče rast novaka. Ne daju im nikakve upute da mrze, preziru ili da se boje žena. Podvrgavaju se obredu gatanja da se utvrdi jesu li imali seksualnih doživljaja, a oni znaju da je to zabranjeno jer će omesti

prirodni rast. Dječak za koga se utvrdi da je kriv bit će kažnjen i morat će žvakati komad oraha areke koji je prethodno došao u dodir s vulvom, i to po mogućnosti žene s kojom je imao spolni odnos, obično njegove zaručnice. Taj obredni prekršaj najjačeg i najdubljeg tabua u arapeškoj kulturi, tabua koji odvaja usta od genitalija, hranu od seksa, sam je po sebi dovoljna kazna. I dok je krivac kažnjen, sve ostale upozoravaju da u tom pogledu ne budu nemarni. Seks je dobar, ali i opasan za one koji još nisu dorasli.

Tako dva-tri mjeseca odvojenog života proteku u obredima i svečanostima, s malo upućivanja, s mnogo pjevanja i kupanja i jela. Najzad se sjajno odjeveni novaci pojave pred presretnim majkama i sestrama. U proteklom razdoblju one nisu nipošto bile zabrinute za njihovu sudbinu, a sada ih nalaze odebljale i dobro uhranjene, baš kao što su i očekivale. Tada uzima otac mladića i lijepo odjevenog vodi ga svojim putovima, kućama svih svojih trgovačkih prijatelja, a ako su očeve sestre udate u dalekom kraju, povest će ih i onamo. U svakoj kući novaku daruju dar koji će on jednom uzvratiti. Sada on svečano, i ponekad zaista po prvi put, prolazi putem svojih predaka, putem kojim se uvoze oruđa i alati, oružje i ukrasi, pjesme i nova moda u odijevanju. Tim putem ide i blato ukradeno u bijesu, i ljubljene rođaci u potrazi za tuđim blatom. Odsad će to biti njegov put, put kojim će proći sve sitne potrebe i sva velika životna uzbuđenja.

Djetinjstvo je završeno. Dosad je dječak rastao pod okriljem svakodnevnih briga i na račun rada drugih, a sada prelazi u razred onih koji se brinu za tuđi rast. Za vrijeme puberteta brinuo se za vlastiti rast jer poštovanje tabua osigurava mišiće i kosti, visinu i veličinu, i snagu da rodi i odgoji djecu. O toj snazi nikad se ne govori kao o seksualnoj moći jer je to nešto za što Arapeši nisu nipošto zainteresirani i nemaju rječnika da to izraze. Sada se ta briga pomjerila, pa je dobio nove odgovornosti prema onima koji su, nakon što su godine i godine utrošili da bi ga podigli, sada i sami ostarjeli, te prema svojoj mlađoj braći i sestrama, a napokon i prema svojoj budućoj ženi.

Ne osjeća se da je servilan prema starijima od sebe niti da se buni protiv vlasti jačih od sebe. Naprotiv, kod Arapeša su izjednačene generacije najstarijih i najmlađih, ostarjelih roditelja i male djece, za razliku od generacije onih od puberteta do srednjih godina koji su

naročito zaokupljeni seksom i podizanjem djece. Od puberteta do srednjih godina čovjek ima naročit položaj i odgovornost prema starima i prema mladima. Pola sve hrane što postoji odvaja se za starije i za djecu, neke vrsti jama, neke vrsti tara, neke vrsti riba i mesa — za one koji još nisu zaokupljeni seksom odnosno za one koji to više nisu. Ne postoji stav da bi snažni i jaki prisvojili najbolju hranu. Uvriježena je manje-više simbolična podjela na jednake dijelove za sve. Nakon velike svečanosti i gozbe muškarci pojedinog lokaliteta prirede posebnu malu porodičnu gozbu za žene kojih je težak rad — donošenje hrane i drva — omogućio održavanje velike svečanosti. Tom prilikom oni često na pladnjevima serviraju klokanovo meso, a to je jelo koje žene ne smiju da jedu. Kad sam primijetila da mi se čini besmislenim što nagrađuju žene mesom koje im je zabranjeno, iznenađeno su me pogledali: »Ta njihova ga djeca smiju jesti.« Između muškaraca i njihove djece nema nikakva suparništva. Othraniti sina, nabaviti mu hranu koje će se sam odreći — najveće je zadovoljstvo za oca u djetinjstvu njegova djeteta. On će sagraditi tijelo svog djeteta, komadić po komadić. Arapeš ne kaže sinu: »Ja sam tvoj otac, ja sam te stvorio, i zato mi se moraš pokoravati.« Takav bi se zahtjev smatrao uobraženim i glupim. On, naprotiv, kaže: »Podigao sam te. Uzgojio sam jam, obradio sago, ulovio meso, radio sam za hranu kojom je stvoreno tvoje tijelo. Zbog toga imam pravo da ti ovako govorim.« I taj odnos između oca i sina, odnos koji se zasniva na darovanoj hrani i na hrani koja se prima sa zahvalnošću, do u tančina je zajednički za sve mlado i staro u zajednici. Svaki je čovjek pridonio uzgoju svakog djeteta u uskom planinskom krugu njegova svijeta. Ako se mlađi čovjek zaboravio, pa se grubo ili naprasito obratio starcu, ovaj će mu tužno i s prijekorom odvratiti: »Pomisli samo koliko sam uzgojio svinja od kojih si ti rastao.«

Kako mladi postaju jači, stari se sve više i više povlače. Kad najstariji sin uđe u *tamberlanov* kult, a ako je najstarije dijete djevojčica, kad se zadjevojči, otac će se formalno povući. Otada, naime, što god bude poduzimao, učinit će u sinovljevo ime. O velikom hambaru za jam, sagrađenom prošle godine, govori kao o hambaru svoga sina; kad dođu trgovci-prijatelji, sjest će u stranu, a sin će ih zabavljati. Sin također mora misliti na očevu starost i iskazati pažnju sitnim obredima. On mora pripaziti da nijedan komadić saga koji je

uzgojio on sam ili njegova braća i sestre ne bude ponuđen majci ili ocu. Sago koji su uzgojili mladi opasan je za stare. Sin ne smije uzimati iz očeve tikve betela niti prekoračiti bilo koji očev predmet na podu. Njegova mlada, cvatuća muškost dovela bi u opasnost očevu životarenje i bivstvovanje bez seksa.

Neseksualna uloga oca najživlje se ocrta u stavu srednjoviječnih Arapeša prema ženama. Svađe zbog žena daju ton primitivnom svijetu na Novoj Gvineji. Gotovo svaka je kultura na neki način imala teškoća jer nije riješila taj problem. Društva u kojima vlada poliginija mnogo više omogućavaju razvoj svađe zbog žena nego društva u kojima vlada monogamija. Poduzetan muškarac, nezadovoljan s jednom ženom, uvijek će pokušati da pokaže svoju nadmoćnost i da dobije još koju ženu. Kod Arapeša te su svađe svedene na minimum. O poliginiji se govori samo u smislu nasljeđivanja, tj. kao o dužnosti da se muškarac pobrine za bratovu udovicu i djecu, a ne kao o znaku nadmoćnosti nad drugim muškarcima. Nema mogućnosti sukoba između dobne grupe otaca i dobne grupe sinova. Jer kad je muškarcu oko trideset i pet godina, on ne traži žene za sebe nego se brine da sinovima nađe žene. Žene se traže među malom djecom, djevojčicama od šest do deset godina, i sav se očev interes usmjerava za dobrobit sina. Time je uklonjena mogućnost jedne od najružnijih posljedica svađa oko žena, tj. svađe između muškarca i njegova sina u kojoj se bogatstvo, snaga i ugled suprotstavljaju mladosti i jedrini. Vidjet ćemo kasnije da Arapeši nisu sasvim mogli izbjeći svađanje zbog žena. Ali shvativši poliginiju kao dužnost a ne kao povlasticu, i zaokupivši sve moćne muškarce brigom za brakove naredne generacije, ta je borba svedena na najmanju moguću mjeru.

I tako na pragu mladosti a na kraju djetinjstva arapeški mladić dobiva mjesto u društvu, iniciran je, treba da obavlja mnogostruke dužnosti, da ne bude agresivan i da rado surađuje, da pomaže ocu i stričevima odnosno ujacima, da se brine za oca u starosti i za mlađu braću dok odrastu; i da othrani i odgoji svoju malu nezrelu ženu.

6. Stasanje i vjeridba arapeške djevojčice

Arapeški dječak othranjuje svoju ženu. Kao što otac ne postavlja svom djetetu zahtjeve zato što ga je rodio nego pretežno zato što ga

je othranio, i muškarac će zahtijevati od žene pažnju i odanost ne zato što ju je kupio ili zato što bi ona zakonski bila njegovo vlasništvo, nego zato što je on zapravo pridonio hranu koja se pretvorila u meso i kosti njena tijela. Djevojčica se zaručuje kad joj je sedam-osam godina za oko šest godina starijeg dječaka i seli se u dom svog budućeg supruga. Ondje se tast, suprug i sva njegova braća zajednički brinu za malu zaručnicu. Mladom zaručniku je naročita dužnost da uzgaja jam, obrađuje sago i ide u lov da nabavi meso kojim će hraniti svoju ženu. Kasnije, on će to uglavnom uvijek isticati pred njom. Ako je spora, zlovoljna ili neraspoložena, on će vjerojatno postaviti zahtjev: »Obrađivao sam sago, uzgajao jam i ubio klokana, i sve je to stvorilo tvoje tijelo. Zašto nisi donijela drva?« U iznimnim slučajevima, kad se dogodi da predviđeni brak propadne zbog smrti mladog zaručnika, pa djevojka kad odraste bude ponovo zaručena, ta se nova veza nikad neće smatrati tako čvrstom. Isto tako, kad neki muškarac naslijedi udovicu kojeg rođaka, on je vjerojatno pridonio vrlo malo hrane da ona uzraste — pogotovu ako je starija od njega — pa su ti brakovi obično mnogo manje stabilni jer ne posjeduju najvažniju sankciju koju priznaje arapeška kultura.

Po mišljenju Arapeša roditelji treba da upravljaju djecom koju su podigli. Na osnovi istog principa oni također smatraju da muževi moraju vladati svojim ženama. Oni su ih uzgojili, odgovorni su za njih, stariji su od njih i umiju bolje rasuđivati. Cijela je organizacija društva zasnovana na analogiji djece i žena, koji tvore grupu mlađih, manje odgovornih od muškaraca, i stoga sve njih valja voditi. Žene imaju u pravom smislu riječi položaj djeteta prema mužu, svekru, muževim stričevima i braći, u stvari prema svim muškarcima klana u koji su se udale. Prije nego mala djevojčica postane svjesna svog spola, dok je još slabašno, neoblikovano dijete, na nju su uperene oči očeva i stričeva iz drugih klanova. Oni je obzirno prosuđuju kao moguću buduću ženu jednog od njihovih golobradih momčića. A budući da se izabiru male djevojčice, Arapeši su najromantičniji kad govore baš o njima. Mladi će muškarci oduševljeno govoriti o ženskim dražima neke petogodišnje djevojčice ili biti očarani i nepomično promatrati privlačnu malu djevojčicu kojoj je majka, za zabavu, obukla travnatu suknjicu. Taj se izbor provodi bez seksualnog naglaska. Za Arapeše bilo bi nevjerojatno kad bi se na djecu gledalo kao na seksualne objekte. To

je uglavnom zato što kad djevojčice navrše devet-deset godina više ne mogu doći u obzir da budu izabrane za određenog muškarca ili za njegova sina jer su u to doba već zaručnice nekog drugog. I sve dok žena ne postane udovica, o njoj se poželjnosti neće moći razmišljati. Tako majke ponekad lijepo obuku sasvim sićušne kćerčice, a razgovor u grupi momaka na trenutak zamire kad pored njih šušteći krutom suknjicom protrči kakva mala djevojčica.

Otac izabire ženu za sina na temelju različitih razloga. To je najprije problem, da li da se uzme žena koja je bliska kući, iz obližnjeg sela, iz klana s kojim već postoje bračne veze. To je vrlo dobro. Dobro je i to da brat i sestra sklope brak sa sestrom i bratom, da ako jedan klan dade dvije svoje djevojke drugom, taj mu drugi uzvratu dvjema svojim djevojkama. Tu nema čvrstog ni postojanog pravila. Arapeši sklapaju brakove da bi trajali i nisu vezani ni s kakvim sistemom koji bi nametao brak mladih ljudi nejednake dobi. Ipak, poželjniji je brak koji povezuje bliže porodice. Muškarci dvaju klanova koji su već povezani različitim vezama zagovarati će daljnju vezu. Nasuprot tim razlozima ističu se prednosti braka s osobom iz udaljenog mjesta. Takav brak proširuje krug prijateljstava unutar kojeg će se bez straha kretati naredna generacija i biti sigurna da će nakon teškog, hladnog putovanja naići na dobrodošlicu. Veza stvorena brakom između ljudi iz udaljenih mjesta povezat će ta mjesta u daljoj budućnosti, a možda, ako bude sreće, zauvijek. Potomci iz tog braka sjećati će se i nazivati će ljude iz majčina sela »djedovima« i s puno poštovanja će ih pozdravljati kad dođu na svečanost. Nadalje, ako mladenka dođe s obale, možda će donijeti kakvu naročitu vještinu i naučiti svoje kćeri i snahe. Tako je tajnu izrade *wulusa*, vrlo otmjeno pletene travnate suknje, prije pet generacija ljudima Suabibi donijela jedna mladenka iz Daguara. Protiv takvog izbora govori strah od vradžbine. Ako netko izabere ženu među strancima ili ako dopusti vlastitoj kćerki da ode među strance, strah i prisilno pribjegavanje vradžbini, kad je čovjek ljut ili prestrašen, mogu razoriti brak. Stoga očevi i ujaci u duhu važu sve razloge.

Kod same djevojke oni traže određene osobine. Ona mora imati prave rođake, mnogo muških srodnika, dobrih lovaca, uspješnih vrtlara, muškaraca koji se neće olako razljutiti i koji će umjeti da se mudro opredijele. Izabirući ženu sinu, otac u isto vrijeme izabire, a to

je važno, sinovljeve šurjake i ujake unucima. Umjesto da promatraju brak kao nužno zlo, kao što to mnogi čine, kao nesretni kompromis koji omogućuje strancu da neizbježno uđe u dom i da u njemu sjedi kao član obitelji, Arapeši gledaju na ženidbu u prvom redu kao na mogućnost da se proširi topao obiteljski krug u kojem će potomci živjeti još spokojnije nego što se dosad živjelo. Taj stav vrlo značajno dolazi do izražaja u njihovom gledanju na incest. Imala sam vrlo mnogo teškoća da ih privolim da mi o tome uopće i govore. Jedina informacija o tom predmetu koju sam uspjela dobiti sadržana je u nizu više ili manje ezoteričnih aforizama:

*Tvoju vlastitu majku,
Tvoju vlastitu sestru,
Tvoje vlastite svinje,
Tvoj vlastiti jam^[17] koji si sam ubrao
Ti ne smiješ jesti.
Majke drugih ljudi,
Sestre drugih ljudi,
Svinje drugih ljudi,
Jam drugih ljudi koji su oni ubrali,
Ti smiješ jesti.*

Time je izražen arapeški stav prema sebičnosti, njihov osjećaj da postoji intimna povezanost čovjeka i viška njegovog jama, pa kad bi on jeo taj višak, to bi bilo nešto poput incesta, a slično tome prisvajanje majke ili sestre za vlastite namjere bilo bi u stvari isto kao i nesocijalno i zazorno gomilanje hrane za vrijeme nestašice. Ova mi je zbirka aforizama bila data kao objašnjenje kako treba da sa svojim jamom postupa muškarac koji je učinio *abullu*, i nikad nisam dobila odgovor na bilo kakvo raspitivanje o incestu. Domorodačka je linija mišljenja usmjerena u smislu da ćeš ljude naučiti kako da postupaju s jamom i svinjama ako ih uputiš na njima poznat postupak sa ženskim rođakom. Na pitanja o incestu nisam dobila odgovore kao u ostalim domorodačkim društvima u kojima sam radila. Bile su to obične žestoke osude popraćene skandaloznim otkrićima nekog slučaja incesta u susjednoj kući ili susjednom selu. Nisam naišla ni na izrazitu osudu ni na optužbe: »Ne, mi ne spavamo sa svojim sestrama. Mi

svoje sestre dajemo drugim muškarcima, a drugi muškarci nama daju njihove sestre.« Očito. Ta to je sasvim jednostavno. Zašto li sam zaintačila? Jesu li ikad čuli za kakav slučaj incesta, ispitivala sam dalje. Da, najzad je jedan muškarac rekao da je čuo. Bio je otišao na daleko putovanje prema mjestu Aitape, i tamo u jednom selu stranih ljudi čuo je svađu. Neki je muškarac bio ljut na svoju ženu jer je odbila da živi s njim i vratila se bratu s kojim je imala odnose. Jesam li to mislila? Da, zapravo sam baš to pitala. Ne, mi toga ne činimo. Što bi starci rekli mladiću koji bi htio sestru uzeti za ženu. Oni to ne znaju. Nitko nije znao. Starci nikad o tom ne raspravljaju. Onda sam ih nagovorila da pitaju starce, jednog po jednog. Odgovori su bili isti. Sve se svodilo na ovo: »Zar bi htio da se oženiš vlastitom sestrom! Šta ti je? Ne želiš li da imaš šurjaka? Ne shvaćaš li da ako se oženiš sestrom nekog drugog čovjeka i ako neki drugi muškarac oženi tvoju sestru, tada ćeš imati barem dva šurjaka, a ako se oženiš svojom sestrom, nećeš imati nijednog? S kim ćeš odlaziti u lov, s kim ćeš zajednički obrađivati vrtove, kome ćeš poći u posjete?« I tako Arapeši ne gledaju na incest s užasavanjem i odvratnošću prema iskušenju kojim je tijelo ovladalo, nego kao glupo nijekanje radosti što je pruža povećanje broja voljenih i povjerljivih osoba koje se postižu ženidbom.

Stoga kad otac sinu bira ženu on izabire i njenu braću i bratiće koji će u budućnosti biti prijatelji njegova sina. Dobro je ako ih ima mnogo. Pogledaj samo Adena, čovjeka koji je usamljen zbog niza glupavih poteza. Adenov otac i majka bili su bratići, i to oboje iz rodova u izumiranju. Aden nije imao rođaka osim dvaju ujaka. Jedan je od njih bio nedotupav, a drugi se osjećao previše usamljenim pa se preselio u obližnje mjesto k rođacima svoje žene. Kao dodatak svemu tome, Aden je učinio neuobičajenu stvar — oženio je dvije sestre. Nitko nema ništa protiv toga da se muškarac oženi dvjema sestrama, a u ovom slučaju sestra Adenove žene ostala je udovica i nije željela da se uda ni za kojeg rođaka pokojnoga muža koji su živjeli daleko. Više je voljela da se vrati u Alitou i da živi sa sestrom, pa je najzad Aden i nju oženio. Ali, svi su isticali da je to vrlo lud korak za čovjeka tako nesigurna položaja kao što je bio Aden. Time je izgubio mogućnost da stekne još jednu grupu šurjaka i postao je potpuno ovisan o samo jednoj takvoj grupi. A kad njegova jedinica, mala Sausua, odraste, nitko se neće otimati da za snahu izabere djevojku s tako malobrojnim

rođacima.

Prihvaćajući ženidbene ponude djevojčin otac uzima u obzir slična razmatranja. Ne veseli se prošnji od strane mladića s malo rođaka. I dok se očevi sinova uvijek žure i brinu se da isprose djevojku za sina, očevi koji imaju kćeri po tradiciji su oprezni, ne oduševljavaju se lako i jogunasti su. Za vrijeme pregovora otac se pravi kao da nije nimalo zainteresiran: »Dosta sam kćeri otpravio iz doma. I što imam od toga? Odu da žive daleko odavde i ja ih nikad ne viđam. Samo su sinovi pored mene, utjeha moje starosti. Ovu ću zadržati. Još je vrlo malena. Grudi joj ne pokazuju nikakvih znakova bubrenja. Zašto da je dajem strancima?« A ako djevojka spada u red žena koje mnogo obećavaju, dodat će još i ovo: »Ona već zamjenjuje majku kad dođu posjetioci. Žuri se da upali vatru i da u loncu zakipi. Neću da je dajem od kuće«. Malene se djevojčice procjenjuju na osnovi upravo ove osobine: preuzimaju li brzo kućne odgovornosti, jesu li aktivne i razumno gostoljubive ili samo lijeno i mrzovoljno sjede kad gost uđe u kuću? Kod žene se odgovornost traži mnogo više nego pamet ili ljepota. Od nje se očekuje da mužev dom nadahne spretnošću i radosnom prijaznošću prema svakome — prema njemu, prema njegovim gostima i prema djeci. Djevojčica koja od pet-šest godina »može zamijeniti majku« dala je sebi svjedodžbu poželjne supruge. Osim toga, ona mora biti blage naravi. Ali to se smatra samo po sebi razumljivim jer je kod Arapeša loše naravi onaj »koji ljudima ne daje stvari«. I, ona treba da ima čistu kožu.^[18] Djevojka koja ima neku kožnu bolest obično će se uvijek udati, ali bit će isprošena kasnije od ostalih a udaja neće biti tako unosna. Morat će se udati za mladića koji ima malo rođaka. Naprotiv, mladić koji pati od kronične tineje oženit će se samo pukim slučajem. U djetinjstvu će ga djeca izbjegavati i zvati ga »čovjek s kožnom infekcijom«. On dobiva oznaku ojađenog nesretnika, osobe koja u Ravnici postaje vračem, a u planini je spremna i prespremna da trguje vradžbinama. Tvrdi se da muškarci koji imaju kožnu infekciju ne mogu dobiti žene i zato oni, ljuti i ojađeni, postaju vračevima. »Ovo dijete ima kožnu infekciju, zato će postati vrač ili će trgovati blatom« — te su im riječi uvijek na jeziku. Dijete se povlači samo u sebe jer zna da mu je put već određen i da mu je dodijeljena sudbina stranca koji nikad neće biti prihvaćen u topao krug oko ognjišta. Neprijatna boja infekcije i njen užegli miris djeluju na

Arapeše upravo ondje gdje im osjetljivost ne dopušta nikakve suosjećajnosti.

I tako dječaci, a ne djevojčice, saznaju već u djetinjstvu da se nikad neće oženiti. Arapeši kao i većina primitivnih društava oštro se razlikuju od moderne civilizacije u pogledu neudatih odnosno neoženjenih u društvu. Svaka djevojka, osim ako je strahovito deformirana — a vrlo malo teško bolesnih i deformiranih osoba ostaje na životu — nekad će se ipak udati. Ako mlada ostane udovicom, ona će se po svim pravilima udati po drugi put, iako je drugi suprug možda neće primiti u krevet. Bojazan da se njihovo dijete neće udati, očajnička ustremljenost ženidbi kao cilju, u arapeškom se društvu prenijela od djevojčinih roditelja roditeljima mladića. Jer upravo on može biti izostavljen, o njemu se pažljivo moraju pobrinuti. Jedan od glavnih razloga sinove zahvalnosti jest u tome što mu je otac našao ženu dok je još bio golobrad i nije mogao da se sam pobrine za sebe.

Izbor žene za sina zove se »staviti joj torbu za nošenje na glavu«. U praksi se obično ne provede ta pantomima, ali se to naglašava riječima. Roditelji povedu svoju djevojčicu i ostave je u zaručnikovoj kući. Tu se njen život jedva razlikuje od života što ga je provodila kod kuće. Spava sa svekrom i svekrvom, radi sa svekrvom i druži se sa svim rođakinjama svog zaručnika. Možda je, ako joj je novi dom dotad bio nepoznat, malo plašljivija nego li je bila kod kuće. Ali najčešće su to ljudi koje je susrela već mnogo puta. Stav prema njenom mladom suprugu pun je povjerenja i naklonosti. Nema nikakvih ograničavajućih tabua koji bi utjecali na neusiljenost njihove veze. On je naprosto još jedan muškarac kojeg ona gleda s poštovanjem i o kome ovisi. Za njega ona je samo djevojčica, njegova mala djevojčica kojoj se mora dati ruka na grubim prijelazima na putu. Zove je da mu upali lulu ili da nahrani njegova psa. Jednak stav prema njoj imaju i sva njegova braća, a ona ih uključuje u krug svoje ljubavi. S mlađima skače i igra se. Svima postaje vrlo privržena. Osjećaj prema suprugu, njegovom ocu i braći zapravo je jednak njenom osjećaju prema vlastitom ocu i braći. Sve te odnose karakterizira neusiljeno drugarstvo i nedostatak tabua i straha. Između svog i suprugovog doma ona se kreće ovisno o potrebama neke svečanosti ili sadnje tara. Veselo se vraća muževom domu kao i vlastitom. Djevojčice govore veselo i sretno o ritmu svog života. Anyuai, stara deset godina: »Ponekad sam tu kod oca a

ponekad u Liwou kod muža. Kad ovdje sade taro, dođem ovamo. Kad ondje sade taro, odem u Liwo. Moj je muž visok, visok kao Gerud.« Pitala sam je: »Jesi li plakala kad si prvi put ostala u Liwou?« »Ne, nisam plakala. Ja sam vrlo snažna. Moj muž je dobar. Spavam u kući njegova oca i majke. Una će se udati za Magiela. Magiel je vrlo visok. Una je manja od mene. Ona je još uvijek pretežno kod svog oca. Miduain će se udati za Seaubaiyata. Sinaba'i ga zove zetom. Ibanyos (druga žena Anyuaina oca) i majka su zajedno u jednoj kući. Zajedno obrađuju jedan vrt. Ne svađaju se. Sutra se vraćam u Liwo.«

Ako se uzmu u obzir sve te duge godine za vrijeme kojih arapeški muž i žena žive zajedno kao brat i sestra, razabrat će se jedan od odlučnih faktora koji određuje njihov stav prema seksu. Spolni odnos u stvari izvire iz reda osjećaja koji nisu različiti od ljubavi što je čovjek osjeća za kćerku ili za sestru. Jednostavno to je konačan i savršeniji izraz iste vrsti osjećaja. Na njega se ne gleda kao na spontani odgovor ljudskog bića nekom unutaršnjem seksualnom poticaju. Arapeši se ne boje da će se djeca ako ih ostave same upuštati u spolne odnose, ili da će mladi ljudi kad se skupe imati spolne odnose. Jedini mladi ljudi kojima, po njihovom mišljenju, pristoji da javno sebi dopuste izražavanje seksa jesu »muž i žena«, zaručnici koji se odgajaju u saznanju da treba da postanu bračni par (ili, a to nije toliko uobičajeno, žena i njen šurjak). Kad djevojčica uđe u pubertet, njena svekrva i svekar počat će jače da je nagledaju, i to radi njene dobrobiti i radi dobrobiti njenog nedoraslog muža.

Potreba te zaštite zasniva se na arapeškoj koncepciji da su rast i seksualni život antitetske pojave. S tom smo se koncepcijom već susreli kod tabua oko poroda i dojenja djeteta. Ako se djevojčica, koja se upravo počela pridržavati tabua svojih malih nabubrenih grudiju, upusti u seksualni odnos, zaostat će u rastu, postat će vrlo mršava i slabašna. A što je najvažnije, grudi će joj i dalje stršiti, bit će malene, krute i negostoljubive, umjesto da se opuste raskošnom težinom, koju Arapeši smatraju glavnim uresom ženske ljepote. Toga su djevojčice potpuno svjesne. Dok male sestre ili šurjakinje zajedno rade, trljaju mladice saga dlanovima pripremajući ih da od njih nabiru nove travnate suknje, ili dok gule taro za večeru, one razgovaraju o ljepoti odraslih djevojaka. Budagiel i Wadjubel imaju lijepe velike grudi. Mora da su se vrlo strogo pridržavale tabua i sigurno nisu nikad same sebi

dopustile da dođu u napast i ukradu i najmanji komadićak mesa. A kasnije kad su dobile menstruaciju, mora da su se vrlo pažljivo pridržavale ostalih pravila i bile pažljive prema ženskom *tamberanu*. A što je to zapravo, to djevojčice i ne znaju, ali poput dječaka koji još nisu inicirani, ni one se ne boje. Jer od toga djevojka postaje lijepom. One znaju da prilikom prve menstruacije djevojka posti četiri do pet dana. A što je to u usporedbi s novim uzorcima na travnatoj suknji koju će nositi kad se nakon toga pojavi u selu! Uostalom, Anyuai je pitala muževu sestru kakav je taj post, a ona joj je rekla da se veći dio vremena prospava i da se ni ne opazi kako vrijeme leti. U menstruacijskoj je kolibi, pored vatre, toplo. A gle, što se događa s djevojkama koje se prerano upuste u odnos s mužem. Pogledajte na primjer Sagu — slabašnu i ozbiljnu za svojih četrnaest godina, a već je dvaput uda ta, jedno joj je dijete umrlo, toliko je bilo maleno i bijedno. Najprije se Sagu bila udala u neko drugo mjesto za mladića mnogo starijeg od sebe koji je od pokojnog brata naslijedio pravo na nju. Taj ju je mladić »ukrao«, tj. imao je odnos s njome prije njena puberteta. Njene su grudi otvrdnule u uspravnom položaju i nikad se više neće spustiti. Imala je jedno dijete s tim mužem ali je ono umrlo. Tada je pobjegla od muža i vratila se ocu. Napokon, taj je muž i nije odgojio ni prehranio, pa i nije bila dužna da mu bude vjerna. Otac ju je ponovo udao za čovjeka iz nekog susjednog klana, ali je taj ubrzo nakon ženidbe umro. U međuvremenu je Saguina mlađa sestra Kumati zaručena za Maigija, mlađeg brata njenog drugog muža. Taj mlađi brat bio je vitak i zgodan i još nije bio sazrio. On se Sagui svidio. Potaknuta svojim netipičnim seksualnim iskustvom ona ga je zavela. Starci su se bunili, ali je Sagu čvrsto privezala Maigija. Na prijetnje on je samo slijegao ramenima. A sada, nakon dvije godine, pokazalo se da su te prijetnje bile i te kako opravdane — on nikad neće postati visok, snažan muškarac. Sagui su ipak dopustili da se uda za Maigija, a mala Kumati, koja nije još napustila očev dom, namijenjena je jednom Maigijevom mlađem bratiću. Sve je to vrlo nepravilno. Trljajući izdanke saga djevojčice prće male punašne donje usne s izrazom negodovanja. Sagu nema grudi, ona očito nikad neće imati ni djece, a Maigi neće nikad izrasti visok i jak. Tako se ne radi. Ako mladić pričeka da njegova žena više puta ima menstruaciju, možda čak i cijele dvije godine, tada će njene grudi biti spremne da se spuste. Prvi

seksualni dodir oslobodit će one tanane spone koje vezuju grudi s vulvom. Ali ako do dodira dođe prije, ako se djevojčina žila — jer oni tako nazivaju hymen — razbije prije puberteta, tada se grudi nikad neće razviti.

Arapeši imaju sredstva i načine da zadrže djevojčicu da ostane malena i nezrela, ali ta njihova sredstva nisu naročito djelotvorna. Njeni roditelji ili svekar i svekrva mogu uzeti djelić, njene ličnosti, komadić neprožvakanog oraha areke ili šećerne trske i to vrlo čvrsto vezati listom zmajevе krvi. To će onda sakriti u zabatne grede, i sve dok je to ondje pričvršćeno, i djevojka će biti na neki način stiješnjena, a njen će razvoj kasniti. Potreba za takvom magijom javlja se kad roditelji preračunaju dob dječaka i djevojke. To se može dogoditi vrlo lako jer ljudi obraćaju vrlo malo pažnje starosti svoje djece. Može se čak dogoditi da će majka za svoje prvo dijete jednog dana reći kako su mu dva mjeseca, a za drugo kako je navršilo pet mjeseci. Naročito je teško procijeniti relativnu starost djece iz različitih zajednica, a kod budućih zaručnika obično je baš takva situacija. Stoga će se svekar i svekrva ponekad suočiti s neugodnom činjenicom da im snaha prebrzo sazrijeva i da će uskoro biti sasvim zrela i spremna za spolni život, dok im je sin još nerazvijen. Tada će se uteći magiji. Ali Arapeši općenito smatraju da je magija vrlo nepouzdana rješenje u toj teškoći kod koje valja neodložno djelovati. Zapažanja su pokazala da ona ne djeluje sasvim dobro, a to je vrlo važno. Najčešće oni rješavaju teškoće tako da ženidbu preokrenu i prerano sazrelu djevojku daju starijem bratu prvobitnog muža. To je rješenje obično vrlo dobro. U muževom domu žena-djevojčica gledala je njega i svu njegovu braću u gotovo sasvim istom svjetlu. obraćajući se njima upotrebljavala je izraze koji su namijenjeni njenom mužu. Starijeg muževog brata nazivala je izrazom koji znači stariji brat ili polubrat. Ona u njega ima povjerenja. I on ju je hranio, pridržavao kad bi se spotaknula, ljubazno bi je prekorio kad bi nešto pogrešno napravila. Stoga promjenu nije teško provesti.

Kad djevojčice sjede i rade i govore o životu, one moguću promjenu zaručnika ne smatraju kao nešto vrlo ozbiljno. Po osjećajima one su se u stvari udale za cijelu grupu ljudi a ne samo za pojedinca. Postale su sastavni dio jedne obitelji i toj će obitelji pripadati zauvijek, čak i nakon smrti. Za razliku od mnogih drugih naroda u Oceaniji kod

kojih braća traže sestrično tijelo nakon smrti, Arapeši pokapaju ženu na zemlji muževa klana i njen duh ostaje s njim u boravištu njegova *marsalaija*. Muž i sinovi odužuju se nizom isplata njenom klanu. Oni »kupuju majku« kako bi zauvijek ostala s mužem i djecom.

Prva djevojčina menstruacija i popratne svečanosti u većini slučajeva odvijaju se u kući njena muža. Ali u njima mogu igrati određenu ulogu i njena braća, pa pošalju po njih; ako su spriječeni doći će bratići. Braća podignu menstruacijsku kolibu, jaču i bolje izgrađenu nego što su kolibe starijih udatih žena. Jer to su obično bijedne male konične građevine bez poda, što su ih same sagradile, i pružaju vrlo slabu zaštitu od hladnoće i kiše. Ali prilikom prve menstruacije gradi se pod. Djevojku upozore neka sjedi s nogama ispred sebe, podignutih koljena. Ni u kom slučaju kad sjedi ne smije ukrstiti noge. Oduzmu joj pletene narukvice i nožne ukrase, naušnice i staru posudu od tikve i žličicu za vapno i betel. Skinu joj pleteni pojas. Ako su te stvari sasvim nove, daju ih nekom drugom, ako li su iznošene, razrežu ih i unište. Kod toga nitko ne smatra da su djevojke nečiste nego samo postoji želja da se raskine veza s prošlošću. Djevojku paze i pomažu joj vlastite rođakinje ili rođakinje njena muža. Cijelo joj tijelo istrljaju oštrim koprivama. Narede joj da velik koprivin list smota poput tuljca i da ga gurne u vulvu; to će pospješiti da joj izrastu velike i jake grudi. Djevojka ne jede nikakve hrane i ne pije vode. Trećeg dana izađe iz kolibe i nasloni se na drvo, a ujak joj reže ukrase na koži ramena i butinama. Oni to naprave vrlo nježno — ne trljaju rane ni zemljom ni vapnom, kako je to inače uobičajeno na Novoj Gvineji jer se time postiže trajnost skarifikacije — tako da se kod njih tragovi skarifikacije mogu zapaziti svega naredne tri-četiri godine. Uglavnom, ako u to doba stranac želi da sazna je li djevojka neudata, potražiti će te znakove. Svakoga dana žene trljaju djevojku koprivama. Dobro je da posti pet do šest dana. Ali žene je stalno promatraju, pa ako primijete da je preslaba, one to dokrajče. Post će joj koristiti, ali od prevelikog posta mogla bi umrijeti, pa zato požure obred izlaska.

Sada će otac mladog supruga poučiti sina o obrednom jelu koje mora pripremiti za svoju ženu. To je jelo sastavljeno od posebnih trava, i tko god ga nije priredio za svoju ženu, ne zna kako se to radi. Dio je arapeške tradicije da onaj tko treba da ga pripremi to nauči tek

u posljednjem trenutku od nekog tko je to već radio. Mnogi mladići kojima žene još nisu sazrele i koji nisu nastupali kao »braća« neudatoj sestri, nikad nisu vidjeli ceremoniju djevojačke zrelosti. Kad se o tome govori, oni izgledaju zabrinuto i zbunjeno. Sve to pridonosi njihovom osjećaju beskonačne i jake ovisnosti o tradiciji koje su nosioci muškarci stariji od njih samih. Što bi bilo kad ne bi bilo starijih muškaraca da im kažu što da urade, kakve čudotvorne trave da traže i kako da ih pripreme?

Otac će uputiti mladića da potraži povijušu *nkumkwebil*, koja je žilava i teško ju je slomiti, jaku koru drva *malipik*, jezgru sa stabla *karudik*, jezgru kruhovca, sitno zelenje grma zvanog *henyakun* i čahure gusjenice *idugen*. Sve su to snažne stvari i učinit će da djevojka bude snažna, snažna da kuha, snažna da nosi, snažna da rađa djecu. Zatim mladića upute da pripremi juhu u koju će staviti neke od tih trava i da također neke trave skuha s naročito jakim jamom zvanim *wabalal*. U međuvremenu žene će opremiti djevojku. Leđa joj i ramena oboje crvenom bojom. Obuku joj lijepu novu travnatu suknju, stave joj nove pletene narukvice i nožne ukrase, a u uši joj zadjenu nove naušnice. Jedna od žena posudi joj malu zelenu školjku u obliku roga i grimizno pero koje nose udate žene kao znak svog položaja. Kasnije će joj suprug pokloniti takvo pero. Pero se zadjene u rupicu u nosu koju su joj napravili još u djetinjstvu, a stalno ju je održavala otvorenom pomoću štapića ili smotanog lista. Sada je spremna da pođe do *agehua* i da se pojavi pred mužem i braćom. Svi su oni došli i svaki je sa sobom donio neki dar: lukove i strijele, drvene plitice, mrežaste vreće, bodeže od kazuarove kosti, koplja — jer to su darovi kakve se pristoji da ih donesu muškarci njena roda.

Žene joj polože na glavu njenu staru mrežastu torbu ukrašenu svježim lišćem *wheinyala*. U usta joj stave svijetlocrveni srcoliki list. Takav list nose i novaci u *tamberanovoj* ceremoniji. Njenom mužu su rekli neka donese rebro lista kokosove palme, nekoliko *mebua*, mirisnih sumpornih cvijetova i dva-tri lista *aliwhiwasa*. On će je čekati usred *agehua*, a ona će doći polagano, očiju uprtih u pod, nesigurna koraka zbog toga što je dugo postila, pa će je žene podržavati ispod ruke. Muž će tad stati ispred nje. Uzet će rebro lista kokosove palme, a kad ona podigne pogled, on će s njene glave stresti staru mrežastu vreću — tu staru vreću koju joj je njegov otac stavio na glavu još u

djetinjstvu kad ju je zaprosio. Tad će djevojka ispustiti list i isplaziti jezik, hrapav i težak od posta. Muž će joj ga obrisati zemljom *mebu*. Zatim će djevojka sjesti na komad kore od saga. Učinit će to podržavajući se pažljivo kod spuštanja jednom rukom i sjest će s ispruženim nogama. Muž će joj pružiti žlicu umotanu u list i zdjelu s juhom koju je sam priredio. Kod prve žlice mora joj pridržati ruku da je podupre a isto tako i kod druge. Kod treće žlice bit će već dovoljno jaka da je sama drži. Kad pojede juhu, on će uzeti jedan jam *wabalal* i raspoloviti će ga. Ona će pojesti polovicu a drugu će polovicu on staviti iza kućne grede na zabatu. To je zato da prema njemu ne postupa kao prema strancu i da ga ne izruči vračevima. A ako bi to ona ipak učinila, tradicija ga unaprijed opksrbljuje dijelom njene ličnosti. Taj se komad jama čuva sve dok žena ne ostane u drugom stanju. Obrok jama nije usklađen s obredom i vjerojatno je posuđen od ljudi iz Ravnice. Samo umobolni i slaboumni pokušavaju čaranje pomoću njega.

Pošto je djevojka pojela, ona će sjesti usred *agehua*. Oko nje njena će braća položiti darove. A zatim će uzeti baklje od lišća kokosove palme i opkoliti djevojku vatrom. Oni ne znaju zašto to čine. To je nov običaj, preuzet s obale, ali čini lijepu sliku. Iza Alitoe prema ravnicama još ga nisu usvojili.

Tjedan dana ni ona ni njen muž neće jesti nikakvog mesa. A zatim će djevojka prirediti tobožnji kolač od povrća, poput onog što ga priređuje majka novorođenčeta. Taj će kolač u šumi baciti. Tada će muž poći u lov. A kad nešto ulovi, pripremit će gozbu za sve one koji su im pomogli: za žene koje su nosile drva i vodu, za one koje su je trljale koprivama, za one koje su donijele obojene gline i bojadisale je. Čitavih mjesec dana djevojka neće jesti mesa ni piti hladne vode ni mlijeka mladog kokosovog oraha, niti će jesti šećerne trske. A tada će sve biti gotovo. Uбудuće će bez ikakvih ceremonija odlaziti u menstruacijsku kolibu.

Ta ceremonija kojom službeno završava djevojčino djetinjstvo drugačije je vrsti od dječakove inicijacije, premda ima mnogo zajedničkog — koprive, higijensko zadavanje boli samom sebi, odvojeni boravak i ceremonijalni izlazak. Ali dječak tom prilikom prelazi iz jednog načina života u drugi. Dotad bio je samo dječak, a od tada postaje muškarac s muškim odgovornostima i stoga može biti

upućen u muške tajne. Kod djevojke nema tako naglašene promjene. Ona već oko četiri godine živi u domu svog supruga. Nosila je drva i vodu, plijevala je i sadila i ubirala taro i povrće, kuhala je i pazila na djecu; plesala je kad je berba bila dobra i kad je bilo sreće u lovu. S grupama mladih ljudi odlazila je da obrađuje sago. Njeni su zadaci bili zadaci odrasle žene i izvršavala ih je zajedno s njima. Unutrašnjost menstruacijske kolibe nije joj tajna; od rana djetinjstva i ona i njena braća i sestre trčali su u nju i iz nje. Svečanost zrelosti ne označava obredni ulazak u novi način života nego je to više-manje samo obredni prijelaz fiziološke krize koja je značajna za njeno zdravlje i za njen daljnji razvoj. To nije ženidbena svečanost.

Klan njenog muža smatra je svojom. Oni su je kao grupa hranili. Time su stvorili njeno tijelo i ona je dio njih, a i platili su za nju. Od vremena na vrijeme muževa obitelj šalje meso nevjestinoj obitelji. Neko vrijeme nakon što je postala zrela plaća se glavna isplata za ženu: nekoliko tuceta vrijednosnih predmeta, tj. koluta i školjki. Od toga tri, četiri tuceta zadržat će roditelji, a preostatak će zapravo biti zamijenjen za vrijednosne predmete slične veličine i ljepote. Trošak u stvari i nije jako velik. Hrana koju je muževa obitelj pridonijela kroz dvanaestak godina da se djevojka othrani mnogo je vrednija. Ali o toj se razmjeni vrednota i o tim obilnim prilozima u mesu najčešće govori, to su vanjski i vidljivi znaci pravoga braka, dugo planiranoga i koji dugo treba da traje. Kad se rodi dijete, za njega se plaća. Majčinom se klanu daju dva koluta ako se rodio sin, a još jedan ili dva više ako se rodila kći. To je zato da se utvrdi puno pravo nad djetetom. Za djevojčicu se daje više koluta nego za dječaka zato što bi inače majčin klan mogao postavljati zahtjeve kod isplata za nju prilikom udaje ili kasnije na njenu djecu. Ni ta plaćanja nemaju neku veću ekonomsku vrijednost. Ona su manje-više znak potpune pripadnosti djeteta očevom klanu.

Nakon obreda prve menstruacije djevojčin život teče kao i prije. Svekar će je i svekrva i dalje pažljivo, nenametljivo nadgledati. Ona i dalje spava u njihovoj kolibi, a ako je kod kuće koja mlada šurjakinja, spavat će zajedno. Pod površinom jasnog priznanja zajednice tinja saznanje da će uskoro, za nekoliko mjeseci ili za godinu dana brak biti konzumiran. U međuvremenu djevojka sebi pravi krasnu travnatu suknju. S mladim ženama koje su jedva nešto starije od nje ona će

mnogo sati utrošiti u nabiranje komada sagovih mladica, divno bojadisanih u crveno, jer se prethodno ulaskala nekoj starijoj ženi da ih bojadiše. Stalno pere svoju kožu i brine se da bude sjajna. Svakog dana nosi ogrlicu od oposumovih ili psećih zubi. Nitko nije sretniji ni veseliji kod Arapeša od tih mladih djevojaka koje divno okićene očekuju da ih život napokon ščepa. Ne utvrđuje se nikakav datum. Malo-pomalo roditeljska pažnja popušta sve više. Djevojka je potpuno sazrela. Mladić je visok i dobro razvijen. Jednog lijepog dana, jer sad im je dopušteno da sami idu u šumu, oni će konzumirati svoj brak, bez žurbe, a da ih unaprijed utvrđeni dan ne kinji svojom neizbježnošću, a da nitko to ne zna i ne govori o tome, brak koji je, eto, prirodna posljedica situacije u kojoj su ugodno živjeli godine i godine, znajući da pripadaju jedan drugome.

7. Arapeški brak

Arapeši ne shvaćaju ozbiljno seks izvan bračne veze. Slučajni susret, ljubavna veza, iznenadno uzbuđenje i želja koji moraju biti brzo zadovoljeni — sve to njima ništa ne znači. Njihov je ideal bitno domaćinski a ne romantični. Seks je ozbiljna stvar, on mora biti praćen mjerama predostrožnosti. Iznad svega, to je stvar kod koje partneri moraju biti jednodušni. Izmiješati »toplo«, to jest muško — ali ne toplo u fiziološkom nego u simboličnom smislu, jer se za sve stvari koje na bilo koji način dolaze u dodir s natprirodnim kaže da su tople, i »hladne«, opet ne fiziološku hladnoću nego netrpeljivost prema natprirodnom, tj. žensko — izmiješati to dvoje opasna je stvar. To je najmanje opasno kad se dogodi unutar obrambenog kruga dugotrajnih zaruka, kad je mlada, neiskusna žena gotovo postala dio muževe obitelji, i kad ju je on godine i godine gledao svakog dana. U tom slučaju ona više nije stranac i seksualni odnos s njom više nema značenja predaje dijela vlastite ličnosti vraćima. Arapeši ne povezuju iznenadnu strast s ljubavlju. Oni, naprotiv, smatraju da su to dvije sasvim suprotne stvari. Stoga ako muškarac sebi dopusti da ga zavede neka žena koju je slučajno sreo u stranom selu, na svečanosti, najpametnije mu je da zaključi kako ga je zavela s namjerom da ga začara, kako je ona neprijatelj i stranac. Seks je siguran i vrijedan samo u braku, — odavno uglavljenom, udobnom i

prijateljskom braku. Ali čak i u braku valja paziti na neke predostrožnosti. I mladenka i mladenac moraju se obredno osloboditi netrpeljive topline i hladnoće koje su se sad izmiješale. Ako se to zanemari, njegov jam neće uspijevati, oko mu neće ugledati plijena, a ona neće rađati jaku i zdravu djecu. Ali nakon tih prvih mjera opreznosti njihova će zajednica biti sigurna. Pođe li na berbu u vrtove jama, on će se prethodno magijski osloboditi ženstvenosti, a ako pleše s *tamberanom*, morat će se osloboditi *tamberanova* dodira prije nego što bez opasnosti priđe svojoj ženi. Također, nakon što je dotaknuo lešinu ili ubio čovjeka, ili ako je rezbario posebnu stvar *tamberanovu* masku zvanu *abuting*, on će poduzeti magijske mjere predostrožnosti da te opasne dodire ne prenese svojoj ženi. Kad srastu djetetove fontanele znak je da je prebrođena daljnja kriza u njegovu životu pa će se uteći obrednom puštanju krvi. Žena izvodi analogan obred samo nakon prvog spolnog odnosa i nakon smrti muža. Isto tako i nakon ženine smrti muž ponovo izvodi obred. Sve to spada u redovan život. To su obredna sredstva da se nešto opasno pretvori u sigurno i udobno i toplo — da se iskorijeni strah iz ljudskih srdaca.

Slučajan susret ne daje nikakvu garanciju sigurnosti. O takvoj se zgodi uvijek govori kao o zavođenju. Budući da muškarci putuju izvan zavičaja, pa se događa da ih putovi dovedu do stranih žena, spominje se zavođenje muškarca od strane žene. Očevi upozoravaju sinove: »Kad si na putu u stranom svijetu, spavaj u kući rođaka. Gdje god se nađe kakva žena koja ti je u rodu, sestra, bratučeda ili sestrična, očeva sestra, ujakova žena, šurjakinja, ondje ćeš biti siguran. Ali ne putuj stranim putovima sa širokim smiješkom na licu. Ako sastaneš stranu ženu, ne zaustavljaj se i ne razgovaraj s njome. Prije nego što se osvijestiš, ona će zgrabiti tvoje obraze, tvoje će tijelo zadrhtati i postati slabim i ti ćeš pasti u ruke vračeva. I umrijet ćeš mlad i nikad nećeš vidjeti svoje sijede kose« Osim što kod toga prijeti strah od čarolija, ti slučajni susreti zasnivaju se na površinskoj strasti, nenadanoj i kratkotrajnoj poput plamena, i imaju svojstvo da brzo izgaraju, svojstvo zbog kojeg se muška i ženska priroda miješaju prebrzo pa je to opasno s obzirom na predviđene zadatke muškaraca i žene u odgoju i podizanju djece. Takve susrete valja uvijek ispaštati posebnim obredom, čak kad se ponavljaju s istom ženom. U njima nema sigurnosti niti je moguća porodična udobnost.

Takvim nepriznavanjem strasti gubi se romantika koju donosi stranac, novo lice, neuobičajeni gest. Znanu, domaću ljubav žele Arapeši, ljubav povezanu s darovanom i primljenom hranom, s mnogogodišnjim spavanjem u istom selu. Tome pristaje nenametljiv, ljupko romantičan stav prema vrlo malenim djevojčicama; djevojčicu se može odgojiti u smislu sveobuhvatne ljubavi za kuću i dom koja je po njihovom shvaćanju poželjna. U takvom okviru neagresivna seksualnost arapeške ličnosti, seksualnost koja se kasno budi, dolazi do pravog izražaja. Smatra se da ni muškarci ni žene nisu po prirodi seksualni. Ako muškarac ili žena poduzmu odlučan seksualni potez izvan braka, i to u slučaju kad se smatra da želja nije došla od pojedinca nego zbog situacije, tome se uvijek pripisuje neki drugi motiv a ne samo jednostavni seksualni impuls. Motiv može biti vradžbina, ili kad se radi o užoj zajednici, to može biti želja muškarca da za ženu dobije neku koja je udata za drugog muškarca. Premda Arapeši nisu naročito skloni ljubavnim avanturama, ponekad će muškarca bez žene privući draži supruga nekog drugog muškarca, naročito ako je taj prema njoj hladan jer ga je previše obuzela druga žena. U tom slučaju, radi toga da je nagovori na bijeg, da se stekne dojam kao da ju je oteo, muškarac će možda imati odnos sa ženom koju želi da osvoji. To je znak najveće ozbiljnosti njegovih poštenih namjera; postupajući tako, on svoj život stavlja u njene ruke. Jer ako nema u njega povjerenja, može se očekivati da će se sama pobrinuti za sredstva protiv njega. Kasnije, ako on promijeni mišljenje i iznevjeri obećanja, savjest će mu reći da ga je ona predala vračevima u ruke.

Mladi je Alis umirao od zebnje zbog takve situacije. Prije dvije godine na svečanosti u Yimonihi, udaljenom selu na putu zalazećeg sunca, susreo je jednu ženu iz Ravnica koja ga je zavela. Ona je to učinila ne bi li ga navela da je povede u svoje planinsko selo u kojem žene nose tako lijepe haljine, a i muškarci i žene imaju divne ukrase od školjke. Željela je da joj nos bude probušen pri dnu i da nosi pero u toj rupici, umjesto rupice samo u jednoj nosnici u kojoj se nosi malen niz zrnaca kao što je to moda u Ravnici. Alis je popustio, ali je kasnije izgubio hladnokrvnost i pobjegao natrag u Alitou, bez nje. Sjetio se svoje mlade žene Taumulimene koju je veoma volio i koja mu još nije rodila djeteta. Ako tu visoku, požudnu strankinju dovede u svoj dom, Taumulimena će vjerojatno pobjeći. Jer dobro je poznato kako se

ponašaju te žene iz Ravnice. One su ljubomorne i seksualno aktivne, lakome i nezasićne. Ne vole dom i ne rese ih vrline koje Arapeši cijene kod žena. Dvije su vrste žena, kažu Arapeši: jedne su poput golemih šišmiša koji hrane svoje mlade samo jednom stranom grudi, dok druga strana visi suha i prazna, a po kiši i po oluji skiću se izvan kuće; i druge, slične malim prijaznim šišmišima koji mirno žive u šupljinama drveća i hrane i paze svoje mlade. Žene iz Ravnice slične su golemim šišmišima. Arapeška idealna žena slična je malom šišmišu koji u svojoj kući pazi na mladunčad. Neka od tih žena iz Ravnice, još malo agresivnija i naglija od svojih sestara, ponekad se dokraja i nepovratno posvadi sa suprugom i pobjegne od njega da bi se predala na milost planinskih ljudi i da bi našla poslušnijeg muža i uglađeniji način života. Muža će doista i naći, jer arapeški muškarac nije navikao da se odupre namjernim potezima žene koja mu se ponudi na njegovom pragu. Ona, dakle, uđe u kuću te najčešće uspije da za sebe zadobije svu muževu pažnju i otjera malu domaću ženu koja ne raspolaže nikakvim oružjem za protunapad. Sve je to Alis dobro znao pa je strahovao, djelomično zabrinut zbog Taumulimene a djelomično zbog svoje lovačke vještine koja će zacijelo doći u pitanje ako tako nemirnu ženu dovede u svoj dom. Mjesec dana nakon što ju je napustio saznao je da je umrla. Ni trenutak nije sumnjao da je predala neki sitni dio njegove ličnosti kojem vraču-rođaku. Ali kome? Nije bilo moguće da se to utvrdi. Nikakva ucjenjivačka obavijest nije došla. Možda i sama nije imala vremena da vraču ispričaji tko je zavodnik. Uostalom, ona je mrtva, a vračevi će s punim pravom pretpostaviti da je Alis poduzeo slične mjere predostrožnosti protiv nje i okružio je smrću poslavši ono što je on ukrao različitim vračevima. Stoga oni vjerojatno neće poslati nikakvu ucjenjivačku poruku — oni će se zadovoljiti samo njegovom smrću. Muškarcu koji osjeća manju nelagodnost od vradžbine može pomoći žena koja ima menstruaciju, [19] onoga tko je siguran da je začaran liječi sredstvo za povraćanje. Kad vrač zadimi komad blata nad svojom neposvećenom vatrom, *mishim*, žrtvin životni duh bori se da se dignu u grlu. U tom pokušaju da se popne stvara se gusta bijela tekućina koja postepno navire u žrtvinom grlu, guši je i dopušta životnom duhu da pobjegne i otputuje daleko, daleko u vračev bambusni smotak koji ga čeka, u kojem će biti spaljen ili smrtno premlaćen. Da se to izbjegne, da se barem za

određeno vrijeme iscrpi bijela tekućina, žrtva će uzeti sredstvo za povraćanje zvano *ashum*. To je neka vrlo gorka mješavina. U svojoj nevolji i strahu Alis se stalno uticao tom sredstvu. Od toga je obolio i oslabio. Jeo je sve manje i manje. Malo-pamalo je nestajao, plativši tako za svoj pokvareni i glup postupak, tj. zato što je spavao sa ženom a zatim je napustio. Kako je on slabio, tinea kojom je njegova mlada žena prije bila tek malo zaražena sve se više i više širila po njenoj koži, kao što to biva kad god netko tko je tek malo inficiran postane zabrinut ili nesretan.

O otmici Arapeši znaju samo to da je to nezgodan običaj naroda Nugum koji žive jugoistočno od njih. Kod naroda koji seks smatra opasnim čak i unutar dopuštene veze kojoj se oba partnera potpuno prepuštaju, ne treba ni naglašavati opasnosti otmice. Arapeši nemaju nikakve koncepcije muške naravi koja bi im omogućila da shvate otmicu. Ako neki muškarac odvodi ženu koju nije zadobio zavođenjem, on je neće uzeti odjednom, u žaru svog oduševljenja zbog toga što ju je osvojio. On će radije trijezno pričekati dok ne sagleda kakav će obrat dobiti pregovori, vodi li se bitka zbog nje i kakav je pritisak da je vrati. Ako nije moguće da mu ona trajno pripadne, onda mu je mnogo sigurnije da je uopće nikad ni ne posjeduje.

Strah od vršenja bilo kakvog pritiska prenosi se čak i u redovite odnose između muža i žene. Muškarac mora blago prići svojoj ženi, mora izgovoriti »dobre male riječi«, mora biti siguran da je sasvim spremna da prihvati njegovo udvaranje. U protivnom čak i žena koju je odgojio, othranio svojom hranom, može postati strancem, protivnikom. Nema nikakva akcenta na zadovoljenju u seksualnim odnosima. Glavni je naglasak i kod muškaraca i kod žena u tome koliko su spremni, koliko je cjelovito njihovo očekivanje. Prvi korak, koji latentnu svijest o drugome oblikuje u seksualni akt, može poduzeti i muškarac i žena. Jednako je uobičajeno za ženu kao i za muškarca da kažu »Da priprelim ležaj?« ili »Hajde da spavamo«. Glagol »pariti se« upotrebljava se ili s muškim objektom, ili sa ženskim subjektom i muškim objektom. Češće se upotrebljavaju izrazi »igrali su se zajedno« ili »spavali su«. Kad žene govore o tome koji im se muškarci više sviđaju, one će se izražavati u smislu ugodnosti i nepostojanja poteškoća u seksualnom odnosu, a ne u smislu njihove vještine da

zadovolje neku posebnu želju. Nijedan spol ne priznaje da žene doživljavaju neki naročiti klimaks, a o klimaksu kod muškarca govori se jednostavno kao o nestanku nabubrenosti. Uvijek je dominantan naglasak na obostranoj spremnosti i obostranoj lagodnosti.

Osjetljivost oko usta, tako jako razvijena u djetinjstvu i ranoj mladosti, nastavlja se i u seksualnom životu odraslih. Sjetit ćemo se da je nastupom mladićskog doba kod momaka došlo do prekida tog običaja. Ali usprkos djelomičnoj zamjeni žvakanjem oraha areke i pušenjem, napuštanje tog običaja iziskuje izvjesno samosvladavanje. U isto vrijeme, tabu s obzirom na svako nepažljivo dodirivanje genitalija sprečava razvoj masturbacije. Stoga mladić ulazi u brak s nešto izmijenjenom osjetljivošću usana, sa strogim tabuom, i s nekim osjećajem protivljenja svakoj stimulaciji dodirivanjem. Djevojku nisu obavezivala tako stroga pravila. Čak do udaje bilo joj je dopušteno da se igra usnama, a ona će ponekad uživati u toj utješnoj navici sve dok je ne zamijeni njeno dijete na grudima. Stroge higijenske vježbe u menstruacijskoj kolibi omogućile su joj da joj čak ni prvi spolni odnos ne bude bolan. Zajedno sa svojim suprugom ona poštuje tabu koji zabranjuje kombinaciju dodira usta i genitalija. Vrlo je vjerojatno da kod naroda u kojeg je osjetljivost usana tako visoko specijalizirana postojanje tog tabua ima vrlo određene rezultate utoliko što u životu odraslih seks dobiva isključivo genitalni izraz. Visoko cijenjeni poticaj usnama dolazi kao predigra, pa je zanimljivo i značajno da Arapeši, za razliku od mnogih drugih primitivnih naroda, poznaju pravi poljubac, tj. dodir usnama obilježen oštrim izbacivanjem daha.

Po strukturi braka Arapeši pretpostavljaju monogamiju, ali dopuštaju poliginiju. Poliginija nije idealno stanje, stanje kojem će prirodno težiti svaki uspješan muškarac. To je okolnost u kojoj se svatko može zateći a uzroci su joj različiti. Smrt je faktor koji tome najviše donosi. Ako muškarac umre i ostavi udovicu, javlja se snažno uvjerenje da se ona mora ponovo udati za nekog člana njegova klana jer se smatra da ona sada pripada tom klanu.

Nitko i ne pomišlja da je obaveže trajnim žalovanjem. Arapeši nemaju ideologije prema kojoj bi živi ili mrtvi to nalagali. Mrtvi su otišli izvan domašaja svih želja. Stoga nema potrebe da ih se umiruje pomnim žalovanjem ili neženjenim udovicama. Obredni će postupak zauvijek odvojiti ženu od svakog dodira s pokojnim suprugom. Istina

je, doduše, da ako ona i njen novi suprug propuste da poduzmu obredne mjere predostrožnosti, tada će pokojni suprug uvijek stupati pokraj živoga. Kad živi suprug zahvati žlicom u svoj tanjur, neka će sablasna žlica ugrabiti jednak dio i tanjur će se isprazniti upola brže. A kad živi suprug zagradi rukom u hambar s jamom, neka će sablasna ruka grabiti jam za jamom za njim. Ali ta se mora smatra morom. U životu, udovice poduzimaju prave mjere predostrožnosti, a muškarce koji se žene udovicama dobro pouče oni koji su se prije njih tako oženili. Ali ni takvo se ponašanje sablasti ne tumači kao ljutnja na novog supruga nego se smatra da postoji preuska veza između živih i mrtvog pa je valja obredom prekinuti.

Ne postoji vjerovanje da je žena odgovorna za muževu smrt i da je stoga mora mučno i dugotrajno okajati obredima, žalovanjem, po naređenju rodbine pokojnog muža. Ona je jedna od njih, a k tome najviše je ožalošćena. Oni će odbiti svaku pomisao na bilo kakvo iscrpljujuće žalovanje od kojeg bi oslabila i oboljela, kao što bi to odbili kad bi se radilo o njihovim vlastitim kćerima. Napokon, ona i nije kći, ona je samo snaha, žena za koju se pretpostavlja da je supruga jednog člana klana i kao takva ona treba da se uda za jednog člana klana, za jednog pokojnikovog brata. To je naročito ispravno ako ima djece. Pravo je da ta djeca budu odgojena u domu njihova oca, da upoznaju njegove putove i njegovo drveće. Ako neka žena povede dijete sa sobom u svoj klan, kasnije će muškarci iz njena klana postavljati zahtjeve na njega jer su ga oni odgojili. Osim ako nema nekog jakog razloga protiv toga, žena se stoga preudaje unutar muževe patrilinijske grupe, a ponekad za nekog ukrštenog bratića svog supruga. Ako je nesretna zato što je daleko od kuće, ako nema djece, ako ima netko za koga naročito želi da se uda — ako, dakle, postoje takvi ili slični razlozi, može joj se dopustiti da se vrati svojim. Uda li se izvan muževa rodbinstva, drugi muž neće pokloniti darove njenim rođacima nego rođacima pokojnog muža jer ona u stvari njemu još pripada. Prvo dijete koje rodi imat će mješovitu pripadnost, jednako će pripadati klanu prvoga muža kao i klanu drugoga. Kažu da je takvu djecu teško podvrći disciplini. Oni se provuku kroz prste jednim rođacima da bi naišli na toplu dobrodošlicu drugih.

Ali tri četvrtine udovica preudaju se unutar grupe pokojnoga muža. Budući da su žene mlađe od muževa i mnogo se manje izlažu

opasnostima u lovu i trgovini u udaljenim i neprijateljskim krajevima, većina žena očekuje da će najmanje jednom u životu obudovjeti. Nitko ne inzistira da se udovica preuda za starijeg muškarca od sebe. To bi i bilo vrlo teško jer stariji muškarci ne osjećaju potrebu da imaju više od jedne žene niti imaju hrane da izdržavaju drugu ženu. Uglavnom su mladi ljudi tridesetih godina pozvani da se ožene udovicama svoje braće i da uzdržavaju bratovu djecu. Položaj tih naslijeđenih žena po arapeškom je shvaćanju vrlo jasan. Prava žena, žena koja doista nešto znači, jest ona kojom se zaručio dok je još bila dijete, žena za koju je platio kolute i meso, i, što je još važnije, to je žena koju je odgajao do zrelog ženskog doba. Ona ima prvenstvo u njegovu domu, nju prvu valja pitati za savjet i valja joj ukazivati više poštovanja. Taj je osjećaj sasvim određen, premda se naročito ne izražava, jer Arapeši ne poznaju većinu onih obrednih popratnih pojava koje označavaju pokornost ili davanje neke posebne prednosti. Udovica koja dolazi u dom prve žene bit će primljena kao ožalošćena i već otprije voljena šurjakinja. Dvije se žene već dugo godina dobro poznaju, one su čak međusobno bliže i povjerljivije od dviju sestara. Ljubazne su jedna prema drugoj i suosjećajne. Sjedeći sve do ponoći sa ženom brata svog muža uz dimljivu vatru, bojadišući mladice saga za suknje, jedna mi je žena pričala: »Ružno je biti sam. Nas dvije zajedno idemo po vodu, udvoje skupljamo drva, udvoje bojadišemo travnate suknje«. Te se žene međusobno paze u bolesti i pomažu jedna drugoj pri porodu. A ako su im djeca podjednake dobi, dojile su jedna drugoj dojenčad. Sjedile su zajedno za dugih dremovnih dana pošto su obavile kakav teži posao. Svakoj je na grudima bilo dojenče i zajedno su pjevale ili izrađivale mrežaste vreće ili mirno razgovarale. Jedna drugu zovu *megan*, a to je izraz ljubavi, i povjerenja. Kad bih sjedila s nekom ženom a pored nas bi prošla druga žena, udata u istom klanu, moja bi mi se družica obratila sjajući od sreće. Rekla bi: »*Megan*«, jednako ponosno kao što šiparica kaže: »Moja najbolja prijateljica.« Za dvije se žene istog muža pretpostavlja da su godine i godine živjele u takvim odnosima. A sada je jedna obudovjela i treba da kao druga žena uđe u dom prijateljičina muža. Teoretski uvijek starija žena ostaje udovicom i kao žena ulazi u dom muškarca kojeg je dotad zvala »mladi brat«. [\[20\]](#) Pretpostavlja se da će njen dolazak mirno proteći, da će preuzeti majčinsku ulogu. Čak ako muž koji ju je naslijedio s njom

spava, što on čini vrlo često ali ne uvijek, od nje se ne očekuje da postavlja bilo kakve stroge zahtjeve nego da se ponaša kao žena kojoj je vlastiti život već prošao pa sada živi za svoju djecu.

Muškarcu je vrlo zgodno da ima dvije žene. Kad jedna ima menstruaciju, druga će mu kuhati. Živi li s objema, lakše je i s tabuom trudnoće. Ako jedna žena ima malo dijete, druga će pratiti muža na dužim putovanjima. Jedna će se žena brinuti za jedan dio njegovih vrtova a druga za drugi. On će jednu ženu ostaviti da čuva vrt kojem je ograda razbijena, a drugu će povesti sa sobom da na polju udaljenom dan hoda obrađuju sago. Ako neka od bratovih žena oboli ili ako se to dogodi kojem bratovom djetetu, on će poslati jednu svoju ženu da je zamijeni kod dojenja, a druga će mu ostati, kuhat će mu i prati. Kod Arapeša muškarci se ne obogaćuju ženskim radom. Radi se naprosto o tome da je muškarčev život ugodniji kad ima dvije žene, a osim toga to ga i potiče da uradi više posla jer će u tim poslovima sudjelovati obje žene, U nesređenom polunomadskom životu u kojem se mora obazirati na tako mnogo različitih interesa, vrlo je zgodno imati dvije žene. Najzad, uzimajući drugu ženu, muškarac se jače i lično neposrednije veže uz članove njena klana.

Arapeški je dakle ideal bračnog života: dugogodišnje zaruke za vrijeme kojih mladi ljudi postanu nerazrješivo povezani. Žena se navikne da na nešto starijeg muža gleda kao na voditelja i bliskog rođaka. Do prvog seksualnog odnosa ne dolazi ni pod kakvim pritiskom, to je privatni događaj unutar dugogodišnje i sasvim određene veze. Bračna veza postepeno jača rađanjem djece i time što mladi roditelji zajednički poštuju obrambene tabue. Brak nadalje jača kad muškarac zađe u srednje godine, a u domaćinstvo uđe naslijedena žena, udovica s djecom, osoba koju je žena oduvijek poznavala i u koju ima povjerenja. Ako sve ispadne onako kako to Arapeši blago ali dosta nespretno formuliraju, njihov će brak biti sretan onako kako ga zamišljaju. Neće biti ni svađa među ženama, ni razmirica između muškaraca i žena, ni toga da bračni drug napusti drugoga, o čemu se govori kako o otmici, i što dovodi do borbi između dotičnih zajednica.

Ali, kao i u mnogim drugim bračnim sistemima na Novoj Gvineji, mnogo se toga zasniva na događajima koji su izvan ljudske kontrole. Arapeši pretpostavljaju da između zaruka i rađanja djece neće biti

nikakvih smrti, da će svaki mladić oženiti ženu koju je othranio, da će svaka djevojka dobiti za muža mladića koji ju je u djetinjstvu hranio. Nadalje, pretpostavljaju da će kasnije, kad dođe do umiranja, sve to ići nekim redom, i da će stariji brat umrijeti prije mlađega, kako bi to moralo biti po prirodi. Kad god umre djevojka ili mladić koji su bili zaručeni, dolazi u pitanje cijeli pažljivo uravnoteženi sistem, a posljedice ne pogađaju samo onog zaručnika koji je preživio nego često i niz drugih brakova. Slične posljedice mogu proisteći i iz pogrešnog proračuna dobi budućih supružnika i povući za sobom pomicanje srodničkih odnosa. U tom slučaju djevojka se udaje za drugog člana klana na kojeg nije podjednako navikla i nema u njega toliko povjerenja, a muškarac se suočava sa ženom koju nije othranio. Do daljnjih zapleta dolazi i onda kad žene iz Ravnice pobjegnu i udaju se za ljude iz planina. U sva tri slučaja može doći do pravih nevolja. Zbog povremenih pojava fizičkog ili ekstremnog mentalnog nedostatka može se dogoditi da neka djevojka odbije da živi s defektnim suprugom ili da muž odbaci defektnu ženu. Nekoliko konkretnih slučajeva različitih, nepredviđenih ali čestih preokreta u prirodnom redu arapeškog braka pokazat će nam kako se rješavaju te teškoće.

Ombombu, mladiću iz Alitoe,^[21] zagovorena je, još kao dijete, mala Me'elue iz Wihuna. Bila je to sitna mršavica, upola pokrivena tineom. Neposredno prije nego što je Me'elue stasala, jedna djevojka iz drugog sela, utekavši od nemila braka dobjegla je Ombombu. Ombomb ju je zadržao i održao prvu svečanost povodom njene zrelosti, ali su je njeni rođaci kasnije povukli. Na nasreću je Ombomb, nagao i arogantan, što nije tipično za Arapeša, u međuvremenu uspoređivao dvije žene pa svoju suhonjavu malu ženu nije više prihvaćao s toliko oduševljenja. A ona je bila preplašena ali pronicava djevojka; zbog velikog straha što se ne sviđa suprugu ušeptrljila bi se u svakom poslu. Rodila je djevojčicu, suhonjavu i šiljatu s neprirodno velikom glavom. U skladu s arapeškim običajima Ombomb je preuzeo na sebe velik dio brige za dijete, ali nije bio nimalo privržen ni majci ni djetetu. On je predodređen da postane veliki čovjek; valjalo je učiniti mnogo vrlo tegobnog posla, a Me'elue nije za to dovoljno snažna. Kad je njegovoj maloj kćerki bilo oko godinu dana, Ombombu je došla poruka od njegovih bratića iz sela blizu Ravnica: »Dvije su snažne žene iz Ravnica dobjegle k nama. Nitko ih od nas ne želi. Ali ti se

stalno tužiš na Me'elue. Dođi i uzmi sebi jednu, a sobom povedi još jednog muškarca koji će uzeti drugu. Zadržat ćemo ih dok dođeš.« Ombomb pozva svog bratića po imenu Maginala kome je upravo bila umrla zaručnica. Pođoše zajedno da pogledaju žene i agresivniji Ombomb izabra jednu, po imenu Sauwedjo koja mu se više svidjela. Bila je to žena uska lica, jake brade i malenih uskih očiju, prkosna, jadljiva i požudna. Nosila je na sebi samo travnatu suknjicu dugačku svega desetak centimetara, po običaju žena iz Ravnice. Patila je zbog sramotnog medenog mjeseca kakav je uobičajen u Ravnici,^[22] a morala ga je provesti s nemilim mužem. Sauwedjo pogleda Ombomba; svidio joj se. Za Arapeša je on vrlo visok, gotovo 180 cm, ima lijepu glavu i kosu nosi po modi s obale u pletenom prstenu na zatiljku. Vatrean je i postupa nenadano, proizvoljno. Pošla je s njime u njegov dom i oni su se složili u intenzivnom seksualnom odnosu koji njegovoj naravi odgovara mnogo bolje nego uobičajen brak među njegovim svijetom, smiren i pun ljubavi u kojem se odgajaju djeca. Sauwedjo je privukla svu njegovu pažnju. Kuda god bi on išao, pošla bi i ona. Kad bi mu dali mesa, on bi ga dao njoj. Ostala je u drugom stanju, ali se on uza sve to jedva ikad obraćao Me'eluei. Sauwedjino dijete umre u porodu, a Ombomb osta neutješan premda je bila djevojčica. Ljudi su stali govorkati o njegovom ponašanju prema Me'eluei. Ta ona je napokon njegova prva žena koju je pošteno isplatio i odgojio. Tjedne i tjedne ostavljao bi je sa svojim vrtlarskim partnerima i na jedvite bi jade obavio svoj dio posla, tj. pripremio joj zemljište za vrt ili joj nabavio hranu. Tinea se osula po njenom tijelu. Napala joj je lice koje je sada postalo tek sitni koščati okvir za dva velika nesretna oka. Govorkanje se širilo. Jedan od staraca prigovori Ombombu. To nije način kako se postupa s pravom ženom. Štaviše, to je i opasno. Čovjek ne postupa prema vlastitoj ženi kao prema neprijatelju a da joj u isto vrijeme dopušta da živi pored njega. Uostalom, njegova braća i bratići moraju zbog toga raditi znatno više da bi zbrinuli njegovo dijete i ženu. Ona je njegova žena i majka je njegova djeteta. Ako je ne želi, bolje je da je pošalje kući. Ombomb se smrknu. Nije namjeravao da je pošalje kući. I dalje je provodio vrijeme u Sauwedjinoj kući, koja je opet ostala u drugom stanju i rodila drugo dijete, djevojčicu. Dvije njegove najbolje kuće stoje jedna pored druge. U jednoj je spavala Me'elue sa svojim djetetom kad bi joj dopustio da

se vrati u selo, a u drugoj se Sauwedjo smijala, jela meso i spavala pored njega. Ima on i treću kolibu što se ruši u padinu jer je ne popravljao. Komadom povijuše privezao ju je za palmu ali je nikad nije popravio. Time je javno obznanio činjenicu kako se ne boji da će mu ikad zatrebati treća kuća u kojoj bi spavao kad mu se nijedna od njegovih žena ne bi sviđala. S priličnim je prezirom govorio o muškarcima koji ne umiju da dotjeraju svoje žene u red i koji dopuštaju da se one međusobno svađaju. Ljudi su čekali. To tako nije moglo dalje. Uskoro će biti govora o čaroliji. Osim ako Me'elue prije ne umre, a to se činilo lako mogućim.

Sjedila sam jednoga dana s njome i s njenim dvjema šurjakinjama na tlu ispod njene kuće. Došla je u selo da uzme nešto iz kuće. S brijega se čuo povik. Ombomb se vraćao s dalekog putovanja na obalu. Lice zanemarene žene oblila je radost. Jurnula je ljestvama svoje kuće i pošla da skuha juhu kako najbolje umije. Svaka joj je šurjakinja dala ponešto iz svoje smočnice ne bi li juha bila što ukusnija. Veoma su je žalile. Ona je prva žena, ženu koju je Ombomb odgojio, i zašto da bude odbačena, polugladna i bijedna zbog jedne požudne drznice iz Ravnice? Toga dana kad je Ombomb jeo juhu svoje prve žene Sauwedjo je negdje daleko otišla za poslom. Juha je bila odlična. On je bio umoran i zadovoljan rezultatima svog putovanja. Zaspao je u Me'elueinoj kući, i prvi put otkad se udala Sauwedjo je te noći spavala sama u susjednoj kući. Narednog dana on je uplašenu, revnu Me'elue poslao u vrt i vratio se Sauwedjoi. Ali Sauwedjo nije zaboravila ni oprostila. Zar je pobjegla od svojih i našla čovjeka koji joj potpuno odgovara, koji je jak, vatren i vrlo strastven, samo zato da bi to malo ponizno stvorenje s kožnom infekcijom trijumfiralo nad njom makar samo jedne jedine noći?

Kad je naredni put Ombomb opet otišao, Me'elue je došla u selo sa svojom djevojčicom, ušla u Sauwedjinu kuću i iz Ombombove mrežaste torbe, koju je Sauwedjo ondje ostavila, uzela nizak psećih zubi što ga je Ombomb u trenutku iznenadne grižnje savjesti obećao svojoj maloj kćerki. Sauwedjo je uveče došla kući i saznala da je Me'elue bila ondje. Iskoristila je priliku. Počela je poluglasno gundati kajući se zbog vlastite nepažnje. Ombomb će je izbiti kad čuje da je ostavila njegovu torbu u kojoj su samo njegove, posve lične, stvari. A onaj mali pakosni oposum od žene došao je i odrezao komad

njegovog ukrasa za glavu, komad koji se lijepo može upotrijebiti za vraćanje. Svi znaju da se ona bavi vraćanjem. Još odavno, čim su se bili oženili, Ombomb je u krovištu našao skriveni komadić tara pa zna da ga je ona namjeravala začarati. Jao, jao, kako li je nepažljiva žena kad je tako mogla ostaviti vreću svoga muža! Samo kad nitko ne bi rekao Ombombu jer će se zacijelo naljutiti na nju. Jao, jao, zar da umre Ombomb, zar da propadne tako divan snažan čovjek, a sve to zbog one male žene osute tineom koja nije bila ni za što nego da krade u tuđim kućama, da ugrabi blato svog supruga i njegove jadne žene iz Ravnice. Jer je ona uzela i komad ogrlice koja pripada Sauwedjoi. Gundala je i gundala i to se pročulo. Madje, jadni, vrijedni tineom osuti Madje, koji je bio dokraja shvatio da nikad neće doći do žene makar je mladalačkim žarom sasvim sam izgradio tri divno opremljene kuće, suosjećao je s Me'elue koja je bila ojađena jednako kao i on. Pošao je dolje u nasad tara gdje je ona živjela s djetetom i ispričao joj. Sva u suzama, bukteći od ljutine i zgražanja, zadihana od penjanja uzbrdo, Me'elue stiže u selo. Ondje se na *agehuu* među ženama suočila sa suparnicom. »Zar da začaram Ombomba? Zašto bih ja to učinila? Ja sam njegova žena, njegova žena, njegova žena. On me je othranio. On je platio za mene. Rodila sam mu djecu. Zar sam ja naslijeđena žena? Jesam li ja strankinja da bih ga željela začarati? Njegova sam vlastita žena, žena koju je odgojio.« Sauwedjo je sjedila, a ispred nje je bila vrećica. Sav je sadržaj vrećice rasula a oglavlje na kojem je nedostajala vrpca namjerno je postavila navrh. Najstarija žena u grupi bila je neka vrst suca. »Kad si se popela u Sauwedjoinu kuću, jesi li uzela svoje dijete sa sobom?« »Ne, ostavila sam je dolje ispod kuće.« »I sama si ušla u kuću druge žene. Smiješno!« Najstarija žena lagano udari uplakanu Me'elue krajem ogrlice. Sauwedjo je sjedila, malo je govorila, dojila je dijete, a s lica joj nije silazio lukavi zadovoljan osmijeh. Me'elue je dalje jecala: »Ne daje mi hrane. Nikad me ne gleda i iz mojih ruku ne uzima jela. Ja i dijete gladujemo. Jedemo tuđu hranu. Ta se strankinja uvijek na mene ljuti. Ako on pravi vrt za mene, ako obara drveće i ograđuje moj vrt, ona se ljuti. Previše je snažna. Ona jede meso, a ja sam i moje dijete bez ičega.« Od Sauwedjo, nagnute nad dijete, čulo se samo prezrivo i oholo: »Oh, zar ja da jedem meso? Tja!« Najstarija je žena dalje govorila Me'elui: »Ti nisi došla ovamo nakon što si odrasla i mi ne

možemo u tebe sumnjati zbog čarolija. Bila si ti sasvim mala kad si došla, kad smo za tebe platili. »Me'elue je opet eksplodirala: »Zar ja da sam stranac? Zar sam ja naknadno stečena žena? Ta je sam mu rodila dijete, kćerku. Ona ostaje. Zašto da ga začaram? Nisam to učinila. Došao je dolje k meni i rekao: 'Hajde, uzmi pseće zube. Stavi ih našem djetetu oko vrata.' I ja sam tako učinila.« Najstarija će žena opet: »Za tebe je dobro plaćeno. On je za tebe isplatio deset koluta. Ti si njegova prva žena. Ti nisi strankinja.« Me'elue nedosljedno: »A njen vodeni bambus. Tvrdi da sam i njega razbila. Madje mi je to rekao.« To je omogućilo Sauwedjoi da se prikaže dobronamjernom i plemenitom. Odgovorila je kroz zube: »Nisam to rekla. Vodeni bambus sama sam razbila.« Jedna od mladih šurjakinja reče pomirljivo: »Mora da je neki stranac prerezao vrpcu. Ljudi iz Ravnice uvijek dolaze u Ombombovu kuću. Mora da je netko od njih ušao i to učinio.« Ali Sauwedjo ne prihvaća takav alibi: »Stalno je netko u selu. Prema tome netko bi bio vidio da je tkogod iz Ravnice ušao u kuću. Ona, baš ona i samo ona je ušla. Samo se o tebi govori.« Me'elue odgovara, i sve više gubi dah, sve se više zapliće i sve je plačljivija: »Ona me uvijek, baš uvijek grdi. Njih su dvoje stalno zajedno. On prema meni ne postupa kao prema ženi. Ti su pseći zubi moji.« »Ali«, veli najstarija žena s prijekorom, »oni su bili u Sauwedjoi u kući.« Me'elue ustade, a bijes je dao neko dostojanstvo njenom slabom, uprljanom malom tijelu koje kao da nikad nije rodilo: »Uzet ću svoj jam, svoje košare. Poći ću dolje, zauvijek. Nosila sam samo jednu košaricu. Kad sam se vratila, ispraznila sam je. Nije to bila neka velika košara u kojoj se mogu skrivati stvari za vraćanje. Kad sam ispraznila košaricu, svi bi to vidjeli. Kasnije su svinje pojele moj taro. Rekla sam: 'Ništa zato.' Nemam muža, nemam muža koji bi se brinuo za mene, koji bi krčio zemlju i sadio. Zena sam za koju je platio dok sam bila dijete. Nisam strankinja.« Tužna, plačući, spustila se niz obronak.

U selu su mišljenja bila podijeljena. Mnogi su mislili da je Me'elue možda odrezala vrpcu s ogjavlja. Nitko je ne bi prekorio čak da je to učinila. Argument da je ona prava žena vrlo je snažan, jer Ombomb prema njoj nije postupao kao prema pravoj ženi nego kao prema strankinji. Budući da se prema njoj postupalo na tako gadan način, prepuštalo je se drugima na brigu, nikad joj nije data prilika da mužu pruži jelo, zar je onda čudno što se Me'elue počela osjećati kao

stranac? Tko da joj to zamjeri? S druge strane, ona je dobra i mila osoba, tiho je podnijela to što je uklonjena sa svog položaja i nije primijenila nikakve prostote protiv Ombomba. Već to dokazuje da je dobra i da posjeduje jednu od osobina koju Arapeši najviše cijene kod žena. Jer muškarac prema kojem se javno upotrijebe prostote ranjiv je. Ako te prostote čuje netko tko ima nešto protiv njega ili želi da ga kazni zbog propusta prema zajednici, on će to reći jednom od njegovih *buanyina* i ukrštenom bratiću, a oni mogu pozvati *tamberana*. Svi muškarci iz zajednice skupit će se kod žrtvine kuće noseći *tamberana*. Navodno će to biti zato da preplaše njegovu ženu i da je kazne. Ona će nezadržljivo pobjeći pred *tamberanom*, a *tamberanovi* će ljudi-drugovi razbacati njene kolute, poderati njenu torbu i razbiti joj posuđe. Ali oni će također odsjeći jedno drvo koje pripada uvrijeđenom mužu i posuti lišće po kućnom podu. U njihovim očima on je tada osramoćen pa mora pobjeći iz zajednice dok kod nekog daljnjeg rođaka ne nađe kakvu svinju kojom će umiriti *tamberana*. Ombomb je imao nekoliko svinja. On je bio ranjiv jer se pripremao da organizira prvu u nizu gozbi koje će ga dovesti do toga da postane veliki čovjek. Da je Me'elue htjela da ga povrijedi, ona se mogla uteći javnom iznošenju prostota. Ali ona to nije učinila. U stvarnosti vrlo malo žena pribjegava prostotama i čarolijama. Ali loša savjest nebrižnih muževa upozorava ih da očekuju podmuklost i ondje gdje je nema. I premda se Me'elue nije nikad poslužila prostotama, ona bi mogla poći lukavijim, sigurnijim putem. Tako je zaključivala zajednica.

Međutim, ni Sauwedjo nije bila izvan sumnje. Ona je došla iz Ravnica gdje su ljudi grabežljivi i nikad zadovoljni. Njeni postupci nisu postupci čedne žene; ona se brine za seks seksa radi, a naučila je i Ombomba da bude isto takav. Uzima sve meso a Me'elui ništa ne ostavlja. Nije zadovoljna da muža dijeli s drugom, cijeloga ga je morala imati za sebe. A svi su znali da je bila ljutita i mrzovoljna onomad kad je Me'elue skuhala večeru za Ombomba. Lako je moguće da je Sauwedjo a ne Me'elue željela začarati Ombomba. Postojala je i treća mogućnost, da je Sauwedjo naprosto krivotvorila cijelu stvar, da je ona prerezala Ombombovu ukrasnu vrpču i komad vlastite kako bi otklonila sumnju sa sebe, i da je sve to učinila ne zato da začara Ombomba nego da prebaci sumnju na jadnu Me'elue pa je tako dokraja upropasti. Bio je to pravi skandal. Ombomb je počeo da se

ponaša sve sličnije svom polubratu Wupaleu. Taj je kopljima gađao rođake i napustio Alitou dok je Ombomb još bio dijete i nikad se više nije vratio. Ombomb je naslijedio njegove kokosove palme i njegovu zemlju, a čini se da je počeo oponašati i njegove silovite postupke.

Kad se Ombomb vratio s putovanja, Sauwedjo mu ne reče ništa o optužbi krijući se navodnom zebnjom zbog toga što je zanemarila svoju dužnost i ostavila njegovu vreću bez nadzora. Ali jedan od njegove braće mu ispriča. U prvi čas se prema svemu držao prezirno; on je rekao Me'eluei da dođe i uzme pseće zube, i što je to sad odjednom? Ali nakon dan, dva samopouzdanje mu se poljulja. Vidio je prerezanu vrpcu. I Sauwedjo je imala svoju riječ kod toga. Ombomb opozove da je Me'eluei rekao kako može uzeti pseće zube, i izjavi da ih je samo obećao maloj kćerki, a majka mora da je krivo čula. Nakon tjedan dana ogovaranja i zakulisnog komentiranja Ombomb se spusti u vrt u kojem je Me'elue živjela s njegovom starom majkom, ali je ne nađe. Naredi svom starijem bratu neka je nađe i odvede njenim roditeljima i neka donese natrag blato koje im je odnijela. Napravi znak od lista zmajevе krvi i pričvrsti ga pored Me'elueine vatre. To znači da je poziva neka vrati blato.

Dva dana nakon toga u Alitoui se našlo mnogo ljudi na povratku s neke svečanosti. Među njima je bio Nyelahai, jedan od velikih ljudi zajednice, sa svoje dvije žene. Stariju od njih Nyelahai je prije zvao tetkom. Ta je žena bila već baka, a on ju je uzeo kad je obudovjela da mu vodi domaćinstvo i hrani svinje. Starica je bila još osjetljiva, žestoka i razdražljiva zbog prilično lošeg položaja svinjarice i domaćice velikog čovjeka. Od sveg srca nije voljela mlađu ženu Natun. A ta je bila lijepa mlađa sestra Me'elue, Ombombove žene. Natunin brak također nije pravilan. Prvobitno ju je Nyelahai zagovorio za svog mlađeg brata Yabinigija i ona je došla u kućanstvo očekujući da će se udati za Yabinigija. Ali Yabinigi je gluh kao top a osim toga odaje se trčanju u zanosu amoka. Kad je Natun stasala, odbila je da se uda za njega. Nyelahai je bio udovac, imao je samo staru svinjaricu i boležljivog desetogodišnjeg sina. Bio je on star za Natun, smatrao ju je gotovo kćerkom. Njihovim se brakom zapravo krši pravilo da se starija generacija nikad ne smije boriti za ženu s mlađom. Ali Natun je mlada, lijepa, a osim toga Nyelahaija je jako privlačila njena majka, poletna i mlada žena, jedva nešto starija od njega. Nije mogao

podnijeti pomisao da će ga napustiti kći a i njena majka, koja iako nije udovica, provodi vrlo mnogo vremena s kćerkom. Oženio se Natunom, a njenu majku nije nazivao »punicom« nego prisnim izrazom koji je namijenjen vlastitoj majci *yamo*. Zajednica je uglavnom odobrila taj brak. Napokon, Yabinigi je gluh i nemoguć. Ali svi su tvrdoglavo uvijek govorili o Natuni kao o »Yabinigijevoj ženi koju je uzeo Nyelahai«. To je vrst mirnog tvrdoglavog pritiska koji primjenjuje arapeško javno mnijenje budući da nema nikakvih jačih sankcija da na prikladan način djeluje na ponašanje čovjeka koji im je toliko vrijedan kao što je to govornički nadareni Nyelahai.

Natun se nije osjećala ugodno u svom novom položaju punom anomalija. Stara žena koja je vremenski bila prva, a u stvarnosti i nije bila prava supruga, sama u položaju da se udala izvan svoje dobne skupine, nije je voljela. Natun se nije ugodno osjećala s mužem toliko starijim od sebe kojem je mnogo ugodnije u društvu njene majke nego u njenom. Posvuda su je pratile velike pseće Yabinigijeve oči. A prokletstvo koje je prije pogađalo sve Nyelahaijeve potomke, osim bolesnog djeteta koje je preživjelo, palo je sada i na njenu bebu. Počeli su je hvatati grčevi. Optužila je staricu da je donijela bolest od svojih rođaka gdje je posjetila neko bolesno dijete. Dvije su se žene svađale zbog te optužbe! i u toj svađi Natun je rekla da će starica ubrzo plakati na sprovodu svog nećaka Ombomba. A samo jedan pogled na njegov leš kazat će joj kako je umro — to jest da je umro od seksualne vradžbine. Optužbu je ponovila dok su ljudi prolazili kroz Alitou, a Ombomb i njegovi rođaci prihvatili su je kao dokaz da Natun zna kako je njena sestra Me'elue uzela Ombombu blato i poslala ga vječevima u Ravnicu. I to sve usprkos činjenici što je Me'elueina krađa nominalno sadržavala komad vrpce za oglavlje.

Natun i Nyelahai zadržali su se u Alitoui nakon što su ostali otišli. A Ombombov je brat došao u selo i doveo Me'elueinog oca i majku da bi odgovorili na optužbu. Nyelahai je sjedio pored svoje punice i nudio joj orah areke, a ljudi su se smješkali tom ljubaznom ponašanju. Ombomb je izvukao prerezano oglavlje i Sauwedjoinu prekinutu ogrlicu, optužio Me'elue da ih je uzela i zahtijevao da ih vrati. Otac je uzvratio udarac govoreći da je taj ukras nosilo više muškaraca, i tko bi sad znao protiv koga je rezanje u stvari usmjereno. Uostalom, nema sumnje da je to učinila Sauwedjo da bi osumnjičila njegovu jadnu

nezaštićenu kćer prema kojoj ionako postupa vrlo loše. Me'elue stiže iz vrtova tek kad su se svi skupili. Ombomb i ona sada su se prvi put suočili nakon navodne krađe. Nagnuo se prema njoj i bijesno upitao zašto je to učinila. Stajala je pokraj roditelja, odgovarala vrlo malo, bila tužna i pomirila se da će se morati vratiti k njima. Jedan Ombombov brat istupi iz grupe i preda Me'eluei vezani list zmijine krvi, a to je obavezuje da obustavi čarolije. Me'elue i njeni roditelji, koji su ponavljali da se nikad nisu bavili vraćanjem, okrenuše se i napustiše *agehu*. Sauwedjo je pobijedila. Ako Ombomb oboli ili umre, i njihova vlastita zajednica Wihun okrenut će se protiv Me'elue i njenih roditelja smatrajući da nisu poklonili pažnju tom javnom upozorenju koje su im ponovili i veliki ljudi iz Wihuna.

Ispričala sam ovu priču dosta potanko jer ona pokazuje na kakve se stijene može nasukati arapeški brak. U ovom slučaju koji se odnosi na dvije sestre, Me'elue i Natun, imamo djelomično napuštanje othranjene žene od strane muža koji odstupa od običaja svoje sredine i silovite je naravi; potpuno napuštanje gluhog zaručnika od strane mlade zaručnice; brak udovca s mnogo starijom ženom od sebe što je utjecalo na to da njen položaj postane sasvim neprirodan; ženidba muškarca s bratovom zaručnicom koja je toliko mlađa od njega da je došlo u pitanje stupnjevanje dobi dviju generacija; i nešto što je djelovalo najrazornije — ulazak u planinsku zajednicu odbjegle žene iz Ravnice koja poznaje sasvim drugačije standarde. Arapeški brak nije podešen da izdrži takve pritiske pa dolazi do nevolje.

Na jedan brak koji propada i koji baca zajednicu u oštre svađe i optužbe zbog vradžbina, pretežan broj ostalih brakova jest uspješan. I kad prepričavam te bračne zavrzlake moram ponoviti tvrdnju da su to sve neuobičajene situacije i da to nije obrazac arapeškog bračnog života. Jer taj je život, čak i u poliginijskim brakovima, toliko uravnotežen i zadovoljan da gotovo o njemu nema što da se izvještava. Etnolog ne može stalno bilježiti: »Dvije Baimalove žene sa svojim djevojčicama došle su danas u selo. Jedna je od njih ostala kod kuće da kuha večeru, a druga je uzela djecu i pošla sabirati drva. Kad se vratila, večera je bila kuhana, a Baimal se vratio iz lova. Sjedili su oko vatre sve dok ih hladnoća nije potjerala unutra. A iz kuće u kojoj se okupila cijela obitelj čuo se tihi smijeh i miran razgovor.« To je tkivo, obrazac arapeškog života, mirna suradnja bez potresa, pjevanje

u studenu zoru, pjevanje i smijeh uveče, muškarci zadovoljno sjede i zabavljaju se udaranjem u ručne bubnjeve, žene na grudima drže djecu i doje ih, djevojke vedro šeću prema središtu sela radujući se okolini. Kad dođe do svađe, optužbe zbog vraćanja, raskida se to tkivo strašnom disonancijom. Ona je to oštija zato što ljudi nisu navikli na bijes; neprijateljstvo dočekuju u strahu i panici a ne s borbenim elanom. U toj panici i strahu ljudi će zgrabiti kolce i bacati ih jedan na drugoga, razbijat će posuđe i dograbiti svako oružje koje im se slučajno nađe pri ruci. To je naročito zato što arapeški brak nema formalnog obrasca koji bi uzeo u obzir bijes ili povredu. Pretpostavlja se da će blag, nježan suprug, oko osam godina stariji od svoje poslušne i odane žene, živjeti s njom u slozi. Njeni je rođaci strogo ne nadgledavaju. Nije običaj da bi ona pobjegla očevoj ili bratovoj kući zbog neke manje nesuglasice. Njen joj je muž jednako blizak kao i njeni krvni rođaci, u njega ima jednako povjerenja i jednako se na njega može osloniti. Nju i njega ne dijele nikakve razlike u temperamentu. On je samo stariji i mudriji od nje, a jednako će se predati uzgoju hrane za djecu.

Ali ako on umre ili ako neka druga žena potpuno privuče njegovu pažnju, nju očekuje drastično iskustvo drugog odbijanja, nalik na ono kad se dijete odbija od prsiju. To je njen brat već donekle proživio u doba kad se odbijao od oca, od svoje druge velike privrženosti. Nju je to mimoišlo. Od doba kad se mala djevojčica gegala noseći veliku mrežastu vreću ovješenu o čelo ona je bila okružena brigom punom ljubavi. Iz tastove kuće prešla je u muževu bez ikakve boli. Pored nje se uvijek našlo više starijih žena i ona se s njima prisno sprijateljila. Njen brak nije bio iznenadan, zastrašujući udarac nego je nastao kao postepeno sazrijevanje iskušane ljubavi. Udovištvo je prvi prekid sigurnosti u njenom životu Otkad ju je majka ostavljala sa ženama koje nemaju mlijeka nije doživjela takve nevolje. Možda zato što žena doživljava taj bolan gubitak tako kasno, nakon što je toliko godina provela pod tuđim okriljem, ona je sklona da reagira mnogo naglije nego što to čini jedanaestogodišnji dječak bijesan što ga otac napušta. Udovištvo je, naravno, vrlo snažno iskustvo u smislu odvikavanja, jer muškarac o kojem je ovisila sasvim nestaje iz njena života budući da ga je smrt ugrabila. Me'elue je pretrpjela nešto slično kad se Ombomb priljubio Sauwedjoi, a ona je bila odgojena da ga voli i da mu vjeruje.

Sve niti o kojima je ovisio njen život grubo su istrgnute. Na iskustvu prilikom gubitka supruga ili njegove ljubavi arapeške žene postaju samosvjesne. U toj krizi, a ne kod nastupa zrelosti, žena dolazi u sukob s okolinom jer očekuje nešto što joj ta okolina neće ili ne može da da.

Ponekad će do takvog buđenja doći i u mladosti. To se obično zbiva kad jedan ili drugi zaručnik imaju neku manu. U tom slučaju roditelji će mlade ljude malo odvojiti, ali se djevojka kad stasa mora naseliti u muževu domu. U takvim slučajevima njena ovisnost o njemu nije posljedica stvarnog svakodnevnog kontakta, nego se ona u neku ruku zadovoljava identifikacijom sa svim ostalim zaručnicama i mladim suprugama u njihovim stavovima prema svojim muževima. Ako otkrije da joj je muž gluh, lud ili bolestan, može zgranuta odustati i odbiti da nastavi bračni život. To se dogodilo Temosi, Wutueovoj kćerki. Wutue je miran, preplašen čovječuljak. Sve svoje vrijeme provodi obrađujući vrt u šumi, a mlađi rođaci dolaze k njemu i rade s njim. Sam vrlo malo obilazi druge. Kad je Temosi bilo deset-jedanaest godina, umrla joj je majka. Pa iako je Temos bila zaručena za Yauwiyua, mnogo je ostajala kod kuće s ocem udovcem. Yauwiyu je šupljoglavi i vrlo nepostojani mladić. Wutue se i sam bojao mladića, a osim toga Temos mu je bila potrebna kod kuće da se brine o mlađim sestrama u neuobičajenim prilikama njihova izoliranog života. Prije nego što je Temos stasala, pojavila se na pozornici još jedna od onih svuda prisutnih žena iz Ravnice i udala se za Yauwiyua. Temos, mlada i još nesazrela djevojka, ušla je u muževu kuću da bi ondje našla ljubomornu, oholu ženu iz Ravnice koja je tu bila prije nje. Nije voljela ni Yauwiyua ni njegovo smiješno cerekanje ni njegovo neotesano veselje. Prije nego što je stasala pobjegla je natrag ocu i odbila da ima ikakva posla s Yauwiyuem. Od svoje suparnice iz Ravnice naučila je da bijesni i divlja, pa se Wutue i nje sad pomalo pribojavao. Savjetovao se s bratom i napokon su zaključili da bi možda bilo najbolje da to nemirno dijete zaruče za nekog tko je dovoljno mudar i star da odoli onim razlikama između muža i žene koje, po mišljenju Arapeša, nastaju jedino ovisno o dobi. Izabraše Sinaba'ija, blagog udovca srednjih godina, oca dvoje djece, koji se više nije nadao da će naći drugu ženu jer pripada klanu koji izumire pa nema udovica da mu iziđu u susret. Sinaba'ijeva kuća, u kojoj je živio s mlađim bratićem

Wabeom, upravo je nasuprot kući u kojoj bi stanovao Wutue sa svojim nećakom Bischuom kad bi dolazili u Alitou. Temos je cijelog života poznavala Sinaba'ija. I sada je dio vremena provodila s njegovom kćerkom radeći u njegovu vrtu. Njegovi vrtovi nisu obilni. Sinaba'i je previše suosjećajan, previše sklon da popusti svakom nagovaranju, previše popustljiv svačijim zahtjevima, da bi osigurao čak i arapeški minimum individualnog truda. Stanuje u polovici kuće koja zapravo pripada Wabeu, a taj nastava drugu polovicu.

A Wabe je imao svojih nevolja. On je stariji Ombombov brat i još je silovitiji, još mrzovoljniji i još se teže prilagođava od svog mlađeg brata. Arapeško ustaljeno shvaćanje da seksualna želja nastaje u braku, Wabeu nije prirodno. Dok njegova mlada zaručnica Welima još nije bila sazrela, Wabe je popustio salijetanjima svojih bratića iz Wihuna — onih istih koji su zadržali Sauwedjo dok Ombomb nije došao po nju i poveo je sa sobom. Nagovorili su, dakle, Wabea da odigra ulogu otmičara pri odvođenju Menale, zaručnice čovjeka iz nekog drugog sela. Menalini su rođaci bili nezadovoljni tim zaručnikom. Nije potvrdio brak plaćanjem koluta, nikad nije poslao mesa rođacima buduće žene, nije došao da im pomogne u vrtu i prilikom gradnje kuće, i uzeo je drugu ženu koja je loše postupala prema Menali. Zbog svega toga Menalini su se rođaci ljutili.

Ali, prema arapeškim običajima, ženini rođaci ne uzimaju je natrag od muža osim ako ne žele da izazovu pravu bitku. Ženina rodbina daje dijete muževoj rodbini. Muževa rodbina djevojčicu othrani i ona je tada njihova. Plaćanje u kolutima i mesu, o kojem se obično tako mnogo govori, u stvari se ne smatra nekim elementom veze, jer čak ako isplata nije izvršena, ženina rodbina obično ne misli da je opravdano da svoju kćerku uzme natrag.^[23] Valja podsjetiti da Arapeši ne razlikuju tako strogo krvno srodstvo i srodstvo nastalo brakom, kako to čine mnogi drugi narodi. Šurjak je jednako blizak kao i brat, ako se utvrdi da se on okrenuo protiv tebe, to je naprosto razorno, da poludiš. U takvim uvjetima više priliči starijem muževom bratu da stane na ženinu stranu, da je zaštiti ako je muž zapostavlja, da prekori muža kao što roditelji prekorijevaju djecu. Više to priliči njemu nego njenim krvnim rođacima. To pridonosi smirenju i obiteljskoj solidarnosti kod Arapeša. Stoga nema stalnih prepirki među rođacima po ženidbenoj vezi, stalnih sukoba između muža i žene do

kojih dolazi kad su svakom od njih na srcu suprotni interesi nametnuti rodbinskim vezama. Ako je žena u klanu na ravnoj nozi sa sestrom ili kćerkom, čvrst joj je položaj osiguran, a toga nema kod naroda koji imaju drugačije organizirane bračne sisteme. Ali ako se prema njoj loše postupa, ako su njeni rođaci nezadovoljni brakom, tada dolazi do teškoća. Jer Arapešu je jednako komplicirano da povuče vlastitu sestru kao što bi mu bilo teško kad bi bratovoj ženi morao pomoći da napusti brata. Ako dođe do takve situacije, potrebno je režirati otmicu. Rođaci žene s kojom se loše postupa ili koja je nezadovoljna mirno će predložiti poduzetnom neženji ili udovcu ili razočaranom suprugu iz drugog zaseoka, a ako je moguće čak iz druge zajednice, da odvedu njihovu sestru. U većini slučajeva sestra je upoznata s planom. Kad je otmičari zgrabe prilikom odlaska po vodu ili dok skuplja drva, a obično je u pratnji nekog djeteta koje će poslužiti kao svjedok, ona će se samo naoko opirati i vikati; u duši se s njima slaže.

Takav jedan plan predložili su Wabeu. Postojala je snažna mlada djevojka koju je on jedva poznavao ali mu se sviđala. Njen muž nije priznavao njene vrline, zanemarivao ju je i loše hranio. Menalina braća pripremila su otmicu i jednom prilikom, kad je ona išla putem u pratnji nekog djeteta, iznenadi je Wabe i njegovi ukršteni bratići, te je povedoše sa sobom. Opirala se, ali je to prihvaćeno kao odgovarajuća pantomima. Wabe dovede Menalu kući da ondje živi s njegovom majkom i još nedoraslom zaručnicom Welimom. Ali Menala je glupa — lakoumna, dobrodušna, ali glupa. Ona nikad nije sasvim shvatila da je Wabe u stvari nije oteo protiv njene volje. To kako ju je on grubo i uzbuđeno zgrabio za ruku njoj je bilo značajnije nego ono kako ju je zanemarivao zaručnik i na što su njena braća bila vrlo osjetljiva. Smjestila se u Wabeovoj kući, ali joj je bilo nelagodno. Čvrsto se sprijateljila s Welimom, koja se uznemirila i bila nervozna prije dolaska nove žene. Ali je i dalje pamtila kako ju je Wabe oteo protiv njene volje, spominjala je to ponekad s malom zamjerkom. S vremenom je i Wabe povjerovao tome pa se počeo hvaliti svojom smjelošću. U međuvremenu su došli u glavno selo i Wabe i njegove žene stanovale su u jednoj od svojih kuća s udovcem Sinaba'ijem i s njegovom djecom. Nesigurna Menala, koja se loše snalazila sa silovitim Wabeom, tražila je utjehu kod blagog sredoviječnog i glupog Sinaba'ija, koji još uvijek nije imao žene premda mu je odnedavna bila

obećana mala divlja Temos. Najzad je tupoglavi Inoman, Wabeov polubrat, prenio Wabeu kako je čuo Menalu i Sinaba'ija da vode ljubav misleći da su sami u kući.

Wabe je mahnitao od bijesa i straha. Koliko li to traje? Je li ga Menala uručila vračevima? Što će biti s njegovim jamom. Jer se jam muškarca čija je žena izvršila tajni preljub ozlovolji i napusti njegov vrt. Silio je Menalu da prizna i htio je da se tuče sa Sinaba'ijem. Umiješao se jedan starac iz klana. Wabe i Sinaba'i su »braća«. Nije prikladna svađa zbog takvih stvari. Budući da se Sinaba'i i Menala vole, očito je najbolje da se ožene, umjesto da Wabe zadrži ženu koja ne želi ostati s njime. Neka Sinaba'i da Temos Wabeu, usprkos tome što su Temos i Wabe bratići pa je njihov brak stoga nepravilan. I neka uzme Menalu. I neka Sinaba'i vrati darove u mesu koje je Wabe poklonio Menalinoj braći. Ali Sinaba'i to ne bi ni za što učinio. To su svi znali, ali Wabe je stavio uvjet da prvo Menalino i Sinaba'ijevo dijete bude dano njemu. Na tome su se nekako složili. Temos je sada postala Wabeova zaručnica i premjestila svoju vatru iz Sinaba'ijevog kraja kuće u Wabeov. Trebalo je da se ponovo prilagodi budućem suprugu. Menala se preselila Sinaba'iju i oni su prionuli da naprave dijete koje će pripasti Wabeu.

Sve se smirilo, samo je Temosino srce mahnitao zbog te treće promjene. Dvaput je ona iskorijenjena, i kako se njoj činilo, oba puta zbog drugih žena. Zaboravila je kako je Yauwiyu glup i lud i samo se sjećala hladne boje glasa njegove žene iz Ravnice. A zatim, kad se jedva privikla na pomisao o udaji za Sinaba'ija, mlitavca i gotovo starca kojem se mlada djevojka nipošto ne bi mogla veseliti kao budućem mužu, došla je Menala i opet sve uništila. A sada je u Wabeovoj kući našla treću ženu, mladu Welimu, koja je otvorenih očiju, sa zebnjom i s nedostatkom razumijevanja pratila razvoj događaja: čudnovate manevre Wabea, obožavanog Wabea, povjerljive prijateljice Menale i Sinaba'ija koji joj je bio upola otac. Temos odluči da će mrziti Welimu jer je ona mogući uzročnik novog raskida. Bilo je to olakšano i time što je Menala, koju je također mrzila, i dalje ostala najbolja Welimina prijateljica.

Obje su djevojke sazrele, a Wabe im priredi proslave zrelosti, jednu za drugom. Welima se krila u Menalinoj menstruacijskoj kolibici jer se bojala da ostaje zajedno s Temos. Kad je Wabe bio ljubazan

prema Welimi, Temos je divljala. A kad je bio ljubazan prema Temosi, Welima je plakala i patila od glavobolje. Sagradio je odvojenu kuću za Temos i još jednu koja je imala biti njegovo utočište. Welima je i dalje živjela u kući sa Sinaba'ijem i Menalom, a kad se rodio Menalin dječak, posvetila se djetetu. Temos je ostala u drugom stanju ali je pobacila poslije jednog bijesnog ispada. Optužila je Wabea da joj je pristupio nakon plesa s *tamberanom* a da se nije očistio. Wabe je odbio da priloži uobičajene isplate kod trudnoće, pitajući ogorčeno zašto da plaća za krv na zemlji. Bio je uznemiren, nesretan i ljubomorani. Naročito ga je ozlojedio jedan sitan događaj. Neki njegov bratić poslao mu je pola klokana. Wabe naredi svojim ženama da ga skuha. Smjesta se stadoše sporiti koja treba da ga skuha. Temos je smatrala da ona ima pravo na to jer pas koji je ulovio klokana pripada sinu njena strica. Ali Welima i njena svekrva hranile su majku tog psa pa je po domorodačkom shvaćanju Welima imala pravo. Napokon se počеше tući. Vatra se ugasila, a Wabe uze meso i sam ga skuha.

Moglo bi se reći da su Wabe, Temos i Welima trpjeli zbog poliginije. Međutim, samo jedna jedina okolnost ne bi bila izazvala sve te teškoće; dolazak Yauwiyuijeve žene iz Ravnice; čudnovata pustinjačka narav Temosina oca i upornost da kći bude s njim u njegovom trenutnom udovištvu; prevelika osjetljivost Menaline braće odnosno njihova neuobičajena sklonost za spletkarenje i makinacije; Menalina glupost i nesposobnost da razluči strukturalno i lično i tako postavi razliku između formalne otmice i pravog nasilja; poseban oblik rješenja teškoća u razmjeni između Temos i Menale — svi su ti faktori pridonijeli da se stvori teška društvena situacija među troje ljudi, od kojih su dvoje bili naročito nesposobni da je podnesu. Jer ni Wabe ni Temos nisu blage, prijateljske naravi kakvima je prilagođena arapeška kultura.

Ali čak i u tim neuobičajenim i nesretnim brakovima jasno se zapaža utjecaj arapeških standarda. Me'elue je bila privržena Ombombu i strpljivo je živjela oviseći o dobroti njegove braće, kao što bi odbačena kći nastavila da živi kod kuće. A teškoće koje su nastale zato što je jedan muškarac zaveo ženu svog sustanara riješene su — ne prekidom postojećeg načina života nego razmjenom žena i obećanjem djeteta.

Arapeši, moglo bi se reći, pate u bračnom životu od pretjeranog

optimizma, odnosno od toga što propuštaju da predvide nezgode koje mogu naškoditi savršenom prilagođavanju mladića i njegove žene-djeteta. Zbog istinske jednostavnosti i ljepote ideala mnogo je teže podnijeti stvaran raskid i prekid. Dječaci nisu odgojeni da naređuju i da očekuju podređivanje žena zato što su žene u svojoj biti drugačije. Oni su naprosto odgojeni da će ih žene slušati zato što su mnogo mlađe i neiskusnije. Žene nisu odgajane da slušaju muškarce nego, više-manje, za to da se brinu za vlastite muževe-hranitelje. Ako se muškarci ili žene nađu u situaciji u kojoj nema uvjeta za takve odnose, osjećaju se izgubljenima. Suprug još uvijek očekuje da ga žena sluša ali ne zna zbog čega, pa će posljedica biti frustrirani bijes i bezrazložne svađe. Tako se ljubazni i dobrodušni ljudi uhvate u mrežu. Kako nemaju kulturom sankcioniranih oružja da to razriješe, ne preostaje im drugo nego da se koprcaju kako znaju i da galame. Najviše galame i najviše se bune žene za koje nije dokraja isplaćeno, djevojke poput Temos koje prelaze od jednog potencijalnog supruga drugome, i mlade udovice, još nedovoljno stare da se smire u rezignaciji koja najbolje odgovara pravoj ulozi udovice.

Slučaj preljuba u srednjim godinama poslužit će kao ilustracija arapeškog stava prema takvim događajima u porodici. Manum i Silisium su braća. Manum je stariji a Silisium inteligentniji. Obojica imaju odraslu djecu. I u toj podmakloj dobi dugotrajno druženje između Homendjuaije, Manumove žene, i brata njenog muža, Silisiuma, pretvorilo se u seksualni odnos. Domorodački je izvještaj bio tipičan: »Njih su se dvoje igrali jednom na putu za Wihun. Manum je posumnjao ali nije ništa rekao. Nakon svečanosti u Yapiuunu njih se dvoje opet igralo. Manum je nagađao ali ništa nije rekao. Najzad su se igrali i treći put. Tada se Manum najzad naljutio. Rekao je: 'Ona je moja žena. On je moj brat, moj mlađi brat. To nije pravo. Ja ću to dokrajčiti.' Poslao je rođakinju da ispita Homendjuaiju. Homendjuai je priznala. Tada je Manum ljutito razgovarao s bratom, a Silisium se zastidio što je uzeo ženu starijeg brata. Stoga je utekao i sklonio se pred bratovim bijesom. Pošao je ženinoj rodbini i ona je pošla s njime. Manum je međutim htio da istuče Homendjuai. Ali u posjetima su im bile njena majka i sestra i pomagale joj da obrađuje vrt. Kad bi on izbio Homendjuai, ona ne bi mogla kuhati za njih. Zato je nije istukao. Silisium se vratio nakon nekoliko dana i bratu poklonio kolut.

Napokon, oni su braća, a između braće svađa ne smije dugo trajati.« Tako mi je priču ispričao Homendjuanijin brat Sumali. Nekoliko dana kasnije čula sam još jedno objašnjenje od grupe mladih ljudi iz Ahalesemihija, sela u kojem žive Manum i Silisium. Oni su se cerili na samu pomisao da se ljudi poodmakle dobi toliko upletu u ljubavne avanture. I dok se Homendjuain sin više-manje smješкао na tu ludost, Silisiumov je sin pognuo glavu, jer, napokon, Silisium je mlađi od Manuma. Ti preljubi unutar klana u skladu su s arapeškim idealom o porodičnoj ljubavi, i zbog njih nastaje mnogo manje gužve nego u situacijama kad stari i utvrđeni odnosi zaručnika bivaju prekinuti smrću ili ulaskom žene iz Ravnice koja poznaje drugačije životne standarde.

Nedostatak strukture nepostojanje striktnih i formalnih metoda za postupke u odnosima među ljudima nigdje nije izražajnije nego u njihovim bračnim dogovorima. Umjesto strukturi prepuštaju se stvaranju emocionalnih stanja takvog blaženstva i nježnosti da je to neprestano ugroženo slučajem. A ako se ostvari poremećaj, oni pokazuju bijes i strah osoba koje su uvijek bile zaštićene od udaraca i nesreće.

8. Arapeški idealni tip i oni koji od njega odstupaju

Pratili smo arapeškog mladića i djevojku od ranog djetinjstva, kroz pubertet do bračnog života. Vidjeli smo kako Arapeši oblikuju svako dijete rođeno u svom društvu i usmjeravaju ga prema svojoj zamisli prosječne normalne ljudske ličnosti. Vidjeli smo da nemaju koncepcije o ljudskoj prirodi koja u sebi sadrži zlo, koju valja strogo obuzdavati i krotiti, i kako razlike u spolovima ne zamišljaju kao natprirodne implikacije muških i ženskih funkcija, i ne očekuju nikakvih prirodnih manifestacija tih razlika u spolnim osobinama. Umjesto toga gledaju na muškarce i na žene kao po prirodi blage, susretljive, da rado surađuju, sposobne i voljne da podrede vlastito ja potrebama mlađih ili slabijih i da uživaju što su to učinili. Veliko im zadovoljstvo pruža onaj dio roditeljskog poziva koji mi smatramo isključivo majčinskim, a to je istančana briga puna ljubavi za maleno dijete i nesebičan užitek u djetetovom razvoju do zrelosti. U tom razvoju roditelji ne učestvuju ni s kakvom egoističnom radošću, ne postavljaju nikakve pretjerane zahtjeve za veliku odanost na ovom svijetu niti iziskuju poštovanje

prema precima na onom svijetu. Arapešima dijete nije sredstvo pojedinca da nadživi smrt i da barem malo dograbi besmrtnost. U nekim društvima dijete je naprosto posjed, možda najvredniji od svega, vredniji od kuća i zemljišta, svinja i pasa, ali ipak posjed s kojim se računa i razmeće. Takva predodžba nema nikakvog značenja za Arapeše, jer njihov osjećaj posjedovanja, čak i kod najjednostavnijih materijalnih stvari, toliko je izmiješan s osjećajem za tuđe potrebe i obaveze da se gotovo izgubio.

Arapešima je svijet vrt koji valja obrađivati, ali ne za sebe, ne radi taštine i hvalisanja niti radi zgrtanja ili lihvarjenja, nego zato da bi jam i psi i svinje i, iznad svega, djeca mogli rasti. Iz toga cjelovitog stava proizlaze mnoge druge arapeške crte: nedostatak sukoba između starih i mladih, nigdje se ne očekuje ljubomora ni zavist, naglasak je na suradnji. Suradnja je lako ostvarljiva kad su svi odsrca predani zajedničkoj stvari od koje nijedan od učesnika neće imati lične koristi. Može se reći da je njihova dominantna koncepcija muškaraca i žena ta da i na muškarce gledaju kao što mi gledamo na žene, tj. kao blage, brižljive roditelje.

Arapeši, nadalje, imaju vrlo malo smisla za borbu. Život je labirint i svatko mora zacrtati svoju stazu kroz njega, a da se ne bori ni s vanjskim ni s unutarnjim demonima. Naprotiv, uvijek se mora brinuti da pronade tu stazu poštujući pravila koja omogućuju da se staza nađe i održi. Ta pravila koja određuju kako seks i razvoj smiju i ne smiju doći u dodir, mnogobrojna su i zamršena. Dijete mora početi da ih uči kad mu je šest ili sedam godina, a već u najranijem pubertetu mora naučiti da ih poštuje. Kad odraste, pažljivo i izvanredno tačno poštovanje tih pravila djelovat će da jam raste pod njegovom rukom, da divljač uleti u njegove zamke i stupice i da djeca skaču po njegovoj kući. Drugog velikog problema u životu nema, nema u čovjekovoj duši drugog zla koje bi valjalo savladati.

Na one koji ne usvajaju taj blagi stav pun ljubavi prema životu, na ljude iz Ravnice, Arapeši projiciraju sve svoje nesreće, svaku nezgodu ili požar, bolest ili smrt. Njihovi natprirodni čuvari *marsalai* kažnjavaju brzo i uvijek zbog narušavanja pravila kojima su ljudi uskladili život sa silama zemlje, ili zato što su muškarci propustili da odvoje prirodnu moć ženskih funkcija od natprirodnih sila koje pomažu i podupiru muškarce. A ljudi iz Ravnice ubijaju iz koristi ili iz mržnje. Oni se

koriste sitnim pukotinama u toploj ogradi ljubavi kojom je obično okružena arapeška zajednica. Sitno neraspoloženje pretvaraju u bolest i smrt, u posljedicu koju nitko od Arapeša nije očekivao. Da kod Arapeša ne postoji takva namjera, očito je prilikom svake smrti. Čaranjem se može utvrditi krivnja člana zajednice koji je prvenstveno otvorio put vradžbinama poslavši blato u Ravnice. Ali Arapeši zaziru od takve optužbe. Oni čaraju i ne pronalaze krivca. Svađa je odavno smirena i malo je vjerojatno da bi ljutina koja se tada rodila bila tako snažna da bi izazvala smrt. Ne, smrt je neprijateljski čin nekog nezadovoljnog ucjenjivača ili neke nepoznate ljutitosti iz druge udaljene zajednice koja je, budući da je izgubila nekog svog, platila ucjenjivaču da na nekom, čije ime nikad neće saznati, osveti njegovu smrt. Kad umre koji mladi čovjek, Arapeši izbjegavaju da utvrde odgovornost za njegovu smrt i ne pokušavaju osvetiti tu smrt unutar vlastite zajednice. Umjesto toga plaćaju ljudima iz Ravnice da ubiju sličnog mladog čovjeka u nekoj udaljenoj zajednici, kako bi zadovoljili tradicionalne običaje i mogli reći duhu: »Vrati se, osvećen si.« Daleke, nepoznate osobe, osobe koje nisu nikad vidjeli niti su im dali vatre ili hrane, njih smatraju sposobnima za svako zlo i njih mogu mrziti. Njih i arogantne, hvalisave najmljene vračeve koji smionu najavljuju svoju nečovječnost i volju da ubijaju uz bilo koju cijenu. Stoga uz pomoć ljudi iz Ravnice i te formule o udaljenoj, nepoznatoj i magijskoj osveti, Arapeši protjeruju sva ubojstva i mržnju izvan svojih granica i omogućuju da čovjek pedesetorici drugih kaže »brate« te da sa svakim od njih s puno povjerenja jede iz istog tanjura. Jednim udarcem ruše hijerarhiju razlika bliskih rođaka, daljnjih rođaka, prijatelja, poznanika, nekrvnih srodnika, simpatičnih osoba i tako dalje, to stupnjevanje povjerenja koje pozna većina zajednica. Umjesto toga imaju apsolutne kategorije prijatelja i neprijatelja. To apsolutno dvojstvo vodi, kao što smo vidjeli u trećem poglavlju, prisilnom utoku vradžbinama kad god se jave sitni izrazi neprijateljstva. Pribjegavanje vraćanju može se objasniti time što su izgradili stav pun povjerenja i ljubavi, stav koji pada pod jednim jedinim udarcem, jer u djetinjstvu nisu primili nikakvih udaraca koji bi dijete navikli na običnu kompetitivnu agresivnost ostalih. Stoga se u životu odraslih, kad neprijateljstvo postane otvoreno, javljaju posljedice koje se izražavaju proizvoljno, bez obrasca, nekontrolirano. Arapeši ne računaju sa po

prirodi silovitom naravi koju valja odgajati da se smiruje, s ljubomornima koje valja odgojiti da dijele, sa sebičnima koje je potrebno odgojiti da što prije odustanu od inzistiranja na svojim vlasničkim pravima. Naprotiv, oni računaju s ljubaznošću u ponašanju koja nedostaje samo djeci i nezalicama, i s agresivnošću dopuštenom samo kod obrane drugog.

Posljednje dolazi živo do izražaja u svađama prilikom otmice. Formalno u skladu sa čvrstim uvjerenjem da nijedan šurjak neće svoju sestru uzeti natrag, dolazi do svađe između dviju zajednica, zajednice u koju se žena udala i zajednice koja ju je otela. Svađu sa zahtjevom da se žena vrati i da se suprugova prava zaštite, i tako dalje, obično ne započinje sam suprug nego jedan od njegovih rođaka. Najčešće je to netko od njegovih srodnika po majci koji će nastupiti sasvim nezainteresirano. Ujak ili ujakov sin gnjevno će se usprotiviti: »Šta, zar da budem miran, a sinu očeve sestre oteta je žena? Tko ju je odgojio? On. Tko je platio kolute za nju? On. On i nitko drugi! On, sin sestre moga oca. A sad je ostao sam. Žena mu je otišla, kuća je njena prazna, vatra joj se utrnula na ognjištu. Neću ja toga. Skupit ću ljude. Uzet ćemo koplja i lukove i strijele pa ćemo tu ukradenu ženu dovesti natrag« — i tako dalje. A zatim će taj nezainteresirani i zato zaista ojađeni branilac povrijeđenoga sakupiti grupu muževih rođaka i poći zajednici koja je ukrala ženu. Bitka do koje tom prilikom dolazi već je opisana. O njoj se uvijek pripovijeda ovako: »Zatim La'abe, ljutit što je njegov ukršteni bratučed ranjen, baci koplje i pogodi Yelushu. Zatim Yelegen, ljutit što je ranjen sin očeva brata, baci koplje i pogodi lwaminija. Zatim Madje, ljutit što je ranjen njegov polubrat« — i tako dalje. Naglasak je uvijek na tome da se pojedinac ne bori za sebe nego za nekog drugog. Ponekad će bijes zbog otmice žene nekog rođaka biti sasvim proizvoljan i rođakov će osvetnik odvesti neku drugu ženu, udatu u zajednicu otmičara, pa će je dati nekome u svojoj zajednici. Takve postupke plemenite pljačke u velikom stilu Arapeši smatraju pretjerivanjem, ekstravagantnošću, koja se ipak zasniva na tako zdravim principima ljutine u korist drugoga da jedva i znaju što da s tim počnu. Ali kad se priča o bijesu kao o bijesu zbog drugoga a ne zbog sebe, opet se upotrebljava majčinski način izražavanja. Nije opravdano da majka započinje svađu zbog sebe. Ali majka koja će se na smrt boriti za svoje mlade lik je kojeg se i sami s odobravanjem

sjećamo iz prirodopisa.

U pitanjima vodstva i prestiža arapeški način izražavanja opet pretpostavlja temperament koji mi smatramo izrazito ženskim. Mladog prespektivnog čovjeka nagovaraju da u korist zajednice, a ne svoju, preuzme vrlo prezrenu i tegobnu zadaću velikog čovjeka. On će organizirati gozbe, obrađivati vrtove, loviti i uzgajati svinje, polaziti će na dugotrajna putovanja i sklapati trgovinske veze s ljudima iz drugih zajednica, a sve to radi njih, da bi oni, njegova braća, nećaci, sinovi i kćeri imali što više lijepih plesova, što zgodnije maske, ljupkije pjesme. Protiv svoje volje, jedino s obećanjem da će se rano moći povući, on biva bačen u prednji plan. Zabranjeno mu je da ide kud hoće i djeluje kako mu je drago, i da govori što mu je na umu, sve dok ga njegova dob ne oslobodi obaveze ponašanja silovite, agresivne i arogantne osobe

U odnosu između roditelja i djece te između muža i žene opet se ništa ne zasniva na razlikama u temperamentu. Starost, iskustvo, veća odgovornost roditelja nego djece, starijeg muža nego njegove mlađe žene — to se smatra naročito značajnim. Svaki će čovjek jednako primiti majčine kao i očeve prijekore, i ne smatra se da je muškarac pametniji od žene zbog svoje muškosti. Bračni sistem, sporiji rast i razvoj dopušten ženama, dugotrajno razdoblje njihove ranjivosti dok nose djecu, što sve odgađa trenutak kad će njihov odnos prema nadnaravnom biti gotovo identičan odnosu muškaraca — sve to pridonosi da se očuva osjećaj dobne razlike, razlike u mudrosti i odgovornosti muškaraca i žena.

U seksualnom odnosu, kod kojeg se upotrebljava tako mnogo argumentacije, usporedbi u vezi s anatomijom i analogije s prirodom, kako bi se pokazalo da je muškarac po prirodi inicijator i napadač, Arapeši opet ne priznaju uopće nikakve razlike temperamenta. Scena koja će kulminirati seksualnim odnosom početak će time da je »on držao njene grudi«, ili da je »ona držala njegove obraze« — oba se pristupa smatraju jednako vrijednima i prvi je jednako čest kao i drugi. Arapeši, nadalje, opovrgavaju našu tradicionalnu zamisao o po prirodi seksualnim muškarcima, i o nevinim ženama koje ne poznaju želje dok ih se ne probudi, jer negiraju spontanu seksualnost i jednom i drugom spolu, a ako ima da bude iznimka, očekuju ih kod žena. Po njihovom mišljenju i muškarci i žene naprosto su sposobni da

odgovore u jednoj situaciji koju im je društvo već utvrdilo kao seksualnu. Stoga smatraju da valja nadgledati mlade zaručnike koji su još premladi da bi spolni odnosi za njih bili zdravi. Ali oni ne misle da je potrebno nadgledati sve mlade ljude. Osim kod namjernog zavođenja, s krajnjim neseksualnim razlozima, međusobni se seksualni odnosi razvijaju vrlo polagano, šuljaju se za nježnim i dubokim interesom ali ga ne prethode ni ne potiču. Uz definiciju seksa kao reakcije na vanjski poticaj a ne kao spontane želje, i muškarci i žene bespomoćni su pred zavođenjem. Osim nježne i ljubavne geste, koja podjednako tješi i uvjerava kao što potiče i uzbuđuje, mladić i djevojka nemaju nikakvog drugog oruđa. Roditelji upozoravaju sinove, čak više nego kćeri, neka sami sebi ne dopuste da se nađu u situaciji u kojoj bi im se moglo udvarati. U tom slučaju: »Tvoje će meso drhtati, koljena će ti se tresti i ti ćeš popustiti«. Ne izabrati, nego biti izabran, u tome je neodoljivo iskušenje. — Takav je arapeški ideal čovjekove prirode. Od svake se daljnje generacije očekuje da mu se prilagodi. Čitaocu koji poznaje jedno drugačije čovječanstvo to će se učiniti kao snivanje na javi o blaženom vijeku pa će neizbježno zapitati: »Važi li to za sve Arapeše? Zar je to ljudski rod u kojem nema silovitih, sebičnih, jako seksualnih pojedinaca, zar taj narod nije u stanju da razvije ego, da postane bezobziran prema svim drugim interesima osim vlastitog? Imaju li oni drugačije žlijezde nego ostali narodi? Zar je njihova prehrana u tolikoj mjeri nedostatna da su blokirani svi agresivni impulsi? Jesu li njihovi muškarci ženskasti u fizičkom smislu kao što to pretpostavljamo za njihove ličnosti? Kakvo je značenje te čudnovate anomalije, tj. da cijela kultura pretpostavlja da su muškarci i žene slični po temperamentu, i to temperamentu koji se po našem shvaćanju najčešće javlja kod žena i najbolje odgovara ženama, temperamentu koji zapravo ne smatramo konzistentnim s pravom muškom prirodom?«

Na neka od tih pitanja može se odgovoriti kategorički. Nema nikakva razloga da se arapeški temperament pripíše ishrani. Ishrana ljudi iz Ravnice koji govore istim jezikom i imaju mnogo zajedničkog u kulturi još je ograničenija i s još manje proteina. Pa ipak oni su siloviti, agresivni; čitav njihov etos u snažnoj je suprotnosti s etosom njihovih planinskih susjeda. Fizičkim likom prosječni arapeški muškarac nije ženskastiji od muškaraca drugih dvaju plemena koje ću opisati

kasnije. Arapeši po temperamentu nisu jedinstveni, stoga ne možemo zaključivati da se nasljeđivanjem razvio lokalni tip ljudi naročito blagog temperamenta bez agresivnosti. Vrlo su razvijene pojedinačne razlike, i to mnogo značajnije nego u kulturama kao što je samoanska, gdje se pretpostavlja da je ljudska narav po prirodi vrlo jogunasta pa je stoga valja sistematski oblikovati prema zadanom obliku. Arapeško prihvaćanje ljudske prirode kao dobre i nadasve poželjne, nesposobnost da shvate kako ima mnogo dokraja antisocijalnih i razornih ljudskih impulsa omogućuje izuzetnim pojedincima da među njima uspijevaju.

Dobrodušno prihvaćanje pojedinčevih želja prilikom izbora posla jača opseg individualnosti. Svi muškarci donekle obrađuju vrt, a osim toga pojedinac može utrošiti mnogo vremena na lov ali i ne mora nikad loviti; on može poći na trgovačka putovanja ali se jednako tako nikad ne mora maknuti iz svog lokaliteta; može rezbariti i baviti se bojadisanjem kore, ali također nikad ne mora posegnuti za rezbarskim oruđem niti za kistom. Ni u jednom od tih područja ne postoji nikakav društveni pritisak. Inzistira se na dužnosti sviju da se brinu za prehranu i sklonište mladima, i kod nekih pojedinaca da preuzmu dodatnu odgovornost vodstva. Inače, mladić je prepušten sam sebi, a djevojka će možda naučiti kako se prave pletene torbe i savršene travnate suknje, možda će se izvježbati u pletenju pojaseva i narukvica, a možda će ostati u tom pogledu sasvim neuka. Arapeši ne očekuju od svojih žena i muškaraca nikakve tehničke vještine niti posebnu oštroumnost; oni mnogo više cijene prave emocije, karakter koji najbolje dolazi do izražaja u suradnji i njegovanju drugih. To isticanje ličnosti a ne naročitih osobina osobito se zapaža na primjeru postupka s kostima mrtvih. Kostri vrlo poštovanih muškaraca iskopaju i upotrebljavaju u lovu, kod sadnje jama i u obrambenoj borbenoj magiji. Ali u lovačkoj magiji ne koriste se kostima lovca niti kostima surovih za obranu u eventualnoj borbi, nego se kosti blagih, mudrih ljudi, na koje se možeš osloniti, upotrebljavaju, bez razlike, u svim tim prilikama. Na karakter, onako kako ga oni shvaćaju, čovjek se, po arapeškom mišljenju, može osloniti, a ne na nešto tako hirovito i nepredvidivo kao što su posebne vještine. Stoga, premda dopuštaju mogućnost razvijanja talenta, oni ga ne nagrađuju. Naročito sretan lovac ili nadareni slikar ostat će u sjećanju ako se njegove emocije

poklapaju s vladajućim etosom naroda, a ne zato što su mu stupice pune ili zbog sjajno bojadisanih slikarija na kori. Takav stav umanjuje utjecaj naročito nadarenog pojedinca na promjenu kulture ali ne potcjenjuje njegovo lično značenje za vrijeme života. Budući da nema nikakve utvrđene tradicije u pogledu vještina, on mora izraditi vlastite metode, pa mu se tako pruža veće područje izražavanja individualnosti.

Ni kod arapeške djece ni kod odraslih Arapeša čovjek nema dojam da je igdje naišao na razliku u temperamentu. Pojedinačne razlike u silovitosti, agresivnosti, poduzetnosti dolaze do izražaja jednako kao i kod američke djece, ali je opseg drugačiji. Najaktivnije arapeško dijete, odgojeno u nama nepoznatoj pasivnosti, blagosti, bit će znatno manje agresivno nego prosječno aktivno američko dijete. Ali razlika između najaktivnijih i najmanje aktivnih nije zbog toga manja, iako mnogo blaže dolazi do izražaja. U stvari i nije toliko smanjena kao što bi vjerojatno bila kad bi Arapeši bili svjesniji svojih odgojnih ciljeva, kad bi pasivnost i mirnoća njihove djece bile posljedica stalnog i namjernog pritiska, koji bi zacijelo ukrotio i obeshrabio previše aktivno dijete kao i ono koje odstupa. Ovdje možemo aktivnost usporediti s povjerenjem punim ljubavi prema svim osobama koje pojedinac naziva rodbinskim nazivima. U tom smislu Arapeši odlučno odgajaju svoju djecu, pa u tome kod arapeške djece ima manje razlika nego među djecom drugih kultura koja nisu tako odgajana. To znači da, premda opseg stvarnih razlika u temperamentu kod djece u svakom društvu može biti otprilike jednak, društvo će, i zacijelo to i čini, mijenjati međuodnose tih razlika na više različitih načina. Ona može izmijeniti način izražavanja uzduž cijele linije ili ga stimulirati uzduž cijele linije, tako da djeca zadrže isti relativni položaj s obzirom na neku značajku, ali se pomaknula gornja i donja granica načina izražavanja. A kultura može i iskriviti način izražavanja temperamenta, može izabrati jednu varijantu temperamenta kao poželjnu, a obeshrabriti, odbaciti i kažnjavati svaki izraz suprotnih ili antitetičkih varijanti. Kultura može i više-manje pozdraviti i nagraditi jedan kraj ljestvice, odnosno kazniti i osujetiti drugi, a posljedica će biti visok stupanj jednoličnosti. Za Arapeše bi se moglo reći da postižu prvi tip posljedica u pasivnosti koja svu njihovu djecu prekriva poput plašta, a valja je pripisati igranju s usnama, teškom hladnom životu i nasuprot

tome toploj vatri uveče, nedostatku velikih dječjih grupa, i razvijanju stava kod djece da ne daju nego da prihvaćaju inicijativu. Sva su djeca izložena tim utjecajima i ona na njih reaguju na različite načine — opseg se mijenja ali su razlike u svakoj grupi djece više ili manje konstantne.

Stav prema sebičnosti, bilo onih koji traže priznanje i odobravanje, bilo onih koji nastoje da se istaknu pomoću posjeda i moći nad drugima, druga je značajka Arapeša. Oni nagrađuju nesebično dijete, dijete koje stalno trči amo-tamo, uvijek pripravno da se odazove. Ne odobravaju i prekoriavaju ostale tipove ponašanja i kod djece i kod odraslih. Jedna varijanta ljudskog temperamenta, i to više-manje ekstremna varijanta, potiče se na račun ostalih tipova, a međuodnosi u grupi djece mijenjaju se drugačije. Kao što sam već spomenula, u stavu prema rođacima, u isticanju važnosti hrane i rasta treći je efekt arapeške kulture; ona nastoji da svi Arapeši postanu što sličniji s obzirom na sve to, sličniji nego što bi to nalagao prvobitni njihov temperament. Kultura smanjuje opseg i ne ograničava se samo na promjenu položaja donjih i gornjih granica.

I tako, u svakoj generaciji Arapeša rastu grupe djece čiji se temperament oblikuje i mijenja na te različite načine. Kao grupa oni su pasivniji, prijemljiviji, oduševljeniji tuđim uspjesima i manje skloni da sami započnu umjetničke ili druge pothvate u kojima bi došla do izražaja njihova vještina nego što je to većina primitivnih naroda. Imaju povjerenja jedan u drugoga, emocionalna reakcija tipa »svi ili nitko« pretvara ljude u rođake koje valja voljeti i vjerovati im, ili pak u neprijatelje kojih se valja bojati i uteći im. Sve je to ekstremno i značajno odskače od mnogih drugih naroda. Ima izvjesnih tipova pojedinaca — nagli, ljubomorni, ambiciozni, željni posjedovanja, zainteresirani za iskustvo, znanje ili umjetnost, i to samo toga radi — za koje oni uopće nemaju mjesta. Ostaje pitanje, što se događa s tim osobama koje ne uživaju priznanje u zajednici, preblagoj da bi prema njima postupala kao prema kriminalcima, ali i previše predanoj svojim raznježenim običajima da bi dopustila bilo kakvo istinsko isticanje njihovih talenata.

Oni koji kod Arapeša najviše trpe, kojima je cijela društvena shema najmanje prikladna i najmanje jasna, jesu siloviti, agresivni muškarci i silovite, agresivne žene. To ćemo najjasnije shvatiti u upoređenju s

našim društvom, u kojem blagi, neagresivni muškarac izvlači kraći kraj, a na agresivnu, silovitu ženu gleda se s negodovanjem, kao na nešto sramotno. Kod Arapeša gdje nema razlike između muškog i ženskog temperamenta, ista narav pati u oba spola.

Muškarci trpe nešto manje od žena. U prvom redu, njihovo se odstupanje ne primjećuje tako rano zato što dječacima dopuštaju više bijesnih ispada nego djevojčicama. Djevojčica koja se u bijesnom grču baca na pod upadljivija je, nešto joj jače zamjeraju odstupanje od ponašanja ostalih malih djevojčica, pa prije nauči ili da se obuzda ili da se odlučnije buni. I njen karakter, ranije nego karakter dječaka, podvrgnut je ocjeni. Dok njen brat još švrlja naokolo, slobodan je, nije zaručen i traga za štakorom, roditelji njenog budućeg muža već je procjenjuju kao eventualnu ženu. Dok dječak ostaje u vlastitoj kući gdje su se roditelji i bliski rođaci privikli na njegove bijesne ispade i mrzovolju, djevojčica u ranoj mladosti, u doba kad još u vrlo velikoj mjeri prima dojmove, prelazi u novi dom gdje svi mnogo oštrije prihvaćaju njene emocionalne nedostatke. Stoga osjećaj da je drugačija nego ostali, da se njeni postupci ne odobravaju, mnogo prije ovladava djevojkom. Tome često valja pripisati njeno osamljivanje, mrzovoljnost i podložnost iznenadnim i neobjašnjivim ispadima bijesa i ljubomore. Činjenica što se na njeno ponašanje nikad ne gleda kao na normalno, možda čak perspektivno, ranije i još odlučnije iskrivljuje njenu ličnost.

Takva je djevojka bila Temos, silovita, posesivna, ljubomorna. U nizu svojih nesretnih brakova našla se baš u okolnostima u kojima se najmanje umjela snaći. Zbog toga je postala gotovo opsjednuta neprijateljstvom; pratila je muža u stopu, neprekidno se svađala čak i s malom djecom koja su za njom gundala: »Temos je zla. Ona ne voli da daje drugima.« A Temos je bila više-manje egocentrična, lakomija i ekskluzivnija u osjećajima nego što arapeško društvo smatra prikladnim.

Dječacima je međutim dopušteno da već u ranoj mladosti razviju plahovitost i razdražljivost. Čak postoji i mogućnost da izbjegnu društveno neodobravanje zbog arapeškog fantastičnog vjerovanja da su vodstvo i agresivnost rijetki, da im valja izaći u susret, njegovati ih, i da ih, najzad, kod odraslih muškaraca valja izvanredno poticati. Stoga arogantan i ambiciozni dječak može proći za osobu voljnu da vodi. A

ako se agresivnost spoji s plahošću i plašljivošću — rijetka kombinacija — on će prijeći u mladićsko doba obilježen društvenim priznanjem i zajednica će ga izabrati za jednog od onih kojima je dužnost da postanu veliki ljudi. U rijetkim slučajevima on će zaista postati veliki čovjek prije nego što zajednica shvati da njegovo udaranje nogama i urlanje nisu dobra gluma nego da su nepatvoreni, da njegove prijetnje suparnicima nisu odgovarajuće puko hvalisanje nego da su popraćeni krađom njihova blata i trajnim pokušajima da ih se preda vračevima u ruke. To je bio slučaj Nyelahaija; Alitoa je dobila na vrat glasnog, zlobnog čovjeka koji uživa da se bavi prometanjem vradžbina i da obilazi selom psujući susjede. Nije on veliki čovjek u pravom smislu riječi, govorili su oni, jer se u njegovim ustima previše rado nađe ljutita psovka, premda postupa kao što bi priličilo velikom čovjeku. Nyelahai nije imao vedrine i neusiljenosti ljudi ovjenčanih veličinom. Nemirno je lutao selom, a njegove su mu žene nadjenule nadimak: »Onaj koji hoda naokolo«. Stalno su ga optuživali zbog vraćanja, tukao je svoje žene, bacio je prokletstvo na lov svog mlađeg brata i u vlastitom se svijetu nije osjećao kao kod kuće. Bilo je to zato što je u stvarnosti bio onakav kakvim je samo trebalo da se predstavlja. Previše prirodan, zbunjen, ostavljao je dojam glupoga. Njegova mu je kultura nalagala da se hvališe i više, ali kad se hvalisao i vikao, stideći se, okretali su mu leđa.

Ali Nyelahaijev je slučaj neobičan. Mnogo češće siloviti, agresivni mladić, koji bi se u ratničkom društvu lovaca na ljudske glave ovjenčao slavom, koji bi u kulturi koja dopušta udvaranje i osvajanje žena imao na svom računu mnogo slomljenih srdaca, ovdje, u cvatu mladosti, trajno je inhibiran. Tako je bilo s Wabeom. Visok, lijepo građen, nasljednik jednog od najdarovitijih arapeških rodova, Wabe se, kad mu je bilo dvadaset i pet godina, povukao, i nije više uopće pokazivao nikakva interesa za svoju kulturu. Pomogao bi svom mlađem bratu Ombombu, rekao je Wabe, ali čemu to, kad je sve protiv njega. Svi su njegovi *buanyini* pomrli, Menala mu je bila nevjerna, Temos mu nije rodila dijete nego ugrušak krvi, Welimini su mu rođaci zamjerali kako postupa s njom i zacijelo su se bavili crnom magijom ne bi li ga spriječili da nađe mesa — premda bi, kad bi našao imalo mesa, oni bili primaoci, i napokon pas mu je mrtav. Sve su se njegove zamišljene i stvarne teškoće ispremiješale u paranoidnu

konstrukciju. Postao je sjetan, ljubomoran, opsjednut, zbunjen i beskoristan zajednici. Jedan ratnički pohod, dobra borba, prilika za izravnu jednostavnu inicijativu bila bi raščistila situaciju. Ali toga nije bilo. Počeo je umišljati kako mu drugi muškarci pokušavaju zvesti žene. Ljudi su se smijali, a kad je ponovio optužbu, svi su se malo udaljili. Smislio je da njegovi partneri u obrađivanju vrta primjenjuju crnu magiju za krađu — a ta magija zapravo živi samo u folkloru i nitko joj ne zna izreke — i da bi se to imalo odnositi na njegove nasade jama. Jednog je mjeseca optuživao Welimine rođake zbog loše sreće u lovu, drugog je mjeseca, ljubomoran na muškarce iz Alitoe, naredio ženama da se spakuju, i protiv Temosine volje pošao da živi u Welimino selo. Ponašao se hirovito, iracionalno, promjenljivo, i bio mrk, mrzovoljne naravi. Svome društvu bio je krajnji teret, taj čovjek koji mu je po svom fizičkom izgledu i inteligenciji mogao biti vrlo koristan. U njega je vrlo razvijena sposobnost da vodi. Kad smo željeli da pošaljemo transport s teretom na obalu, ili da ljude iz nekog dalekog sela potaknemo da nam nose stvari, Wabe bi najbolje obavio taj posao. Po prirodi je težio da služi bijelom čovjeku, bio bi idealni posilni u jednoj hijerarhijskoj shemi. Od svih muškaraca u Alitoi najviše se približio zapadnoevropskom idealu muškarca, dobro građen, lijepoga lica finih crta, usklađenog tijela, silovit, posesivan, hirovit, pomalo diktator, pozitivno i agresivno seksualan. Među Arapešima bio je jadan.

Amitoa iz Liwoa Wabeov je ženski duplikat po temperamentu. Koštunjava, lica kao u jastreba, žilava tijela lišenog blažih, ženskastih crta i malih, već osušenih grudi premda je jedva navršila trideset i petu. Amitoin je život po njenom mišljenju bio buran. Majka joj je bila silovita, žestoka, a Amitoa i njena sestra naslijedile su te osobine. U mladosti Amitoa je bila zaručena za mladića koji je umro. Naslijedio ju je muškarac, mnogo stariji od nje, i uz to oslabljen bolešću. Arapeške djevojke više vole mlade muškarce ali ne zbog fiziološke potentnosti nego zato što oni nisu tako ozbiljni i dostojanstveni i imaju manje zahtjeva u kućanskim stvarima. Od svih arapeških žena koje sam dobro poznavala Amitoa je jedina bila sasvim svjesna seksualne želje i kritična prema mužu s obzirom na njegovu sposobnost da je zadovolji. Jedina je ona poznavala značenje klimaksa u seksualnom odnosu. Ostale žene, čijim se pravilima morala prilagoditi, ne priznaju

ni značajno opuštanje i opisuje svoje osjećaje nakon seksualnog odnosa kao toplinu i ugodnost što se širi cijelim tijelom. Amitoa je prezirala svoga plašljivog, boležljivog muža. Ismjeivala je njegove naredbe i divlje bježala kad bi je prekorio. Naposljetku, ljut zbog neposlušnosti — ta ona je tek dijete i grudi joj se još nisu ni spustile, a on je star čovjek — pokušao je da je istuče užarenom kladom s ognjišta. Odrvala mu se, i umjesto da zadaje udarce, on ih je primao. Podigao je bradvicu, ali mu je i to otela. Vikao je za pomoć, pa je pritekao njegov mlađi brat i izbavio ga. Ta se scena više puta ponavljala u Amitoinu životu.

Narednog je dana pobjegla u Kobelen, selo na obali s kojim njeno selo ima značajne obredne veze. Oponašajući žene iz Ravnice, koje nailaze na dobrodošlicu u njenom rodnom selu, išla je od jednog muškarca do drugog i tražila da je uzme. Po intuiciji je usvojila postupak koji su razvile njoj slične žene. Ali ona nije iz Ravnice, ona je jedna od svojih. Ljudi iz Liwoa i ljudi iz Kobelena odavna su prijatelji, već generacije i generacije. Nikakva divlja i nedisciplinirana žena, koja im je došla nepozvana, neće to pokvariti, rekoše starci. Mlađi su ljudi oklijevali. Vatrenih očiju i odlučna, izražajna ponašanja Amitoa je vrlo agresivna ali i vrlo privlačna. Istina je, takve su žene loše, ljubomorne supruge. Štaviše, one su previše seksualne da bi magiji jama dopustile da u njihovoj blizini jam dobro napreduje. Pa ipak ... Poigravali su se s mišlju da je uzmu. Ona se vratila u Liwo da posjeti brata, a taj ju je dobrano izgrdio što je napustila muža. Kad je pokušao da upotrijebi silu, opet je pobjegla u Kobelen. Ali u njenoj odsutnosti tamo su se učvrstili zastupnici opreznosti. Sjedila je među ženama u kući trgovačkog prijatelja svog oca ali nitko je nije htio za suprugu. Opet se vratila u Liwo, bijesna, prevarena, a odande su ljudi poslali poruku njenom mužu. U međuvremenu on i njegovi rođaci tješili su se magijskim objašnjenjem. Ljudi iz Ravnice su poduzeli *wishan*, vrst drugostepene crne magije kojom se na jednog člana zajednice djeluje preko blata drugog, i to je uzrokovalo što je ona pobjegla. Mnogo kasnije jedan član klana njenog muža pričao mi je o tome:

»Ljudi rekoše mom ujaku: 'Žena ti je prevršila mjeru. Pođi i dovedi je.' Pošao je i poveo dva mlađa brata. Pođoše dolje. Čekahu je na rijeci. Amitoa i još jedna žena i stariji brat njena oca dođoše da se kupaju. Amitoa odriješi svoju travnatu suknju da se okupa. Moj je ujak

zgrabi za ruku. Vikala je svom stricu: 'Striče, odvede me.' Stric joj odgovori: 'Ta nije li on platio za tebe i odgojio te? Zar su ljudi iz Kobelena platili za tebe? Zar te neki drugi muškarac odvodi? Kad bi to bio netko drugi, onda bi ti mogla vikati. Ali to je tvoj muž.' Druga se žena derala: 'Odvede Amitou.' Moj ujak poviče: 'Dođite i donesite koplja.' Svi pobjegoše, a moj ujak dovede Amitou. Bila je bogato nakićena, kako je to i bio njen običaj. Nosila je mnogo narukvica, mnogo naušnica. Sjela je usred sela i plakala. Moj ujak reče: 'To sam te ja, tvoj suprug, natrag doveo. Da je to učinio netko drugi, tada bi trebalo da plačeš.' Ostala je. Zaniijela je. Rodila je žensko dijete. Amitoa je htjela da zadavi dijete. Žene su je čvrsto držale. Željela je da pobjegne. Moj ju je ujak tukao. Prisilio ju je da ostane. Prisilio ju je da doji dijete. Ponovo je ostala u drugom stanju. Sada se rodilo muško dijete. Rodila ga je nasamo i zgazila mu glavu. Da je neka druga žena bila prisutna, dijete bi živjelo. Da je ostalo na životu, bio bi vršnjak mog starijeg brata. I tada sahraniše mrtvo dijete.«

Hladnom bezličnošću mladog čovjeka koji je u ono doba bio dijete ovaj jednostavni prikaz rezimira borbu koju je Amitoa vodila protiv tradicionalne, smirene uloge žena. Između njenog prvog pokušaja čedomorstva, njegovog neuspjeha, odbacivanja djeteta i nevoljkosti da ga doji, i njenog uspješnog usamljenog poroda u šumi koji joj je omogućio da ubije svoje drugo dijete, duge su godine tjeskobe. Ona je bila inteligentna, snažna, istaknuta osoba, zainteresirana i oprezna. Nesreća i očajanje zbog sukoba vlastite naglosti i propisane blagosti njene kulture zbunjivala je podjednako nju samu kao i ostale. Svi bi jednoglasno izjavili kako je trebalo da bude muškarac jer voli akciju i kao muškarac imala bi više opravdanja. Ali isto bi tako čas kasnije svi bili jednodušni da bi kao muškarac bila nepoželjna, svađalica i izvor gužve.

Kad joj je djevojčica imala pet godina, njen bratić Ombomb, čiji je temperament vrlo sličan njenom, pomogao joj je da pobjegne i da se uda za Baimala, udovca iz Alitoe. Pokušavao je da je nagovori neka sa sobom povede i dijete, uvjeravajući je na način karakterističniji za Ombomba nego za arapeško rezoniranje, jer se nadao da će onda možda imati udjela u mladenkinim kolutima. Ali je Amitoa odbila smatrajući da zato što je njen suprug, sada star i zaista vrlo bolestan čovjek, odgojio nju, Amitou, i platio kolute za nju, to njemu valja

ostaviti kćer. Nikad više nije vidjela svoje kćeri; nije ni željela da je vidi. Napokon, to je dijete ona željela ubiti i bunila se kad je trebalo da ga doji.

Amitoa se strastveno priljubi Baimalu, starješini Alitoe Balidu, svom novom selu i svim njegovim zaseocima. Neprekidno je u sav glas sve hvalila i ujedno se prezrivo osvrkala na zajednicu svog prijašnjeg muža i njenog starješinu. Baimalu je rodila kćerku Amus koju su oboje voljeli, ali je djetetu život bio jadan zbog stalnih sukoba zbog njegove pripadnosti. Budući da je bila jedinica, Baimal je nastojao da je svuda vodi sa sobom. Ako je dijete plakalo, želeći da ga prati, Amitoa bi se ljutito s njim svađala. On je bio sklon da tiho šmugne ili da savjetuje petogodišnjoj Amus neka ostane s majkom. Nije mogao shvatiti zbog čega sve te svađe i zašto njegovo blago ponašanje, potpuno u skladu s tradicijom, izaziva takve oluje u Amitoinom srcu. One noći kad je *tamberan* potjerao sve žene iz sela, Amitoa je imala napadaj groznice i Baimal ju je molio da ne pleše govoreći da će joj to naškoditi. Amitoa je naprotiv stavila još teže ukrase i pripremila se za ples. Baimal, napet i nervozan još od svog juriša na *tamberana*, izgubio je živce i naredio joj da ne pleše tvrdeći da je bolesna, i nadalje, da je prestara da se kiti kao neka mlada djevojka. Zbog te primjedbe Amitoa ga napadne sjekirama, a njegov mlađi brat Qule stiže upravo na vrijeme da ga spasi od ozbiljne ozljede. Amitoa se skloni u kuću jedne šurjakinje, plačući i glasno izražavajući osjećaj koji je kod Arapeša gotovo nepoznat — da mrzi sve muškarce kao takve, da joj je dosta braka i da će se vratiti u svoje selo i ondje živjeti sama. Sve to vrijeme ona je bijesno u rukama gužvala uže sa čvorovima-podsjetnicima koji, kako je rekla, označavaju koliko ju je puta Baimal istukao. Baimal se časkom pojavio na sceni da pokaže svoje rane. Bio je on osjećajan, hrabar mali čovo, odan Amitoi i bez zlobe i prave silovitosti, i bio je veoma zbunjen cijelim tokom događaja. Bijaše to jedna od mnogih svađa. U svojim srednjim godinama Amitoa je zbog Baimalove odanosti bila mnogo sretnija nego u ranoj mladosti. Ipak, ona je divlje stvorenje bez pravog mjesta u svojoj kulturnoj tradiciji.

Prilagođavanje tih silovitih naravi, Wabea i Ombomba, ili Temos, Amitoe i Sauwedjo, različito je s obzirom na slučajnosti njihova ranog odgoja i njihovih brakova. Wabea su odgojili rođaci po majci, blagi, povučeni, prijazni ljudi i postigli su da se on osjeća toliko stranim da

nikad nije zauzeo aktivno mjesto u svojoj kulturi. Njegovog je mlađeg brata Ombomba djelomično odgojio siloviti polubrat koji je prije mnogo godina napustio Alitou. Ombomb je imao ono što je nedostajalo Wabeu, djelomičnu sankciju svoje arogantne, silovite i posjedničke naravi. Uz ženu koja je odgojena u takvoj tradiciji, i koja je bez sukoba i bez osjećaja krivnje išla svojim putem, njegov je položaj ojačao. Ali Temosina naprasitost i posjednička narav, jednako atipična kao i njegova, zapravo je pojačala Wabeove slabosti. Mogućnost da ožene ženu iz Ravnica uvijek komplicira sudbinu muškaraca iz planine takva temperamenta, a prisutnost žena iz Ravnice u zajednici daje arapeškim ženama modele, ali ih njihova kultura nije odgojila da po tim modelima sigurno žive, pa im čak ne dopušta da to i pokušaju. Nerazumijevanje vlastite kulture od strane onih koji od nje odstupaju otežano je i time što se među njima našlo i vrlo glupih ljudi — kao što je Menala koja je nadalje komplicirala Wabeov život optužujući ga za namjerno nasilje, a ono je zapravo izvedeno u potpunom skladu s pravilima kulture, i on je djelovao u dogovoru s njenom braćom kako bi se razvrgnuo brak koji oni nisu odobravali.

Daljnji poticaji podozrenju i neprilagođavanju devijantnih ličnosti dolaze od strane glupih i zlonamjernih članova društva što prodaju blato ni zbog kakvog razloga, ili pokušavaju da se bave s ono malo crne magije koju su Arapeši naslijedili iz prošlosti ili od drugih kultura. Takav je Nahoman, čovjek vrlo niskog stupnja inteligencije, jedva sposoban da shvati išta više od snova svoje kulture i zapravo neosjetljiv na moralni apel. On i brat mu Inoman, jednakih ličnih osobina, uzimali bi proizvoljno komade tuđe hrane s lukavom, priglutom zlonamjernošću. A dva-tri takva postupka poslužila bi da poljuljaju vjeru muškaraca kao što su Wabe ili Ombomb u svijet u kome žive i za koji se tvrdi da je siguran. Te se osobe stalno u sebi bore sa stavovima i impulsima za koje njihovo društvo tvrdi da ili ne postoje ili ih implicitno ne odobrava, na primjer s ljubomorom, sa snažnom željom da jače paze na svoje vlasništvo i da razgraniče svoje od tuđega, te s određenim seksualnim porivima koji nisu tek puke reakcije na određene situacije — pa je stoga prirodno da sva očita protuslovlja u društvenom uređenju njih pogađaju mnogo snažnije. Pojedinačni slučajevi, kad ih je neka žena pokušala zavesti, dojmili su ih se mnogo značajnije od stotine susreta usamljenih žena

od kojih su dobili samo plašljiv i prijateljski pozdrav.

Jedan od kulturnih aspekata koji ih najviše zbunjuje jest inzistiranje na uzajamnosti. Arapeški je idealni muškarac onaj koji nikad ne izaziva borbu, ali koji se, ako je izazvan, dobro drži, uzvraća jednakom mjerom i ništa više, i tako uspostavlja izgubljenu ravnotežuj. Uravnoteženost odnosa među svim ljudima nagrađuje se u svim aspektima života, ali obično nikad do krajnjih granica. Vidjeli smo kako je osveta za umrloga prevedena u osvetu nekoj udaljenoj i anonimnoj osobi. Kod osveta između sela dopušta se da proteče mnogo vremena, pa se i najnepredviđeniji događaj može protumačiti kao osveta. Tako je bilo u slučaju posljednje Amitoine otmice. Klan Suabibija iz Liwoa platio je za nju i odgojio je. Kad ju je oženio Baimal iz klana Totoalaibija, on je izvršio neprijateljski čin prema Suabibima, i Suabibi su gundali i mrgodili se. Tri godine kasnije pobježe Tapik, žena koju su Totoalaibi odgajali od rana djetinjstva, i uda se za jednog muškarca iz klana Suabibi. Totoalaibi pokušase da je silom vrate ali ne uspješne. Stoga odluče da Tapik valja smatrati povratom za Amitou. A godine i godine nakon toga, kad je Amitoa prijetila da će uteći, ljudi iz klana Totoalaibi podsjećali su na tu činjenicu i govorili kao da je to bila razmjena sestara, odnosno dokazivali da bi Amitoin bijeg bio ilegalan.

Tako je i sa svim plaćanjima ujaku ili ujakovu sinu kod inicijacije, kad je netko u nevolji ili ako je krv prolivena ili prilikom smrti. To se sve uzvraća kasnije, kad se ujak nađe u sličnim okolnostima. Stoga se u datoj situaciji, na primjer prilikom smrti, kaže: »Plaćeni su koluti ujaku, ujakovu sinu i sestrinu sinu«, a ne spominje se da je jedno plaćanje na poseban ujakov zahtjev, a drugo da je uzvratno plaćanje. Ali u prelaznim obredima — *rites de passage* — zahtjevi ujaka izraženi su naročitom pjesmom koju pjeva svom nećaku nakon inicijacije i posebnom žalobnom odjećom koju nosi prilikom nećakove smrti. Čovjek koji je sklon postavljanju zahtjeva ostalima, a ne teži samo očuvanju ravnoteže, zadire u područje tih kulturnih postupaka, glasan je u svojim zahtjevima sestrinu sinu a spor da uzvrati. Kao i obližnja plemena, Arapeši poznaju instituciju obiteljskog prokletstva kojim otac, starija sestra, brat, ujak izazivaju duhove predaka da spriječe muškarca u radu odnosno da nađe divljač ili ženu da rađa djecu. Snaga je tog prokletstva u tome što ga može ukloniti jedino osoba

koja ga je izazvala. Tako ako netko na bilo koji način uvrijedi svog ujaka, ujakov će položaj ojačati prokune li nećaka, kad samo on može ukloniti prokletstvo. Kod Arapeša to je prokletstvo u većini slučajeva bezvrijedno jer jednostavno ne uzimaju u obzir tu strukturalnu poantu. U prvom redu, svakome koga nazivaju ujakom, po bilo kakvoj makar i najudaljenijoj rodbinskoj liniji, dopuštaju da izvodi ceremonije proklinjanja i skidanja prokletstva. I nadalje, oni vjeruju da prokletstvo može skinuti i druga osoba, a ne samo onaj tko je prokleo. Tek u najekstremnijim slučajevima nije moguće da se nađe takva osoba. Stoga je ujakovo prokletstvo relativno bez značenja. Zazivlju ga, ipak, naprasiti i zli ljudi koji ne razmišljaju o kulturom uvedenoj modifikaciji. Ljudi kao što su Wabe i Ombomb stalno proklinju i vjeruju da njih drugi proklinju. Oni služe da u kulturi održavaju strukturalne aspekte koje je kultura u stvari odavno napustila, jednako kao što će i kod nas samo neka paranoidna ličnost pribjeći zaboravljenoj magiji protiv vještica ili kakvim puritanskim zakonima.

Zbog toga je silovitim devijantnim osobama, bili to muškarci ili žene, vrlo težak život kod Arapeša. Ne podvrgavaju ih strogoj disciplini na kakvu bi naišli kod naroda koji ozbiljno tretiraju takve temperamente. Žena poput Amitoe, koja je ubila svoje dijete, i dalje živi u svojoj zajednici; slično tome jednog muškarca iz klana Suabibi, koji je ubio dijete za osvetu što je njegov sin pao s drveta, zajednica nije kaznila jer djetetovi roditelji žive daleko. Društvo u stvari daje silovitosti prilično oduška ali joj ne pridaje značenja. Budući da nema ratova, nema jakih vođa, nema pojedinačnih junaštava i podviga, prema takvim se ljudima postupa kao prema gotovo nenormalnima. Ako se radi o vrlo inteligentnim pojedincima, taj čudnovati, prešutni, ostracizam, taj propust njihovih drugova da shvate i priznaju njihove zahtjeve tjera ih više-manje u mrzovoljne ispade potištenosti, zamračuje im um, kvvari im uspomene jer sve teže mogu objasniti zašto su ljudi postupili na određen način i u određenom trenutku onako kako su postupili i u trenutku u kojem su postupili. Kad razmišljaju o svom društvu, pokušavaju da uspostave formalne odnose, na primjer nepobitno pravo ujaka na nećaka, i da ne vode računa o izvrtanjima, zamagljenjima i ublaživanjima koje društvo uvodi u praksi. Divnom jasnoćom oni utvrđuju tačke socijalne kulture koje bi im odgovarale, ali koje se ne potvrđuju stvarnim činjenicama. Za svoje

društvo oni su intelektualno izgubljeni jer uvijek nastoje da silovite i devijantne izbore svog temperamenta projiciraju na njega. Ako su k tome okolnosti loše, ako im svinje uginu, žene pobace a jam loše rodi, ne samo da postaju gubitak društvu nego čak i prijetnja, a otvorenu zločinačku aktivnost nadomještaju prijetećim podozrenjem i nemoćnim bijesom.

Takav je Agilapwe, zajedljiv starac oštra lica, koji živi preko puta naše kuće na litici. Na nozi mu je velika rana od koje pati od djetinjstva — crveni gnojni dokaz nečijeg neprijateljstva. Arapeši izuzimaju rane iz svojih teorija o vradžbinama. Za razliku od svih ostalih oblika bolesti i smrti rane mogu biti uzrokovane i u njihovom društvu, skrivenim blatom u korijenju divljeg tara, ili na dva-tri zloglasna *marsalaijeva* položaja. Ako rana prouzrokuje smrt, teorija se širi: moralo je biti više blata za koje se ne zna gdje je bilo smješteno i ono mora da je stiglo u ruke vračevima iz Ravnice, pa se zajednica oslobađa odgovornosti za smrt. Normalni tok teških tropskih rana jest relativno brzo ozdravljenje ili ponekad brza degeneracija oboljelog uda što završava smrću. Kad netko zadobije rane, primjenjuje se redovito shvaćanje kao i kod vradžbina. Ljudi se pitaju tko se mogao naljutiti i tko je imao prilike da nabavi komad blata, te kojim je putem ono moglo biti prodano. Odgovornost za te manje boljke pada na više-manje udaljene zajednice planinskih ljudi ili onih s obale, a ne na ljude iz Ravnice. Tako planinac koji ima ranu sumnja da je njegovo blato sakriveno na položaju *marsalaija* u selima na obali Waginari ili Magahini; čovjek s obale opet sumnja na planine, na *marsalaijev* kraj u Bugabahini ili na parcele divljeg tara u Alitoi. Vjeruje se da jedan naročito žilav i neuništiv dio Agilapweove ličnosti — na primjer kost koju je nekad oglodao — truli negdje u nekom od tih *marsalaijevih* boravišta. Kost je odavno zaboravljena, a čovjek koji ju je ondje sakrio mora da je mrtav već mnogo godina. U međuvremenu Agilapwe dalje živi i ojađen je. Nema borbe a da u njoj nije učestvovao, nikad svađe a da nije poželio da se umiješa. Njegova se žena umorila od takva ponašanja jer o zlom muškarcu Arapeši kažu: »Ako je njegova žena dobra, ostavit će ga.« Ne pripisuju u vrlinu da se ostane vjeran nekome koga je njegovo ponašanje udaljilo od društva.

Žena mu je pobjegla u Suapali dok je još bila sasvim mlada, a tradicija to prikazuje ovako: »Agilapwe je mislio da joj je pomogao njen

brat Yaluahaip iz Labinema. Yaluahaip je bio u svom vrtu. Imao je sjekiru. Agilapwe je imao koplje. Agilapwe uđe u vrt. Pogleda Yaluahaipa. Upita ga: 'Gdje ti je sestra?' Yaluahaip odgovori: 'Ne znam.' 'Lažeš, pobjegla je.' Yaulahaip reče: 'Da je pobjegla, ja bih to znao.' Agilapwe reče: 'I te kako je pobjegla. Ne možeš mi lagati. Znam ja to.' Yaluahaip odgovori: 'Oh, šurjače, ako je pobjegla, ja ću je naći.' Agilapwe zakorači prema njemu. Zgrabi Yaluahaipovu sjekiru. Rani ga po ramenu. Sjekira se čvrsto zasjekla. Agilapwe je povuče ali se bila učvrstila. Tad Agilapwe uze koplje. Baci ga na Yaluahaipa. Yaluahaip izmaknu. Njegova se žena popne preko ograde i pobježe. Yaluahaip pobježe. Oboje utekoše. Agilapwe ih stade progoniti. Izgubi im tragove u šumi. Pope se na vrhunac. Nisu bili tamo. Otrči natrag u vrt. Nisu bili tamo. Čovjek je bio pobjegao još niže dolje. Žena je bježala za njim. Bojala se da ne umre. Naiđe na njegovu krv. Pođe po tragu. Nađe ga. Pridrži ga za ruku. Trčali su i trčali zajedno. Dodoše k nama. Pozvala je mog oca: 'Stariji šurjače, tvoj je brat sav izranjavan.' Siđe moja majka. Opra ranu, stavi vapna na nju i sveza rubove rane povijušom. Dovedoše ga u selo. Napraviše mu dvije štake. Naslanjao se na jednu a ruku položio na drugu. Bio je on lijep, jak čovjek, ali ga je Agilapwe ranio. Zaspashe. Ujutro odoše i sagrađiše kuću u šumi. U toj kući sagrađiše visok ležaj. Tu su ga odnijeli i sakrili. Noću se Agilapwe šuljao i vrebao ne bi li ga našao. Da ga je našao, bio bi ga ubio. Kasnije kad su jednom svi išli na svečanost, uzeše i Yaluahaipa i sakriše ga negdje blizu. Rana zacijeli. Otac htjede povesti osvetnike u Manuiki (Agilapweov dom), ali to nije bilo moguće. Jato bijelih papiga koje ondje žive uvijek bi uzletjelo i upozorilo. Agilapwe bi ustao i bacao dolje kamenje i koplja. Kasnije Agilapwe oženi se ženom koju moj otac zove sestrenom kćerkom i tako se svađa smirila. Nikad nije bilo razmjene koluta.«

Ovo daje pravu sliku silovitih i nerazumljivih jarosti kojima su podložne osobe slične Agilapweu i ocrtava stav njihovih slučajnih žrtava prema njima. Kasnije je Agilapwe produbio jaz između sebe i zajednice time što je namjerno na cijelom svom kršnom obronku uzgajao divlji taro koji se brzo širi. Sve češće i češće ljudi s ranama optuživali su Alitou zbog vraćanja. Stanovnici Alitoe razruše *tamberanovu* kuću za koju se govorilo da natprirodno usijava zemlju usred njihova sela. Iskorijeniše i sav divlji taro što je rastao po

obroncima. Ali u Manuiki, s onu stranu litice, Agilapwe je i dalje živio trgujući vradžbinama, uživajući u svom divljem taru i bubnjajući pobjednički zov kad god bi do njega došla vijest o nekoj smrti. Kao i neki drugi siloviti izrodi u zajednici, i on se djelomično utekao umjetnosti, i njegove fantastične stroge slikarije ukrašavaju nekoliko *tamberanovih* kuća.

Osobe poput Wabea i Agilapwea, Amitoe i Temos, svojim značajnim odstupanjima iskrivljuju djeci u rastu sliku arapeškog života. Njihova djeca i djeca koja se odgajaju u njihovoj neposrednoj blizini mogu takvo ponašanje uzeti kao obrazac i stoga, kasnije kad odrastu biti zbunjeni. Slika blage, prijazne zajednice u kojoj su svi ljudi voljeni rođaci nije baš tako jasna i očita dječaku koji je upravo gledao kako majka previja Yulahaipovu ranu. Mirna, susretljiva, nepoduzetna narav nije sasvim jasna onima koju su vidjeli kako je Amitoa podigla sjekiru na Baimala, ili kako Wabe tuče obje svoje žene i izjavljuje da bi ih se najradije riješio. Uporno zastupajući stanovište da su svi ljudi dobri i blagi, da ni muškarci ni žene podjednako nisu agresivni ni jako seksualni, da nitko nema nikakva druga cilja osim da uzgaja jam i djecu, Arapeši su onemogućili da se formuliraju pravila za istinsku kontrolu onih čiji temperamenti nisu u skladu s prihvaćenim idealom.

Zapadnjački će čitalac vrlo lako uočiti kako je arapeška interpretacija ljudske prirode sasvim naročita, kako su oni fantastični u izboru tipa ljudske prirode koji je rijedak i kod muškaraca i kod žena, i kako su to nametnuli kao idealno i prirodno ponašanje cijeloj zajednici. Teško je suditi o ponašanju koje se nama čini krajnje utopijskim i nerealističnim, i reći da nema razlika između muškaraca i žena, ili ustvrditi da su muškarci i žene po prirodi majčinski raspoloženi, blagi, susretljivi i neagresivni.

2. DIO - MUNDUGUMORI S RIJEKE

Kako smo našli Mundugumore

Već je spomenuto da je cilj mojih terenskih ispitivanja na Novoj Gvineji u stvari bio da otkrijem u kojem su stupnju razlike u temperamentu kod spolova prirodene i u kolikom su opsegu kulturno određene, i nadalje, da potanko istražim odgojne mehanizme povezane s tim razlikama. Napustila sam Arapeše s osjećajem razočaranja. Nisam našla nikakvih razlika u temperamentu spolova, ni kad sam proučavala njihovu kulturu i vjerovanja ni kad sam u stvarnosti promatrala pojedince. Zaključak je bio da su te razlike naprosto stvar kulture, i da se ne javljaju u onim društvima u kojima ih kultura zanemaruje. Arapeše sam bila izabrala za proučavanje iz mnogo etnografskih i praktičnih razloga koji nemaju veze s mojim posebnim problemom. To je uvijek neizbježno zato što u slučaju kad o nekom primitivnom društvu raspolažemo s dovoljno podataka da bi se istraživač mogao uvjeriti koliko je ono važno za određeni smjer studija, tada je ta kultura već temeljito proučena. U sadašnjem stanju istraživanja primitivnih naroda, kad se raspadaju kulture s tisućama godina historije iza sebe, jedinstvene kulture koje se vjerojatno neće više nikad ponoviti u budućnosti ljudskog roda, nitko tko je obrazovan da provodi etnološka istraživanja neće gaziti stopama nekog drugog istraživača ako na bilo koji način može povezati svoj posebni problem s kompletnim istraživanjem nove kulture. Ta je obaveza u mom slučaju još pojačana zato što smo udvoje radili na terenu pa smo željeli da dobijemo cijeli domašaj jedne potpuno nepoznate kulture, i za naša zajednička i za pojedinačna istraživanja. I tako sam ostavila Arapeše: sviđala mi se njihova narav i zanimala me konzistentnost njihove kulture, ali o problemu svog istraživanja stekla sam malo novih saznanja.

Odlučila sam da od Arapeša krenem uzvodno uz rijeku Sepik kako bih izbjegla tegobe planinskog života s pratećim teškoćama transporta opreme. Naš je izbor plemena opet morao biti proizvoljan i kod toga su odlučivali razlozi koji su zaista daleko od problema razlike među spolovima i u temperamentu. U tom kraju prije nas bila su dva druga etnologa. Dr Thurnwald je zabilježio kulturu Banaro na rijeci Keram, a

Bateson je u to vrijeme proučavao kulturu Itamiila na srednjem toku Sepika. Sela na donjem Sepiku bila su djelomično razjedinjena zbog utjecaja misije i zbog pretjeranog regrutiranja. Nadali smo se da ćemo se probiti do jednog plemena u unutrašnjosti, sjeverno od Sepika, čija je kultura bliska Arapešima iz Ravnica, i tako izraditi studiju cijelog pojasa na području od Sepika do obale Tihog oceana. Kad smo došli u upravnu stanicu kod Marienberga, na dan hoda od ušća Sepika, pošto smo pogledali specijalne karte, pokazalo se da bi zasad bilo nemoguće da u taj kraj dopremimo naše stvari i opremu. Imali smo samo jednu kartu kao pomoć u izboru mogućeg alternativnog položaja, raspolagali smo znanjem iz publikacija dra Thurnwalda i Batesona, i raspolagali smo obavještenjima policijskog službenika o prilikama u selima: jesu li ona pod utjecajem misionara, da li je ondje pretjerano provođena regrutacija radne snage, jesu li pod potpunom ili samo djelomičnom kontrolom vlasti. Izbor je bio sasvim jednostavan. Izabrali smo najbliže selo pristupno vodenim putem, koje nije pod utjecajem misije i za koje se činilo da je najmanja mogućnost da bude pod većim utjecajem, jezično ili kulturno, bilo plemena Banaro bilo Itamiila. Od tih je plemena bio najlakši pristup Mundugumorima, za koje je u izvještajima stajalo da su već više od tri godine pod kontrolom vlasti. Naseljeni su na pola dana puta uzvodno uz rijeku Yuat. Nikad dotad zapravo nismo ništa čuli ni o plemenu ni o brznoj muljevitoj rijeci na kojoj ono živi. Službenik u Marienbergu tek je nedavno stigao na Sepik i nije znao ništa o njima. Jedna grupa onih koji regrutiraju prolazila je kroz Marienberg i pokazala je simpatije prema nama kad je čula da idemo uzvodno uz Yuat. Savjetovali su nam da ponesemo veću zalihu dugmadi jer da ih ljudi na Yuatu vole. Ne raspoložujući ni s kakvom drugom informacijom osim te, iskrcasmo naše stvari u Kenakatemu, prvoj naseobini Mundugumora koja je prema službenim podacima središte većeg naselja.

Nešto sam poduže izložila sve to zbog toga što će čudnovate okolnosti kako se značajke kulture Mundugumora sukobljavaju sa značajkama arapeške kulture i od njih odudaraju odmah izazvati pažnju čitaoca. Ako sam shvatila pune implikacije svojih Arapeških rezultata i ako sam bazala unaokolo da na Novoj Gvineji nađem kulturu koja će ih najjače istaknuti, nisam mogla izabrati bolje od Mundugumora. Ta dva naroda kojima je zajedničko tako mnogo

ekonomskih i društvenih osobina, koji su dio jednog kulturnog područja, a udaljeni su međusobno svega oko stotinu šezdeset kilometara, predstavljaju takav kontrast u etosu, u društvenoj ličnosti, da je već sama ta razlika vrlo zanimljiva. Dok su Arapeši standardizirali ličnost i muškarca i žene u kalup koji bismo na temelju naše tradicionalne predrasude opisali kao majčinski, ženski, nemuški, Mundugumori su pošli drugoj suprotnosti, i ponovo ne vodeći brigu o spolu kao temelju za utvrđivanje razlika ličnosti, standardizirali su ponašanje i muškaraca i žena kao aktivno muško, muževno i bez ikakvih oznaka ublažavanja, umekšavanja koja smo mi navikli da ih smatramo neotuđivo ženskima — kada dakle to uočimo, tada je historijska slučajnost koja nas je dovela da proučavamo baš njih a ne neko drugo pleme toliko značajnija.

1. Život u ljudožderskom plemenu [\[24\]](#)

Dolazeći od blagog arapeškog naroda grupi ljudoždera i lovaca na ljudske glave učinili smo prijelaz između dva toliko međusobno različita načina života da nam je svaki korak u postepenom upoznavanju strukture i značajki života Mundugumora bio čudnovat i iznenađivao nas. Kad smo napuštali Arapeše, starci su nas opominjali: »Idete uzvodno uz rijeku Sepik gdje je narod divlji, gdje jedu ljude. Sa sobom vodite naše mladiće. Budite oprezni. Nemojte se zavesti svojim iskustvom s nama. Oni su drugačiji. Uvjerit ćete se.«

Premda čitalac treba da samo usmjeri svoju pažnju od jednog spleta vrijednosti na drugi, a mi smo morali da izmijenimo naše svakodnevne navike prema dnevnom životu domorodačkog svijeta, on će svejedno uvidjeti da mu je taj prijelaz jednako težak kao što je bio i nama. U prvim tjednima našeg boravka kod Mundugumora mnogo nas je toga zbunjivalo, bilo nerazumljivo. Silovitost, čudnovatost motivacija koje upravljaju tim veselim, oporim, arogantnim narodom, pokazala su nam se iznenada, bez upozorenja, u toku proučavanja njihovih običaja i promatranja njihova života. U ovom poglavlju prikazat ću neka od tih zapanjujućih objašnjenja, čudnovatih zbivanja i neočekivanih izražaja života, onako iznenadno i neobjašnjivo kako smo ih mi doživljavali. Tako će se čitalac možda bolje pripremiti da shvati obrazac njihova života, onakav kakav on proizlazi iz prvog

sudara i iz smetenosti prilikom prvog dodira.

Rijeka Yuat je brz, nepouzdan pritok Sepika. Probija svoj put manjim predjelom visoravni i ulijeva se u Sepik kod sela Yuarimo. Kad je nivo vode nizak, obale se dižu tri metra. Kad nadolazi bujica, a voda se diže za jednu noć nekoliko desetaka centimetara, a nekih godina, ali ne svake, poplavljuje glinaste podove u zaseocima. Bujica je tako snažna da motorni čamac ploveći protiv nje jedva napreduje, a domoroci nikad i ne pokušavaju da preplivaju rijeku. Blatnjave je boje. Po njoj plovi šiblje i klade, i komadi zemlje i smotuljci kore za koje domoroci kažu da se u njima vjerojatno nalazi novorođenčad što su je neoprano odbacili. I sve to vrlo brzo juri pokraj gledaoca. Tridesetak kilometara ispod prvog zaseoka u kojem žive Mundugumori obale su rijeke visoke i gole, to je dobra zemlja za kokos i duhan, u području u kojem ima vrlo malo raspoloživog suhog zemljišta. Ali strava od Mundugumora je takva da se nijedno pleme neće upustiti da zauzme tu zemlju. Stoji taj čisti, prazni otkos preko kojeg prelaze družine Mundugumora kad loveći ljudske glave polaze u pohod protiv plemena Andoar na ušću Yuatha. A to se pleme također bavi lovom na ljudske glave i ljudožderstvom.

Yuat siječe zemlju Mundugumora popola. Po njihovom pričanju još prije nekoliko generacija nije bilo rijeke nego je samo rominjao malen potočić. Pomalo se širio dok nije toliko narastao da ga je valjalo premostiti. A zatim, u doba njihovih djedova, odjednom je nabujala i razvila se ovako široka i brza rijeka preko koje oni ne umiju postaviti most. Tada su oni, taj šumski narod nenaviknut na vodu, nevješt plivanju i neuk u pravljenju čamaca, pomalo postali stanovnici rijeke. Još uvijek žive u strahu od rijeke, a oni koji stanuju neposredno na obali, opsjednuti su trajnom bojazni da će koje dijete pasti u rijeku. Strahuju da se netko ne utopi jer bi to za mjesec i mjesec okužilo rijeku kao izvor pitke vode i prisililo bi ih da donose vodu iz vrlo udaljenih izvora u šumi. Čamci koje su preuzeli od svojih susjeda na ušću Yuata jednostavni su monoksili s veslima u obliku lopate. Nespretno veslaju, naravno sasvim blizu obale, a rijeku prelaze samo ako je neophodno potrebno. Za vrijeme poplave grade nezgrapne okrugle monoksile koji izgledaju kao velike drvene kade, u kojima preveslavaju kratke udaljenosti, amo-tamo, među palmama areke i kokosa.

Sada ima oko tisuću Mundugumora a nekad ih je moralo biti oko tisuću pet stotina. Podijeljeni su u dvije grupe, jedni žive u četiri skupine zaselaka na obje obale Yuata, a drugi u dvije skupine zaselaka na zapadu i još se uvijek nisu privikli na rijeku. Kad ovi drugi dođu u posjete znancima na obali rijeke, lako se dogodi da prevrnu čun i da se zagnjure u vodu, a to im je izvanredno neugodno. Naime, svaki stanovnik s obale koji tog nesprenjakovića smije nazvati »sestrinim sinom« tada će se žurno negdje blizu obale i sam baciti u vodu, a posjetilac ga tada mora ugostiti zato što je bio toliko ljubazan i oponašao njegovu nezgodu. Premda obje grupe Mundugumora govore istim jezikom, više se ne smatraju jedinstvenim narodom; život na obali rijeke ih je podijelio. Prije je za Mundugumore bio tabu da pojedu nekog tko govori jezikom Mundugumora. Ali nakon što se uplela rijeka, dvije su se grupe otuđile načinom života, pa su neki ljudi s obale, kako kažu njihovi potomci, pojeli jednog člana šumske grupe. Kako zbog toga nisu imali nikakvih loših posljedica, nastaviše da to i dalje rade. Budući da su sada mogli slobodno jesti jedni druge, brak između dviju grupa postao je manje poželjan. Ljudi četiriju obalnih lokaliteta ženili su se između sebe, ili su muškarci uzimali zarobljenice za žene ili pak odbjegli žene bijednih stanovnika močvarnih krajeva istočno od Mundugumora.

Mundugumori lutaju daleko od svojih kuća ne samo u potrazi za neprijateljima, postavljajući im zasjede, nego i u potrazi za trgovačkim vezama i vrijednim predmetima. S planina u dalekom gornjem toku Yuata dobivaju ukrase od školjki, sječiva za sjekire, lukove i strijele te lovnu magiju. Ta se lovna magija u gotovo svakoj generaciji ponovo nabavlja iz gornjeg toka rijeke, objašnjavaju oni, jer nijedan otac neće da na sebe preuzme brigu oko toga poštuje li njegov mladi sin potrebni tabu mesa da bi je naslijedio. Od ispijenih, polugladnih rahitičnih ljudi koji žive u istočnim močvarama kupuju suđe za kuhanje, košarice, mreže protiv Moskita, lepeze i tu i tamo koji fetiš u obliku svirale na koji je pričvršćen lik natprirodna lica od gline, kaučuka i školjke. To su likovi šumskih duhova u koje Mundugumori također vjeruju. Od šumskog svijeta kupuju i čudnovat, groteskni lik zmije, predmet izvanredno pogibeljan ženama. Muškarci izvode naročiti ples držeći te zmijske rezbarije među nogama. Ali glavna im je namjena da ih sakriju u ribarske *barade*,^[25] koje su postavili ljudi iz

obližnjeg zaselka, kako bi narušile zdravlje susjednih žena koje će na njih nabasati za vrijeme ribarenja.

Prema tim bijednim ljudima iz močvare Mundugumori osjećaju kao neki prezir obojen osjećajem vlastite beskorisnosti u izradi košara i posuda. Kažu da paze da ih sve ne pobiju jer tada ne bi više bilo lončara. Spominju prednost trgovačkih veza sa dvije grupe pletača mreža protiv moskita; ako bi jedna grupa bila uništena lovom na ljudske glave, uvijek bi od druge mogli nabaviti mreže protiv moskita. Ponekad sklapaju privremene saveze s grupama ljudi iz močvarnih krajeva radi stvaranja većih družina za lov na ljudske glave. Za Mundugumore lov na ljudske glave nije stvar rizika — idealno je kad družina od stotinjak muškaraca postavlja zasjedu zaseoku u kojem se kriju svega dva-tri muškarca i nekoliko žena i djece. Za tako masovne pothvate potrebno je imati saveznike, pa susjedna plemena razmjenjuju djecu i ta mladež živi među njima kao taoci sve do završetka pohoda. Mali Mundugumori ponekad prožive po nekoliko mjeseci u selima u močvari. Ondje nauče njihov jezik i tajne puteve, ali se gorko jadaju zbog bijedne ishrane užeglim sagom i dimljenim crvima i zbog prljave, smrdljive vode za piće koja u tisućama potočića teče travnatom grudastom zemljom na kojoj ljudi iz močvare grade svoje kuće. Djecu upotrebljavaju kao taoce zato što ako dođe do izdaje saveznika i ako taoci budu ubijeni, bit će to napokon samo djeca, a u većini će slučajeva muška djeca — koja su manje vrijedna od ženske — platiti glavom.

Za proizvode osiromašjelih stanovnika močvare Mundugumori razmjenjuju duhan, orah areke i kokos, što u obilju raste na njihovoj bogatoj gorovitoj zemlji. To ih oslobađa potrebe da bilo što sami proizvode i omogućuje muškarcima da idu u lov na ljudske glave i izvode predstave, a ženama da se bave vrtlarstvom, da uzgajaju duhan i ribare. Samo poneka Mundugumorka isplest će košaricu u obliku vaze koju žene objese oko vrata i prebace na leđa kad idu u ribarenje. Pletačice košarica jesu žene rođene s pupčanom vrpcom oko vrata. Muškarci rođeni na takav način predodređeni su da budu umjetnici i da održe istančanu tradiciju umjetnosti Mundugumora. To su duborezi na dugačkim drvenim štitovima i rezbarije plitkog reljefa sa stiliziranim životinjskim likovima na kopljima, složeni obojeni crteži na velikim trokutima drvene kore koji se pripremaju prilikom

svečanosti jama. Oni rezbare drvene figure za svete svirale, figure koje su utjelovljenje krokodilovih duhova s rijeke. Muškarci i žene koji su rođeni za umjetnost ne treba da se njome bave ako to ne žele. Ali tko god nema znaka svog poziva, ne može očekivati da će ikada postati nešto više od najnezgrapnijeg šegrta.

Od naroda Andoar s ušća rijeke Mundugumori ponekad uvoze nove plesove. Narod je Andoara, naime, blizu velikog vodenog puta rijekom Sepik pa sudjeluje u razmjeni plesova i ceremonija koje sela donjeg toka Sepika uvoze s priobalnih otoka. Koji ambiciozniji Mundugumor, želeći da se jače istakne, uvest će kakvu novu i još grozniju masku i priredit će svečanost na kojoj će svi mladići iz njegove grupe zaselaka biti uvedeni u novi kult. Poneki Mundugumor opljačkat će koju andoarsku kuću i donijeti trofejnu metaljku. Oni doduše nisu naučili da upotrebljavaju metaljke jer je metaljka oruđe vještog vozača čuna. Kad su andoarski čamci radi trgovine dolazili uzvodno uz rijeku Yuat, Mundugumori su stajali na obali, gađali ih kopljima i prisiljavali Andoare da kod njih ostave taoce dok se čamci ne vrate s trgovanja u gornjem toku rijeke.

Ali, u biti, Andoari su posljednje utočište preteško uvrijeđenog Mundugumora ili Mundugumorke. Takva osoba uzet će čun i krenuti nizvodno do Andoara. Andoari će isploviti usred rijeke, zarobiti čun i pojesti ljutitog samoubicu. Dogodi se i to da koji Mundugumor nestane u rijeci. Obično se lešina zaplete u travurine pri dnu pa je svako traženje uzaludno dok ne bude izbačena na površinu. Ipak, katkada se dogodi i to da ga rijeka odnese nizvodno pa ga Andoari izvuku. Oni će mu pripremiti skupi pokop za koji će im Mundugumori morati pokloniti još dragocjenije uzvratne darove. Mundugumori to smatraju velikom neprilikom jer su skloni škrtarenju čak i u žalovanju svojih najvećih ljudi. Tradicija propisuje da leš valja polako spaliti i da se ožalošćeni moraju okupiti u dobro zatvorenoj kući dok se leš postepeno rastvara. Ali Mundugumori kažu da djeca stišću noseve i bježe ispred smrada što se širi od raspadanja tijela njihovih očeva, i da udovice jedva jedvice čekaju da izaberu nove muževe. Stoga se mnoge ljude strpa pod zemlju bez ikakvih ceremonija, s izgovorom da preživjeli nisu dovoljno snažni za dugotrajno žalovanje. Pomisao da neprijatelju treba skupo platiti zato što je izveo pogrebne obrede dovodi do ludila. Osvetljivi narod s ušća Yuata znade to dobro kad

lešinu veselo spasava iz mutnih voda.

Na svojoj gorovitoj i plodnoj zemlji, koju drže zato što su okrutniji i bezobzirniji od svih svojih susjeda, Munugumori žive u stanju stalnog međusobnog nepovjerenja i nelagodnosti. Nema tu sela sa središnjim trgom i muškaračkom kućom kako to nalazimo u mnogim dijelovima Nove Gvineje. Svaki muškarac želi da živi sam za sebe, unutar ograde od kolja koja okružuje nekoliko kuća: za svaku ženu po jednu ili možda po jednu za dvije žene i slabo natkrivenu posebnu kolibu za odrasle sinove. U toj kolibi mladići spavaju, bijedni su i grizu ih moskiti jer nisu zavrijedili mrežu protiv Moskita. Nadalje, tu je i vlastita muževa kuća u kojoj on jede, birajući proizvoljno i hirovito s pladnjeva punih saga s prilogom ribe ili crvi što mu je svaka žena pripremila. On ima još jednu kuću u kojoj je skladište bubnjeva s rasporom i gdje prima posjetioce i suši duhan. Takvo domaćinstvo sa devet do deset žena, nekoliko mladih i nesamostalnih muškaraca, sinova ili zetova, zatim nekoliko neagresivnih nećaka može održavati možda tek jedan od dvadeset i petorice muškaraca. To je idealno domaćinstvo, pa će muškarac koji ima dvije-tri žene, a ponekad čak i onaj koji ima samo jednu i uz nju kakvu osamljenu staru rođakinju, iskrčiti omanji odvojeni komad šume i pobrinuti se da do njega napravi zaobilaznu stazu kako bi očuvao tajnu svog boravišta. U svakom lokalitetu ima muškaraca miješanog podrijetla, sinova stranih majki, koji su zadržali srodničke veze s drugim lokalitetima i drugim plemenima. Ti su ljudi profesionalni izdajice. Uvijek su spremni da povedu pljačkaški pohod na kakvu slabo branjenu kuću — i smatra se da pred tim ljudima valja putove držati u tajnosti jer uspjeh pljačkaškog pohoda ovisi o tome da se pođe izravno do žrtvine kuće, da se brzo napadne i ode.

Ima i drugih razloga za to da boravišta budu razasuta u šumi. Braća ne mogu stanovati blizu jer se mlađi brat obraća starijemu samo kad je to neophodno potrebno, a i tada s mnogo pažnje i poštovanja. Dva se brata stide da zajedno sjednu, a mlađi se ne smije obratiti ženi starijega. Te zabrane ne prikrivaju neprijateljstva među muškarcima jednog kućanstva, između oca i sina te između braće. Ponekad muškarac izgradi kuću u blizini kojeg majčinog brata i ostaje tu dok on ili njegov domaćin ne budu upleteni u kakav mali građanski rat koji prekida privremeni zajednički život. I žene dijele šumu, također djelomično neprijateljski; one imaju naročitu moć nad šumskim

duhovima, a udata žena iz nekog drugog domaćinstva obično ribari sa svojom šurjakinjom i s njom dijeli ulov. Kad ne bi tako postupila, šurjakinja bi urekla njeno ribarenje. Šuma je izbrazdana malenim umjetnim jarčićima gdje se ribari mrežom na motki. Oko toga se nagomilalo mnogo bojazni; možda se negdje krije *peleva*, izrezbarena zmija ljudi s močvare; neka nezadovoljna šurjakinja ili prijašnja vlasnica izrekla je možda na samrtni prokletstvo pa je tako *baradu* koju je sama prokopala i sve one koji će tu ribariti urekla. A koji od brojnih krokodila može ugristi stražnjicu žene što gaca vodom. Ali *barade* su pune riba, a glatka, dobro održana ženska koža svjedoči o mnogim slasnim obrocima, u rano jutro, prije povratka u zajedničko domaćinstvo.

Nema mjesta gdje bi se grupa muškaraca mogla sastati i zajedno sjesti osim prilikom rijetkih svečanosti. Ceremonije se organiziraju pojedinačno a vodi ih neki značajniji čovjek. Kao povod se pri tome uzima uvođenje sina u jedan od niza kultova povezanih s nekim fetišiziranim predmetom. Taj pojedinac obično izgradi oveću kuću u kojoj će se sakupiti sva oprema za ceremoniju.

Ali svečanosti su oaze u životu prepunom podozrenja i nepovjerenja. U svakidašnjim prilikama samo se žene skupljaju da bi se mačkasto porazgovorile o šarenim travnatim sukunjama, ili da bi se narugale starijim ženama koje uporno održavaju starinski način oblačenja. Izvan svečanosti nije neobično da se brat oružjem digne na brata; da muškarac prihvaća posjet nekog rođaka i s razumijevanjem ali i u bijesu; djecu odgajaju tako da se ne osjećaju ugodno u prisutnosti većine svojih rođaka; na prilazima i čistinama pokraj rijeke često se čuju ljutiti glasovi.

2. Struktura društva kod Mundugumora [\[26\]](#)

Mundugumori nemaju prave zajednice; postoji niz mjesta s određenim imenima u kojima pojedinci posjeduju zemlju gdje više ili manje redovito borave. Tu oni žive u različitim malenim boravišnim konstelacijama koje predstavljaju povremeno svrstavanje muških krvnih srodnika ili muškaraca koji su se srodili preko brakova. Društvo nije organizirano u klanove, kako je to kod Arapeša, gdje grupa pojedinaca u određenom srodstvu tvori trajnu jedinicu povezanu

zajedničkom krvlju, zajedničkim imenom i zajedničkim interesima. Socijalna organizacija Mundugumora zasniva se, naprotiv, na teoriji prirodnog neprijateljstva koje vlada među svim pripadnicima istog spola i na pretpostavci da su jedine spona među pripadnicima jednog spola moguće posredstvom pripadnika suprotnog spola. Stoga umjesto da se narod organizira u patrilinijske ili matrilinijske grupe u kojima bi braća bila povezana u istoj grupi u kojoj je njihov otac ili braća njihove majke, Mundugumori imaju oblik organizacije koju zovu *lozom*. Loza je sastavljena od muškarca, njegovih kćeri, sinova njegovih kćeri, kćeri sinova njegovih kćeri. A ako računanje počne od žene, tada se loza sastoji od te žene, njenih sinova, kćeri njenih sinova, sinova kćeri njenih sinova i tako dalje. Sve vlasništvo osim zemlje, koje ima mnogo i nije visoko cijenjena, nasljeđuje se linijom loze. Čak i oružje prelazi s oca na kćerku. Muškarac i njegov sin ne pripadaju istoj lozi i ne poštuju istu totemsku pticu ili životinju. Čovjek ne ostavlja nikakva vlasništva svom sinu osim udjela u zemlji koja se nasljeđuje očinskom linijom. Sve ostale vrijedne stvari idu kćerki. Braća i sestre ne pripadaju istoj lozi; on je vezan s majkom, ona s ocem.

Nadalje, društveni je ideal veliko poliginijsko domaćinstvo u kojem muškarac ima osam do deset žena. U takvom domaćinstvu čvrsta je podjela između grupe koju tvori otac i sve njegove kćerke i grupe koju tvori majka i svaki od njenih sinova. Među braćom razvijen je stav suparništva i nepovjerenja. Od najranije mladosti oni su prisiljeni da jedan prema drugom postupaju pretjerano formalistički, da jedan drugoga izbjegavaju gdje god je to moguće i da se ustežu od međusobnog nevezanog ili slučajnog razgovora. Moguć je samo jedan oblik neposrednog dodira među braćom. Dopušteno im je da se tuku i javno vrijeđaju. Polubraća moraju poštovati iste zabrane, ali u nešto blažem obliku. Ali polubraća su podijeljena i okrutnim takmičarskim neprijateljstvom među njihovim majkama, zajedničkim suprugama njihova oca. To ide tako daleko da će jedna žena odbiti da nahrani dijete svog muža od druge žene. Očevi i sinovi odijeljeni su rano razvijenim i društveno održanim neprijateljstvom. Kad dječak navrši deset do dvanaest godina, njegova je majka već stara i nije više glavna žena. Njegov se otac osvrće za novom mlađom ženom. Ako se starija žena tome protivi, muž će je tući. Od dječaka se očekuje da u

takvim situacijama brani majku te prkosi ocu i vrijeđa ga.

Takva je situacija u domaćinstvu uspješnoga muškarca, čovjeka koji je uspio da ima što veći broj žena. Veliki broj žena znači bogatstvo i moć. Muškarac može zahtijevati da mu ženina braća prave određene usluge, i što je još važnije, same žene uzgajajući i sušeći duhan stvaraju mu bogatstvo jer je duhan najvažniji trgovački artikl. Takva domaćinstva ne nalaze se u selu^[27] nego su skrivena u šumi, a glavar domaćinstva s velikim podozrenjem gleda svaki posjet odraslih muškaraca, osim ako nisu došli k njemu radi određenih poslova.

Premda sestra i brat ne pripadaju istoj lozi, pa su od djetinjstva odgajani u smislu odvojene pripadnosti, postoji još jedna institucija koja ide u suprotnom smjeru od loze, a to je postojani oblik braka što se zasniva na razmjeni odnosno zamjeni brata i sestre. Svaki će muškarac dobiti ženu ako dade svoju sestru kao uzvrat za sestru nekog drugog čovjeka. Teoretski nema drugog načina da se legalno dobije žena, premda se u praksi ponekad ženu kupuje za vrijednu sviralu. Stoga braća imaju neku vrst prava prvokupnje kod svojih sestara i majke ih odgajaju da cijene punu vrijednost toga prava. Muškarci koji nemaju sestara treba da se bore za svoje žene, a porodici s mnogo sinova i s nijednom kćeri predstoji sudbina dugotrajnih borbi, jer samo nakon otmice i borbe moguće je krađu žene platiti sviralom. Budući da je broj braće i sestara rijetko kada podešen ravnomjernoj razmjeni sestara nekog muškarca za ženu prikladne dobi, braća su zbog prava na sestre stalno međusobno naoštrena. Najstariji brat, naročito ako je otac umro, može razmijeniti sve svoje sestre i ostaviti svu mlađu braću nezbrinutu. To što je poliginija ideal moći izaziva neizbježan sukob među braćom, bez obzira na broj njihovih sestara. A kad ima manje sestara nego braće, sukob je još oštiji. Suparništvo biva nadalje komplicirano time što se stari muškarci mogu oženiti mladim ženama. U teoriji pojedincima se ne dopušta da se žene izvan svoje generacije, ali kako Mundugumori ne poštuju nijedno svoje pravilo, to nasilna društvena ličnost, koju njeguju i kod muškaraca i kod žena, dolazi do izražaja u neposrednom suparništvu između oca i sina. Sin može razmijeniti sestru za ženu; pomoću sestre on će kupiti seksualnog partnera. Ali isto to može i otac. Umjesto da dopusti sinu da upotrijebi sestru kako bi dobio ženu, otac će je sam upotrijebiti; on će zamijeniti svoju malodobnu kćerku za

mladu ženu. Otac već ima snažan osjećaj vlasništva nad kćerkom. Ona pripada njegovoj lozi, a ne lozi svog brata. Ona u vrtu radi s ocem, posluje u šumi s ocem, kad govori upotrebljava rodbinske nazive koji proizlaze iz očinske linije i nosi ime jedne pripadnice očevih predaka. Otac ima najneposrednije pravo da je nadzire; on s njom može spavati u istoj košari za spavanje^[28] sve dok se ne uda i pratit će je ako se noću ustane. On je gleda kao svoje vlasništvo kojim može raspolagati kako mu je drago. Svakom je dječaku, u vrijeme dok se razvijao, njegova brižna majka utvila u glavu kako postoji mogućnost da mu otac otme sestru pa time i buduću ženu. Majka ima mnogo dobrih razloga da bude sklonija razmjeni svoje kćeri za snahu nego za novu ženu svome mužu. Njena se kćerka odavno otela njenom nadzoru jer ju je otac preuzeo. S izazovnim smiješkom, djevojčica upotrebljava rodbinske nazive koje ju je otac naučio. Često nakon što je majka donijela ocu naročito slasnu večeru, kćerki je, a ne majci, bilo naloženo da se uvuče u očevu košaru za spavanje. Kad otac i majka odu u šumu da potraže drvo za kućne grede, uvijek se takmiče tko će prvi ugledati jako i ravno stablo. Ako ga otac prvi ugleda, on će povikati: »To je za moju kćerku!« Ako li ga majka prva opazi, ona će povikati: »To je za mog sina!« Kad djeca narastu, majka će vaditi srčiku iz klada saga što ih je nasjekao njen mali, još nedorasli sin. Ako kćerka uopće vadi srčiku iz saga, ona to čini iz klada koje je nasjekao njen otac svojim snažnim i mnogo vještijim rukama. Majka će vrlo rado dočekati da joj se kći makne s puta, i da na njeno mjesto dođe snaha koja će živjeti u njenoj kući i pod njenom kontrolom, koju će joj sin povjeriti da je čuva od oca. Sve njene najjače pobude, njena nesklonost vezi između muža i kćeri, strah da se ta veza ne zamijeni pojavom mlade suparnice u zajedničkom domaćinstvu, sva njena brižljivost prema sinu — sve je to usmjereno onemogućavanju razmjene kćerke za mladu muževu ženu.

Niz sličnih pobuda potiču oca. Što mu je sin snažniji i muževniji, to ga on manje voli. Čitava društvena struktura definira oca i sina kao suparnike. Sinovljev rast ozbiljan je znak očeva starenja. Očeva ljubomorna pažnja prema kćerki postaje nasilnom zbog sinovljeva isticanja prava nad njom. U ocu se rađa vrlo duboko neprijateljstvo i na samu pomisao da bi uopće dopustio da se ona razmijeni, osim ako razmjena nije po njegovoj zapovijesti i ima za posljedicu njegovo,

direktno seksualno zadovoljenje. Kako mu sinovi stasaju, on primjećuje da se u njegovom domaćinstvu razvija niz neprijateljskih tabora: u svakoj kolibi jedna ozlovoljena, istisnuta žena i ljubomorni agresivni sin, spreman da traži svoja prava i da, protiveći se ocu, istakne zahtjev na sestru.

Ovaj obrazac neprijateljstva oca i sina, braće i polubraće ponavlja se u većoj ili manjoj mjeri u svakoj porodičnoj grupi Mundugumora. Čak kad muškarac ima samo jednu ženu, svejedno se očekuju neprijateljstva, sukobi zbog sestre. Pokazat ćemo kako je takav društveni sistem nesigurno tlo, i kako se na njemu teško može zasnovati sređeno društvo. Nema tu nikakve prave zajednice, nikakve jezgre muških srodnika oko koje bi se društvo trajno kristaliziralo. Kult *tamberana*, koji u ostalim dijelovima Nove Gvineje sjedinjuje sve odrasle muškarce u zajednici, donekle protiv žena i dječaka, kod Mundugumora je pretežno lišen te svoje sjedinjujuće uloge. Nema trajne uloge. Nema trajne *tamberanove* kuće u kojoj bi se spremali predmeti za kult i gdje bi se muškarci okupljali. Nema nikakva muškaračkog sastajališta. Umjesto jednog seoskog ili plemenskog kulta postoji više kultova, kult svirale vodenog duha, kult svirale šumskog duha i kultovi različitih uvoznih maski koje se smatraju natprirodnima. Svaki od tih svetih predmeta vlasništvo je pojedinca i nasljeđuje se u lozi. Krokodilsku sviralu vlasnik čuva zamotanu u svojoj kući. inicijacija je prestala da bude proces kojim se dječaci određene dobe primaju u zajednicu odraslih muškaraca. Umjesto toga svete svirale i obredi inicijacija, bez kojih nitko ne smije gledati svirale, postali su dio igre koju igraju odrasli muškarci radi svog ugleda i dobrog glasa. Veliki čovjek, muškarac koji ima mnogo žena i u vezi s tim odgovarajuće bogatstvo, preuzet će na sebe da priredi inicijacijsku svečanost. Za tu priliku on će izgraditi veliku kuću, a svi dječaci i mladići koji još nisu vidjeli određenu vrst posvećenoga predmeta skupit će se pa će ih prisiliti da se podvrgnu posebnoj torturi koja prati taj posvećeni predmet. To može biti rezanje kože krokodilovim zubima ili paljenje ili batinanje. Svečanosti se održavaju vrlo neredovito, kako padne na um kojem velikom čovjeku. Mnogi od onih koji se uvode u obred već su odrasli i oženjeni. Inicijacija nema ništa zajedničko s uzrastom ili s položajem ili pak s pravom na ženidbu. Ona je organizirana isključivo na osnovi ideje o isključenju i o pravu onih koji

su sada inicirani da se rugaju onima koji to još nisu. Neki koji su se, kao dječaci, hvastali kako su pobjegli iz šume i izbjegli grubi postupak odraslih muškaraca za vrijeme inicijacije, sada se, kao mladići, posramljeno sklanjaju i bjesne kad netko poviče: »Bježi, ti to ne smiješ vidjeti! Nisi iniciran!« I da bi izbjegli tom nedostojnom položaju, najzad pristaju da budu inicirani.

Inicijacija ne služi ni tome da se potvrdi solidarnost muškaraca nasuprot ženama. Djevojke kod Mundugumora mogu birati. Žele li da budu inicirane i da nakon inicijacije dosljedno poštuju prehrabene tabue — jer djevojke ne podliježu nikakvoj skarifikaciji — ili pak žele da ostanu neinicirani gledaoci koji u godini nakon inicijacije smiju jesti što žele — na volju im je. Oko dvije trećine djevojaka odlučuju da budu inicirane. Stoga je svaka inicijacija obred u kojem mješovita grupa dječaka i djevojčica različita uzrasta biva inicirana od strane pojedinca koji priređuje gozbu, te od grupe muškaraca koji mu se privremeno pridružuju. To nema nikakve veze sa starošću, spolom ili odgovornosti prema zajednici. Ali povezano je s veoma velikim strahopoštovanjem prema svetim sviralama, strahopoštovanjem koje se u praksi odnosi samo na posebne svirale porodične loze a ne na sviralu upotrijebljenu u inicijaciji. Zajedničko suočavanje, po prvi put, u vrlo svečanim okolnostima, s pogledom sedefastih očiju školjkama inkrustiranog idola, ne pretvara se u grupni osjećaj, pa čak ni u osjećaj zajedničkog strahopoštovanja. Svaki će dječak odsad poštovati sviralu vlastite nasljedne linije ako je posjeduje, a ako je nema, nastojat će da je nabavi.

Stoga je religijski kult jednako nemoćan da trajno integrira grupu kao što su to i linije nasljeđivanja. U neko doba svoje prošlosti, kako to pokazuju mudre izreke i pravila poštovana uglavnom na obali, Mundugumori su pokušavali da isprepletu samovoljne porodične loze u neku vrst kooperativnog društva. To se nastojalo postići utvrđivanjem uzajamnih obaveza nasljednika međusobno poženjenog para braće i sestara. Sestrin je sin skarificirao bratovog unuka, a brat je za uzvrat skarificirao unuka onog čovjeka koji je njega skarificirao; očekivalo se da će se u četvrtoj generaciji djeca dviju linija međusobno poženiti. Taj zamršeni i nepraktični sistem očuvanja obaveza kroz pet generacija, s očekivanjem da će se na kraju tog procesa dva para u kombinaciji sestra-brat istog uzrasta oženiti, u

praksi se nikad ne provodi.

Jedna je posljedica takvog tradicionalnog sistema što se pojačava osjećaj svakog Mundugumora da čini krivo i da njemu drugi čine krivo. Pravo skarificiranja dječaka financijski se isplati: onaj koji skarificira dobit će od novaka svinje i kolut. Uzvrat za tu investiciju dolazi kad nekadašnji novak, sada odrastao čovjek, biva pozvan da skarificira unuka čovjeka koji je u prethodnoj generaciji njemu izveo tu operaciju. Jednako tako, kad neka žena probuši djevojčici uši i za to dobije darove, očekuje se da će jednog dana ta djevojčica probušiti uši unuci žene kojoj je sada plaćeno, i da će za uzvrat dobiti lijepe poklone. Ali takvo cjepidlačko poštovanje obaveza kroz tri generacije preteško je agresivnoj individualnosti Mundugumora. Tu se izmiješaju svađe, izmjene, želja da se dugovi isplate tako da netko drugi izvede probitačnu ceremoniju. Posljedica je toga da je velik broj pojedinaca uvijek uvrijeđen jer je od nekog drugog zatraženo da obavi ceremoniju za koju su oni naslijedili pravo izvođenja. A do ženidba, koje bi trebalo da sjedine dvije loze nakon četiri generacije uzajamnih odnosa, nikad ne dolazi. Na njih se podsjeća riječima i mudrim izrekama i spominju ih oni članovi društva kod Mundugumora koji se bune protiv neorganiziranosti društvenog života. Uspomena na ono što se smatra pravilnim, tj. kako su postupali preci, služi da svatko stekne osjećaj krivnje i da sve njihove aktivnosti oboji ljutitim inatom, koji je vrlo karakterističan za društvene odnose Mundugumora.

To je uobičajeni stav u mnoštvu situacija. Otac koji namjerava da opljačka sina, upotrijebivši kćer da dobije ženu za sebe, svađa se s tim sinom zbog bilo kojeg izmišljenog razloga i natjerat će ga da pobjegne od kuće. Čovjek koji namjerava zamoliti nekog najnovijeg saveznika da skarificira njegova sina optužit će pravu osobu koja je trebala da izvede skarifikaciju za vraćanje ili za krađu ili za pokušaj zavođenja žene — za bilo kakvu stvar koja će ohladiti odnose i pod okriljem koje će on lakše iznevjeriti svoje obaveze. Stoga takve usijane odredbe o društvenoj kooperaciji rođaka kroz nekoliko generacija ne djeluju na integriranje društva nego zapravo pridonose njegovoj dezintegraciji.

Odnosi između dječaka i njegova ujaka često su prijateljski. Istina je, on ne pripada ni istoj lozi kao ujak, ni istoj zemljoposjedničkoj grupi. Ali ujak je uvijek sklon da pruži utočište nećaku ako se dječak zaratio

s ocem. Odnos među šurjacima gotovo je u svakoj prilici napet. Karakteriziraju ga stid, nevoljkost i neprijateljstvo, i to neprijateljstvo koje često nadživi stvarni oružani sukob do kojeg je došlo u vrijeme kad je jedan pobjegao sa sestrom drugoga. A to da je bijeg kasnije izravan razmjenom druge žene ili plaćanjem sviralom neće taj sukob potpuno izbrisati iz pamćenja. Stoga je pružanje pomoći nećaku protiv njegova oca u skladu s ostalim stavovima majčina brata. Dječak smatra ujaka vrlo bliskim rođakom, toliko bliskim da će i bez plaće izvesti obred skarifikacije Loši i bijedni ljudi trguju time i tako uštede troškove koje bi morali isplatiti daljnjem majčinom bratu — to jest bilo kojem majčinom muškom rođaku — da izvede tu ceremoniju. Kasnije u životu često se nađe da muškarci žive i povremeno surađuju s ujacima ili s njihovim sinovima s kojima su se zbližili u davnim danima djetinjstva.

Da bismo razumjeli kako društvo može postojati uz toliko međusobnog neprijateljstva i nepovjerenja svih muških rođaka, uz tako neznatnu strukturu na koju bi se oslonila istinska suradnja, potrebno je da razmotrimo ekonomski život i obrede. Mundugumori su bogati; zemlje posjeduju dosta i previše, ribarski su im zabrani prepuni ribe, generacije i generacije već sade kokosove i areka palme. Imaju dovoljno zaliha sago palme; u njihovim vrtovima uspijeva duhan koji njihovi susjedi tako jako cijene. Njihovih palmi ima toliko da ponekad kažu kako su ih posadili letipsi. Usporedite to obilje s arapeškim prilikama gdje svaka kokosova palma ima svoje ime i genealogija joj se pamti s ljubavlju. Nadalje, takav ekonomski život ne iziskuje praktički nikakve suradnje domaćinstava. Ono što rade muškarci, lako se svaki od njih sam uraditi. Oni obrađuju vrtove jama i sijeku sago palme radi vađenja srčike, i to tako da sago gnjije na zemlji dok jestiva srčika ne sazrije na oborenom deblu. Sve ostalo rade žene. Muškarci se mogu svađati i odbijati da međusobno razgovaraju, oni mogu seliti svoje kuće gore-dolje po selu jer je većina tih kuća krhke građe i izgrađene su na brzinu; oni mogu mrzovoljno sjediti pored vatre ili s novom grupom drugova spletkarati o osveti — ali kućni će se posao neprekidno odvijati. Udaljenosti nisu velike, zemljište je ravno, imaju čamce da prijeđu veće udaljenosti uzvodno ili nizvodno. Snažne, dobro ishranjene žene vode plemenske poslove, veselo i bez pretjerana napora. Čak se penju i na kokosove palme — a to je posao

od kojeg su odrasle žene izuzete u gotovo svim primitivnim plemenima Nove Gvineje.

Na takvoj osnovici ženskoga rada muškarci mogu biti vrijedni ili lijeni, svadljivi ili miroljubivi, kako im je drago. Ritam muškog života odvija se u alternaciji između razdoblja krajnjeg individualizma kad svaki muškarac ostaje kod kuće sa svojim ženama i bavi se sitnim neplanskim poslovima odnosno ponekad pođe na kraći lovački izlet s lukom i strijelama te razdoblja kad poduzima neki veliki pothvat. Pojedinačno suparništvo i neprijateljstvo Mundugumora ekonomski ne dolazi do izražaja. Uglavnom se svađaju zbog žena. Tu i tamo možda će se porječkati zbog prava na zemlju ili na ribarenje, ali zalihe hrane su obilne pa ekonomsko suparništvo ne igra nikakve veće uloge. Ako netko želi pokazati kako je znatno bogatiji od drugih, on će, na primjer, prirediti gozbu jama za nekog nekadašnjeg neprijatelja i tako mu uzvratiti zlo dobrim. Onaj za koga je gozba priređena morat će da uzvрати podjednakom mjerom, a ako to ne učini, opast će mu ugled. Ali kod pripremanja takve gozbe čovjek računa uglavnom samo na svoj vrt i na vrtove neposrednih saveznika.

Već smo spomenuli inicijacijske gozbe koje priređuju veliki ljudi. Postoji također običaj da po dvojica velikih ljudi međusobno razmjenjuju hranu, a osim toga nakon uspješnog pohoda na ljudske glave održavaju se pobjedničke svečanosti. Vođe svih tih pothvata poznati su u zajednici kao »zaista zli ljudi«. To su agresivni muškarci, pohlepni na vlast i prestiž, muškarci koji su prisvojili više žena nego što im u zajednici pripada, a kupnjom ili krađom stekli su i žene iz susjednih plemena. Ti muškarci ni pred kim ne strahuju, arogantni su i toliko sigurni u sebe da se ne boje da ikoga nekažnjeno izdaju ili mu krenu vjerom. A kad oni umru, oplakivat će ih čitava zajednica; njihova arogancija, njihovo stremljenje za moći niti su oko kojih se isprepliću svi važni trenuci društvenog života. Svaka zajednica od dvjesta ili trista stanovnika može se pohvaliti sa dva do tri takva muškarca i oni su čvrste tačke društvenog sistema. Svoje gospodarske zgrade grade dobro i čvrsto. Palisada oko takvih domaćinstava je jaka, u njemu će se naći nekoliko masivnih kuća, a bit će i više golemih bubnjeva s rasporem, prevelikih da bi ih se lako pomaknulo. Međutim, manje značajni muškarci, oni s manje žena i s manje samopouzdanja neprestano se međusobno svađaju, sele se amo-tamo i čas žive s

bratićem, čas sa šurjakom, a čas pak s ujakom, dok svađa zbog žene ne razbije privremeni savez koji se nije zasnivao na ekonomskoj potrebi. Ti manje značajni ljudi nestalni su saveznici sad jednog velikog čovjeka sad drugog, ili podupiru kakvog mladića sa svega tri-četiri žene koji se brzo uzdiže i uskoro će se osiliti. U takvoj atmosferi pomjeranja lojalnosti, konspiracije i izdajstva planiraju se lovovi na ljudske glave, pa se cijela muška zajednica privremeno sjedinjuje u pohodima i na završnim pobjedničkim gozbama. Na tim se gozbama jede ljudsko meso, otvoreno i bučno, jer se svaki muškarac veseli što je komad omraženog neprijatelja dobio u zube.

U vrijeme kad nije u toku nijedan pothvat veliki će čovjek prirediti koju značajnu svečanost. Postojeće proizvoljne manje grupe formiraju se u dvije ne naročito čvrste skupine koje sudjeluju na svečanosti, i za to vrijeme vlada umir za sve unutarnje svađe u zajednici. U pripremama za tu svečanost ne smije biti krađe žena ni prijevarnog gađanja kopljima. Za veliku svečanost nije dovoljna samo znatna zaliha jama, a jam nije samo važan element prehrane Mundugumora već se baš čuva radi razmetanja u takvim prilikama, nego je potrebna i velika količina ceremonijalne opreme. Za jednu vrst svečanosti napravi se krokodil od drvene kore dugačak šest metara i oslikan savršenim slikarijama. Za svečanosti neke druge vrsti oslika se trokut od kore visok devet do dvanaest metara i objesi na kokosovu palmu. Ponekad se izrezbare nove svirale koje moraju biti ukrašene pravom kosom, školjkama, sjemenjem, oposumovim krznom, perjem i sitno kukičanom tkaninom. Za ples valja napraviti nove štitove i koplja ili izglačati stare.

Pod obrambenim okriljem umira svi se ti poslovi obavljaju u najboljem raspoloženju. Svirale svako jutro pozivaju muškarce na okup; grupa njih cijelog dana sjedi i plete, niže školjke ili žvače pepeo pod naprasitim pogledom majstora umjetnika koji u takvim prilikama zamjenjuje diktatorsku ulogu vođe lovaca na ljudske glave. Dječake i muškarce koji još nisu prisustvovali ceremoniji prezrivo tjeraju odatle. U podne žene donesu goleme, vrhom pune, pladnjeve s ukusnom ribom i sagom. Muškarci koji obično s nepovjerenjem gledaju na svaki tuđi pokret, koji strahuju da jedan drugome i na časak okrenu leđa, rade sada nekoliko tjedana zajedno. A za to vrijeme veće glave snuju kako da iz privremenog zastoja neprijateljstava izvuku što više koristi.

Najzad se svečanost održi, prođe i ples, umiru je kraj, a normalni uvjeti neprijateljstva i svađa ponovo stupaju na snagu dok naredna velika svečanost ili lov na ljudske glave opet ne sastavi ljude.

3. Razvoj individue kod Mundugumora

Kod Mundugumora dijete se rađa u neprijateljskom svijetu, u svijetu u kojem će većina pripadnika njegova spola biti njegovi neprijatelji, a najbolje će uspijevati ako bude surov, sposoban da uvidi i osveti uvredu, da malo cijeni vlastitu sigurnost a još manje tuđi životi. Od samog rođenja pozornica života je postavljena tako da kod njega razvije takvu vrst ponašanja. Kad Mundugumorka kaže mužu da je u drugom stanju, on se tome nimalo ne veseli. To na njega stavlja stanovitu oznaku. Kad se nađe u grupi muškaraca koji rezbare bubanj s rasporom, oni će nametljivo, značajno se smješkajući, ukloniti iverke, kako ne bi na njih stao. Jer to bi bilo loše za dijete koje on ne želi,, a i za bubanj s rasporom od čije je izrade sada javno isključen. Ako ograđuje vrt, netko će mu drugi učvrstiti stupove; ako u šumi skuplja povijušu, koji bestidni dječčić upozorit će ga neka trga samo zelenu povijušu, inače će dijete zapeti u majčinoj utrobi. Svi ti tabui mogli bi ga sjediniti sa ženom u brizi oko novorođenčeta kad bi dolazak djeteta bilo nešto čemu se čovjek raduje. Međutim, kod Mundugumora muževi ih drugovi upotrebljavaju da pojačaju osjećaj kako mu je žena dojadila. On je optužuje što je tako brzo ostala u drugom stanju i proklinje magiju protiv začeca koju je uzalud primijenio. Ako je imao odnos sa ženom nakon što je ostala u drugom stanju, prijete mu daljnje opasnosti jer bi mogla roditi dvojke kao posljedicu jače muške stimulacije. Vjeruje se da je to jedino u čemu muškarac pridonosi kod začeca, tj. da sjeme stalnom stimulacijom grumena krvi uzrokuje razvijanje djeteta. Umjesto da se svrsta na stranu djeteta, očev se interes odmah svrstava protiv njega. A žena koja je ostala u drugom stanju povezuje trudnoću sa seksualnim lišavanjem, s muževim bijesom i odbijanjem i s trajnom opasnosti da će uzeti drugu ženu i da će nju s vremenom potpuno napustiti. On je naročito sklon da to i učini, pogotovu ako je potrebno da se bori za novu ženu koja ga privlači — kao što to obično biva. Bila ona žena ili kći nekog drugog muškarca, novi muž treba najprije da je otme, zatim

da je obrani kad ga napadne grupa ljutih muškaraca koji će se boriti za nju, i napokon da dade naknadu za nju ili ženom vlastite krvi ili dragocjenom svetom sviralom. U toku svih tih događaja muž se naravno ne povjerava svojoj trudnoj ženi i ona će se zajedno s kojom od svojih rođakinja često naći bez sredstava dok je njen muž odjurio za suparnicom. Stoga je dijete koje dolazi još manje dobrodošlo majci nego ocu. Prvi, sadržajni dani braka, u kojima ih je zbližavao zajednički seksualni interes, zamijenjeni su sada ljutitošću, neprijateljstvom i vrlo često optužbama zbog nevjerstva jer muž odbija da vjeruje kako je on kriv za taj nemili događaj.

Takav stav prema djeci u skladu je s bezobzirnim individualizmom Mundugumora, s njihovom naročitom agresivnom seksualnošću, s neprijateljstvom među spolovima. Sistem u kojem je sin vrijedan kao nasljednik, kao produžetak čovjekove ličnosti mogao bi se poklapati s tipom mundugumorske ličnosti i uroditi interesom za roditeljski poziv. Ali u sistemu mundugumorske loze i braka muškarac nema nasljednika nego samo sinove, predodređene da mu budu neprijatelji. A kćeri koje bi ga po njegovoj želji branile bit će mu vjerojatno oduzete. Jedina muškarčeva uzdanica za stjecanje moći i ugleda jest broj njegovih žena koje će mu raditi i omogućiti da kupi moć, odnosno slučajnost da netko od njegove braće bude nešto blažeg karaktera. Izraz »muškarac koji ima braću« susreće se tu i tamo, a označava čovjeka koji igrom slučaja ima kojeg poslušnog brata slabića. Taj će ga brat podržavati i umjesto da se bori za vlastiti uspjeh služiti će mu kao manje-više trajna pratnja u njegovo muževno doba. On priželjuje saveznike koje će podvrći i tiranizirati kad bude u naponu snage, a ne sinove koji će ga zamijeniti i podrugivati se njegovoj starosti kad se osnaže. Žena koja je ostala u drugom stanju stoga pogađa muškarca u njegovu najslabiju tačku. Eventualnim začecem sina ona poduzima prvi korak ka njegovu padu. Što se nje same tiče, aktivni seksualni interes njenog muža pretvorio se u ljutitu frustriranu srdžbu — zašto? Vjerojatno zato da bi rodila kćerku koja i neće biti njena nego muževa.

Prije nego što se dijete rodi mnogo se raspravlja o tome hoće li ga sačuvati ili ne. Odluka se djelomično zasniva na budućem spolu djeteta jer otac želi da zadrži djevojčicu a majka dječaka. U raspravi preteže strana protivna majci jer i njen otac i braća žele djevojčicu. Mladići u srodničkoj grupi stvaraju gužvu ako nema dovoljno djevojaka

za koje će sebi kupiti žene. A ako nemaju dovoljno sestara, agresivna će braća oteti žene za koje će se morati povesti bitka. Djetetova šansa da preživi kod Mundugumora raste s redom rođenja, a kod prvog je djeteta najslabija. I majka i otac manje su zbunjeni dolaskom ostale djece. Pogotovu kad se jednom rodio sin, neophodno je potrebno da dobije sestru koju će razmijeniti za ženu. Osjećaj da društveni položaj pojedinca ovisi o tome ima li sestru živo je došao do izražaja kad se neka Mundugumorka ponudila da prisvoji jednog našeg arapeškog dječaka. [29] Ponudu je osnažila — naravno u suglasnosti sa svojim mužem — obećanjem jedne od svojih kćeri dječaku za ženu i time mu osigurala dobar položaj u društvu Mundugumora. Stoga djevojčica ima veću šansu da preživi od dječaka; ona je prednost svom ocu, braći a i obim stranama srodničke grupe, jer ako je kod kuće nisu rekvirirali, upotrijebit će je kao zamjenu za jednu od bratićevih žena.

Postoji također i mišljenje da kad je jedan sin već zadržan, tada on može imati braću. Ako su dijete oprali, umjesto da ga zamotaju u palmin list na kojem se rodilo i bace u rijeku, kasnije ga neće ubiti, premda će vjerojatno prema njemu postupati vrlo grubo i izlagati ga mnogo većim opasnostima nego što to inače biva kod većine primitivnih naroda. Također, ako muškarac napusti ženu za vrijeme trudnoće, mnogo su veće mogućnosti da mu sin preživi jer se otac neće naći na licu mjesta da joj naredi neka ga ubije. Nadalje, u poliginijском domaćinstvu svaka suparnička žena inzistira da ima sina, a muž biva zapleten u mrežu uzroka i posljedica koje se rijetko kada potpuno oslobađa.

Stoga, premda se u braku po izboru sve motivacije koje potiču muža i ženu u prvoj trudnoći suprotstavljaju očuvanju djeteta, nisu to jedini razlozi koji pretežu kod odluke hoće li se novorođenče zadržati ili ubiti. Ti stavovi u stvari određuju ton mundugumorskih shvaćanja o rođenju, ali im nije dopušteno da uzmu maha u tolikoj mjeri da bi spriječili reprodukciju njihova društva.

Osim okolnosti koje navode da se zadrži prvo dijete i razloga zbog kojih se zadržavaju ostala djeca, još dva faktora utječu na porast stanovništva: rođenje blizanaca i običaj adopcije. Mundugumorka ne vole djecu, ali kao za porugu izvanredno nagingu rađanju blizanaca; stopa rađanja blizanaca znatno premašuje bilo koje drugo poznato pleme u tom dijelu Nove Gvineje. Rijetko kada ubijaju oba blizanca.

Ako su se rodila dva dječaka ili dječak i djevojčica, jednog dječaka neće zadržati; ako se rode dvije djevojčice, zadržat će obje. U svakom slučaju jednog će blizanca netko usvojiti jer Mundugumorka ne običava dobiti dvoje djece. Osim prisvajanja jednog i dvaju blizanaca, vrlo je često i obično usvajanje. Čak i žene koje nikad nisu rodile mogu, stavljajući stalno dijete na grudi i pijući mnogo kokosova mlijeka, za nekoliko tjedana postići da imaju dovoljno ili gotovo dovoljno mlijeka kako bi othranile dijete koje su druge žene dojile u prvim tjednima nakon usvajanja.^[30] Mnogo toga ide u prilog usvajanju. Izbjegava se time trudnoća i porod. Nije potrebno poštovati tabu spolnog odnosa za vrijeme dojenja jer prekršaj tog tabua uzrokuje kožnu bolest. A usvojeno dijete nije u krvnom srodstvu ni s poočimom ni s pomajkom. Premda je više uobičajeno da se usvoji djevojčica nego dječak, žena to nadoknađuje time što ostaje u boljem odnosu s mužem i što je izbjegla onaj oblik materinstva koji joj je najmrži. Mnoga od te usvojene djece bila su već osuđena na smrt kad su se na sceni pojavili poočim i pomajka; o takvoj se djeci kaže »onaj koji je usvojen neoprani s porodijskog palminog lista«. Valja podsjetiti i na to, da ako će sestra biti od ikakve koristi svom bratu, njih dvoje, bili oni braća ili polubraća, moraju biti otprilike podjednakog uzrasta. Ako je sestra starija od brata, ona će uteći znatno prije nego što on dozrije za ženidbu. Čak ako je za nju zamijenjena nedorasla djevojčica, mali muž od deset-jedanaest godina neće biti u stanju da zadrži svoju budalastu zaručnicu, i čim ona sazrije, odvest će je koji odrasli muškarac. Ponekad će muškarac koji ima više sinova ali nijedne kćeri, a žena mu nije voljna da usvoji kćeri, ugovoriti dijete neke od svojih sestara time što će se djelomično brinuti za nj. Pod utjecajem teorije da je vrlo teško dobiti djevojčicu, molba za sestrino dijete postavlja se najčešće prije rođenja. Molilac tada redovito šalje hranu trudnici. Ali u pedeset posto slučajeva događa se da se tada rodi dijete suprotnog spola, pa se otac sinova nađe u nezgodnoj situaciji jer je preuzeo poluočinsku odgovornost za još jednog dječaka.

U tako napetom svijetu, svijetu koji je neprekidno spreman na neprijateljstva i sukobe, rađa se dijete Mundugumora. Gotovo od rođenja, osim ako je dijete usvojeno pa je potrebna stimulacija njegova sisanja u prvih nekoliko mjeseci da se proizvede mlijeko, ono se priprema na život bez ljubavi. Sasvim male bebe borave u gusto

pletenim, grubo naboranim košaricama polukružna profila koje žene nose obješene o čelo kao što Arapeškinje nose mrežaste torbe. (Kao što Arapeši zovu maternicu izrazom za mrežastu torbu, tako je Mundugumori nazivaju nazivom za košaricu.) Ali arapeška je mrežasta torba savitljiva, podešava se djetetovu tijelu i omogućuje mu da se savije u položaj u kojem je bilo prije rođenja, i tako je tanka da ne predstavlja nikakve prepreke između djeteta i majčina topla tijela. Košarica je Mundugumora naprotiv hrapava, kruta i nepropusna. Djetetovo se tijelo mora prilagoditi krutim linijama košare i ono leži gotovo ničice a ruke su mu u stvari sputane uz tijelo. Košarica je tako debela da ne propušta toplinu majčina tijela i dijete u njoj ništa ne vidi osim svijetla kroz uske proreze na oba kraja. Žene nose djecu sa sobom samo kad idu iz jednog mjesta u drugo. Ali budući da su njihovi pohodi do ribarskih *barada* ili do nasada saga pretežno kratkotrajni, one obično djecu ostavljaju objesivši košaricu negdje u kući. Ako dijete plače, ne nahrane ga odmah; umjesto toga prolaznik će ga umiriti standardnim metodama za smirivanje nemirne djece. A da i ne gleda dijete, a da i ne dirne njegovo tijelo, majka će, ili neka druga žena ili djevojka koja se brine za dijete, noktom pogrepsti vanjsku stijenkicu košarice proizvodeći oštre zvukove grebenja. Djeca su odgojena da reagiraju na taj zvuk. Čini se, ona su se prilagodila da svoj plač, prvobitno motiviran željom za toplinom, vodom ili hranom utješe tom mršavom, nedovoljno bliskom reakcijom. Ako plač i nakon toga ne prestane, dijete će možda i podojiti.

Mundugumorke doje djecu stojeći. Dojenče podržavaju rukom u položaju koji je naporan za majku, a djetetove ruke sputava. Nema tu majčinskog tetošenja, osjećajnog zadovoljstva kod hranjena djeteta kako to biva kod Arapeša. Dojenčetu nije dopušteno da produži obrok igrajući se i milujući vlastito ili majčino tijelo. Ono treba da dosljedno izvršava svoj glavni zadatak, a to je da primi dovoljno hrane kako bi prestalo plakati i pristalo da ga ponovo stave u košaricu. Onog časa kad prestane da siše stavljaju ga natrag u košaricu. Djeca stoga razvijaju vrlo određen i namjeren borbeni stav, prianjajući čvrsto uz bradavicu i sišući mlijeko što je moguće brže i snažnije. Često štucaju jer su gutala prenapeto. Stucanje naljuti majku i razbjesni dijete pa se tako dojenje pretvara u situaciju karakteriziranu ljutinom i borbom a ne privrženošću i smirenošću.

Čim djeca nauče da sjede, više ih se ne može bez opasnosti ostaviti u košaricama, premda one i nadalje služe za nošenje. Ako je košara obješena na zidu, dijete se u njoj rita i okreće pa je u opasnosti da ne padne iz nje — čime bi samo izazvalo veću gužvu. Jer takvim izrazima Mundugumori dočekuju svaku bolest ili nesretan slučaj, čak kad se radi i o maloj djeci. Sve su to uzroci očajanja i ljutine, kao da je roditeljeva ličnost napadnuta i povrijeđena djetetovom bolešću. U slučaju smrti čitava se zajednica na sličan način razbjesni. Ako treba da njeguje bolesno dijete, majka postaje mrzovoljna i kivna na sve.

Kao što se može očekivati — na životu se održe samo najjača djeca. Oni koji ne iskoriste ono nekoliko minuta što su im odobrene da se napiju mlijeka za nekoliko narednih sati propadaju zbog nedostatka one brižljivosti kojom arapeške majke uvode svoju slabačku djecu u život. Stoga se žilavo i neovisno dojenče rano počinje ritati u svojoj košarici pa je potrebno da ga se iz nje izvadi i stavi na kućni pod ili da ga majka na leđima iznese iz kuće. Naravno, nije sigurno da se mali puzavac ostavi na kućnom podu, na stupovima, oko metar i po nad zemljom. Djecu od godine do dvije godine majke na leđima iznose van. Ako mali puzavac jako plače, podići će ga i čvrsto posaditi da jaše oko majčina vrata. Prsa se djetetu daju samo onda kad se smatra da mu je hrana zaista potrebna, a nikad radi utjehe, da ga se smiri ili ublaži mu bol. Tu opet dolazi do izražaja razlika prema Arapešima. Ako arapeško dijete, koje je još prije nekoliko godina odbijeno od prsiju, plače zbog boli li straha, majka će mu za utjehu ponuditi svoje mlohove suhe grudi. Mundugumorka neće čak dojenčetu dati na svoje pune dojke. Taj se stav naročito pokazao kad sam domorodačkim bebama dala ricinusovo ulje. Sve domorodačke žene s kojima sam se susretala na Novoj Gvineji davale bi tada prsa djetetu koje bi zbog ulja zaplakalo — da ga utješe. Mundugumorka samo brzo prebaci dijete na vrat i nastavlja posao ili razgovor te se nipošto ne obazire na njegovu viku. A ako je dijete nešto starije, dat će mu i ćušku. U nesigurnom položaju na majčinom vratu dijete ne podržava čvrsta prijateljska ruka. Njega naprotiv uče da se dobro drži za majčinu gustu kosu kako ne bi palo.

Čim dijete prohoda, pretežno ga ostavljaju na tlu i dopuštaju mu da se samo snalazi kako zna. Ali mu ne dopuštaju da se udalji, od straha da se ne utopi. Utopljanje će, naime, za više mjeseci izmijeniti

uobičajeni životni tok cijelog sela jer, kao što smo već zabilježili, voda u kojoj se netko utopio tabuirana je za piće. Nelagodnost što je Mundgumori osjećaju pokraj vode ne potiče ih na to da djecu nauče neka paze da ne padnu u vodu. Uvjeti pod kojima oni žive uz vodu neuporedivo su jednostavniji i sigurniji od uvjeta pod kojima žive domoroci na matici rijeke, ali je njihov strah od utapljanja mnogo veći. Zbog tog straha nadgledanje djece mnogo je značajniji kućni posao nego što bi trebalo da bude. Majke moraju biti vrlo oprezne i pažljive, stalno viču na djecu što bazaju naokolo ili ih grubo odvlače s riječne obale. Tako mali Mundugumor stječe prve predodžbe o području izvan svoje kuće kao o opasnom mjestu, a ta će predodžba biti pojačana svim srodničkim zabranama koje će kasnije naučiti. Kad dijete prohoda, majčin neprijateljski stav pri dojenju dolazi još više do izražaja. Ono će joj sada dotrčati, objesiti se o nogu ili popeti u krilo kako bi došlo do grudi. Nikad mu ne pada na pamet, osim ako je tako bolesno da gotovo i nije svjesno što radi, da pokuša leći majci u krilo. Ako nastoji doći do njenih grudi, u većini će slučajeva biti odbačeno ili će ga majka ćušnuti, samo da ga obeshrabri da više ne siše. Ne postoje metode odbijanja od prsiju kod kojih bi hrana data s ljubavlju nadomjestila grudi namazane da postanu neukusne. Djecu odvikavaju od dojenja tako da ih majke sve više odbijaju od sebe. Ona ne spavaju s majkama u dugačkim pletenim vrećama za spavanje i majke ih nikad ne drže ni ne nose u položaju iz kojeg bi lako dodirnuli grudi. Neke malo blaže žene stave gorak biljni sok na grudi. Nakon tjedana beznadne borbe dijete se pomiri s tim da jede juhu od saga, a od majke očekuje sve manje utjehe. U ranom djetinjstvu dijete je upoznao majčino neraspoloženje prema sebi koje je došlo do izražaja u napetom, neudobnom stojećem položaju kod dojenja, u njenoj žurbi i olakšanju s kojim ga je odlagala. Cijeli proces odbijanja od prsiju popraćen je bubocima i prijekorima, što nadalje kod djeteta pojačava sliku neprijateljskog svijeta. Tek nekoliko malih Mundugumora sišu prste ili nadlanicu. Ali to je individualno ponašanje a ne priznati uobičajeni obrazac kojim se služe sva. djeca. Dijete koje to radi razdražljivo je, strašljiva i mrzovoljna izgleda. Ono uglavnom ne siše prste niti ih upotrebljava za nadraživanje usana ili jezika nego ih pretežno griska.

Maleno dijete mora poštovati niz prehrambenih tabua sve dok ne

navrši otprilike dvije godine kad će ga, u posebnom obredu, očeva sestra nahraniti tabuiranim jelima. Umjesto da ti tabui usmjere roditeljsku brigu prema djetetu, primjenjuju ih da se njima izrazi neprijateljstvo. Ako dijete koje još nije oslobođeno svojih tabua oboli, netko će biti optužen da ga je namjerno nahranio tabuiranim jelima kako bi time naudio njegovim roditeljima. Kad Mundugumor može smatrati dijete produženjem svoga roditeljskog ego, tada i samo tada izraz »moje dijete« ima naglasak bez ambivalentnosti.

Premda postoji izvjesna razlika u ženinu postupku prema dječaku odnosno prema djevojčici s obzirom na općenito majčinsko odbijanje djece, promatrač ne zapaža veće razlike i stav mu se i kod jednog i kod drugog čini oštrim i neprijateljskim. Od najranijeg djetinjstva djevojčice uče kako su poželjne. Žensku dojenčad staru nekoliko tjedana natrpaju nakitom od školjke, naušnicama dugačkim sedam-osam centimetara, ogrlicama i pojasevima od školjki velikih kao kriška limuna. One su tako obilno nakićene, za razliku od svoje braće koji idu okolo goli i bez nakita. Ženski interes za odijevanje ponekad uključuje i maljušne djevojčice, pa žene oblače svoje kćerkice u šareno obojene malene travnate suknjice. Djeca nisu izvježbana da paze na te suknjice i vrlo ih brzo umrljaju. Na to bijesna majka zdere uništenu suknju govoreći djevojčici neka odsad ide gola za kaznu što se loše ponašala. Djevojčica nauči i da se tašt ali nebrižan otac njome kočoperi, i da ostali muškarci o njoj govore, da je tuckaju pod bradom i pipkaju.

Dječaci hodaju goli dok ne navrše sedam-osam godina i onda im, prema sadašnjim prilikama, stave komad tkanine oko bokova. Čini se da su prije muškarci Mundugumora išli goli sve dok nisu stekli čast lovca na ljudske glave. A tada bi stavili pokrivalo na spolovilo napravljeno od kože letipsa i ukrašeno visuljkom prekrivenim školjkama nassa. Prije desetak godina, čak i prije nego što su došli pod kontrolu vlasti, nabavili su tkaninu od naroda na donjem toku rijeke Sepika, pa otad svi muški stanovnici nakon sedme ili osme godine nose bočni ovoj. Zanimljivo je da premda je običaj nošenja bočnog ovoja u Alitoi star već tri generacije, a kod Mundugumora svega generaciju i pol, muškarci su se kod Mundugumora više stidili da se izlože nego muškarci u Alitoi, pa su čak i mali dječaci jače prihvatili svoje bočne ovoje.

Prvo što mali Mundugumor treba da nauči jest niz zabrana^[31] Dijete ne smije mokriti ni imati stolicu u kući. Ono ne smije odlutati daleko od očiju. Ne smije ići u kuću druge očeve žene ni pitati za hranu. Ne smije se priljubiti majci ni od straha ni od ljubavi. Ne smije plakati osim ako želi da zaradi dobru ćušku. Ne smije svraćati pažnju na sebe osim kod izuzetnih odraslih osoba koje vole djecu. U krugu rođaka svakog djeteta naći će se jedna ili dvije takve osobe. Bit će to kakav blagi i čedni stric ili koja udovica što se preudala i živi mirnim neagresivnim životom, ne bori se protiv svojih suparnica i ne smatra da se isplati biti neugodan djeci. Hoće li se dijete zaista moći uteći u takva skloništa, ovisi o odnosima između roditelja i tog rođaka. Ako su ti odnosi napeti, djetetu će biti zabranjeno da uđe u kuću te prijazne osobe. Dok su djeca još malena, kad im je četiri ili pet godina, uče ih kako da razvrstavaju rođake. I to, dječake poučava majka a djevojčice otac. Jedva da se može dovoljno istaknuti značenje tog odjeljivanja svakog roditelja od djeteta svog spola i brata od sestre. Ponašanje Mundugumora prema rođacima veoma se razlikuje od arapeškog. Kod Arapeša dijete uči da se zapravo sasvim jednako vlada prema svakome koga naziva srodničkim terminom, bio to muškarac ili žena, stara ili mlada osoba. Mundugumori naprotiv dijele rođake na osobe s kojima se šališ, na one kojih se stidiš i izbjegavaš ih, i na one prema kojima se odnosiš s različitim nijansama obične prisnosti. Rođak s kojim se šališ nije osoba koju zadirkuješ kad to zaželiš nego je zadirkivanje ispravan način ponašanja prema njemu, vrst ponašanja koja je kulturno jednako tako utvrđena kao i rukovanje.

Možda ćemo to lakše shvatiti ako zamislimo kako bi bilo kad bismo u Americi uveli običaj da se rukujemo s ujakom, a teti ljubimo ruku, da skidamo šešir kad sretnemo djeda ili baku i da još k tome bacimo cigaretu ili lulu i stojimo u stavu mirno, i napokon kad bi ispravno ponašanje kod susreta bratića propisivalo da dodirnemo nos. Zamislimo, nadalje, da se u malenoj ruralnoj i međusobno orodenoj zajednici rođacke linije nadaleko pamte po svakoj genealoškoj grani. Ondje se ne samo ujne i tetke nego i sve prve pa čak i druge sestrične i bratučede zovu »tetskama« i »ujnama«. Broj takvih rođakinja različite dobi u zajednici mogao bi se popeti od dvadeset do trideset osoba i svima bi trebalo ljubiti ruku, a jednak bi bio i broj onih pred kojima bi valjalo dodirnuti nos. Jasno je da bi se u tako velikoj grupi našlo

»tetaka«, »ujaka« i »bratića« svih doba i da bi ih bilo u istoj školi i u istim dječjim igrama. To je otprilike nalik na uvjete u primitivnom društvu u kojem se strogo pridržavaju određenog postupanja prema određenim klasama rođaka. Kod Mundugumora svatko mora uvijek biti na oprezu i spremno odgovoriti prikladnim ponašanjem. Propustiti šalu mnogo je ozbiljnije nego ako Amerikanac propusti da lijepo pozdravi znanca na ulici. Moglo bi se reći da je to jednako ozbiljno kao kad bi vojnik propustio pozdraviti oficira ili kad podređeni ne bi odzdravio na prijateljski pozdrav eventualnog poslodavca. Ali kad Amerikanac ide ulicom, dovoljno je da pravi razliku između osoba koje poznaje i onih koje ne poznaje, te da pazi na način svog pozdrava, tj. koliko je bučan ili prisan. Međutim, u mnogim primitivnim zajednicama iziskuje se mnogo savršenije ponašanje.

Stoga mali Mundugumor nauči da svatko tko se ne ubraja u red rođaka kao što je ujak, očeva sestra, sestrično muško dijete ili bratovo žensko dijete i njihovi supružnici ulazi u grupu rođaka za zadirkivanje. Prema njima se ponaša i prisno i grubo, optužuje ih za neobične i neprikladne stavove, prijeti im, ismjehuje i tiranizira, i slično. Ako muškarac sretne očevu sestru — a to se ne primjenjuje samo na očevu vlastitu sestru nego i na sve žene koje otac naziva sestrama i koje će on sam zvati prvim, drugim a kojiput i trećim očevim sestričnama — on će je udariti po stražnjici, reći će joj da je ostarjela i da će vjerojatno brzo umrijeti, da koštani ukras što ga ima u nosu izgleda strašno i pokušat će da iz njene košarice izvuče koji orah areke. Isto tako, ako muškarac sretne šurjaka, bilo kojeg muškarca kojeg njegova žena zove bratom ili muškarca oženjenog ženom koju on zove sestrom, mora da nastupi plašljivo i okolišajući, ne smije da ga pita za orah areke niti da mu ponudi da podijele neko jelo nego ga mora pozdraviti vrlo hladno i pomalo zbunjeno. Rano se djetetu predstavlja svijet u kojem postoji velik broj takvih čvrsto utvrđenih srodničkih odnosa. Nekima od njih pristaje poseban obrazac ponašanja koji je opet izvanredno neprikladan i uvredljiv drugima. U tom svijetu čovjek mora uvijek biti na oprezu i uvijek spreman da ispravno i naoko spontano odgovori posve formalnim zahtjevima. Nije to svijet u kojem se zadovoljno možeš kretati, siguran u prijateljski osmijeh, siguran da će te netko pogladiti po glavi, da ćeš od svakog dobiti komadić arekina oraha, svijet u kojem se možeš opustiti i biti

veseo ili žalostan, po svojoj volji. Čak ni u veselju Mundugumor se ni u kom slučaju ne opušta; on treba da je veseo u pravim prilikama i da se u tom smislu obraća pravim osobama. Uvijek mora paziti da se u blizini ne nađe nijedna od osoba u čijem bi prisustvu takvo ponašanje bilo nepravilno. Svim šalama i smijehu to pridaje oznaku napetosti; Mundugumor se smije vedro ali ne i sretno; njegov smijeh ima oštar prizvuk kao da pri kraju pucketa.

Uostalom, s obzirom na to, društvo Mundugumora vrlo je slično mnogim drugim primitivnim zajednicama, a donekle i nekim jako formaliziranim granama našega društva kao što su armija i mornarica, gdje postoje stroga ograničenja u vezi s mjerom šala i prisnosti koja je dopuštena između ili u prisustvu ljudi različitog ranga. Ali sistem rodbinske loze kod Mundugumora pridodaje daljnje komplikacije. Spomenuli smo da su se unutar jedne loze zajedno svrstali muškarac, njegova kći i sin njegove kćeri, a da njegova žena, njegov sin i kći njegova sina pripadaju drugoj lozi. Te lančane organizacije djelomično su određene posjedovanjem imena koja omogućuju da se neka žena identificira sa svojom bakom po ocu a muškarac s bakom po majci. U teoriji koja je u temelju te strukture muškarac je društveno identičan s djedom po majci i smije upotrebljavati iste rodbinske izraze koje upotrebljava i njegov djed za svoju generaciju; to uključuje i to da baku po majci zove »ženom«. Takva primjena srodničkih naziva u skladu je s idealnim bračnim sistemom koji sjedinjuje loze. Ali u sadašnjem neorganiziranom stanju mundugumorskog društva izgubila je svako značenje, pa ljudi govore o toj tendenciji identificiranja članova različitih generacija u smislu da je dječaku dopušteno da se šali upotrebljavajući djedove izraze. Tako oni pitanje formalne strukture pretvaraju u stvar koncesije, pa se mali dječaci — odrasli muškarci nemaju živih djedova s kojima bi se mogli identificirati — kočopere obraćajući se starcima i staricama kao svojim sestrama i braći, ženama i šurjacima. Budući da je zamišljeno da će djevojčica preuzeti društveni identitet bake po ocu, pojedinosti o svojim srodničkim vezama ona treba da nauči od oca koji to zna bolje od majke. Isto vrijedi i za dječaka — njegova će ga majka poučiti o njegovim odnosima po rodbinskoj lozi. A tu opet u jednostavnom pitanju strukture Mundugumori govore kao da djevojčica pomaže ocu a dječak majci.

Posredstvom tih odnosa po rodbinskim lozama muževi i žene redovito se međusobno vrijeđaju. U malenoj orodenoj zajednici očito je da će pojedinci biti međusobno u rodu preko više od jedne rodbinske grane. Tako ujak žene nekog muškarca može u isto vrijeme biti drugi bratić njegove majke pa će mu se prirodno radije obraćati^[32] riječju »ujače« nego izrazom »stariji šurjače«. Ako muž želi vrijeđati ženu, on će ga tako zvati i u njenom prisustvu, a to će značiti kao da niječe da se njome oženio. I žena će uvrijediti i naljutiti muža ako uporno spominje daljnje krvno srodstvo s nekim muževim rođakom. Psihologija takvih formalnih uvreda nazire se i u porodičnim grupama našega društva kad žena, ljuta na muža, govoreći djeci spominje njega riječima »tvoj otac« s prizvukom strogog odvajanja, ili kad bi sin, govoreći o ocu, rekao majci: »Eto, to ti je napravio tvoj muž.« Mundugumori su naprosto prigrabili taj pogodan oblik vrijeđanja i standardizirali ga. Kao posljedica toga, kad otac poučava kćerku o rodbinskim vezama, on to ne shvaća prvenstveno kao njeno uvođenje i snalaženje u rodbinskoj lozi, nego kao huckanje na majku. Otac će naročito pažljivo odabrati osobe, na najsuprotnije načine orodene s njim i s njegovom ženom, kako bi osigurao da se njegova kći, svaki put kad otvori usta da im se obrati, značajno zamjeri majci. Majka uzvraća poučavajući na jednak način sina.

Kao dodatak svemu tome Mundugumori imaju vrlo snažan osjećaj, gotovo kao o incestu, protiv brakova među generacijama, to jest protiv toga da muškarac oženi djevojku koju bi mogao nazvati »kćerkom« makar ona bila kćerkom njegovog četvrtog bratića. Smatra se da je činjenica što ona spada u istu generaciju kao i njegova kći dovoljna da se zabrani brak. U praksi se ipak sklapaju takvi brakovi kod kojih se muškarac ženi ženom koju bi mogao zvati »majkom« ili »tetkom«, ali gdje god se to dogodi, dolazi do zbrke u međusobnim odnosima velikog broja ljudi. Jer kad ne bi bilo takvog braka, ne bi bilo ni izbora prema generacijama u terminima što se primjenjuju na članove zajednice. A kad god postoji izbor odnosno više izraza, ljudi se osjećaju neugodno, posramljeni su i ljutiti, kao da su se suočili s incestom. Ljutito gledaju jedan drugoga, napuštaju svako srodničko ponašanje kojim su se prije služili, bilo to zadirkivanje, prisnost ili formalna plašljivost. Kažu: »On mi je bio ujak dok nije oženio moju sestru. Sada bi trebalo da ga zovem šurjakom. Ali ja neću. Samo

stojim i gledam.« To 'gledam', koje je zamijenilo sve ostale oblike ponašanja, znak je bijesa i stida. Uostalom, takvo ponašanje karakterizira stav pojedinca prema čitavoj trećini osoba u zajednici.

Takav je, dakle, svijet u koji se dječak uvodi i u kojem pokušava da klasificira sve one koje susreće svaki dan. On saznaje da je taj i taj muškarac »ujak« pa mu pripada šaljivo-grubi bučni pozdrav kad god se pojavi. Isto, samo s nešto manje fizičkih grubosti, vrijedi i za žene svrstane u grupu »očeva sestra«. Nauči i to da izrazi koje je naučio od majke iritiraju oca. Shvatit će da on i njegova sestra ne svrstavaju podjednako ljude, i da ne ulaze jednako slobodno u iste kuće. Isto vrijedi i za njega i njegovu polubraču. Nadalje, dječak nauči da prema rođenom bratu mora biti ukočen i odalečen, tako da prisustvo vlastita brata, sestre, oca ili sve očeve braće odnosno bilo kojeg rođaka koji je svrstan u red krvnog srodstva sputava njegov odnos prema onim rođacima koje bi trebalo da zadirkuje. Nauči također i to da se, ako primjenjuje genealoške veze kojima se identificira sa članovima djedova roda, odraslim muškarcima smije ponosno obratiti izrazima koji njih po starosti i po generaciji stavljaju ispred njega. Kad malo odraste, nauči da su sve djevojke koje zove »sestrama«, ali koje mu nisu sestre nego naprosto prve ili druge sestrične odnosno bratučede, u posebnom položaju kod međusobnog zadirkivanja koje izaziva stalnu razmjenu vrlo masnih primjedbi. U toj razmjeni i jedna i druga strana sudjeluju istom mjerom. Te djevojke on neće oženiti. Ali ako se i oženi kojom od njih, društvena se svijest neće jako zgražati; jer odnosi se među generacijama neće ispremiješati i nitko neće morati »da naprosto stane i gleda«. Međutim, ako se muškarac oženi takvom ženom, smjesta će morati da obustavi sve te olake odnosno masne razgovore jer se to ne pristoji između muža i žene. Mogućnost da će oženiti koju od tih djevojaka kojima je kritizirao ličnu higijenu pridodaje notu zajedljivosti zadirkivanju, otprilike navlas isto kao kad bi kod nas muškarac udvarao ženi koja bi mu eventualno mogla postati punicom. Dječak i djevojčica promatraju i usvajaju sve te međuodnose.

U čiju kuću dijete smije ući, koga smije pitati za jelo i vodu, koga pratiti na putovanjima, sve je to utvrđeno tim mnogostranim okolnostima kao i stanjem trenutnih ličnih odnosa njegovih roditelja prema ostalima u vezi s nedavnim svađama i nesuglasticama. I o svemu se tome govori u niječnom obliku: »Ne smiješ ulaziti u tu

kuću«, a ne u obliku »Smiješ ući u ovu kuću«. Nije čudno što srodnički i lični odnosi utječu na dijete da ono postane nervozno i osjetljivo, i da malo-pomalo sve to asocira s nelagodnošću, gužvom, nerazumijevanjem i svađama. To što mu ujaci pružaju utočište kad bježi od oca, pa mu čak i stričevi u takvom slučaju ponekad pomažu, ugodne su činjenice u neugodnom kontekstu, ali one služe samo zato da ponovo naglase sukob što ga okružuje.

Dječje su igre također opsjednute pitanjem srodstva, jer stariji dječaci upražnjavajući položaj »ujaka« štipaju, guraju, prijete, draže i tuku mlađu djecu. To je jedini upad odraslog svijeta u slučajne asocijacije male djece, osim u doba kad puze prema vodi pa na njih viču ili ih čak tuku. Inače mala djeca tumaraju naokolo igrajući se sjajnim nejestivim narančama, prljaju njima pod i bacaju ih u zrak ili jedan drugome. Ili se igraju beskrajnih igara rukama, komadima štapova ili nožnim prstima. Naglasak je uvijek na vještini kako se što izvodi i svako dijete pokušava da prijeđe i nadmaši drugo. U takvu kompetitivnu ali neorganiziranu grupu dođu starija djeca s dozvolom koja im omogućuje pritisak i oni tu dozvolu iskorištavaju u potpunosti. Pa ako četvrogodišnjeg »nećaka« natjera dvanaestogodišnji »ujak« u plač, neki od braće tog ujaka, koji se tu nađe, uzet će to za izliku da ga dobro mlatne u teoretskoj obrani male žrtve jer je ona i njemu »nećak«. Kod svake tučnjave djeca upotrebljavaju pravila rodbinstva kao izliku da draže malu djecu, da vrijeđaju nećijeg oca ili majku i da ponizuju starce. U nekoj mjeri to im je nadoknada za sav stid što su im ga ucijepili zbog tazbinstva i zbog nepravilnih brakova. Kad navrši osam do deset godina, obrasci dječaćkih igara — kod Mundugumora djeca se nikad ne igraju u mješovitim grupama — već se potpuno zasnivaju na srodstvu. Promatrač koji to ne shvaća začuđen će biti neprekidnim razmetanjem fizičkom silom i podjednakim uzvraćanjem bez ikakve srdžbe. Na udarac koji ti je zadao »ujak« ili »sestrin sin« nećeš se srditi. I tako se mali dječaci nauče da izdrže svu silu udaraca i grubih postupaka. Samo kad se dva brata potuku mijenja se emocionalni ton.

Djevojčice, međutim, nikad ne tvore grupu za igru i nemaju tako utvrđenih obrazaca društvenog ponašanja. Nekoliko karakteristika društvene strukture pogoduju da djevojke održe prijatnije međusobne odnose. To ne znači da su sestre uvijek prijateljice; opća atmosfera

borbe, takmičenja i ljubomore prejaka je za to. Ne inzistira se na tome da bi se sestre ponašale formalistički, s distancom. Polusestre pripadaju istoj lozi. Također, čvrsta je veza između djevojaka koje su jedna za drugu razmijenjene; o svakoj od njih govori se kao o »uzvratu« za drugu. Ne pridaje se nikakvo značenje suparništvu ili nepravdi kao što je to često kod šurjaka. Napokon, uobičajena slika braka, društveni ideal jest jedan suprug i više žena. Premda se te žene više-manje slažu prilično loše, premda jedna odbija da drugoj nahrani djecu, i stalno se bore za mjesto one koju će muž pozvati u svoju košaru za spavanje, ipak tvore jednu od najtrajnijih polukooperativnih organizacijskih jedinica kod Mundugumora. Žive u istom gospodarstvu, stalno se susreću, a ponašanje im nije regulirano niti podvojeno formalističkim izbjegavanjem niti zadirkivanjem. Međusobno se nazivaju »sestrama« i oponašaju skup kćeri oko oca u poliginijском domaćinstvu. U gospodarstvo ulazi element krajnje nelagodnosti što karakterizira nepravilne brakove, kad muškarac oženi udovicu s kćerkom, a kasnije oženi i tu kćerku, ili kad oženi djevojku koja je prethodno bila namijenjena jednom od njegovih sinova. Tu se zaista vrlo oštro osjeća povreda tabua generacija, pa majka i kći kao žene istoga muškarca mogu odbiti da međusobno razgovaraju ili čak pribjeći toliko oštrom javnom vrijeđanju da će ona koja se prije zastidi počinuti samoubojstvo. Ponekad se u gospodarstvu nađe dvanaest do petnaest žena. U nedostatku čvrstih pravila ponašanja javljaju se među njima tendencije da stvaraju povremene savezničke grupe. Unutar tih grupa stupanj je neprijateljstva barem nešto manji nego prema drugim grupama i trojkama. Sve je to temelj koji omogućuje grupi mladih djevojaka da mirno sjede pričajući ili priređujući travnate suknje, bez restrikcija što ih nameće prisilno izbjegavanje određenih osoba, zadirkivanje ili plašljivost. Sasvim malene djevojčice oponašaju takvo vedro ponašanje i poslovanje svojih starijih sestara.

U nejednakim dječjim grupama malo dijete stječe značajan osjećaj nezavisnosti, veliko iskustvo da udarac uzvratu udarcem, da vrednuje svoju fizičku slobodu. Od najranijeg djetinjstva dječaci i djevojčice privikavaju se da se suprotstavljaju i da se bore protiv svega što ih ometa. Sasvim malena djeca kod Mundugumora iznad svega ne podnose da im se sapinju ruke. A ako ih pokušate zadržati mirnima u prisustvu nečega što ih plaši, gotovo će podivljati. Držati dijete za ruku

nije za njega znak sigurnosti nego presječena bijega. Jedina obrana koja će ikad djetetu biti pružena jest položaj na ramenima roditelja. Ondje ono nadvisuje svijet, i to vlastitim naporom. Kad malo porastu, uskrate im i to pribježište, pa se preplašeno ili ljutito dijete povuče u praznu mrežu protiv moskita i leži ondje snujući osvetu sve dok mu suze ne presahnu. Nikad im se ne prilazi s nježnošću ili s tetošenjem da bi se dobila poslušnost. Kad uzrastu, male se djevojčice snažnim osjećajem pripadnosti priljube kojoj djevojci ili ženi u svom boravištu. Jednako učine i dječaci. U isto vrijeme njihovi odnosi prema roditeljima postaju sve napetiji. Sedmogodišnji će dječak prkositi ocu i napustiti dom. Otac ga neće progoniti. Ali kad se djevojke približe zrelosti, na njih paze ljubomornom brižljivošću, nadgledanjem ih i ponizuju pa ih to razbjesci. Razlika u postupku prema dječacima i djevojkama ne krije u sebi nikakve teorije o tome da se žene temperamentom razlikuju od muškaraca. Smatra se da su one jednako nasilne, jednako agresivne, jednako ljubomorne. One samo nisu fizički tako jake, premda će se i žena često upustiti u dobru bitku, a muž koji želi da izbije svoju ženu, pobrinut će se da se oboruža krokodilovom vilicom i da provjeri nije li ona oboružana. Ali žene u pravilu nemaju oružja. Njih ne uče da upotrebljavaju oružje, a ako ništa drugo, ono ih trudnoća nauči pameti. Zbog toga, premda žene odabiru muškarce jednako često kao što muškarci odabiru žene, društvo je izgrađeno tako da se muškarci bore zbog žena, a žene u granicama svojih vještina izigravaju, prkose i kompliciraju te sukobe. Stoga djevojčice odrastu podjednako agresivne kao i dječaci i ne namjeravaju da poslušno prihvate svoju ulogu u životu.

I tako, davno prije stasanja, dječak je shvatio kakvo se ponašanje od njega očekuje, i time nije zadovoljan. Njegov se svijet dijeli na ljude okružene nizom zabrana, upozorenja, ograničenja. O svom srodstvu prema drugima misli u smislu što mu sve nije dopušteno i u smislu oživotvorenja neprijateljskih stavova: o kućama u koje ne smije ući, o dječacima koje ne smije zadirkivati ili bockati jer su oni njegovi »šurjaci«, i o djevojčicama koje smije povući za kosu, o dječacima koje smije tiranizirati, o muškarcima iz čijih torba smije ukrasti orah areke ili duhana. On zna da će na ovaj ili onaj način morati da se bori radi žene; ili će se boriti protiv oca koji namjerava da mu uzme sestru, ili će se boriti protiv brata koji želi da mu uzme sestru, ili protiv kojeg

budućeg šurjaka koji će mu ukrasti sestru, ili pak, ako nema sestre, morat će ukrasti ženu i tući se protiv njene braće. Djevojčica zna da će se naći u središtu tih sukoba, da je muškarci iz njene obitelji već uzimaju u obzir u svojim bračnim planovima, da će, ako je razmijene kao mladu, nedoraslu djevojčicu, ući u novo kućanstvo gdje će se svađa samo malo pomjeriti — umjesto njenog oca i braće koji su se svađali zbog toga koji će je od njih razmijeniti, sada će se njen muž, njegov otac i braća boriti tko će je imati.

Kad dječak, a mnogo rjeđe djevojčica, navrši osam-devet godina, doživjet će i to da kao talac bude poslan u strano pleme prilikom sklapanja ugovora za pohod na ljudske glave. Premda se to ne događa svakom djetetu, a nekima se dogodi i više puta, ipak je za snagu dječje ličnosti značajno shvaćanje o dječjoj sposobnosti da se izvrgnu takvom iskušenju. Preplašen, ne razumijevajući jezik, među tuđim licima, tuđim zvukovima, tuđim mirisima, jedući nepoznatu hranu, mali talac ponekad ostaje tjedne i tjedne pa čak i nekoliko mjeseci u neprijateljskoj atmosferi. Ponekad takva djeca-taoci dolaze i u zaseoke Mundugumora gdje ih mundugumorska djeca zadirkuju i tiraniziraju. Stoga je svakom djetetu to poznato ili preko pričanja druge djece ili preko tuđinske djece koju je sam zlostavljao.

Nešto prije nego uzrastu mnogi će mundugumorski dječaci biti pozvani da dokrajče kojeg zarobljenika za ljudoždersku gozbu. To njima nije ni povlastica ni počast. Otac ne zarobljava niti kupuje [\[33\]](#) žrtve kako bi njegov sin mogao ponijeti ukrase ubojice — kako se to radi u drugim krajevima na području Sepika. Dijete ubija zato da muškarci iz drugih sela ne bi rekli: »Zar nemate djece kad vaši odrasli muškarci moraju dokrajčiti zarobljenike?« Za to ubojstvo dijete ne dobiva nikakvu oznaku, pa ako se ne domogne drugih glava, kasnije će ga prekorijevati: »Eh, ti! Kao dijete ubio si zarobljenika koji je bio čvrsto svezan. Ali otad nikog nisi ubio. Nisi ti nikakav ratnik!«

Kao posljedica toga spartanskog odgoja predpubertetska djeca kod Mundugumora izgledaju grubo i zrelo, i bez obzira na seksualno iskustvo zapravo se do svoje dvanaeste-trinaeste godine sasvim asimiliraju individualističkom obrascu svog društva. Inicijacija dolazi djevojčicama kao neka vrst povlastice koja im je zajamčena u omjeru s njihovom agresivnosti i zahtjevima, a dječacima kao kazna koju ne mogu izbjeći. Ona služi da zamagli pojmove o tome koliko se slobode

dopušta djevojkama i dječacima. Jer dok mlade djevojke više-manje samo u prolazu bace pogled na posvećene predmete, na dječake navale udarcima i psovka i skarificiraju ih krokodilovom lubanjom, a to je sadistički potez koji se očito sviđa njihovim mučiteljima. Inicijacija ne dolazi u neko određeno vrijeme, nego naprosto onda kad veliki čovjek priređuje inicijacijsku ceremoniju, tako da se održava i više puta u životu djevojke i mladića između njihove dvanaeste i dvadesete godine. Nisu to *rites da passage*, obredi kojima pojedinac prebrođuje promjene u životu. To je naprosto nešto čemu vlastito društvo izvrgava pojedinca ako je to dječak, a pripušta ako je djevojčica, i to u doba dok je taj pojedinac još mlad i nezreo.

Već sam događaj da čovjek vidi jednu od posvećenih figura ili maski uzvišen je i ulijeva strahopoštovanje. Ceremonija se priprema dane i dane unaprijed. Sve svađe i vika u zaseoku utihnu, ujutro i uveče sviraju svirale, pažnja sviju usmjerena je zajedničkom cilju. Novake se svečano uvodi pred posvećene figure koje su prikladno izložene u gotovo mračnoj kući. Poučavaju ih u prehrambenim tabuima koji im nameće ta povlastica, i to su jedina ograničenja koja Mundugumori dobrovoljno podnose. Uči i vidjeti posvećene svirale dugačkih tankih korpusa inkrustiranih školjkama s figurom goleme glave na vrhu, glave koja ima dijamem od školjki i stotine dražesnih i vrijednih ukrasa, a usred svih njih blistaju oči od sedefa — to je izvanredno značajno iskustvo. Na te svete svirale, nasljedno vlasništvo pojedine loze, po vrijednosti gotovo ekvivalentne ženi, u kojima se udružuju umjetničke vještine najboljih rezbara i vrijedne i cijenjene školjke cijele grupe muškaraca, na njih je usmjeren ponos Mundugumora. Kad se radi o zemlji, kućama i o pokretninama oni nisu pažljivi, široke su ruke i često darežljivi. Nisu oni sebičan svijet koji teži da nagomilava imovinu. Ali na svoje su svirale neobično ponosni; zovu ih srodničkim nazivima, nude im bogate obroke hrane, a u konačnom ispadu stida i bijesa čovjek će »razbiti svoju sviralu«, to jest uzet će je u stranu, iskidati sve njene lijepe ukrase i povući ime koje joj je dao. To što se mladićima dopušta da te predmete vide samo uz udarce i uz vesele pogrde, jednostavno je samo još jedan poticaj više neprijateljstvu među svim muškarcima. A djevojkama koje imaju pravo da izaberu svoje uloge to pojačava osjećaj nezavisnosti. Za oba spola inicijacija je stožer svađanja njihovih roditelja i do nje dolazi tek nakon

što ih zapeče ponos ako bi ostali isključeni.

4. Mladost i brak kod Mundugumora

Za prilike kod Mundugumora karakteristično je da o razvoju djece nije moguće govoriti kao o redovitom procesu u kojem svi mladi ljudi određene dobe imaju slična iskustva. Zato što nema sistematske zaštite mladih, što nema nikakve nježne roditeljske zaštite nedozrelih, nikakve društvene brige o odgoju i discipliniranju djece, postoji golema nesuglasnost između društvenog položaja dvoje mladih istog uzrasta. Jedan je dječak od jedanaest godina možda proveo tri godine kao talac kod starih plemena, možda se borio s ocem i bio daleko od kuće, da bi se mrzovoljan vratio i pokušao obraniti šesnaestogodišnju zaručnicu u čijem se prisustvu osjeća nelagodno i posramljeno. A drugi dječak iste dobi možda je još uvijek majčin mezimac; možda nijednom nije iskusio da bude talac, možda nije imao ni sukoba s ocem jer je mnogo stariji od svojih sestara i njihova udaja još nije došla u pitanje; a otac, budući da još nema kćeri koje bi radile s njim, mora raditi sa ženom, pa dječak još nije postao glavni ekonomski oslonac majci. Jedan je možda već iniciran a drugi nije. Grupe dječaka s tako izrazito različitim životnim iskustvima imaju vrlo malo dodirnih tačaka. Ponekad će se skupina dječaka igrati takvih igara u kojima se uvijek dvije strane snažno takmiče. Ali može se dogoditi i da se oni udruže i da zajedno ilegalno idu da žive u šumi, krađu po vrtovima, love i kuhaju divljač što su je ulovili. Oni to rade vrlo rijetko, ali se svaki dječak oduševljeno sjeća tih noći provedenih u šumi i radosti zbog ukradene hrane, radosti koja je donekle potisnuta strahom od šumskih *marsalaija*.

Dječak obično pomaže majci ili nekom starijem rođaku, ali gotovo nikad ni ocu ni bratu. On traži drvo za gradnju kuće ili za rezbariju, lovi golubove, obara sago da bi napravio jame za zamke ili skuplja kruhovac za gozbu. Sva je ta aktivnost slučajna i nepovezana. Nikad nije planirana, osim uoči gozbe i svečanosti. Dječak u razvoju katkad će provesti mnogo vremena s nekim mlađim muškarcem, na primjer sa šurjakom, po nekoliko tjedana, a zatim će se zbog neke sitne uvrede udaljiti jedan od drugoga i nikad više neće biti viđeni zajedno.

Djevojčice tog uzrasta također proživljavaju različita iskustva. Neke

su udate i žive u svekrvinoj kući, druge ljubomorni očevi uspješno zadržavaju kod kuće. Dok se zaručene djevojke ponekad kinje, indignirane što imaju premlade muževe da s njima žive, ili prestare da bi bili poželjni, nezaručene djevojke bjesne što ih očevi posvuda prate i nikad im ne dopuštaju da se bar malo osame. Ponekad se stvaraju povremene trajnije. ljubavne veze, ali se većinom ljubavni parovi kod Mundugumora sastaju u posvemašnjoj tajnosti. Posljedice ljubavne veze tako su opasne da nije preporučljivo imati povjerenja u bilo koga. Naličje svih mundugumorskih sukoba oko sklapanja brakova pokazuje snažnu težnju za individualnim izborom bračnog druga. Djeca koja su navikla da se bore čak i za prve kapi mlijeka neće poslušno prihvatiti da sklope brak određen unaprijed, na osnovi interesa drugih. Gotovo svaka djevojka, bila ona zaručena ili ne, šeta ulaštene kože, u zgodnoj travnatoj suknji po modi, bacajući oko na nekog dragog, a mladići i muškarci pažljivo prate svaki i najmanji njen znak. Ljubavni su doživljaji mladih neoženjenih ljudi iznenadni i vrlo napeti, više, su karakterizirani strašću nego nježnošću ili romantikom. Nekoliko žurno prošaptanih riječi, dogovor promrmljan na stazi u prolazu, često su jedina međusobna razmjena misli nakon što su jedno drugo izabrali a prije nego što se taj izbor ostvario u spolnom odnosu. Uvijek je prisutan element vremena kao i to da mogu biti otkriveni, što ih potiče da se sve obavi što brže. Riječi kojima stariji muškarac savjetuje mladića odaju obilježje tih sastanaka: »Kad u šumi sastaneš djevojku i s njom imaš odnos, pazi da se brzo vratiš u selo i da pripremiš dobro objašnjenje zašto te nije bilo. Ako ti je prekinuta tetiva na luku, reci da je u prolazu zapela na stablu. Ako ti je bočni ovoj poderan, ako ti je lice ogrebeno a kosa u neredu, za sve imaj spremno objašnjenje. Reci da si pao, da si uganuo nogu, da si trčao za nekom zvjerkom. Ne učiniš li to, ljudi će ti se smijati kad sei vratiš.« Slično savjetuju i djevojci: »Ako su ti naušnice strgane s ušiju, a ogrlica pretrgnuta, ako ti je travnata suknja poderana i uprljana i ako ti je lice ogrebeno i krvavo, reci da si se preplašila, da si čula nekakvu buku u šumi pa da si potrčala i pala. Ne učiniš li tako, ljudi će ti se rugati da si sastala ljubavnika.« U tim brzim sastancima predigra je grubi dvoboj u kojem se grebe i grize, a sračunata je na to da se u minimumu vremena postigne maksimum uzbuđenja. Lomljenje draganovih strijela standardni je način da se dokaže silna strast. Isto je tako s trganjem

ukrasa, koji se, ako je moguće, smrskaju.

Prije nego se uda, djevojka može imati više ljubavnih veza, karakteriziranih jednakom brzinom i naglošću, ali sve je to opasno. Ako se stvar otkrije, cijela će zajednica saznati da više nije djevica, a Mundugumori vrednuju djevičanstvo u svojim kćeri i zaručnica. Za djevicu se može uzvratiti samo djevica. Djevojka za koju se zna da je izgubila djevičansko bit će razmijenjena samo za djevojku koje je vrijednost na sličan način smanjena. Ali ako muškarac oženi djevojku pa naknadno otkrije da nije djevica, on neće ništa reći, jer sada je u to upleten njegov ugled, pa bi mu se ljudi rugali. Ponekad se, kao varijacija šumskog sastanka, odabrani ljubavnik uvuče noću u djevojčinu košaru za spavanje. Ako očevi žele, oni smiju spavati sa svojim odraslim kćerkama sve dok se ne udaju. Slično pravo da spavaju sa sinovima imaju i majke. Naročito ljubomorni očevi i osobito sebične majke Koriste se tom povlasticom. Ipak, često se dopušta da u jednoj košari dvije djevojke zajedno spavaju; kad jedna ode, drugoj košara privremeno ostaje na raspolaganju. Ako primi ljubavnika u košaru za spavanje, prijeti joj opasnost ne samo da je otkriju nego i da se ozlijedi. Jer ljutiti otac, kad otkrije uljeza, zatvorit će otvor na košari za spavanje i zakovitlati par niz kućne stepenice, a one se spuštaju gotovo okomito oko dva metra. Prije nego je otvore, spavaća će košara dobiti još koji dobar udarac nogom, pa će ih čak i bocnuti kopljem ili strijelom. Posljedica je toga da ta metoda udaranja, kojoj vrlo rijetko pribjegavaju očajni ljubavnici u kišnoj sezoni kad je šuma poplavljena, nije jako popularna. O najznačajnijim neprilikama svojih starijih drugova mladići govore uzdržana daha; te dogodovštine koje tako bučno ponižavaju i štete ponosu i ličnosti postale su vesele legende. Stoga će se ljubavnik iz drugog zaseoka rijetko kada izložiti toj opasnosti, ali zato često dolazi do dogovora u kući, do novih odnosa između ljudi koji privremeno stanuju zajedno, jer je tu rizik mnogo manji.

Košara protiv moskita u životu Mundugumora ima u više navrata značajnu ulogu. Majka nosi u košari dojenče čvrsto stegnute glave pod svojom rukom od straha da ne bi slomilo vrat. Kasnije će se preplašeno dijete i ozlovoljeni odrastao čovjek sakriti u svoju košaru. Ljutiti roditelji izbace dijete iz košare i ono vani provede hladnu i nemirnu noć uznemirivano od moskita. Otvore na košarama odraslih

kćeri očevi učvrste kopljem, a sinove prisile da spavaju na otvorenom i bez ikakve zaštite. Svi se pojmovi o tajnovitosti, o povrijeđenoj taštini, suzama, bijesu ili seksualnom prijestupu usredsređuju oko košare protiv moskita koja omogućuje izvjestan stupanj samoće, neuobičajen u domorodačkom društvu. Dok je šumski sastanak ljubavnika silovit i atletski, onaj u košari mora se odvijati u potpunoj tišini i relativno bez pokretanja — a Mundugumori smatraju da takav oblik seksualne aktivnosti pruža znatno manje zadovoljstva. U kasnijem bračnom životu muškarci koji su živo zainteresirani za svoje žene otpratit će ih obično u šumu, navodno da im pomognu u poslu, a zapravo da s njima imaju odnos u uvjetima u kojima je dopuštena gruba ljubavna bitka. Zadovoljstvo tih šumskih susreta još je veće kad se spolni odnos odvija u tuđem vrtu jer se time uništavaju tuđi usjevi jama. Polasci oženjenih parova u šumu oblik su dopustivog ekshibicionizma; svijet će primijetiti s pohotnim smiješkom: »Oh, pošao je *pomoći* ženi da siječe sago. I jučer joj je također *pomogao*.« U cjelokupnom ponašanju Mundugumora osjeća se zaokret od krajnje suzdrživosti do takve bestidne iskrenosti. U jednom će trenu neka žena odbiti da nosi bilo kakav ukras što joj ga je dao muž i uporno će se kititi samo nakitom što su ga joj dali otac i braća. Drugog će trena glasno vikati i vrijeđati iznoseći jednoj od svojih suparnica teške lične optužbe protiv muža. Muškarac je priviknut da ga, kad napušta obrednu grupu, poprati izričita zabrana: »Da se nisi zadržao spavajući sa svojom ženom. Žuri se natrag, svi mi znamo što si ti kadar učiniti!« Isti će se taj muškarac naglo i vrlo bijesno okrenuti kad otkrije da dva mala dječaka vire iza stablja na njega i njegovu ženu. To će ga toliko naljutiti da će pokušati ubiti dječake zbog vraćanja. Duboki osjećaj lične nepovredivosti i samoće stalno se razmjenjuje s najgrubljim gotovo rableovskim razgovorima o svemu što netko radi, i to dolazi do izražaja u različitim šaljivim obratima. Posljedica je da svi razgovori, a naročito oni u vezi sa seksom, imaju karakter loptanja ručnim bombama. Glavna je tačka igre da se učini najnevjerovatnija primjedba, a da je osoba, koja je predmet podrugivanja, podnese ne posežući za kopljem, vradžbinama, uništavanjem svog vlasništva ili samoubojstvom. S obzirom na takve otvorene primjedbe i iskreno sadističko veselje zbog tuđeg poraza, mladi se ljubavnici moraju kretati oprezno, sa spremnim alibijem za svoje rane.

U brzim i naglim ljubavnim doživljajima mladih naglo se razvija snažan osjećaj vlasništva, naročito kod djevojke u njenoj prvog ljubavnoj vezi. Oženjeni muškarci sklapaju više ljubavnih veza nego udate žene. Prvi djevojčin ljubavnik vrlo je često oženjeni muškarac. Ona će pokušati da ga nagovori ne bi li je oteo; najčešće će preuzeti stvar u svoje ruke i prebjeći k njemu usprkos njegovom razumnom oklijevanju. U vrlo rijetkim prilikama, ako ima suosjećajnog i dobrodušnog oca, ili ako njen ljubavnik ima mlađu sestru koja još nije zaručena pa je prema tome na raspolaganju za potrebnu razmjenu žene njenom mlađem bratu, ona će moći da rekne ocu kako je izabrala takvog i takvog dragog. Tada će se sve mirno srediti među roditeljima ljubavnika, a djevojka će bez većih ceremonija prijeći u kuću svoga dragog. Tom će prilikom ponijeti školjkama prekrivenu posvećenu sviralu koja joj ide u miraz i koju će naslijediti njen sin, ili joj možda svirala neće biti predana dok ne rodi prvog sina. Ako je pak djevojka već zaručena za nekog drugog, ili ljubavnik nema sestara da ih za nju razmijeni, bitka je neizbježna. Utvrdi se dan za otmicu, a ljubavnik će pokušati da skupi što više muških rođaka. Djevojka pobjegne na neko unaprijed dogovoreno mjesto, a muškarčevo se društvo ondje skupi da je brani. Ako posjeduje posvećenu sviralu i ako joj to pođe za rukom, ona će je sa sobom ponijeti, jer će u protivnom njeni ljutiti muški rođaci nastojati da je zadrže i da joj je ne daju. Njeni će je rođaci progoniti i zapodjenut će se boj, a oštrina će bitke ovisiti o izgledima za uzvratno plaćanje odnosno o tome koliko je otac i braća smatraju svojim vlasništvom. Oko trećine brakova kod Mundugumora počinje tako nasilno.

Treći oblik sklapanja braka jest ugovoreni brak vrlo male djece koji često prati jedan od dvaju oblika braka po izboru. Ali ponekad, ako postoje dva para polubraće otprilike jednaka uzrasta, to će se pretvoriti u pomirbeni obred dvaju očeva. Vođeni očajničkom željom da razmijene sestru za sestru, Mundugumori ne polažu mnogo pažnje na dob. Šesnaestogodišnja se sestra smatra vlasništvom svog petogodišnjeg brata. Kad ona sebi izabere muža ili kad se za nju ugovara brak za razmjenu, tada također valja izabrati i ženu za njega. A ta žena može biti stara od godine dana do četrnaest-petnaest godina. Ako je djevojka koja se daje za razmjenu stasala, gotovo je smjesta šalju u domaćinstvo njenog zaručnika, ali ne zato da zavoli

život kod njih ili zato da joj olakšaju prijelaz iz jednog kućanstva u drugo, nego zato da bi njeni rođaci skinuli sa sebe odgovornost za eventualnu otmicu. Oni su oprali ruke od toga i cijela ih se stvar ne tiče; platili su za ženu svog sina i ne mogu se dalje smatrati odgovornima. Žurno, bez ikakvih ceremonija, predaju još nerazvijenu djevojku njenom budućem svezkru i svekrvi.

Djevojka poslana da isplati bratov dug dolazi u položaj koji je kulturom čvrsto određen. Gotovo je uvijek njen muž mlađi od nje, a čak ako su i podjednaka uzrasta, on će u najmanju ruku biti u dobi kad je dječak veoma zbunjen i bijedno se osjeća što ima ženu. Ona ga nije izabrala, ona ne očekuje da će od njega imati ikakve koristi. On će je izbjegavati, ljuti to će gundati kad se o njoj bude govorilo kao o njegovoj ženi, a ipak će svaki njen pokret ljubomorno pratiti jer će ga majka stalno poučavati neka pokaže kako je on gospodar. Budući da je premlad da je seksualno posjeduje, to nervozno isticanje svojih prava pomalo dobiva oblik uhođenja. U isto vrijeme stariji su podvojena mišljenja. Može se dogoditi da djevojčica zapne za oko ocu ili kojem starijem bratu maloga muža. Tada se u domaćinstvu razvije borba, njen ishod u prvom redu ovisi o snazi pojedinih ličnosti a donekle i o samoj djevojci. Ako više voli jednog člana domaćinstva od drugog, njen je izbor često odlučan. Ako li mrzi cijelu obitelj, kao grupu ljudi koja joj je silom nametnuta, s njome će postupati vrlo loše i nitko je neće pitati za mišljenje osim ako ne nađe ljubavnika koji će pristati da je otme. Ako je nijedan odrasli član domaćinstva ne želi ili smatra da nije dobro da je pokuša dobiti, pažnja domaćinstva bit će usmjerena na to da je nadziru. A taj je nadzor mnogo stroži nego kad to rade njeni vlastiti rođaci, jer su mnogo manji izgledi ovih prvih da je dobiju natrag ako pobjegne ili da dobiju uzvrat za nju. Stoga će rodbina po mužu nastojati da se brak ostvari što je moguće brže. Podudaraju se s Arapešima u gledištu da prerani seksualni život djeluje da dječak zakržlja u rastu, ali daleko od toga da poput Arapeša koče seksualni život, zapravo silom dječaka natjeravaju na to. Kad je jednom oženjen, on se mora prilijepiti uza ženu, i ona neka ostane uz njega a ne da bježi, jer će se tako uštedjeti mnogo nevolje. I tako dvoje neprijateljski raspoloženih i mrzovoljnih mladih ljudi budu spakirani u mrežu za spavanje. Ako se posvađaju pa jedan bude izbačen, nitko u domaćinstvu neće izbačenome pružiti utočište; on ili

ona morat će da spava s moskitima. Ako dječak pobjegne nekom rođaku i odbije da ima ikakva posla s djevojkom, time gubi pravo da od svojih traži neka mu nađu ženu. Oni su svoju obavezu izvršili, a on je odbio da primi ženu koju su mu nabavili. Ponekad on pobjegne, ponekad nađe sebi ljubavnicu. Djevojka je, međutim, obično premlada i nedovoljno razvijena da bi to učinila. Najčešće će par, ako su barem približno istih godina, ostati zajedno najmanje nekoliko godina. Tako muškarac ima prvu ženu uz koju je vezan više običajnim pravom nego željom. Ako ona ostane u drugom stanju, njemu će to manje smetati nego kad se to dogodi ženi koju žarko želi. Mlad, divlji, zbunjen i zlovoljan našao se u ulozi oca. A mlada žena, opterećena djetetom, zna da su se smanjili izgledi da ikad pobjegne, jer kod Mundugumora muškarci će se upustiti u ljubav s udatim ženama ali nisu skloni da ožene ženu s djecom. Te mlade žene rano se priljube sinovima i u zrelim godinama sličnije su udovicama nego suprugama. Zapravo, ja sam uvidjela da sam u mislima majke odraslih dječaka uvijek povezivala s pojmom »udovica«, premda, u stvarnosti, one su prve žene jakih i bodrih muškaraca.

Takva je dakle struktura mundugumorskog društva u kojem mladi ljudi rastu, odgajaju se, žene se i rađaju djecu. Postoji nagrada za djevičanstvo i grupa snažnih, pozitivno seksualnih djevojaka koje planiraju svoj život usprkos određenom nadzoru. Postoji društvena norma koja propisuje da se sestra upotrijebi za kupnju bratove žene i trajno izigravanje te norme od strane njena oca, brata i ljubavnika koji nema sestre i pokušava da je otme. Brakovi se sklapaju, prvo, kao unaprijed dogovoreni brakovi vrlo mladih ljudi, i održavaju se zato što su mladenci previše mladi da bi im se oduprli; drugo, kao brak po izboru u kojem snažan strastveni odnos biva pomućen trudnoćom, drugom ženom i kao posljedicom svađama i ljubomorom. Nadalje, smrt i preraspodjela udovica stvaraju daljnju zbrku, dolazi do daljnjih svađa među muškim nasljednicima i do svađa u poliginijskim domaćinstvima, naročito kad žena sa sobom dovodi djelomično uzraslu kćerku ili sina. Otmica žene stvar je cijele zajednice, ali su svađe unutar domaćinstva česte i nemaju većeg učinka izvan njega. Muškarac će tako istući ženu da će se ona obojiti bijelom žalobnom bojom i sjesti daleko od kuće. Tu će ceremonijalno jadikovati da je vide svi prolaznici. Oni će se možda radoznalo zaustaviti, ali čak ni

braća neće suosjećati u njenoj nevolji. U tom društvu žene se ne smatraju krhkim stvorenjima, potrebnim muške pomoći. Ako su žene jogunaste, muž će se i braća složiti da ih dovedu u red. Premda su gužve koje one izazovu drugačije od onih što ih izazovu muškarci, i ograničavaju se pretežno na područje ličnih odnosa, smatraju ih u tome potpuno odgovornima, a ne osobama kojima je potrebna zaštita i vodstvo. Djevojka je najčešće mnogo zrelija od dječaka, bilo zbog uvjeta braka u zamjenu ili zato što je poduzela prvi korak u šumskoj avanturi. Stoga u mnogim brakovima mladih ljudi dominira agresivnija, zrela žena. Kad ona malo ostari, muž postane svjesniji svojih snaga, pa je sklon da svoju poduzetnost pokaže udvaranjem po mogućnosti mlađim ženama. Agresivna žena nastavlja svojim agresivnim putem, ali sada radi preko sina. U tom društvu nitko se dobrovoljno ne povlači. Nedavno obudovjele bake što su se preudale moćno osiguravaju pažnju svojih muževa računajući na svoje obnovljene draži.

Roditelji se ne mogu složiti u pogledu interesa djece. Djeca uglavnom djeluju na njihovo razdvajanje ili oni iskorištavaju djecu u međusobnim sukobima. Element posebnog i žestokog spolnog antagonizma snažno je prisutan u domaćinstvima koja imaju veliku djecu kao i u brakovima mladih ljudi. U toj borbi na ženu se gleda kao na sposobnog neprijatelja, koji je, istina, u lošijem položaju, ali nikada slab.

5. Oni koji odstupaju od mundugumorskog ideala

Vidjeli smo da mundugumorski idealni karakter identičan za oba spola. I od muškaraca i od žena očekuje se da budu siloviti, kompetitivni, agresivno seksualni, ljubomorni i spremni da osjete i uzvrate uvredu, uživaju u razmetanju; akciji, borbi. Za svoj ideal Mundugumori su izabrali one tipove muškaraca i žena koji su Arapešima toliko nerazumljivi da jedva dopuštaju njihovo postojanja Wabe i Temos, Ombomb i Sauwedjo mnogo bi se lakše prilagodili običajima Mundugumora nego arapeškima. Razmatrajući Arapeše uvjerali smo se da ondje takve naprasne prirode slabo dolaze do izražaja i u stvari bivaju navedene da paranoički reagiraju na njima nerazumljive društvene zahtjeve. Što se događa kod Mundugumora,

gdje se takvom tipu ljudi, toliko nespremnom za život kod Arapeša, pružaju najpotpuniji izgledi društvenog razvoja? Ako silovit, jako seksualni muškarac ili žena dolaze u neurotski sukob sa svojim društvom, zbiva li se isto sa suprotnim tipom kod Mundugumora? Što se događa blagome muškarcu koji bi htio da zaštiti svoje sinove kao i kćeri, i ženi koja bi htjela da bebu tetoši na rukama. Iskaču li oni kao izrodi kao što je to s arapeškim izrodima?

»Nije bio jak, nije imao braće«, kažu Mundugumori usprkos svojim formulacijama o neprijateljstvu i nepovjerenju među braćom. Tom često ponavljanom izrekom oni potvrđuju stav mundugumorskog društva prema svojim izrodima: prema dječacima čije ruke dršću držeći koljački nož kod prvoga ubojstva; prema dječacima koji nikad sa ženom ne zakažu u šumi sastanak s kojeg bi se vratili okrvavljeni i ponosni; prema mladićima koji ne pokušavaju da prisvoje sve svoje sestre, odnosno, ako su mlađi, prihvaćaju prisvajanje sviju njih od strane starije braće; prema mladićima koji nikad ne izdaju očeve čak ako ih majke na to potiču. U ostvarenju njihovih planova braća neće nikad surađivati. Ti muškarci omogućuju održavanje mundugumorskog društva. Oni žive pored drugih a da se stalno ne svađaju s njima, a da ne zavode njihove žene i kćeri. Nemaju vlastitih ambicija i zadovoljavaju se poniznom ulogom u borbi, ostaju u pozadini svoje agresivne braće prilikom okršaja među zaseocima ili u pohodima na ljudske glave. Tvore svitu oko vođa i žive kao mlađa braća, zetovi, šurjaci; surađuju kod gradnje kuća, kod priprema za svečanosti i u lovovima na ljudske glave. Ideal je Mundugumora da svaki muškarac bude lav koji se ponosno bori za svoj udio a okružen je s nekoliko jednako surovih lavica. Ipak, u stvarnosti u društvu ima znatan broj ovaca, muškaraca kojima samosvijest, naprasitost i takmičenje ne znače ništa. Zahvaljujući tim muškarcima održava se određen broj pravila i ona se predaju novim naraštajima; sestre iz jedne porodice ravnomojerno se dijele braći, mrtvi se oplakuju, djeca hrane. Kad se ponosni mnogoženac svađa sa sinom čiju sestru hoće da razmijeni sebi za ženu, sin će se uteći jednom od tih blažih muškaraca. Kad njih ne bi bilo, atmosfera borbe i sukoba postala bi nepodnošljivom i zapravo ne bi se mogla održati. Jer svaki bi muškarac tada raspolagao s armijom od jednog pojedinca. Umjesto da kompliciraju društveni život zauzimajući nerazumljive, protivurječne

stavove, kao što to čine izrodi kod Arapeša, oni u stvari omogućuju surov takmičarski život koji je njima samima u biti toliko stran.

A jesu li takvi muškarci izrodi? Ako pod tom riječju razumijevamo osobe koje izazivaju nevolju u svom društvu, onda oni to nisu. Ali ako u izraz »izrod« uključimo one koji ne nalaze prave mogućnosti da im posebni talenti dođu do izražaja, koji u cijelom svom životu ne pronalaze prikladne uloge za sebe, tada ih možemo nazvati izrodima. Ondje gdje je društveni ideal žena-djevica, oni se moraju zadovoljiti udovicama, ženama za koje se netko nekad već borio, ženama koje drugi muškarci ne žele. Ondje gdje se uspjeh mjeri brojem žena, brojem glava uhvaćenih u boju i moćnim razmetanjem, oni mogu pokazati samo jednu ženu, često nijedne glave i naravno nikakvih velikih gozbi. Lojalni su u društvu koje lojalnost smatra glupim nepoznavanjem stvarnih činjenica o bitnom neprijateljstvu što vlada među svim muškarcima. Oni gaje roditeljske osjećaje u društvu koje očito ne nagrađuje roditelje.

Krotko prihvaćanje podređene i manjevrijedne uloge otvara im dva puta, prepuštanje sanjarenju ili zaobilaženju društvenih akcenata. Prvi je stav uobičajeniji. Blagi će muškarac zadržati sinove pored sebe i pripovijedati im o danima kad su se ljudi pridržavali pravila, kad su se ispravno ženili i kad nije bilo tih nepravilnosti zbog kojih ljudi »stanu i gledaju« jedan drugoga, o vremenima kad su očevi voljeli svoje sinove, a sinovi pažljivo održavali sve one sitne obrede koji očevima produžuju život, pa su čak izbjegavali da prođu stazom što su je očevi nedavno prosjekli. Tako je pričao Kalekumban, blagi i glupi čovjek koji je više puta pružio utočište kojem tucetu svojih mlađih rođaka. A tako je govorio i jednooki Komeakua, koji je volio da slika, ali budući da nije rođen s pupčanom vrpcom oko vrata, mogao je samo da radi kao šegrt, podnoseći oštar majstorov jezik. Komeakua je uvijek pristajao uz svoju braću a kasnije uz nećake, a već dosta kasno u svom spokojnom životu dobio je jednu udovicu za ženu. Ona mu je rodila dva sina, s njima se hvalio po selu i bio upravo dirljiv u tome što se nije osvrtao na to kako se drugi zabavljaju na njegov račun. Uvijek su mu, kao i Kalekumbanu, na jeziku aforizmi o mirnijim i boljim vremenima. Ima značajnih podataka da je u prošlosti u društvu Mundugumora surovost manje vladala. Organizacija srodstva nosi tragove takvog doba. Ali nema nikakvih dokaza je li to bilo prije tri ili

prije dvadeset generacija. Sanjalice kao što je Kalekumban u stanju su da izgrade i održe legendu o vremenu kad je sve bilo »dobro«, kad su loze i patrilinijske grupe bile međusobno protkane, kad su ljudi surađivali i kad su se pridržavali pravila. A to je sanjarenje vjerojatno zaista slaba strana društva. To ometa mladima da se realistično prilagode stvarnim uvjetima i da oblikuju nova pravila koja bi ih prikladno obuhvatila. Pažnja onih koji jače krše zakone paralizirana je jalovom čežnjom za prošlošću, i svatko ima osjećaj krivnje. Kad se ne bi znalo za taj navodni nekadašnji Elizej, čovjek ne bi crvenio od stida niti se ljutio kad bi otkrio da mu je prvobitna sestra sada razvrstana kao ujna. Da su stara vjerovanja o prebivalištima i stare bračne razmjene zauvijek nestale, bile bi se iznašle nove. Ali sve to sprečava neprilagođeni sanjalica. Preslab, premalo efikasan, previše povučen da bi mogao utjecati na oblikovanje sadašnjeg društva, on služi zato da bi zbunio potomstvo. Makar kako bio nadaren, društvo to slabo iskorištava i krajnji rezultat tog neprilagođavanja nimalo nije povoljan.

Drugi tip neprilagođenog muškarca mnogo je rjeđi, i kad smo mi bili ondje, samo je jedan takav postojao u plemenu. To je Omblean, naš najdarovitiji informator. Bio je to vitak, nježno građen, živahan mlad čovjek, ali po temperamentu neprikladan ni za jedan od mundugumorskih ciljeva. Blag, rado surađuje, susretljiv, voljan da se brine za tuđe nevolje. Kuća mu je uvijek puna ljudi za čiju njegu on zapravo ne treba da snosi odgovornost. Osim za svoju jedinu ženu Ndebame, koju je napokon pukim slučajem dobio, i za njihovo troje djece, on se brinuo još i za punicu Sangofeliju i dvoje djece koje je imala s drugim mužem. Taj je muž jedan od najznamenitijih i najbogatijih ljudi u selu ali se zasitio Sangofelije i počeo vrlo loše prema njoj postupati. Omblean ju je uzeo k sebi. Zatim, tu se našla i jedna sestra njegove žene Ndebame, koja se posvađala s mužem pa se sklonila s malim djetetom. A dok smo mi bili u selu, jedan veliki, budalasti, nedorastao mladić po imenu Numba, kojega su roditelji prisiljavali da spava sa svojom mladom vitkom ženom, pobjegao je Ombleanu — a bio mu je tek neki bratić — i nastanio se kod njega. Tako je Omblean na svojim leđima imao tri žene, petoro male djece i jednog lijenog odraslog dječaka. Nijedna od tih osoba što su mu se nametnule nije ga naročito poštovala. Bio je previše nježan i previše dobroćudan da bi ih tukao krokodilovom lubanjom ili da bi se na njih

nabacivao kolcima. Kao posljedica, sam je obavljao veći dio posla, uzgajao jam i obrađivao sago i lovio da prehrani svoje domaćinstvo, a žene su često odbijale da pođu na ribolov. Bio je neumoran, pun snage, previše energičan i inteligentan da bi se utekao sanjarenju. Umjesto toga proučavao je svoje društvo, naučio svako pravilo i svaku pukotinu kroz koju je inteligencijom nadigravao grubu silu. Bio je intelektualno najjači informator kojeg smo ikad imali, izvanredno analitičan i profinjen. Izbjegavao je da se ponavlja ili da bude monoton, pa smo otkrili da stoga sa drom Fortuneom razgovara samo o stvarnom stanju društva, a sa mnom kako bi ono teoretski trebalo da funkcionira. Vlastito otuđenje od svih tekućih motivacija izoštrilo je njegovu ionako višu inteligenciju do visine koju rijetko nalazimo u homogenoj kulturi. Međutim, on bi u drugačijem kontekstu bio oduševljen, a ovdje je bio ciničan. Izvanrednu intelektualnu nadarenost trebalo je da iskorištava radi zaobilaženja pravila jednog društva u kojem se duhovno nije osjećao kod kuće. Dva tjedna nakon što smo napustili Mundugumore, čamcem kolonijalne vlasti vratilo se tridesetak mladih Mundugumora koji su radili na zlatonosnim poljima. Ti su muškarci bili otišli s ljutinom i bijesom u srcima; tresući ritualno rodnu prašinu s nogu i pljuvajući na zemlju kleli su se da se neće vratiti dok budu živi njihovi očevi i starija braća koji su im oteli žene. Sada, pošto su dvije godine proživjeli, raspirujući jedan kod drugoga osvetu, vratili su se i s noževima i sjekirama u rukama navalili na grupu ljudi što se skupila da ih dočeka. Omblean je bio predstavnik vlasti i preuzeo na sebe teret da vodi pregovore između vlasti i Mundugumora. Bacio se usred gužve pokušavaju da zaustavi klanje i bio teško ranjen.

A kakve su neprilagođene Mundugumorke? Dobar je primjer Kwenda. Ona je okrugla i meka, dok je ideal žene kod Mundugumora da bude visoka, okretna i vitka. Kwenda je voljela djecu. Odbila je da baci svoje prvo dijete, dječaka, usprkos zahtjevu njenog muža Mbunde da to učini. Dok je dojila dijete, on je pobjegao s drugom ženom. Umjesto da se ljutito povuče, pošla je za njim i za njegovom novom ženom. Sav izvan sebe on ju je izbacio i ostavio u Biwatu, selu njene majke, a sam otišao da radi za bijelog čovjeka. U Biwatu Kwenda rodi blizance, ali oni umriješ. Vratila se u Kenakatem i pošla da živi s Yeshimbom, očevim bratom. Tada Gisambut, uzdržljiva

Ombleanova sestra, rodi blizanke, a Kwenda, koja i sama nije imala nikog da joj pomaže u životu, usvoji jednu od njih. Ubrzo je imala dovoljno mlijeka u bujnim grudima. Mala je blizanka odlično napredovala i narasla jednako visokom kao i njena sestra koju je othranila majka. Ali na licu Kwendine blizanke uvijek su se ocrtavale jamice od smiješka, a na licu djevojčice što ju je majka othranila oštro mrgođenje. Kwendina je blizankinja češće išla po selu. Bila sam navikla da je pozdravim i da za uzvrat dobijem sretan smiješak. Iznenadni susret s Gisambutinom blizankinjom i njenim uznemirenim pogledom djelovao je poput more i u tom se primjećivala sva razlika između iskustva prosječnog mundugumorskog djeteta i iskustva male Kwendine blizankinje koju je ona obasipala vedrom, ničim nesputavanom ljubavlju. Kwenda bi cijelog dana dragovoljno radila, ne samo za svog šestogodišnjeg sina i za malu blizankinju, nego i za druge. Tko god želi da mu se popne na kokosovu palmu, treba samo da se prilaska Kwendi; bez obzira na debljinu i teške grudi koje joj otežavaju penjanje, ona se začas uspenra, smijući se usput. Nije samo dojila svoju malu blizankinju nego je često preko dana uzimala i djecu drugih žena. Njen se muž vratio u selo i uzeo jednu mladu ženu oštra lica. Za nju je usvojio dijete kako ga ne bi smetala kad ostane u drugom stanju. Svakog su dana odlazili u šumu da obrađuju sago. Mrzio je i sam zvuk Kwendina imena i izjavio da je nikad neće uzeti natrag. Pokušao je čak da izvede nešto nad čime se Mundugumori najviše zgražaju a uobičajeno je kod susjednog plemena: pokušao je da je kao prostitutku podmetne nekom mladiću iz drugog plemena. Učinio je to govoreći da će sam navodno noću doći k njoj. Plan je propao. Zajednica se malo zgražala jer prostituiranje žena nije u skladu s mundugumorskom taštinom i osjećajem vlasništva. Ali pri tom se podrazumijevalo i to da se zapravo ne može osuđivati muškarca što je sit žene kao što je Kwenda, žene koja je tako konzistentno i glupavo dobrodušna, odana i puna majčinskog osjećaja. Mlada, topla i snažna Kwenda ostat će slamnata udovica. Nijedan je snažni muškarac neće za ženu. Nijedan slabi neće ni pokušati da je uzme, jer Mbunda, koji je ne želi za sebe, svejedno će tražiti visoku cijenu za nju. Tako je kod Mundugumora dobrodušna, susretljiva žena, toplih, majčinskih osjećaja, poput dobrodušnog, toplog i roditeljski raspoloženog muškarca društveno otpisana.

Ima i drugih ličnosti koje odstupaju i koje su toliko surove da im i mundugumorski standardi ne nalaze mjesta. Takav je muškarac u stalnoj zavadi sa svojim drugovima, dok najzad izdajnički ne pogine za vrijeme napada na neko drugo pleme, ili će ga možda ubiti koji član vlastitog plemena i preuzeti na sebe mršavu kaznu — zabranu da nosi počasti lovca na ljudske glave. Ili će sam pobjeći u močvare i ondje poginuti. Isto tako naprasitu ženu koja stalno lovi nove ljubavnike i nezasičnih je zahtjeva, možda će najzad predati nekoj drugoj zajednici i ondje će je javno silovati. Ali sudbina tih silovitih osoba u skladu je s idealom Mundugumora koji dobrim okom gleda na nasilnu smrt i žena i muškaraca. Dok je bijeli čovjek pretežno pljačkao i palio mundugumorske zaseoke, ili u kaznenim ekspedicijama ubijao nekoliko Mundugumora nakon njihova nasilja nad nekim drugim plemenom ili nad bijelim prolaznicima, nije bilo moguće da ih se pokori. Poginuti od ruke bijeloga čovjeka bilo je nešto časnije nego poginuti od ljudi iz Andoara ili Kendavija. Oni ponosno pričaju o Mundugumoru kojega su bijelci objesili zbog ubojstva: svoju je desnu ruku podigao u zrak, zazivao imena predaka svog mjesta i tako umro. Jedino je patetično u svemu što su mu dali perad da jede, međutim, kako mu je to bio totem, a on je umirao u stilu — obično su Mundugumori vrlo nepažljivi prema totemskim tabuima — odbio je da jede, pa je gladan umro. Sve dok strah od utamničenja njihovih velikih ljudi nije zamijenio zastrašivanje kaznenim ekspedicijama Mundugumori nisu došli pod kontrolu vlasti. Vođe su voljni da se suprotstave smrti, ali da se suoče sa šestomjesečnim tamnovanjem i strahovanjem tko li im je zaveo ili ukrao žene — tu ponižavajuću neaktivnost oni nisu voljni da prihvate. I tako već tri godine vlada mir, prestao je lov na ljudske glave a ljudožderske se gozbe više ne održavaju.

U takvom se sklopu, kako vidimo, ne smatra da je slučajni pojedinac, čija je veća silovitost i loša sreća imala za posljedicu smrt, živio lošim životom. Ombleani i Kwende, zaista su neprilagođene ličnosti čija se darovitost troši na beznadne napore da skrenu struju neugodne tradicije, koja i od muškaraca i od žena očekuje da budu oholi, grubi i surovi, a nježniji se osjećaji čine neprikladnim i kod jednog i kod drugog spola.

3. DIO - JEZERSKI ČAMBULI

Kako smo izabrali pleme Čambuli^[34]

Studij naroda Mundugumora urodio je sličnim rezultatima kao i studij Arapeša; i muškarci i žene oblikovani su po istom obrascu temperamenta, premda je sam obrazac sa svojom silovitošću, individualizmom, težnjom za vlašću i položajem u oštroj suprotnosti s arapeškom idealnom ličnošću blagih, osjećajnih značajki. Razmišljali smo o trećem narodu i opet smo bili potaknuti okolnostima koje nisu bitno relevantne za odnose dvaju spolova. Savjetnik nam je bio okružni službenik G. Eric Robinson koji je za dugogodišnje službe na području Sepika odlično upoznao cijeli okrug. Dao nam je dva prijedloga: planinski narod Washkuk koji živi iznad vladine stanice u Ambutiju i samo je djelomično pod kontrolom, i pleme Čambuli na jezeru Aibom. Washkuke je opisao kao jednostavan, jedar i ljubazan svijet koji još nije pod jačim utjecajem kontakta s bijelcima. Prvi se regruti Washkuka još nisu vratili da se pidgin engleskim i bočnim ovojima šepure pred očima staraca i unesu novi element u domorodački život. Čambuli su nešto duže pod kontrolom, oko sedam godina. Pošto su ih lovci na ljudske glave sa srednjeg Sepika potisnuli u planine, uz pomoć vlasti vratili su se u svoja prvobitna naselja. Taj narod posjeduje istančanu umjetnost, usavršenu kulturu koja ima mnogo dodirnih tačaka s kompleksnom kulturom srednjeg Sepika. Najprije smo bili odlučili da istražimo Washkuke i poduzeli posebnu ekspediciju na vrh njihove planine. Tada smo naišli na dva bradata čovječuljka s kojima smo se sporazumijevali pomoću dva posrednička jezika. Preklinjali su nas da ne dođemo k njima, jer kad bi se nastanili kod njih, očito bi morali ostati u svojim raštrkanim selima da se brinu o nama, a baš su završili pripreme za dugotrajan lovački pohod. Nije ih mnogo, a svi žive u grupama po dvoje ili troje na strmom obronku planine. Budući da su nam se činili veoma sličnim Arapešima, budući da su smatrali da će im naš boravak beznadno poremetiti život, budući da bi uvjeti transporta i terenskog rada bili izvanredno teški, odlučili smo da umjesto kod njih pokušamo kod Čambulija. I tako, znajući samo to da idemo grupi ljudi što stanuju na jezeru i da kod njih još živi

istančana umjetnost, pođosmo Čambulima.

1. Obrazac društvenog života kod Čambula

Narod Čambuli živi na jezeru koje je sa dva vodena puta povezano sa Sepikom, a nalazi se oko dvjesta devedeset kilometara od njegova ušća. Jezero leži u močvarnom kraju, s rijetkim manjim i strmim brežuljcima u graničnom području na jugu. Obrisi su mu nepravilni i konture mu se stalno mijenjaju jer promjenljivi vjetrovi pomiču po njemu amo-tamo velike ploveće travnate otoke. Nekad će se koji od tih otočića, često dovoljno velikih da na sebi ponesu nekoliko izraslih stabala, trajno smjestiti uz jednu obalu jezera; ponekad će se ispriječiti na ušću jednog od vodenih putova pa će biti potrebno da ga se rasiječe na manje komade kako bi se pročistio put domorodačkim čunovima. Uvjeti plovidbe na manjim vodenim putovima kroz visoku trstiku mijenjaju se s vjetrom i ponekad pružaju slobodan prolaz a ponekad su sasvim zatvoreni.

Jezerska je voda obojena poput treseta smeđim biljem pa joj se površina čini crnom, a kad je vjetar ne mreška, nalik je na crni emajl. Na toj glatkoj površini za mirnih vremena razasute su tisuće ružičastih i bijelih i manjih tamnomodrih lopoča, a među cvijećem u rano se jutro ističe velik broj bijelih orlova štekavaca i modrih čaplji koji upotpunjavaju slikoviti dojam gotovo prelijepog obrasca da bi bio zaista stvaran. Kad vjetar puše i kad zamrsi crnu površinu u hladno plavetnilo, lišće se lopoča, koje je tako nepomično i gusto lebdjelo na emajliranoj površini, zamrsi, pa kad se njegove peteljke lagano dignu, pokaže se da nije u jednom tonu zeleno nego da variraju u nijansama ružičastog i srebrnasto zelenoga i da je nježno, gipko i tanko. Maleni oštri vrhunci uz rub jezera okupljaju oko sebe oblake koji podsjećaju na snijeg i ističu strmi uspon od močvarne ravnice.

Čambuli su maleno pleme. Sve u svemu jedva ih pet stotina govori tim jezikom, a od toga jedan dio ima drugačiji naglasak i neke razlike u rječniku. Žive u tri zaselka na rubu planine Čambuli, a obredne im se kuće ističu na visokim postoljima poput dugonogih ptica uz jezersku obalu. Među tim obrednim kućama — ima ih ukupno petnaest — probija sa cesta kojom muškarci za niska vodostaja prolaze pješke, odnosno kojom se voze u dugačkim izdubenim čunovima opirući se

na račvaste vrhove travnatih vesala kad jezero naraste i poplavi prizemlje tih kuća. Tlo je pretežno utabana ilovača. Na njemu su obostrano podignute platforme gdje je svakom članu obredne kuće određeno sjedište. Ognjišta su smještena prema središtu. Oko njih nalazi se više izrezbarenih stolaca na kojima se može sjediti pa će gusti dim poigravati oko nogu i štititi od moskita. Ponekad se po stranama kuće u prizemlju objese dugački viseći zasloni pleteni od tamno i svijetlozelena lišća u živopisnim uzorcima. Oni štite ljude u kući od pogleda prolaznika. Kad se na stazi začuju koraci ili govor, ti se tanani kapci ljuljaju amo-tamo, a ukućani znatiželjno vire van i dovikuju formalni pozdrav. Muška je to cesta, a žene će je i djevojke počastiti samo prilikom svečanosti. Cesta vijuga uzduž nepravilne jezerske obale, i kod svakog drugog zavijutka naići ćete na novu obrednu kuću, dugačku oko deset metara, položenu paralelno s jezerom. Na svakom je zabatu nekoliko vitkih visokih tornjića, a sljemenjača je udubljena po sredini tako da krov iz profila nalikuje mladom mjesecu. Na svakom je slamom pokrivenom i lisnatim ukrasima ispletenom zabatu lik golema lica izrezbaren u duborezu i obojen crveno i bijelo. Kad se gradi nova kuća, najprije se naprave lagani tornjići od pletera, a po jedna muška i ženska ptica, također od pletera, stavi se na tornjić. Kasnije u slobodno vrijeme graditelji čvrsto prepletu tornjić; ptice od šiblja zamijene čvršćim ukrasom, drvenom pticom čija krila iskaču iz šupljeg čovječjeg lika.

Iz svake obredne kuće puteljak se penje stotinjak metara po strmom i kamenitom obronku, do visoravni gdje su među drvećem sakrivene velike kuće žena. Te su kuće duže i niže od muških; sljemenjača je ravna i plosnata. Pravokutne, solidne, oslanjajući se na čvrste sohe. Imaju dobre podove i jake ljestve do svakog ulaza. Jake su te kuće i trajat će mnogo i mnogo godina, a dovoljno su velike da se u njima smjeste tri do četiri porodične grupe. Svinje ruju oko ljestava, sa stropa vise poluispletene košare, naokolo je ribarski pribor. Staza do obale, kojom žene polaze na ribarenje a muškarci na veselje u muškaračke obredne kuće, dobro je utabana. Stambene kuće o kojima se isključivo govori kao o »ženskim kućama« međusobno su povezane gornjom cestom koja ide brežuljkom i kojom žene idu od jedne kuće do druge. Svaku kuću nastavaju dvije do četiri obitelji, pa će se unutar prostranih zidova uvijek naći grupa žena koje

kuhaju, pletu ili krpaju ribarski pribor. Njihovom energičnom prijateljskom aktivnošću provijava neka solidarnost, čvrsti cilj suradnje i grupe, koji nedostaje u šaroliko ukrašenim muškaračkim kućama uzduž obale gdje svaki muškarac slatko sjedi na svom mjestu i detaljno promatra svoje drugove.

Rano izjutra, kad prvo svjetlo osvjetli jezero, ljudi su već na nogama. Žene sa šiljastim kišnim kapuljačama na glavi gacaju kroz lopoč do svojih vitkih čunova da pregledaju ili da ponovo postave velike zvonolike pletene vrše. Nekoliko je muškaraca već u obrednoj kući, i to naročito u onim kućama u kojima će se naći jedan-dva novaka, dječaka od deset do dvanaest godina, tijela obojenih bijelom bojom, zgurenih od rane jutarnje svježine. Novacima je dopušteno da spavaju u majčinoj kući. Ali oni moraju ustati i otići prije zore pa gmižu do jezera obavijeni kišnom kabanicom koja ih posve pokriva. Iz jedne će se muškaračke kuće začuti bubanj s rasporom, bubnjajući na način osebujan za tu kuću, i pozvati muškarce iz ostalih dijelova naselja na neki obred, da pomognu da se nareže novo pandanusovo lišće za pokrivanje krovova ili da obojadišu maske za ples.

Za sajmenih dana grupe čunova upute se u daleka mjesta u močvari gdje se sastaju s mrgodnim, nepristupačnim šumskim ljudima da prodaju ribu ili novac od školjki za sago i šećernu trsku. Kao novac na tržištu služe zeleni pužići *talibun*.^[35] Te školjke dolaze s dalekog otoka Walis na arapeškoj obali. Ljudi sjeverno od Sepika izbruse ih i ukrase sitnim viticama vijugastog pletera. Kad školjke dođu Čambulima, svaka je od njih već na svoj način značajna po veličini, obliku, težini, boji, sjaju i ukrasu, a Čambuli svaku promatraju kao da posjeduje spol i ličnost. Ondje gdje se upotrebljava *talibun*, razmjena na sajmu ne odvija se u obliku kupovanja hrane za novac, nego kao razmjena hrane za vrednote i u tome postoji velik izbor. To je obostrano prodavanje, a prodavač novca mora čak i više isticati vrline pojedinog novčića nego što to čini vlasnik hrane.

Kad sunce zagrije, žene se vraćaju s ribarenja i ponovo se penju uz obronak. Iz kuća što se kriju za drvećem trajno se čuju ženski glasovi poput cvrčanja jata ptica. Kad se ljudi sretnu na stazi ili u čamcima, oni se pozdravljaju beskrajnim učtivim frazama: »Dolaziš li?« »Lo, dolazim jer idem da berem lopoče.« »A tako, pošao si da bereš lopoče.« »Da, pošao sam da uberem lopoče za jelo.« »Hajde,

pa uberi lopoče.«

Dnevni se život odvija tihim ritmom ženskog ribarenja i tkanja i muških obrednih zanimanja. Kad je svečanost ili ples pod maskama, cijela zajednica prestaje da radi, a muškarac se i djeca odijevaju u divne prazničke odore. Na pažljivo uređenim kovrčama muškarci nose oglavlja od perja rajske ptice ili kazuara, a djeca imaju školjkama protkane kukuljice i teške ogrlice i vijence od školjaka. Oni se okupljaju na prostoru određenom za ples i tu se muškarci samosvjesno šepire i stide se da jedu. A oko njih su grupe nasmijanih, neuređenih poslovnih žena i djece što žvaču dugačke komade šećerne trske. Događaj kao što je smrt ili skarifikacija dječaka ili djevojčice iziskuje održavanje svečanosti. Pedeset do šezdeset žena skupi se u jednoj kući pa u grupama kuhaju u posudama na ognjištu, neke od njih vrlo pedantno glačaju glinene tignjeve i priređuju tanke i vrlo simetrične palačinke od saga koje se javljaju na svim gozbama. U određenim trenucima u toku svečanosti posebne male obredne grupe sastavljene od muškaraca i žena nose naročito pripremljenu hranu ili vrijedne školjke cestom uz obalu, od jedne muškaračke kuće do druge. Često ih prate maskirane figure pa usput izigravaju i izvode pantomime probijajući se kroz grupe plesačica koje im se ponekad provlače između nogu, ili razbijaju lijepo izrezane posude za vapno i pretvaraju ih u hrpu bijele prašine pod nogama plesača. Gotovo uvijek ima mnogo hrane. Ljudi ne ovise samo o poljoprivrednom urodu koji treba njegovati i ubirati — premda nekolicina energičnih devijantnih muškaraca ponekad iskrče vrtove jama u visinama ili nasade tara kad se voda povuče — nego o sagu koji se kupuje u velikim količinama i čuva u visokim zemljanim posudama ukrašenim oko grlića grotesknim licima u reljefu. Nema potrebe da se radi svakog dana. Sago se spremi, riba se osuši na dimu, sajam se ne održava svakoga dana, pa je stoga uvijek moguće da na nekoliko dana prekinu sve poslove kako bi se dokraja posvetili nekom obredu ili gozbi i svečanosti. Takav je normalni tok života. Ali ponekad, kad šumski narodi koji proizvode sago mnogo ratuju, ili kad Čambuli imaju naročito slab ulov riba, i u sezoni kad su svi dopunski nasadi tara pod vodom, tada vlada glad. Navikli na lagodno gostoprimstvo i široko razmetanje obiljem ne poznaju drugog načina za borbu protiv gladi osim bespoštedne netrpeljivosti i krađe. Kradljivca hrane predavalo se bez samilosti

susjednom zaseoku gdje bi nad njim ili njom bila izvršena kazna, a smatralo se da njegova glava ima vrijednost trofeja i njome se ukrašavala muškaračka kuća koja se time afirmirala. Cijena za glavu plaćala se zaseoku iz kojeg kradljivac potječe.

Tako je bio spojen lov na ljudske glave i smrtne osude kriminalaca. Smatralo se neophodno potrebnim da svaki dječak u djetinjstvu ubije neku žrtvu, pa su se zbog toga kupovale žive žrtve, obično dojenčad ili mala djeca iz drugih plemena. Ili su se zadovoljavali ratnim zarobljenicima, odnosno prestupnicima iz drugih zaselaka Čambula. Ruku s kopljem maloga dječaka pridržao bi njegov otac, a dijete bi, užasnuto i puno gađenja, bilo uvedeno u kult lovaca na ljudske glave. Krvlju žrtve poprskalo bi se uspravno kamenje postavljeno na maloj čistini izvan muškaračke kuće, a ako je žrtvovano dijete, tijelo bi se pokopalo ispod jednog od kućnih stupova. Glavu bi, jednako kao lubanje neprijatelja ubijenih u boju, presvukli glinom i taj glineni model na originalnoj lubanji obojadicama bi fantastičnim uzorcima crnog i bijelog, s očima od školjke, sa slijepljenim kovčama, i objesili bi ga u obrednoj kući da se njime ponose kao trofejom. Ali Čambuli nisu bili oduševljeni ratovanjem ni lovom na ljudske glave. Istina je da muškaračka kuća mora imati glave, ali oni su vanbračnu djecu ili siročad ili prestupnike šumskih naroda radije kupovali pa ih ceremonijalno ubijali u selu nego da se izlažu opasnostima bitke. Ukrašavanje glava precizna je umjetnost, posjedovanje trofejne glave stvar je ritualne časti; stjecanje glava prilagođeno je da bude što pitomije i što sigurnije.

U tome se Čambuli oštro razlikuju od svojih okrutnih ratničkih susjeda na srednjem Sepiku koji smatraju lov na ljudske glave najvažnijim muškim zanimanjem. Narodi na srednjem Sepiku ovise o Čambulima koji proizvode velike pletene mreže protiv moskita, jer se te mreže smatraju neizbježnim i neophodno potrebnim dijelom namještaja u svim domorodačkim kućama toga moskitima zaraženog područja. Čambuli su sa svoje strane kupci čunova izrađenih na Sepiku, jer su domoroci na Sepiku mnogo prije i u mnogo većim količinama došli do željeznog alata za izradu čunova nego Čambuli. Ali njihovi susjedi sa Sepika jako preziru Čambule i smatraju ih dobrim ciljem pljačkanja. Otprilike prije dvanaest godina Čambuli su konačno popustili pod pritiskom neprekidnih pljačka, lova na ljudske glave i

paleža kuća od strane naroda sa srednjeg Sepika, pa su stanovnici triju zaselaka pobjegli trgovačkim prijateljima. Jedna je grupa otišla daleko do rijeke Kolosomali, druga u bregove iza planine Čambuli, a treća daleko na sjever. Linije tog bijega podudaraju se s vrlo čvrstim trgovačkim i bračnim vezama što su ih tri zaseoka njegovala u prijašnjim generacijama. Pošto je bijela vlast doprla na Sepik, Čambuli su se vratili u stara seoska sjedišta, uvjerali su vladine službenike u svoja prava, izagnali manje grupe uljeza sa Sepika i ponovo se naselili u svojim starim kućama. Zaštita vlasti značila je stvarno napuštanje lova na ljudske glave, ali Čambuli nisu jako ovisili o lovu na ljudske glave. Kod njih je to bio pretežno samo obred i ne toliko važna stvar. Oni se mnogo više brinu da ukrase obredne kuće lijepim rezbarijama, zatim da proizvedu dražesne rašlje o koje će objesiti izvanredno ornamentirane mrežaste vreće koje uvoze sa sjeverne obale Sepika i da ispletu različite maske što pripadaju pojedinim klanovima i obrednim grupama. Novostečenim željeznim oruđem oni sada grade vlastite čunove umjesto da ih po pretjeranim cijenama kupuju na Sepiku. Bez straha od prepada, žene ne samo da imaju vremena za ribarenje nego i za skupljanje mnogobrojnih i različitih vrsti odličnog korijenja lopoča, lopočeva sjemenja i puzavaca kojima će počastiti svoje mlade muške rođake kad dođu da laskanjem majkama i tetkama izmame *talibun* i dvadesetorostruko vrijedni sedef po imenu *kina*. Pod uvjetima Pax Britannicae kultura naroda Čambuli doživljava renesansu, a obala jezera odjekuje sjekirama što dubu čunove. Ruke muškaraca zabavljene su rezbarjenjem uzorka na posudi od tikve, pletenjem ptice ili dijela maske, ukrašavanjem kućnih zaslona ili oblikovanjem kazuarove kosti u lik papige ili dvonogog kljunorošca.

2. Suprotne uloge muškaraca i žena kod Čambula

Arapešima je uzgoj biljaka i djece najveći doživljaj u životu, Mundugumori nalaze najviše zadovoljstva u borbi i takmičenju oko stjecanja žena, Čambuli prvenstveno žive radi umjetnosti. Svaki je muškarac umjetnik, a mnogi od njih vješti su ne samo u jednoj umjetnosti nego u više njih: u plesu, rezbarjenju, pletenju, slikanju i tako dalje. Svaki je muškarac zabavljen svojom ulogom s obzirom na položaj u društvu, pripremom svoje odjeće, ljepotom maski koje mu

pripadaju, vještinom vlastitog sviranja na svirali, tokom i elanom svojih obreda, i s priznanjem i vrednovanjem njegovih dostignuća od strane drugih. Obredi kod Čambula nisu nusproizvod određenog događaja u životu pojedinca, to jest, ne može se reći da Čambuli zato što treba inicirati mladiće održavaju ceremoniju, nego radije, da zato što žele održati ceremoniju iniciraju mladiće. Tuga zbog smrti pretežno se gubi u interesu za prateće obrede — koje svirale valja svirati, kakvim maskama i glinenim glavama valja ukasiti grob, i u etiketi grupa žena koje formalno oplakuju i kojima se daju dražesni mali suveniri od trske za uspomenu. Interes žena u umjetnosti ograničen je na udio u zajedničkom dražesnom obrascu društvenih odnosa, na nešto malo slikarija na košaricama i pletenim kablčićima i na plesanje neke vrsti kola. Ali muškarcima je umjetnost jedina važna stvar u životu.

Struktura društva je patrilinijska. Grupe muškaraca su orođene preko muških predaka, nose zajedničko ime, posjeduju dugačke parcele zemljišta što se s vrha brijega, gdje se ponekad uredje vrtovi, kroz planinski pošumljeni obronak, gdje se nalaze ženske kuće, pružaju sve do obale jezera. Tu svaki klan, a ponekad dva bliska klana, imaju muškaračke, zajednički izgrađene, obredne kuće. Unutar tih grupa muških rođaka postoje određeni tabui. Najstariji je sin zbunjen i plah u prisustvu oca, a njegov neposredno mlađi brat jednako se mora ponašati prema njemu. Predmet njihove zbunjenosti jest mogućnost nasljeđivanja. Mlađi sinovi koji ne dolaze u obzir kod nasljeđivanja nesputani su u međusobnim odnosima. Veza između muškarca i sina njegova brata također je prijateljska, pa ti muškarci — čiji je položaj živopisno izražen pidgin-engleskom riječju »small papa« (mali tata) — posreduju između malih dječaka i bezbrižnih starijih dječaka koji im se samozvano nameću i pozivaju na red. Članstvo u muškaračkim kućama varira, a svađe su česte. Zbog najsitnijeg povoda — zbog neopravdanog zahtjeva za prvenstvom ili zato što je žena jednog muškarca propustila da nahrani svinje drugoga, ili zbog toga što netko nije vratio posuđenu stvar — osoba koja se osjeća povrijeđenom otići će i preseliti se nekom drugom klanu kojem na neki način može dokazati svoju pripadnost. U isto vrijeme razvijen je snažan društveni osjećaj da je takvo ponašanje loše, da muškarci jednoga klana treba da sjede zajedno i da u velikom broju starijih muškaraca leži mudrost obredne kuće. Kad netko oboli ili se dogodi

nesreća, šamani objašnjavaju da su se šamanski duhovi i duše umrlih što više oko kućnih stupova naljutili zato što se odselio jedan ili više članova klana. Solidarnost pojedinih muških grupa više je prividna nego stvarna. Kao da svaki od njih sjedi na rubu određenog mu sjedala vrlo lagano, vrlo nestalno, kako bi u tren oka bio spreman na neprijateljski pogled, dodir i riječ.

Svaki klan posjeduje određene povlastice: dugačke spiskove imena za koje je klan ovlašten da ih daje djeci svih svojih žena; klanske pjesme i masovni obredni pribor, maske, plesove, pjesme, svirale, bubnjeve s rasporem, posebne pozive; i niz vlastitih natprirodnih bića, jezerskih *marsalaja*, ponekad kojeg šamanskog duha i druga manje značajna natprirodna bića čiji se glasovi čuju kroz sviralu, bubanj i čegrtaljku. Muškaračka kuća jednog klana inzistira da se maskirani plesači kad prolaze mimo moraju na trenutak zaustaviti kod velikog kamenja ispred kuće. Druge obredne kuće uživaju povlasticu da vitlaju čegrtaljka i izazivaju nadolazak vode.

Osim klanske organizacije ima još nekoliko formalnih oblika organizacije društva. Postoji jedna dualna organizacija; svaki član klana obično pripada ili narodu Sunca ili narodu Majke, a obično je klan podijeljen po polovici pa svaka polovica pripada jednome od tih naroda. Brakovi treba da se sklapaju preko granične linije dualne organizacije, ali se to uvijek ne događa. Ta dva dijela imaju i mnoga obredna prava i stvari koje im pripadaju i koje se obično čuvaju u jednoj od muškaračkih kuća. Svaki muškarac pripadnik je i nekoliko drugih grupa u kojima igra određenu ulogu u inicijacijskim ceremonijama i u drugim svečanostima. Premda članstvo u klanu možda određuje njegovu najčvršću pripadnost, on će također ponosno misliti o sebi kao članu bilo kojeg od tih poprečnih udruženja i biti počašćen ceremonijalnom ulogom u njemu. Ali kao član neke od tih grupa on se također može osjetiti povrijeđenim, a njegovo izjašnjavanje u neke vrsti ceremonijalnoj raspri povlači za sobom hladnoću i nezadovoljstvo prema drugovima u nekoj drugoj djelatnosti. Svaki muškarac vrlo dobro shvaća važnost i vrijednost svakog od tih udruženja. On je kao glumac koji igra više uloga i u toku jedne predstave može se identificirati s ostalim članovima družine. Jednoga dana kao član Sunčeve polovice bunit će se zato što su pripadnici Majčine polovice izvukli svoje svirale na pogrebu kad na njima nije bio

red. Tjedan dana kasnije sve će to biti zaboravljeno u bijesu zbog ponašanja druge inicijacijske grupe na maloj inicijacijskoj svečanosti. Svaka od tih prolaznih i inkompatibilnih privrženosti služi da zbuni ostale; isti je čovjek danas saveznik, sutra neprijatelj a prekosutra indiferentan, proračunato nehajan promatrač. Pojedinom muškarcu, brižljivo složenih kovrča, s lijepim i školjkama divno urešenim pokrivalom za spolovilo od kože letipsa, laka hoda i samosvjesna izraza lica, ne preostaje ništa drugo nego osjećaj da je glumac koji igra niz dražesnih uloga — to i njegov odnos prema ženama.

Njegov je odnos prema svim muškarcima delikatan i težak. Čak u vlastitoj klanskoj kući sjedi pomalo na iglama, i tako je nervozan i osjetljiv da će jedva nešto prigristi u kućama drugih klanova. Ali njegov odnos prema ženama jedini je čvrsti oslonac u životu. Kao malo dijete lako ga je držala na rukama vedra i površna majka, majka koja ga je obilno ali nehajno hranila, dok su joj prsti bili zabavljeni upletanjem trske u košarice za spavanje ili kišne kapuljače. Kad bi spuznuo, majka bi ga digla i gurnula pod ruku a da za sve to vrijeme ne bi prekinula razgovor. Nikad ga nisu ostavljali sama. Oko njega uvijek se našlo osam do deset žena, radile bi, smijale se, davale mu sve što mu je trebalo, uvijek drage volje ali ne pretjeravajući. Ako bi druga očeva žena propustila da ga nahrani onako obilno kao što bi to učinila njegova majka, bilo je dovoljno da majka samo lagano prekori: »Zar imamo toliko djece da ga baš moraš zanemariti?« Djetinjstvo je proveo valjajući se po podu velike stambene kuće, njegove su budalaštine imale povlaštenu položaj i mogao je škakljati drugu djecu i rvati se s njima. Usta mu nikad nisu bila prazna. Zene odbijaju djecu od prsiju jednako bezbrižno i nepažljivo kao šfo ih i doje, i pune im usta poslasticama kako bi prestala plakati. Kasnije će ih žene obilno nahraniti hranom, peteljnkama lopoča, lopočevim sjemenom, malajskim jabukama, komadima šećerne trske. A mali će dječak sjediti i žvakati u velikoj prostranoj kući punoj djece svoga roda i radišnih, dobrih žena. Ponekad kad se održava kakva svečanost majka će ga, kad pođe na kuhanje u neku drugu kuću povesti sa sobom. Ondje, u većoj gomili žena i uz više djece što se valjaju po podu, također će žvakati. Njegova je majka u svojoj torbi ponijela dovoljno slatkiša pa će im ih dati kad god zaplače i kad god ih zatraži.

Kad dječak navrši sedam-osam godina počinje da ulazi u granična

područja muškog obrednog života. Ako se za vrijeme kakve ceremonije previše približi muškaračkoj kući, potjerat će ga, premda će za običnih dana šmugnuti unutra i tamo se zadržati pod zaštitom »malog tate«. Stariji će ga dječaci pomalo natjeravati, slati ga da im obavlja poslove, bacati kolce na njega ili ga tući ako ih ne poslušaju. Otrčat će tada, tapkajući sitnim koracima, natrag uz obronak do majčine kuće, kamo ga stariji dječaci neće slijediti. Kad se drugi put s tim starijim dječacima nađe u majčinoj kući, on će biti u prednosti zato što je stariji dječak ovdje zbunjen, pa će ga zadirkivati i gnjaviti, podsmjehivat se njegovu hodu i ponašanju — a sve to nekažnjivo; stariji ga dječak neće napasti.

U neko doba između osme i jedanaeste godine, koje nije određeno toliko dječakovom starošću koliko očevim obrednim ambicijama, dječaka će skarificirati. On će se vrpolti na kamenu dok će daljnji »ujak«, stručnjak za skarificiranje, rezati uzorke na njegovim leđima. Pri tome smije urlati koliko mu drago. Nitko ga neće tješiti, nitko neće pokušati da zaustavi to zavijanje. Ali nitko u tome neće ni uživati. Ravnodušno i efikasno, izvodeći rođačku obrednu dužnost, dužnost za koju će biti nagrađen zahvalnim priznanjem, ili izvodeći svoju dužnost kao umjetnik, ujak urezuje uzorke na leđima maloga dječaka. Mažu ga uljem i kurkumom. Oko dječaka odvija se obredni ceremonijal po određenom obrascu u kojem on ne sudjeluje. Otac daruje ujaka. Ujakovima se ženama poklanjaju lijepe travnate sukne, nove kišne kapuljače, nove košarice. Skarifikacija je povod svemu tom razmetanju, ali samom dječaku nitko ne poklanja pažnju.

Nakon toga slijedi dugotrajno razdoblje izopćenja. Dječaku je dopušteno da noću dolazi kući na spavanje. Ali prije zore, u svježe jutro mora se išuljati iz ženske kuće, ogrnut od glave do pete velikom grubom kišnom kabanicom. Tijelo mu je namazano bijelom glinom. Cijeli dan mora boraviti u muškaračkoj kući. Svakog se četvrtog dana pere i preuzima novi ogrtač. Sve je to vrlo neudobno. Ponekad dva muškarca istoga klana zajedno skarificiraju sinove, ali u većini slučajeva dječak biva skarificiran sam. Nitko ne tvrdi da je to radi njegova dobra. Niti itko tvrdi da su odrasli zainteresirani za neudobnost njegova položaja ili za boli prilikom skarifikacije. Oko njega se vodi diskusija o ceremonijalnoj politici, pa ako je njegov otac može prirediti bolju ceremoniju i oprati ga tek za tri mjeseca, on će

pričekati. Dijete se kod tih razmatranja ne uzima u obzir. Ali ako se otac jako naljutio što su ga omalovažavali ili uvrijedili oni koji treba da mu pomognu kod ceremonije, otprilike tjedan dana nakon skarifikacije bez odlaganja će oprati dijete. Pranje je obredno i njime završava razdoblje izopćenja. Ujak mu poklanja fino ispleteni pojas, ukrase od školjki, krasno izrezbarenu bambusovu posudu za vapno s dražesnom filigranskom žličicom. Sa svim tim pod rukom on će sada pratiti grupe ljudi koje u njegovo ime nose hranu ili *talibun* ili *kinu* drugima. Nakon toga provodit će više vremena u muškaračkoj kući, ali će još uvijek, kad god to bude moguće, uteći ženama. Postepeno prerasta u mladića. Otac i starija braća ljubomorno prate njegov stav prema njihovim mlađim ženama i sumnjiče ga kad prolazi ženskim putovima.

Žene ostaju čvrsta grupa o kojima mladić ovisi u pogledu podrške, hrane, ljubavi. Nema raskoraka između žena njegove krvi i žene koju će uzeti jer će se oženiti kćerkom jednog od majčine polubraće, bratića ili sestrića. Zove je istim imenom kao i majku *aiyai*. Sve djevojčice iz majčina klana koje s nadom gleda on naziva *aiyai*. Neka od njegovih »majki« jednoga će mu dana postati ženom. Darovi koje je otac dao u njegovo ime, dok je on bio sasvim malen, darovi koje on, kako su ga naučili, sada nosi ujacima, zalog su prava na jednu od žena u majčinu klanu. Tako se iz generacije u generaciju jedan klan povezuje s drugim, a muškarci jednog klana imaju pravo retencije na jednu ženu drugoga. [\[36\]](#) Stoga mladić dijeli žene prema grupi o kojoj ovisi; sve u toj grupi ulaze u red majki i uključuju pravu majku, majčine sestre, stričeve žene i ujakove kćerke. Njegovo ponašanje prema očevim sestrama i njihovim kćerkama više je formalno jer one ne mogu nikad postati majkama, ženama ili punicama, a ta tri odnosa po osjećaju Čambula idu zajedno. Kod sklapanja braka, uz darove koji su slani prigodom ceremonija, zaručnicu valja kupiti s mnogo *kina* i *talibuna*. A za to plaćanje mladić ovisi o svojim neposrednim muškim rođacima. Siroče, ako mu je dopušteno da ostane na životu, ima malo nade da će mlad dobiti nevjestu. On je ničije dijete; kako, dakle, može očekivati da će dobiti ženu?

Stav mladoga muškarca prema svim ženama jednodušan je i nipošto nije kompliciran različitim suprotnim stavovima, posebnim prema majci, sestri, ženi i punici. Jednako tako žene u kući u kojoj je odgajan tvore čvrstu jedinicu. Kad se djevojka udaje, ona ne odlazi u

stranu kuću nego u kuću očeve sestre, koja će joj sada postati svekrvom. Ako muškarac ima dvije žene, one obično, premda ne uvijek, dolaze iz istoga klana pa su ujedno i sestre i zajedničke žene istoga čovjeka. Biti ženama istoga čovjeka, čak kad ih razdvoji smrt i naknadna preudaja, smatra se čvrstom vezom. Prototip poligamije kod Čambula jesu dvije sestre što kao mladenke ulaze u kuću u koju su se prije njih udale jedna ili dvije očeve sestre; a starica što sjedi pored vatre u toj kući i tu i tamo dobacuje nekoliko zajedljivih riječi također je žena iz njihova klana pa stoga prema njima neće biti gruba. Neuobičajeno veliko prijateljstvo i solidarnost u dvije vrsti veza među ženama koje su obično najteže, to jest u vezi inoča i u vezi svekrve i snahe, obuhvaća odnose među svim ženama. Žene Čambula rade u grupama od po dvanaestak njih i pletu velike vreće protiv moskita prodajom kojih nabavljaju pretežni dio *talibuna* i *kine*. Zajedno kuhaju za gozbe, a jedno pored drugog složena su njihova glinena ognjišta (okrugli lonci izravnata vrha koji se mogu pomicati). Svaka stambena kuća ima jedno do dva tuceta ognjišta pa nijedna žena ne mora da sama, odvojeno kuha. Naglasak je na drugarstvu, efikasnom sretnom radu, uz stalno živahno zadirkivanje i brbljanje. A u grupi muškaraca uvijek se osjeća napetost, oprez, mačkasta primjedba ovdje, nešto dvosmisleno ondje: »Što je mislio kad je sjeo na suprotnoj strani muškaračke kuće a vidio je da si ti sjeo s njegove strane?« »Jesi li vidio Koshalana, prošao je mimo s ružom u kosi? Što misliš, što kani?«

Svijet u koji treba da uđe, dječak rastući promatra kao mrežu suprotnih tokova, a svaki je od tih tokova ukrašen nestvarnim dražima. Naučit će da divno svira sviralu, da svira sviralu koja ima glas kao kazuar, i sviralu koja laje kao pas, i svirale koje skviče kao ptice i niz svirala u koje se duva odjednom i dobiva se dojam orgulja.^[37] Ako bude razuman, ako bude obljubljen, imat će možda dvije žene pa čak i tri kao Walinakwon. Walinakwon je lijep, graciozan plesač, tečno se izražava, ponosan, bahat, ali istodobno ljubazan i dosjetljiv. Pored prve žene koju mu je kao dijete dao majčin klan, dvije su ga druge žene izabrale za muža. Sretan je on muškarac. Sve tri žene umiju plesti vreće protiv moskita, pa je tako Walinakwon na najboljem putu da se obogati.

Premda su Čambuli po organizaciji patrilinejski, premda postoji

poliginija i muškarac kupuju ženu — a obično se pretpostavlja da te dvije institucije ponižavaju ženu — kod Čambula baš žene uživaju stvarni položaj vlasti u društvu. Patrilinejski sistem uključuje kuće i zemlju, zemlju na kojoj se boravi i zemlju na kojoj se uzgajaju vrtovi, ali samo u rijetkim slučajevima naći će se neki naročito energičan muškarac koji će raditi u svom vrtu. U prehrani ljudi ovise o ribarenju žena. Muškarci ne ribare nikada osim ako se u jezeru nenadano pojavi jato, pa će obijesno uskočiti u čamce i kopljima pogoditi nekoliko riba. Ili u doba kad voda nadođe, pa se cesta uz obalu pretvori u vodeni put, oni će iz sporta tu i tamo ribariti uz buktinju. Ali istinskim ribarskim poslovima potpuno upravljaju žene. Za prodanu ribu dobivaju sago, taro i orahe areke. A najznačajniji proizvod, vreće protiv moskita — dvije se mogu razmijeniti za jedan običan čun — proizvode isključivo žene. Svijet sa srednjeg Sepika kupuje te vreće protiv moskita za koje u stvari postoji tako jaka potražnja da ih kupci zakapare davno prije završetka. A žene nadziru prihode u *kinama* i *talibunima*. Istina je, one dopuštaju muškarcima da pođu na sajam u kupovinu hrane i u prodaju vreća protiv moskita. Te izlaske u kupovinu muškarci pretvaraju u svečan događaj. Kad muškarac ima da zaključi pogodbe za mreže protiv moskita koje je izradila jedna od njegovih žena, od odlazi okićen perjem i ukrasima od školjki pa će provesti nekoliko ugodnih dana baveći se tom transakcijom. Oklijevat će i okolišati, ovdje poći korak naprijed, ondje ustuknuti, prihvatiti ovaj *talibun* a odbaciti onaj, tražiti da vidi jednu tanju *kinu* ili neku koja je bolje rezana, uporno nastojati da se promijeni polovica razmijenjenih dobara nakon što su već izložena, uživat će u pravoj orgiji izabiranja onako kako uživa moderna žena kad veselo, s punom novčarkom, pođe u kupovinu u veliki grad. Ali *talibun* i *kinu* i nizove koluta od pužića *conus* koje donese sa svog prazničkog izleta moći će potrošiti samo uz privolu svoje žene. Prilaskao se pa je isposlovao dobru cijenu kod kupca, sada još treba da se prilaska svojoj ženi za pojedine stavke te cijene. Od dječastva stav muškarca prema vlasništvu je takav. Stvari koje muškarac posjeduje dobiva od žena u stvarno vlasništvo kao uzvrat za čeznutljive poglede i umiljate riječi. A kada se to jednom postigne, onda to postaje ulog u igrama koje igraju muškarci; to se više ne odnosi na osnovnu ekonomiku života nego se želi pokazati kako čovjek cijeni svog šurjaka, kako umije ublažiti nečije

ranjene osjećaje, kako se umije vrlo zgodno ponašati kad u njegovu prisustvu sestrin sin padne. Manji rat i mir koji se stalno odvija među muškarcima, povrijeđeni osjećaji koje valja umiriti, sve je to potpomognuto radom i priložima žena. Kad je žena na samrtnoj postelji njene su misli kod dječaka kojima je pomagala, a to su njen sin, sin njene sestre, sin muževe sestre; kako li će to siročće kad ona umre? I ako ima vremena, ona će poslati po toga lijepog golobradog momčića ili već zrelog mladića i dati mu jednu-dvije *kine* ili koji *talibun*. Takav ljepotan zacijelo će pobuditi ljubomoru i upasti u škripac, zato ga valja opskrbiti sredstvima kojima će podmićivati da se opet omili.

Stav žena prema muškarcima odlikuje se blagom trpeljivošću i poštovanjem. One uživaju u igrama koje igraju muškarci; naročito im se sviđaju predstave koje muškarci izvode radi njih. Velika maskirana predstava izvor je pravog zadovoljstva. Kad se na primjer održava ples *mwai*, grupa žena pleše oko svake skupine maskiranih plesača. Te maskirane osobe imaju na sebi drvene maske usred oglavlja od lišća i cvijeća u koje je na štapićima zabodeno više tuceta sitnih malih rezbarija. Imaju velike trbušine ukrašene dugačkim nizom polumjesečastih školjki *kina* koje se spuštaju ispod struka kao slonove surle. Nose prsluke sa zakačenim izrezbarenim nacerenim malim licima. Noge su im sakrivene slamnatim nogavicama pa silaze s posebno izgrađene platforme sa zastorom u pozadini koji predočava daleke planine. Dvije muške maske nose koplja, dvije ženske metle; trubeći i pjevajući tajanstvene pjesme kroz malene bambusove trube šepire se gore-dolje dugačkim pročišćenim putem oivičenim ženama i djecom što ih promatraju. Maske su vlasništvo klana pa kad se pojave njihove maske, žene tog klana praćene ostalim ženama izlaze i plešu oko njih tvoreći tako veseli zbor i pobirući perje i nakit koji su maske izgubile. Na plesnom prostoru nema muškaraca osim četvorice koji se kriju pod maskama — stariji muškarci pod muškim maskama a mlađi i frivolniji pod ženskim. Ti mladi muškarci imaju čudnovat nastrani užitak da tako poluzakrbuljeni — nisu potpuno zakrbuljeni jer su mnogi od njih odali pojedinosti svojih nogavica barem jednoj ženi — uđu u žensku grupu. Maskirani tu mogu učestvovati u gruboj homoseksualnoj igri karakterističnoj za grupu žena u svakoj svečanoj prigodi. Kad na plesnom prostoru nema maski, žene se međusobno igraju oponašajući šaljivom pantomimom spolni odnos. Pošto se

pojave maskirane figure žene uključe ženske maske u svoju igru, ali ne i muške. Potonje žene tretiraju blagom, pažljivom ozbiljnošću kako ih ne bi povrijedile. Ženskim maskama žene poklanjaju vrlo određenu pažnju, gurkaju ih snopovima lišća što ga nose u rukama, vrlo se izazovno o njih oslanjaju, šakljaju ih i natežu. Dvosmislenost te situacije, prizor žena koje se udvaraju muškarcima maskiranim u žene, bolje od ikojeg drugog obrednog čina kojem sam prisustvovala, izražava kompleksnost položaja spola kod Čambula gdje su muškarci nominalno vlasnici kuća, glavari obitelji pa čak i vlasnici svojih žena, ali je stvarna inicijativa i vlast u ženskim rukama. Muškoj maski žene izražavaju poštovanje samo riječima, a neke, obično starije i ozbiljnije i plešu s njima; dižu im nakit kad im padne. Prema ženskoj maski pokazuju agresivnu seksualnu požudu i razmeću se svojim pravom na inicijativu. Napokon, mladići mogu samo da prišapnu ženama u kojim maskama namjeravaju plesati i kako će im prepoznati noge. A zatim, ukliješteni u nezgrapnim, nestabilnim i pri vrhu teškim maskama i djelomično pod nadzorom starijih muškaraca koji plešu pod muškim maskama, oni mogu samo da se slijepo šecu gore-dolje po plesnom prostoru, iščekujući šapat ili udarac koji će ih obavijestiti da određene žene osjećaju njihovu privlačnost. Te ceremonije obično traju mnogo kraće nego što se to prvobitno planira jer glasine o ljubavnim vezama preplaše starije muškarce i oni se pokaju što su izvabili svoje žene na plesni prostor ni zbog kakva dobra razloga. Jer čak ako pod okriljem plesa nije sklopljena nikakva nova veza, već sam ženski ples namijenjen je pobuđivanju snažnog seksualnog uzbuđenja, a to se uskoro može pretvoriti u pravu provalu strasti. Mlade žene starih muškaraca najviše uživaju u takvim ceremonijama.

Te su svečanosti prekid u napornom svakodnevnom radu žena. Brzonoge, spretnih prstiju i radišne one se kreću amo-tamo, od ribarskih vrša do pletenja košara, od kuhanja do vrša, otrešite, dobrodušne, nelične. Veselo drugarstvo, grubo, vrlo otvoreno zadirkivanje i primjedbe na dnevnom su redu. Svako toliko u kućanstvo pridolazi nevjesta-djevojčica od deset-jedanaest godina koju su poslali da se uda za svog bratića ili sestrića, jednog od sinova tog kućanstva. Ženama nije teško da usvoje mladenku. Ona je dijete njihova brata i poznaju je otkad živi. Dočekuju je s dobrodošlicom, uče je novim vještinama, daju joj ognjište na kojem će kuhati. I dok se

životi muškaraca sastoje od mnoštva sitnih svađa, nerazumijevanja, pomirenja, ispovijedanja, nijekanja i protesta popraćenih darovima, ženski životi jedinstveni su po tome što ni najmanje nisu zamračeni ličnim pitanjima ni svađama. Na pedeset svađa među muškarcima jedva da je jedna među ženama. Pouzdane, pune briga, snažne, obrijanih neukrašenih glava one sjede u grupama i zajedno se smiju. Povremeno upriličuju noću ples na kojem, bez prisustva muškaraca, svaka žena pleše za sebe, plesnim korakom koji je po njenom shvaćanju najuzbudljiviji. Tu se opet pokazuje jednodušnost žena, ispraznost muškaraca. Stambena kuća kod Čambula simbol je tih odnosa. Ona prikazuje čudnovatu sliku u kojoj je cijeli središnji dio potpuno zauzet čvrsto ušančenim ženama dok muškarci sjede na rubovima, pokraj vrata, gotovo uvijek s jednom nogom na kućnim ljestvama, neželjeni, prešutno podnošeni, spremni da uteknu u muškaračke kuće gdje za sebe kuhaju na vlastitoj vatri. Oni općenito žive životom sličnim životu neženja, u međusobnoj nelagodnosti i podozrenju.

Mladi muškarci kod Čambula razvijaju međusobne stavove u izvanredno napetoj atmosferi udvaranja u kojoj pojedinac ne zna na koga će pasti ženski izbor i svaki se mladić uzdržana daha nada, a nijedan nema povjerenja u drugoga. Do takvog udvaranja dolazi zbog prisustva udovica i nezadovoljenih žena. Nezadovoljene žene jednako kao i kod Mundugumora posljedica su vjernog pridržavanja obrasca, bez obzira na praktične posljedice razmjene. Ako među »majkama« njegove generacije, dakle među onima koje ima pravo da oženi, nema djevojke mlađe od mladića; klan njegove majke dat će nešto stariju djevojku. Dok je on još nezreo, nesiguran, uplašen seksom, ona sazrijeva i sklapa ljubavnu vezu ili s nekim njegovim starijim bratom ili po mogućnosti sa starijim rođakom. Njegovi će ujaci pokušati da to predusretnu; oni će se javno ismjevivati dječaku koji nije ušao u spavaću vreću svoje zaručnice i zaprijetiti mu da bi je mogli izgubiti odnosno da bi je mogao dobiti neki drugi klan. Posramljen, potišten i bijedan, dječak postaje još šutljiviji i još se više opire ženinu udvaranju. Tada obično dolazi do neke promjene, do njene udaje za nekog drugog muškarca istoga klana. Kod mlade udovice također je ženin izbor odlučan, jer muškarci neće biti toliko ludi da plate za ženu koja nije naznačila svoj izbor muža spavajući s njime! To bi, kako oni

kažu, bio bačeni novac. Mlada je udovica strahovita obaveza za zajednicu. Nitko od nje ne očekuje da se smiri dok joj se ne ugovori novi brak. »Zar ona nema vulve?« pitaju oni. Taj se komentar stalno čuje kod Čambula: zar su žene pasivna bića bez seksa koja treba da čekaju dok završe sva natezanja kod formalnih razmatranja cijene za nevjestu. Od muškaraca čiji spolni nagon nije tako hitne naravi može se očekivati da se podvrgnu disciplini dužnog reda i prava prvenstva.

Ali tok prave ljubavi, ovdje gdje dominiraju žene, nije glađi nego u društvima u kojima dominiraju muškarci. Ponekad, kod razmatranja sklapanja braka, prevladava tendencija da se ženina sloboda udaje za željenu osobu smatra jednim od neizbježnih efekata dominacije žena. Ali to je jednako neophodan aspekt ženske moći kao što je pravo mladića da izabere ženu neizbježni rezultat patrilinearnosti. Društvene ambicije majke mogu upropastiti brak sina i u najpatrijarhalnijem društvu, a kod Čambula ni muškarci ni žene ne misle da mladima puste na volju. Ideal je da se već kao djeca bratići ili sestrići žene s bratučedama ili sestričnama, i da se tako ukloni barem dio teškoća. Prednosti poliginije pokazat će se tek kad sazriju mladićeve draži. Stariji muškarci zavidno promatraju ljepotu i dražest svoje mlađe braće a kasnije svojih sinova, ljepotu i dražest koja će ih uskoro istisnuti kod žena, naročito kod njihovih mladih žena čiju su milost možda ugrabili u zadnjem bljesku snažnih srednjih godina. Mladi muškarci govore s gorčinom kako starci primjenjuju svu svoju snagu i stratešku vještinu da bi presjekli put mlađim suparnicima, kako bi ih osramotili i ocrnili pred ženama.

Najbrža metoda, uvijek pri ruci ljubomornim muškarcima da diskreditiraju mladog suparnika, jest optužba da je siročće. Ako je mladićev otac živ, on će pridonijeti možda deset a možda dvadeset posto cijene za nevjestu, rijetko kada više, a drugi će muškarci iz klana pridonijeti ostalo. Glavni prilog daje muškarac ili muškarci čije je svadbe pretežno financirao zaručnikov otac. Položaj siročćeta stoga ne znači da mladić zapravo nije u stanju da plati cijenu za nevjestu, nego uglavnom to da se nalazi u istaknutom položaju kojim se drugi muškarci mogu koristiti. Na okrutni će način pohotni starac s jednom nogom u grobu iskoristiti moć da se umiješa između siročćeta iz svog klana i mlade udovice koja je pokazala da joj se taj mladić sviđa. Jedna se od takvih drama u cijelosti odigrala dok smo bili kod

Čambula. Čuikumban je siročče; i otac i majka poginuli su mu od pljačkaških pohoda lovaca na ljudske glave a sam pripada klanu što izumire. Ali mladić je visok, čestit i dopadljiv, premda nešto arogantiji i umješniji nego što su to muškarci kod Čambula. Yepiwali je njegova »majka«, djevojka iz majčina klana, ali je ona kao dijete bila udata u udaljenom dijelu naselja pa ju je Čuikumban rijetko viđao. A zatim, baš otprilike u vrijeme kad smo stigli k Čambulima, ta su se dva potencijalna bračna druga, Yepiwali, udovica već nekoliko mjeseci, i Čuikumban, siročče iz siromašna klana bez zaručnice, počeli viđati svakoga dana. Yepiwali koja je bolovala od teške framboesije posjećivala je svoje roditelje, a Čuikubman je pomogao kod izgradnje nove muškaračke kuće kod Monbukimbita. Tu uslugu dužni su da svi nećaci po majci učine svom ujaku. Yepiwali ga je vidjela, a on je u njenim očima spazio simpatiju. Ona rekne jednoj starijoj ženi da joj je Čuikumban dao dvije narukvice od perli. To nije bila istina nego hvalisanje kojim je namjeravala da stekne njegovu simpatiju. Tada preko njegovog šurjaka posla Čuikumbanu riblju glavu. Čuikumban pojede riblju glavu ali ni s čim ne odgovori na njeno udvaranje. Nakon nekoliko dana Čuikumban dobije dva mravara. Yepiwali to sazna i poruči mu: »Ako si za što, pošalji mi malo od tog mravara kao uzvrat za moju ribu.« Tada joj Čuikubman posla pola mravarovih prsiju. Narednog dana ode u zaselak Kilimbit i na putu susretne Yepiwali. Ništa joj ne rekne a ni ona njemu, ali ona primijeti njegov novi bijeli pojas. Te mu noći poruči da ako ima ijednu kost, neka joj pošalje taj pojas i sapuna i šibica. [\[38\]](#) On joj posla.

Nekako u to vrijeme Yepiwalin otac odluči da je valja hitno preudati. Uvelike su kolale glasine o njezinoj vezi, pa nije bilo dobro da je se tako dugo ostavi neudatu. On nije s njom mogao da govori o njenoj udaji pa posla po jednog bratića po imenu Čengenbonga kojega je ona zvala »bratom«. Čengenbonga je upita za kojega od svojih »sinova« želi da se uda, a ona mu reče da je Tavalavban pokušao da je osvoji i da ju je primio za grudi kad su se sreli na putu, ali da joj se on ne sviđa. Pokaza Čengenbongu darove koje je izmamila od Čuikumbana i izjavi da bi htjela da se uda za njega. Čengenbonga je upita za pojas i ona mu ga dade. Čuikumban vidje pojas na Čengenbongi, ali ne reče ništa. Ubrzo nakon toga jedan muškarac iz jednog drugog plemena zatraži Yepiwalinu ruku, ali

nakon dugotrajna pregovaranja bude odbijen — naravno ne prije nego što je objavljeno da je njen izbor pao na Čuikumbana. Među Čuikumbanovim rođacima pojavilo se sada pitanje da se plati za nju. Ali oni odbiše da je kupe jer ne zna da radi vreće protiv moskita. Neće oni da daju jednog od svojih momaka za ženu koja ne umije da snabdijeva porodicu. Njegov je poočim bio bez milosti: »Ti si siroče. Kako uopće pomišljaš da oženiš ženu po vlastitom izboru? Ta djevojka nije dobra. Izjeo ju je besposlen život. Ne zna tkati. Što ćeš imati od toga ako je oženiš?« To je Čuikumbana dovelo u stanje tuge i bijede. Uskoro nakon toga Čuikumban sasta Yepiwali na pustoj stazi; ona se zaustavi i nasmija mu se, ali on pobježe i od prevelikog stida što je bijedno siroče ne zaustavi se da se s njom upusti u ljubav. Yepiwali izgubi strpljenje. Izabrala je tog muškarca, zašto oklijeva? Posla obavijest muškarcima obližnjeg zaseoka i dvije košarice hrane s porukom da budući da muškarci iz njena zaseoka nisu ni za šta to jedan od njih može da dođe i da je odvede. Njeni se rođaci uzbuniše. Stali su je mnogo pažljivije nadzirati. Tada se usred žalobne ceremonije i strke u nekoj kući proču da se Yepiwali tajno s nekim sastaje. Ispalo je da je taj netko Akerman, jedan stariji muškarac iz klana u koji se ona slobodno smije udati. Čeznući još uvijek za Čuikumbanom, premda bijesna na njega i na sve mlade muškarce, navedena je da se uda za Akermana, uz utješne riječi jedne starije žene: »Druga Akermanova žena sestra je tvoga oca. Bit će ti dobra i neće te prekorijevati zato što ne umiješ da pleteš košarice.« Druga Akermanova žena umije izrađivati lijepe košare. Akerman je star i bogat i nikog se ne tiče što uzima mladu ženu. I tako je ljubav doživjela poraz jer su rođaci ocrnjeli Čuikumbana kao siroče i jer Yepiwali nije bila u stanju da zbrine mladoga muža.

Tako sukob žena, izvan zakona kod Arapeša zato što je naglasak na traženju žena za sinove, a vrlo značajan dio borbe i protuslovlja kod Mundugumora, postoji također i kod Čambula gdje se mladići i starci kradomice bore za ženske simpatije — ali ta je borba većinom zakulisna. Nije to bitka nego tajna utakmica u kojoj se najčešće događa da mladi muškarci i žene gube i popuštaju volji starijih.

Za položaj obaju spolova značajne su i tajne muškaračkih kultova i posvećenost njihovih kuća. Te muškaračke kuće u kojima su spojene funkcije klubova i kazališnih garderoba, mjesta u kojima muškarci

mogu boraviti a da ženama ne budu na putu i pripremati hranu za sebe, gdje su njihove radionice i svlačionice za ceremonije, prilikom nekih obreda nisu zabranjene ženama. Kod skarifikacije djeteta žena koja je donijela dijete ulazi u muškaračku kuću, svečano i ponosno sjeda na stolac. Ako je došlo do neke svađe, žene se skupe na obronku i uzvikuju savjete i upute prema samom središtu kuće u kojoj se svađaju. Dođu naoružane prečkama pa ako je potrebno sudjeluju u bitki. Komplicirani obredi, udaranje u vodene bubnjeve, duvanje u svirale — sve to ženama nisu tajne. Kad su tako stajale i pažljivo i svečano slušale glas krokodila, upitah ih: »Znate li kako nastaje taj zvuk?« »Naravno, to je vodeni bubanj, ali mi ne priznajemo da to znamo jer bi se muškarci stidjeli.« A kad mladiće pitate znaju li žene njihove tajne, oni odgovaraju: »Da, one ih znaju, ali su dobre pa se prave kao da ne znaju jer se boje da bismo se mi stidjeli. Uostalom, mi bismo se mogli toliko zastidjeti da bismo ih izbili.«

»Mogli bismo se toliko zastidjeti da bismo ih izbili« — u toj je rečenici suprotnost što leži u korijenu društva kod Čambula, u kojem su muškarci teoretski, zakonski dominantni, ali igraju emocionalno podređenu ulogu, ovisnu o sigurnosti što im je žene pružaju, pa čak i u seksualnoj aktivnosti očekuju da žene poduzmu prvi korak. Njihova se ljubavna magija sastoji u čaranju kamenčićima ukradenim ženama kojima se one služe za auto-erotske svrhe. Muškarcima je to jako krivo i osjećaju da bi oni morali imati koristi od toga što su žene seksualno jače i što imaju jači nagon. Sto će žene misliti, što će žene reći, što će žene učiniti, ta je misao u pozadini svakog razmišljanja dok muškarac tka suptilno i neizvjesno tkanje svojih krhkih odnosa prema drugim muškarcima. Svaki muškarac stoji sam za sebe, igrajući višestruke uloge, ponekad u savezu s jednim muškarcem, ponekad s drugim. A žene su čvrsta grupa, ne zbunjuje ih nikakvo suparništvo, žustre su, zaštitnički raspoložene i društvene. One hrane svoju mušku djecu, mlade muške rođake lopočevim sjemenjem i korijenjem, a muževe i ljubavnike nagrađuje malim dozama ljubavi. Pa ipak, muškarci su jači i muž može izbiti svoju ženu, a ta mogućnost pomaže da se zamagli cijela stvar ženske dominacije i muške čarobne, dražesne, koketne i zabavne pažnje.

3. Neplasirani muškarac i žena kod Čambula

Idealni muškarac i žena kod Čambula u oštroj su suprotnosti s idealima Arapeša i Mundugumora, i zapravo imaju vrlo malo zajedničko bilo s jednim bilo s drugim. Kod Arapeša i kod Mundugumora i muškarci i žene idealno posjeduju istu društvenu ličnost, dok se kod Čambula njihove ličnosti idealno suprotstavljaju jedna drugoj i međusobno dopunjuju. Osim toga, i Arapeši i Mundugumori zabavljeni su ljudskim odnosima radi samih odnosa, dok se Čambuli, teoretski, posvećuju ličnim umjetničkim ciljevima. Premda Mundugumori nastoje istaknuti vlastitu ličnost, prisiliti ostala ljudska bića da služe toj ličnosti, bezobzirno iskoristiti slabe i potisnuti u stranu jake što im se suprotstavljaju, a Arapeši nastoje više-manje potisnuti sami sebe pa su im idealni muškarac ili žena ličnosti koje nalaze zadovoljenje u tome što se posvećuju ciljevima drugih, ipak su Arapeši i Mundugumori krajnje lični po svojim značajkama. Struktura njihovih društava stalno se povezuje ili razbija kako bi poslužila ličnim potrebama i ambicijama, i nitko ne smatra da je sama struktura toliko vrijedna i lijepa da bi se pojedinac morao podrediti njenom održanju i usavršenju, tj. nitko ne smatra da valja vrednovati ples a ne plesača.

Ali Čambuli prvenstveno vrednuju svoj zamršeni i u pomne obrasce složen društveni život, beskrajne cikluse ceremonija i plesova, sjajnu površinu međusobnih odnosa. Ni muškarci ni žene idealno ni na koji način nisu zaokupljeni ličnim ciljevima; žena surađuje u velikoj srodničkoj grupi, muškarac je član različitih družina i pretpostavlja se da on u sebi pomiruje ciljeve i svrhe sviju njih. Uživajući u tom obrascu žene ribare i opetovano polažu vrše, veslaju jezerom u svježini rane zore, penju se natrag kućama da bi ondje sjedile cijeloga dana pletući vreće protiv Moskita koje će dovesti u opticaj više *kina* i *talibuna*. Prisustvo *kine* i *talibuna* održava tok ceremonijalnog života jer svaki ples, svaki obred iziskuje da se troše hrana i vrednote. U te poslove žene unose impersonalnu, snažnu efikasnost; one ne rade prvenstveno radi muža ili sina nego zato da bi se ples održao u najdivnijem sjaju.

Budući da je zadatak žena plaćanje za ples, dužnost je muškaraca da plešu, da usavrše korake i tonove pa da izvedba bude što uspješnija. Prilog žena je opće naravi, novac i hrana koji omogućuju održavanje plesa. Muški je prilog specifičan i izvrsno ugođen, stvar

istančanog vježbanja do usavršenja. Ugled koji bi se zasnivao na pojedinačnim junačkim pothvatima gotovo je potpuno isključen. Kupuju se žrtve koje se žrtvuju na obrednom prostoru, i to nadomješta žrtve hrabro ubijene u ratu. Pretpostavlja se da će brak, ugovoren i sklopljen po sasvim formalnim linijama, na temelju davnih emocionalnih i krvnih veza, biti sigurnom podlogom daljnjeg života.

Možda će se opis tog ideala jedne nelične umjetničke utopije čitaocima učiniti čudnim, nakon građe prikazane u posljednjem poglavlju, gdje je opisana sva sila kavgi, povrijeđenih osjećaja i tračeva karakterističnih za život muškaraca. Ali to i jest tako jer su Čambuli, kao i Arapeši i Mundugumori, izabrali da im bude suđen tako poseban put koji ne može biti svojstven svim temperamentima. Nadalje su to komplicirali time što su odredili da muškarci moraju osjećati i postupati na jedan način a žene sasvim drugačije. To smjesta uvodi novi odgojni problem. Ako mladići i djevojke treba da se adekvatno prilagode tako suprotnim stavovima prema životu, očekivalo bi se da će njihov rani odgoj pokazivati suprotne crte. Ipak, sve dok dječak i djevojčica kod Čambula ne navrše šest—sedam godina, prema njima se postupa navlas isto. A u toj dobi djevojčica počinje vrlo brzo vježbati ručni rad i uključivati se u trijezan odgovoran život žena, dok se dječaku ne daje adekvatna izobrazba za njegovu buduću ulogu. Ostavljaju ga na ivicama društva, malo je prestar za žene a malo premlad za muškarce. Nije dovoljno star da bi imali povjerenja u njega i ostavili ga u muškaračkoj kući za vrijeme tajnovitih priprema. Njegov bi se nezauzdani jezik mogao istrčati. Nije dovoljno star da nauči svirati bez greške na velikim sviralama. Ne mogu mu se povjeriti ni istančane tajnovite klanske pjesme koje će on kasnije, kad bude stariji, naučiti da trubi kroz trubu. Kad bi sav naglasak bio na vještini, na ovladavanju finom savršenom tehnikom, te bi dječake, čim napuste majčino okrilje, mogli izobražavati kao male izvođače. Zakulisna tajnovitost što su je Čambuli naslijedili od kulta *tamberana* iz drugih dijelova Nove Gvineje sprečava to. Ta tajnovitost, bez ikakva značenja, sasvim nefunkcionalna, a daje takvu težinu interesima plemena Čambuli — interesima koji su uvijek umjetnički a nikad religijski — ujedno i njihova propast. Onemogućuje da dječaka u razvoju vežu neličnom odanošću. Poredak ljudi na velikoj svečanosti vrlo oštro pokazuje položaj osmogodišnjeg dječaka. Iza kulisa od

hasura od palmira lišća nalaze se starci, mladi muškarci, i upravo inicirani mladići što im obavljaju sitne poslice. Na plesnom su prostoru grupe žena i djevojaka, neke od njih plešući s grupom maski a druge sretno brbljajući. Neke djevojčice plešu, druge sjede sa ženama, drže male bebe, gule šećernu trsku mlađoj djeci za jelo i potpuno se i čvrsto poistovećuju s vlastitim spolom. Samo su mali dječaci isključeni. Oni nikad ne pripadaju i svakome su na putu. Mrzovoljni i razočarani skupe se pa sjede na panjevima. Tu i tamo prime hranu kad im ponude, samo da bi je mrgodno pojeli a možda se zbog nje i posvađali. Zabava je za sve samo nije za njih.

To razdoblje, koje traje tri a ponekad i četiri godine, kod dječaka stvara navike koje prevladavaju u cijelom kasnijem životu. Osjećaj zapuštenosti, isključenja, ovladava dječacima. Kad ih muškarci ili mladići zamole da im obave neki posao, oni koji inače nikad nisu željeni osjećaju se korisnima. Kad padne noć, mladići ih potjeraju kući, a u kućama žena još ih uvijek maze i kljukaju široke ruke, plemenito i bez računa, što sve ne služi ublaženju njihovih povrijeđenih osjećaja, pa sjede i slušaju svirale. Oni znaju da čak i žene poznaju tajne. A njihove male sestre, koje su češće u društvu žena pa su načule više ženskog govorkanja, kad se približi dječak koji još nije iniciran snizuju glas i prestaju da se cerekaju i govore o svečanosti. Nitko ne navodi da se to radi za njihovo dobro, kako to objašnjavaju malim Arapešima. Ne, to je zato što tako odgovara starijim muškarcima. Stoga se manji dječaci crvene u negodovanju koje ih nikada neće potpuno napustiti, odrastaju da bi postali tipični Čambuli, preosjetljivi i preslabi muškarci, uvijek spremni na histeričnu prepirku. S godinama, jedan po jedan bivaju upućeni u tajne, ali ne smatraju da su im sada pokazane divne stvari pune strahopoštovanja, jer Čambuli nemaju takva religijskog osjećaja. Divna predstava koja gotovo ulijeva strahopoštovanje krajnji je proizvod nečeg što su dječaci pratili još od djetinjstva. Pokazuje se da su zakulisne tajne tek skup nevažnih drangulija, polumaski, neobojenih kalupa i komada povijuše od kojih se stvara predstava. Nakon što su inicirani, oni ulaze u grupu koja je već karakterizirana suparništva i ljubomorama. Veći broj tih suparništava sličan je onima u baletskoj družini gdje potreba da se svi podvrgavaju određenom obrascu uvijek dolazi u sukob s pojedinačnim ambicijama i taštinom. Djelomično upoznavanje s tajnama i način kako se kao

novaci u toku inicijacije pretvaraju u puki zalog bez vlastite uloge, dopunjeno je s nepodopštinama pa se nikad ne postiže posvemašnje prepuštanje plesu na koje računa ideal Čambula.

Ipak ta neznatna pukotina jedinstva i sklada neće ozbiljno ugroziti površinu života kod Čambula. Njihova se igra nastavlja, izrađuju se divne maske iskošenih očiju što podsjećaju na vukodlaka, nove svirale s dražesnim pticama kao ukrasom na krajevima, a kad se sunce spusti iza tihog nestvarnog jezera, zvuk svirala javlja se iz muškaračkih kuća. Premda su učesnici više zainteresirani za vlastite korake nego za cijeli ples, ipak je njihovo plesanje savršeno. Istina je da je cijeli život obuhvaćen nekim daškom nestvarnosti. Stvarne emocije toliko su zamagljene obredima tako da sve postaje pomalo nerealno, pa se čak i izražavanje bijesa i straha pretvara u plesne figure. Tako se s valovima oplakane jezerske obale čuju smrtni povici, zov upomoć i pogrebne čegrtaljke. Ali nitko se ne utapa, premda se i to događa — prošlog je tjedna Kalingmaleovo dijete gacalo po dubokoj vodi pa se zaplelo u travurine. Krici dolaze od mladića koji se igraju, igrajući oplakuju smrt. Na obližnjem obronku sjedi Kalingmale, pogleda uprta u sjekiru koju su žene uklonile iz njegove blizine. Njegova ga je žena optužila da je odgovoran za djetetovu pogibiju u vodi; on želi sjekiru da ubije djetetovu majku koja je bila s pokojnim djetetom ali se nije utopila. Dvaput ju je napao, a sada ga žene paze i ne ispuštaju iz vida. Ali dolje na obali mladići se histerično smiju i sad jedan sad drugi vrlo realistično oponašaju pogrebne čegrtaljke.

Ili može doći vijest da je neko drugo pleme ukralo jednu ženu. Pograbili su je dok je ribarila i odveli je da bude ženom neprijatelju. Mladići sjede u muškaračkoj kući, crtaju ornamentne na novim posudadama za vapno i kod svakog zaokreta rezbarskog oruđa kazuju dosjetku. »Ljutite li se«, jedan ih pita, »što su vam oteli sestru?« »Ne znamo još«, odgovaraju oni. »Starci nam još nisu ništa kazali.«

Ali ispod takvog veselog nezadovoljstva, implicitnog formalnom obrascu života, bez obzira na prvenstvenu emociju i interes za dražesnu formu, krije se još jedan ozbiljniji kulturni uzrok neprilagođavanju. Valja podsjetiti da u društvu Čambula postoji suprotnost u tome što pod patrijarhalnim oblicima dominiraju žene.

Mnogo dominantnije i odlučnije kao društvene ličnosti nego što je uobičajeno inače kod žena čak i u matrijarhatskom društvu, one su teoretski podložne muškarcima; njih su u stvari kupili i platili su za njih, a ta se činjenica često spominje. Stoga dječak kod Čambula raste u sklopu dviju suprotnih ideja; on sluša da je otac. kupio majku, koliko je platio za majku i koliko će sada skupiti da svom sinu kupi mladu ženu. Dječak sluša primjedbe slične onoj koju sam spomenula na kraju posljednjeg poglavlja: »Mogli bismo se toliko zastidjeti da bismo ih izbili.« On promatra mlade djevojke koje se zato što su neprikladno udate upuštaju u ljubakanje, ostaju u drugom stanju, a onda ih kinje i muškarci i žene pa se kao divlje bacaju niz kućne ljestve i po stjenovitim puteljcima sve dok ne pobace. I najzad, nakon svega toga napokon ih pitaju za mišljenje. U isto vrijeme dječak vodi život podešen ženskoj volji, sa svečanostima u čast žena i gdje žene imaju prvu i posljednju riječ u ekonomskim nagodbama. Sve što čuje o seksu ističe žensko pravo na inicijativu. Izabrani će mladić dobiti dar od djevojke, koja ga je izabrala; muškarci mogu imati želju ali im to malo vrijedi ako žene nisu aktivno zainteresirane, jer se one mogu opredijeliti i za autoerotiku. To je korijen sukoba u njegovom psihoseksualnom prilagođavanju; društvo mu kaže da on vlada ženama, a vlastito mu iskustvo na svakom koraku pokazuje kako žene očekuju da ovladaju njime kao što već vladaju njegovim ocem i bratom.

Stvarna dominacija žena znatno je realnija nego strukturalni položaj muškaraca, pa se većina mladića kod Čambula tome prilagođava. Navikavaju se da čekaju ženske riječi i želje. Navrh muškaračkih kuća sa spuštenim kopcima da prolaznikov pogled ne bi unutra zalutao nalazi se drvena figura žene s pretjerano golemom, grimizno obojenom vulvom. To je simbol koji upravlja njihovim emocijama. I premda se većina prilagođava, ovdje kao i druga dva promatrana društva ima pojedinaca koji nisu u stanju da se podese izrazima života na kojima kultura inzistira. Kod Čambula neprilagođeni su muškarci istog temperamenta kao i oni koji su neprilagođeni kod Arapeša, mladići muževnih osobina, siloviti, sebični, aktivno seksualni, koji ne podnose nikakve kontrole niti aktivnosti a da je sami nisu potaknuli. Ali kod Arapeša cijelo im je društvo svom svojom težinom protivno, samo isječci folklora, dijelovi zastarjele vrtlarske magije daju

im nešto objektivnog materijala na koji će se osloniti u svom nepovjerenju i podozrenju. Ako se žešće udvaraju ženama nego što to nalaže arapeški osjećaj, njihove žene to barem neće smatrati narušavanjem svojih ženskih prava. Kod Čambula su, naprotiv, prilike mnogo teže. Silovit mladić koji želi da potiče i gospodari naći će mnoštvo opravdanja svojim ambicijama. Uzduž njegove muškaračke kuće vise nizovi glava, teoretski otetih neprijatelju. Godine i godine on sanjari o lovu na ljudske glave dok ne shvati da su to trofeji vjerolomstva a ne borbe. On vidi kako se isplaćuje cijena za buduću ženu. Jednog će dana ona biti njegova i on će s njom raditi što bude htio, nije li ona kupljena? To je sasvim dovoljno da ga zbuni. Takvi su mladići kod Čambula dokraja neprilagođeni, jače su neprilagođeni nego u svim drugim grupama koje sam proučavala. Taukumbank je bio osut tinejom; za vrijeme kratkog izbivanja iz sela zaboravio je svoj jezik i s ocem se morao razgovarati trgovačkim žargonom sa srednjeg Sepika. On je zbunjen to jače zbog neredovitog braka njegovih roditelja na osnovi kojeg je postao članom suprotnih društvenih grupa i dokraja su mu se zamaglili pojmovi o funkcioniranju društva. Čuikumban je bio histerično gluh i nije slušao nijedan nalog koji mu je bio upućen. Yangitimi je imao niz čireva i sve je jače hramao i sve se više povlačio u sebe, Kaviwon, lijepi mišićavi mladić, sin pouzdanika kolonijalne uprave Luluaija, pokušao je da preko očevog položaja ostvari svoju želju za vladanjem. Ali njegov je otac samo potresao kovrčama i maknuo se u stranu. Dok je sjedio na podu svoje kuće, Kaviwonom je ovladala neodoljiva želja da baci koplje u grupu žena što su brbljale pored kuće, i to njegove dvije žene i njihove sestre. Jednostavno je izjavio kako više nije mogao podnositi njihov smijeh. Snažno bačeno kroz pukotinu na podu, koplje je probilo obraz njegove žene i jedno se vrijeme mislilo da će umrijeti. Neurotski simptomi, neuračunljivi ispadi bijesa i nasilja karakteriziraju te mlade muškarce kojima njihovo društvo kaže da mogu gospodariti u svojim kućama, iako bi takvo ponašanje bilo sasvim neumjesno.

Žene takvih neprilagođenih mladih ljudi također trpe, ne samo od zalutalih pogodaka u obraz nego zato što smatraju potrebnim da što jasnije istaknu svoju dominaciju. Tako je bilo s Čubukeimom, Yangitimijevom ženom, lijepom visokom djevojkom s temperamentom primadone. Za vrijeme trudnoće Yangitimi se malo bavio njome; bio je

mrzovoljan a čirevi su mu se pogoršali. Ona se svetila tako što je stalno na javnim mjestima i što je moguće uočljivije padala u nesvijest. Ta su padanja u nesvijest izazivala obrede, strku, sažaljevanje. S vremenom je Yangitimi zauzeo prikladan, brižan stav. Kad su počeli trudovi, Yangitimiju je ubrzo dojadio položaj bespomoćnog zabrinutog promatrača što sjedi na drugom kraju kuće dok mu je žena okružena babicom i očevim sestrama, jer žena koja rađa mora klečati među njihovim koljenima. Yangitimi se stao smijati i šaliti s vračom koji je pozvan da čara kod poroda. Njegova je žena čula taj lakomisleni smijeh i strahovito se razbjesnila. Došuljala se usred kuće gdje je nitko nije očekivao. Stade ječati i stenjati. Njegov lakomisleni razgovor usahnu. Ona se povuče. Ponovo joj do ušiju dopre tipični muški neodgovorni razgovor. Naglo prekinu učestalo ritmičko stenjanje koje se javljalo svakih pet minuta i zaspala. Kuću obuze briga. Ako izgubi snagu, umrijet će ona i dijete. Žene pokušale da je probude. Muški lakomisleni razgovor utihnu. Probudila se. Ponovo se javi stenjanje i ponovo se ispolji Yangitimijevo nestrpljenje svojom ulogom. Čubukeima se opet podiči svojom boli i najzad opet zapadne u drijemež. Sve je to počelo rano izjutra i nastavljalo se u toku dana. Oko podneva muškarci su bili malo preplašeni. Pretresli su magijske mogućnosti, mogućnosti da je začarana. O svakoj se od tih mogućnosti gatalo i onda je odbacivalo. Žene su tužno ali bešćutno govorile da Čubukeima za vrijeme trudnoće nije nosila dovoljno drva. Poslijepodne pribjegnule očajničkim mjerama. Odlučeno je da su kućni duhovi neprijateljski raspoloženi i da Yangitimijevu ženu valja prenijeti u kuću nakraj sela. To, rekoše, često navodi ženu da pojača trudove i rodi dijete. I tako odosmo milju i pol daleko, mučno se uspinjući grubom, sklizavom stazom. Ispred svijetla išla je rodilja, sva bijesna, a pratile su je žene što na nju paze. A ja sam, jedva prizdravivši od napada groznice, bila na začelju. Kad smo stigli u izabranu kuću, ponovo je napravljen zabran i Čubukeima opet kleknu okružena koljenima očevih sestara. Ali sada je došlo do daljnje komplikacije; i žene izgubiše strpljenje. Njena je tetka sjedila glave okrenute nekoj drugoj ženi i s njom živo brbljala o daskama što ih sijeku ljudi iz zaseoka Indingai, o nedavnom pomirenju u Wompunu, o stanju lica Kaviwonove žene, i o tome što ona misli o muškarcima koji lica svojih žena probadaju kopljem. U stankama obraćala bi se

bijesnoj rodilji što je klečala s primjedbom: »Rodi svoje dijete!« Čubukeima opet mrzovoljno legnu i zaspao. Tek oko dva sata ujutro, sada zaista zabrinuti Yangitimi platio je zemaljskom predstavniku jednog šamanskog duha *kinu* i tada se Čubukeima dala na posao da rodi. Dominantna žena muža koji odstupa bila je prisiljena da razvlači naširoko i nadugačko kako bi dokazala svoj položaj.

Razmatranje položaja devijantnih osoba kod Mundugumora pokazalo je kako je neprilagođavanje blage osobe, kad joj kultura nalaže da bude silovita i agresivna, manje značajno od neprilagođavanja silovitog pojedinca koji je osuđen, ali se tome ne podvrgava, da igra blagu, prijemljivu ulogu. Prilike kod Čambula potvrđuju taj zaključak. Muškarci su u znatnoj mjeri neprilagođeni, podložni neurasteniji, histeriji i manijačkim ispadima. Mirna, nedominantna žena u pravilu se gubi u udobnim granicama velike ženske grupe, zasjenjena mlađom suprugom, usmjerena svekrvom. Njeno neprilagođavanje ni u kom slučaju nije uočljivo. Ako i ne igra značajnu ulogu kako joj nalaže njen spol, ona se neće jako buniti zbog svog položaja.

Ako je naročito inteligentna, osoba kao Omblean kod Mundugumora, nadmudrit će svoju kulturu. Takva je žena bila Čengokwale, majka devetero djece, starija žena Tanuma, silovitog, drskog i potpuno neprilagođenog muškarca, našeg najbližeg susjeda. Čengokwale se prilagodila njegovoj silovitosti, i pristajanjem uz njega još ju je, nema sumnje, pojačala. U isto vrijeme malo se udaljila od jako seksualnih, agresivnih mlađih žena, njegove druge supruge i zaručnice njegova sina. I napravila je vlastitu karijeru kao babica, a to zanimanje Čambuli smatraju pomalo blagim i sentimentalnim. A kad bi se sastala grupa muškaraca da se savjetuje zbog neke komplikacije, jedina bi se među njima, jedina žena koja se bolje osjećala među brižnim, napastovanim muškarcima nego među dominantnim, samosvjesnim ženama našla Čengokwale, babica.

4. DIO - IMPLIKACIJE OVIH REZULTATA

1. Standardizacija odnosa spol — temperament

Detaljno smo razmotrili ličnosti jednog i drugog spola koje društvo odobrava u tri primitivna plemena. Vidjeli smo da kod Arapeša i muškarci i žene pokazuju ličnost koju bismo im na osnovi naših historijskih ograničenih opterećenja nazvali majčinskom s očinskim aspektima, a ženskastom u seksualnom smislu. Uočili smo da su muškarci jednako kao i žene odgojeni da surađuju, da ne budu agresivni, da reagiraju na potrebe i zahtjeve drugih. Nismo naišli ni na kakav pojam o seksu kao moćnoj pokretačkoj snazi bilo kod žena bilo kod muškaraca. U značajnoj suprotnosti prema tim stavovima vidjeli smo da se kod Mundugumora i muškarci i žene razvijaju kao bezobzirni, agresivni, pozitivno seksualni pojedinci, s minimumom majčinskih, maznih osobina. I muškarci i žene vrlo su blizu tipu ličnosti za koji bismo mi u našoj kulturi rekli da je to naprosto nedisciplinirani i vrlo siloviti muškarac. Ni Arapeši ni Mundugumori ne izvlače koristi od razlike među spolovima; arapeški je ideal blag, prijemljiv muškarac oženjen blagom, prijemljivom ženom; mundugumorski je ideal silovit, agresivan muškarac oženjen silovitom, agresivnom ženom. U trećem plemenu, kod Čambula, našli smo potpuno preokrenutu ulogu stavova o spolu u usporedbi s našom kulturom. Žena je dominantni impersonalni partner koji rukovodi, a muškarac manje odgovorna i emocionalno ovisna osoba. Stoga te tri situacije navode na sasvim određen zaključak. Ako stavovi temperamenta koje smo tradicionalno smatrali ženskima — kao što je pasivnost, prijemljivost i sklonost maženju djece — mogu tako lako postati muškim obrascem u jednom plemenu, a u drugom biti zabranjeni većini žena kao i većini muškaraca, tada više nemamo nikakve osnove da takve aspekte ponašanja smatramo vezanim uza spol. Taj zaključak postaje to jači kad razmotrimo preokrenuti položaj dominacije među spolovima usprkos postojanju formalnih patrilinejskih institucija kod Čambula.

Građa nas navodi da ustvrdimo kako su mnoge, ako ne i sve crte ličnosti koje smo mi nazvali muškima ili ženskima jednako labavo vezane uza spol kao i odijevanje, manire i oblik češljanja, što ih u određenim razdobljima pojedino društvo namjenjuje jednom ili drugom

spolu. Kad razmatramo ponašanje tipičnog muškarca ili žene kod Arapeša, za razliku od tipičnog muškarca i žene kod Mundugumora, prevladavaju podaci koji idu pretežno u korist značenju i moći društvene uvjetovanosti. Nikako drugačije ne možemo objasniti gotovo potpunu jedinstvenost kojom se arapeška djeca razvijaju u zadovoljene, pasivne i sigurne osobe, dok se mundugumorska djeca jednako karakteristično razvijaju u silovite, agresivne i nesigurne osobe. Stvaranje tih suprotnih tipova možemo pripisati samo utjecaju cjeline integrirane kulture na dijete u rastu. Nema nikakvog drugog objašnjenja s obzirom na rasu, prehranu ili selekciju koje bi se tome moglo pridodati. Prisiljeni smo da zaključimo, da je ljudska priroda gotovo nevjerojatno prilagodljiva, da vrlo pomno i oprečno reagira na oprečne kulturne uvjete. Razlike među pojedincima koji su članovi različitih kultura, kao i razlike među pojedincima unutar jedne kulture, valja gotovo u potpunosti pripisati razlikama uvjetovanosti, naročito u ranom djetinjstvu, a oblik je te uvjetovanosti kulturno određen. Standardizirane razlike ličnosti pojedinih spolova tog su reda, to su kulturne tvorevine, a svaka generacija, muška i ženska, odgaja se da im se prilagodi. Ostaje, međutim, problem porijekla tih društveno standardiziranih razlika.

Premda temeljna važnost društvene uvjetovanosti nije još dokraja priznata — i to ne samo od strane laika nego i od učenjaka koji se naročito bave takvim problemima — ipak bi bilo opasno zaobići je i razmatrati mogući utjecaj varijacija nasljedovanja. Naredne će stranice sasvim drugačije čitati onaj koji je u mišljenju usvojio cjelokupni začudni mehanizam kulturne uvjetovanosti — i koji je stvarno prihvatio činjenicu da se isto dijete može odgojiti u cjelovitog učesnika bilo koje od tih triju kultura — nego što će ih čitati onaj tko još vjeruje da najsitnije pojedinosti kulturnog ponašanja pojedinac nosi već u plazmi začeca. Stoga se navodi da ako smo shvatili potpuno značenje podatljivosti ljudskog organizma i preponderantne važnosti kulturne uvjetovanosti, ostaju još daljnji problemi koje valja riješiti. Ali potrebno je podsjetiti da ti problemi dolaze *nakon* razumijevanja snage uvjetovanosti; oni mu ne mogu prethoditi. Snage koje utječu na to da se arapeško dijete razvije u tipičnu arapešku ličnost dokraja su društvene, pa se svako razmatranje varijacija mora odvijati na toj društvenoj osnovi.

Imamo li to upozorenje čvrsto na umu, moći ćemo postaviti daljnje pitanje. Ako podatljivost ljudske prirode uzimamo kao datu, odakle potječu razlike u standardu ličnosti koju pojedine kulture propisuju svim svojim članovima, odnosno koju pojedina kultura određuje pripadnicima jednoga spola za razliku od pripadnika suprotnoga spola? Ako se te razlike stvaraju kulturom, kao što to vrlo jasno pokazuje ova građa, ako se dojenče može podjednako lako oblikovati u neagresivnog Arapeša kao i u agresivnog Mundugumora, zašto tada uopće i dolazi do tako značajnih razlika? Ako rješenja različitosti ličnosti određene muškarcima odnosno ženama kod Čambula ne leže u fizičkoj konstituciji obaju spolova — a tu pretpostavku moramo odbaciti i za Čambule i za naše vlastito društvo — gdje da onda nađemo rješenja na temelju kojih su gradili Čambuli, Arapeši, Mundugumori? Čovjek je stvorio kulture, one su sagrađene od ljudskog materijala; one imaju raznolike ali usporedive strukture unutar kojih ljudska bića mogu postići puni ljudski lik. Na čemu su gradili svoje raznolikosti?

Uviđamo da jedna homogena kultura, koja je u svojim najozbiljnijim institucijama i najsitnijim primjenama kooperativnom neagresivnom toku, može vezati svu djecu uz te akcente. Neka će od te djece biti potpuno usklađena s takvom kulturom, većina će je rado prihvatiti, a samo će nekolicina onih koji odstupaju propustiti da primi upečatak kulture. U svjetlu tih činjenica nije moguće prihvatiti da su osobine kao što su agresivnost ili pasivnost vezane uza spol. Imaju li stoga takve crte kao što je agresivnost ili pasivnost, gordost ili smjernost, objektivnost ili briga za lične odnose, dragovoljno reagiranje na potrebe mladih i slabih ili neprijateljstvo prema mladima i slabima, tendencija da se započnu seksualni odnosi ili naprosto tendencija da se reagira na ono što nalaže situacija ili što je potakla neka druga osoba — imaju li te crte uopće ikakve osnove u temperamentu? Jesu li to potencijalne mogućnosti svih ljudskih temperamenata i mogu li se razviti u različitim vrstama društvene uvjetovanosti, odnosno neće li se pojaviti ako potrebna uvjetovanost nije bila prisutna?

Kad postavljamo to pitanje, pomičemo naglasak. Ako pitamo zašto Arapeš ili Arapeškinja pokazuju baš onakvu vrst ličnosti kakvu smo razmotrili u prvom dijelu ove knjige, odgovor glasi: zbog arapeške kulture, zbog zamršenog, izgrađenog i nepogrešivog načina kojim je

jedna kultura u stanju da oblikuje novorođenče prema kulturnoj predodžbi. A ako postavimo isto pitanje za muškarca ili ženu kod Mundugumora ili za muškarca kod Čambula u usporedbi s njihovom ženom, odgovor će biti jednak. Oni pokazuju ličnosti koje su osobitost kultura u kojima su rođeni i odgojeni. Naša je pažnja bila usmjerena na razlike kod arapeških muškaraca i žena kao grupe, i mundugumorskih muškaraca i žena kao grupe. Kao kad bismo prikazali arapešku ličnost svijetložutom bojom, mundugumorsku žarkocrvenom a žensku ličnost kod Čambula zagasitonarančastom odnosno mušku blijedozelenom. Ali, zaželimo li sada da upitamo odakle proizlazi prvobitna usmjerenost svake kulture, tako da su jedni sada žuti, drugi crveni, treći narančasti i zeleni, već prema spolu, tada treba da se malo поближе zagledamo. A kad se približimo slici, kao da se iza svijetlog konzistentnog žutila kod Arapeša, i jednako konzistentnog žarkog crvenila kod Mundugumora, i iza narančastog zelenila kod Čambula pomaljaju nježni, jedva zamjetljivi obrisi čitavog spektra, u svakom slučaju drugačije prekriveni jednim jedinstvenim tonom. Taj spektar obuhvaća opseg individualnih razlika koje se nalaze u pozadini toliko značajnih kulturnih značajki, i tome se moramo obratiti želimo li pronaći objašnjenje izvora kulturnog nadahnuća iz kojeg je crpla svaka kultura.

Čini se da postoji otprilike podjednaki opseg osnovnih varijacija temperamenta kod Arapeša i kod Mundugumora, iako je siloviti muškarac izrod u prvom društvu a postaje vođa u drugome. Kad bi ljudska priroda bila sasvim homogena sirovina, bez naročitih poriva, i kad ne bi bila karakterizirana nikakvim značajnim razlikama konstitucije pojedinaca, tada se individue s osobinama ličnosti tako antitetskim društvenom pritisku ne bi pojavljivale u društvima toliko različitih naglasaka. Ako bismo varijacije kod pojedinaca pripisivali slučajnostima u genetičkom procesu, iste se slučajnosti ne bi ponavljale sličnom učestalošću u napadno različitim kulturama koje se uz to snažno razlikuju po metodama odgoja.

Ali budući da kultura za kulturom, usprkos njihovim divergencijama, pokazuje istu relativnu raspodjelu individualnih razlika, čini se umjesnim da iznesemo jednu hipotezu koja objašnjava na kojoj su osnovi, tako često u historiji ljudskog roda, različito standardizirane ličnosti muškaraca i žena. Hipoteza je proširenje onog

što je Ruth Benedict iznijela u svojim »Obrascima kulture« (*Patterns of Culture*). Pretpostavimo da postoje određene razlike u temperamentu ljudskih bića koje, ako nisu potpuno nasljedne, ono se barem vrlo brzo nakon rođenja utvrđuju na nasljednoj osnovi. (Zasad stvar ne možemo suziti više od toga.) Te razlike, koje se konačno utjelovljuju u strukturi karaktera odraslih, rješenja su na bazi kojih kultura djeluje izabirući jedan temperament, ili kombinaciju srodnih i podudarnih tipova kao poželjnoga, i utjelovljujući taj izbor u svaku nit društvenog tkiva — u brigu oko malog djeteta, u dječje igre, u pjesme što ih narod pjeva, u strukturu političkih organizacija, u religijske nazore, u umjetnost i filozofiju.

Neka su primitivna društva imala vremena i snage da preprave sve svoje institucije prema ekstremnom tipu, i da razviju odgojne tehnike koje osiguravaju da se u svakoj generaciji većina ličnosti poklapa s tim krajnjim akcentom. Druga su društva išla manje odlučnim tokom i nisu svoje modele izabirala kod najekstremnijih, najjače izdiferenciranih pojedinaca nego kod manje istaknutih tipova. U takvim društvima priznata ličnost manje se ističe, a kultura obično sadrži dva tipa nekonzistentnosti koje se javljaju kao i kod mnogih ljudskih bića; jedna institucija može biti prilagođena samosvijesti i gordosti a druga povremenoj poniznosti neusklađenoj ni sa samosviješću ni s invertiranom samosviješću i ponosom. Takva društva koja su za modele uzela uobičajene, ne tako oštro definirane tipove, često imaju socijalnu strukturu manje čvrstih obrazaca. Moglo bi se reći da je takva kultura slična kući s ukrasima formiranim na osnovi neodređenog i nepreciznog ukusa, bez izrazitog naglaska na dostojanstvu ili komforu ili pretencioznosti ili ljepoti, ali u koju je uključeno pomalo od svega.

Odnosno, kultura ne mora uzeti svoja rješenja od jednog temperamenta nego od više njih. Ali umjesto da sve izbore i akcente različitih temperamenata izmiješa u nekonzistentni mišmaš, ili da ih stopi u skladnu ali ne naročito izrazitu cjelinu, kultura može izolirati pojedine tipove i uzeti ih za osnovicu priznate društvene ličnosti u određenoj dobnoj skupini, seksualnoj, kastinskoj ili profesionalnoj grupi. Na taj način kultura ne postaje jednobojnom plohom s više odudarajućih mrlja neke nametljive boje, nego mozaik u kojem različite grupe pokazuju različite crte ličnosti. Osobitosti se mogu

zasnivati na svakoj faceti ljudske nadarenosti — na različitim intelektualnim sposobnostima, na različitim umjetničkim vještinama, na različitim emocionalnim crtama. Tako Samoanci propisuju da mladi ljudi ne smiju biti agresivni pa sramotom kažnjavaju agresivno dijete s osobinama dopuštenim samo istaknutim muškarcima srednje dobi. U društvima koja se zasnivaju na izgrađenim idejama o rangu, pripadnicima aristokracije bit će dopušteno i od njih će se čak i zahtijevati da budu gordi, osjetljivi na uvrede, što bi se sve zamjeralo i smatralo neprikladnim kod ljudi plebejske klase. I u profesionalnim grupama i religijskim sektama izabiru se i institucionaliziraju određene crte temperamenta. O njima poučavaju sve nove članove kad ulaze u profesiju ili sektu. Stoga liječnik uči da lijepo postupa prema bolesnicima, a to je prirodno ponašanje nekih temperamenata i standardno ponašanje liječnika opće prakse u medicinskoj profesiji; kveker uči barem vanjsko ponašanje i osnove meditacije koje mnogim članovima te sekte nisu nužno prirodne osobine.

Tako je s društvenim ličnostima obaju spolova. Osobine koje se javljaju kod nekih pripadnika pojedinog spola pripisuju se naročito jednom spolu a ne odobravaju kod drugoga. Povijest društvene definicije spolnih razlika puna je takvih proizvoljnih podjela na intelektualnom i umjetničkom polju. Ali zbog pretpostavke o poklapanju fiziološkog spola s emocionalnim osobinama nismo bili sasvim u stanju da uočimo kako na području emocionalnih crta postoji također takva proizvoljna podjela. Pretpostavili smo da zato što majci odgovara želja da se brine o djetetu, da je to stoga osobina kojom je brižljivi teleološki proces evolucije obilnije nadario žene. Zato što su se muškarci bavili lovom, a ta djelatnost iziskuje poduzetnost, hrabrost i inicijativu, pretpostavili smo da su oni obdareni tim korisnim stavovima kao dijelom svog spola-temperamenta.

Te pretpostavke društva su izrazila i javno i implicitno. Ako društvo tvrdi da je ratovanje glavno zanimanje muškoga spola, ono zbog toga inzistira da sva muška djeca budu hrabra i borbena. Čak ako inzistiranje na razlici u hrabrosti muškaraca i žena nije formulirano, razlika u zanimanju to implicitno pokazuje. Ali kad društvo ide dalje i definira muškarce kao hrabre i žene kao plašljive, kad muškarcima zabranjuje pokazivanje znakova bojazni a ženama dopušta i najočitije ispoljavanje straha, onda se javlja eksplicitniji element. Hrabrost,

preziranje svake slabosti, bez ustuknuća pred boli i opasnosti — taj stav koji je tako snažan sastavni dio *nekih ljudskih* temperamenata izabran je kao ključ muškaračkog ponašanja. Ležerno ispoljavanje straha ili patnje bez ikakva stida koje odgovara drugoj vrsti temperamenta pretvoreno je u ključ ženskoga ponašanja.

Prvobitno samo dvije varijacije ljudskog temperamenta, neprijateljstvo prema strahu odnosno volja da ga se pokazuje, društveno su prevedene u neotuđive aspekte ličnosti dvaju spolova. Prema tom određenom spolu-ličnosti bit će odgajano svako dijete; ako je dječak, da u sebi guši strah, a ako je djevojčica, da ga ispolji. Ako nije bilo društvene selekcije s obzirom na tu osobinu, ponosni temperament kojemu je odvratna svaka izdaja osjećaja pokazat će to bez obzira na spol, isturivši gornju usnu. Ako ne postoji izričita zabrana za takvo ponašanje, izražajni muškarac ili žena, koji se ne stide, plakat će ili će govoriti o strahu ili patnji. Takvi stavovi, sasvim jasni u nekim temperamentima, društvenom selekcijom mogu biti standardizirani za svakoga, ili svakome zabranjeni, ili ih društvo može ignorirati, ili ih može propisati kao isključivo i jedino dopušteno ponašanje samo jednom spolu.

Ni Arapeši ni Mundugumori nisu izradili stav specifičan jednom spolu. Sve su energije njihovih kultura usmjerene stvaranju jedinstvenog ljudskog tipa bez obzira na klasu, dob i spol. Nema podjele u dobne razrede kojima bi se pripisivali kao prikladni različiti motivi ili različiti moralni stavovi. Nema klase vidovnjaka ili medija koji stoje po strani i nadahnjuju se iz psiholoških izvora, nedostupnih većini. Mundugumori su, istina, učinili jedan proizvoljni izbor, tj. oni priznaju umjetničke vještine samo osobama rođenim s pupčanorn vrpcom oko vrata, i čvrsto osporavaju bavljenje umjetnošću onima koji nisu rođeni na tako neobičan način. Arapeškog dječaka koji ima infekciju tineje društvo je predodredilo da bude nezadovoljna, antisocijalna individua. Vedru druželjubivu djecu koja nose prokletstvo te bolesti društvo prisiljava, u krajnjoj liniji, na ponašanje parije. Osim tih dviju iznimaka nikakva se emocionalna uloga silom ne iziskuje od pojedinca zbog činjenice kako je rođen ili zbog slučaja. Kao što ne postoji pojam ranga kojim bi se odredilo da su neki na visokom položaju a drugi na niskom, tako nema ni pojma o razlici među spolovima kojom bi se odredilo da bi se jedan spol morao osjećati

drugačije od drugoga. Nedostaje moguća zamišljena društvena konstrukcija pridavanja različitih ličnosti pripadnicima zajednice iz različitih spolnih, dobrih i kastinskih skupina.

Ipak, vratimo li se Čambulima, naći ćemo situaciju koja, premda je u jednom pogledu bizarna, u drugom se svejedno čini jasnijom. Čambuli su barem pokazali razliku spolova; očitu činjenicu spolova uzeli su kao organizirajuću tačku formiranja društvene ličnosti, premda se nama čini da su preokrenuli normalnu sliku. Ima razloga vjerovanju da svaka žena kod Čambula nije od rođenja dominantnog temperamenta, organizator i upravljač, aktivno seksualna i voljna da daje poticaj u seksualnim odnosima, posesivna, odlučna, robustna, praktična i bezlična po izgledu. Pa ipak, većina djevojaka kod Čambula kad odrastu ispoljavaju te osobine. Premda postoje određeni podaci koji pokazuju da svi muškarci kod Čambula nisu prirodno obdareni da budu nježni, prijemljivi učesnici u igri što se odvija na dobrobit žena, ipak većina mladića pretežno izražavaju tu koketnu glumačku ličnost. Zato što se formulacija Čambula o stavovima spolova suprotstavlja našim uobičajenim premisama, mi jasno uviđamo da je kultura Čambula proizvoljno dopustila neke ljudske osobine ženama i jednako proizvoljno druge dodijelila muškarcima.

Ako prihvatimo podatke koje smo dobili od tih jednostavnih društava koja su u stoljetnoj odvojenosti od glavne struje ljudske historije bila u stanju da razviju ekstremnije, izrazitije kulture nego što bi to bilo moguće u historijskim uvjetima snažnog međusobnog komuniciranja među narodima, i kao posljedicu heterogenost, kakve su implikacije tih rezultata? Kakav zaključak možemo povući nakon što smo proučili način kako jedna kultura izabire nekoliko crta iz široke ljestvice ljudskih osobina i specijalizira te crte samo za jedan spol ili jednu cijelu zajednicu? Kakvu težinu imaju ti rezultati za društvenu misao? Prije nego što razmotrimo to pitanje bit će potrebno da nešto podrobnije razmislimo o položaju onih koji odstupaju, pojedinaca čije su prirodne sklonosti previše strane društvenoj ličnosti koju njihova kultura iziskuje u njihovoj dobi, spolu ili kasti da bi savršeno nosili onu opremu ličnosti koju im je društvo skrojilo.

2. Odstupanja

Kakve su implikacije za razumijevanje onih koji društveno odstupaju s tačke gledišta navedene u prethodnom poglavlju? Pod pojmom »oni koji odstupaju« razumijevam svakog pojedinca koji je zbog prirođenih sklonosti ili zbog slučajnog ranog odgoja, ili posredstvom kontradiktornih utjecaja heterogene kulturne situacije, kulturno lišen prava glasa. To su pojedinci kojima se glavni društveni akcenti čine besmislenima, nerealnima, neodrživima ili dokraja pogrešnima. Prosječni čovjek u svakom društvu, kad zaviri u svoje srce, naći će u njemu odraz svijeta što ga okružuje. Istančani odgojni proces koji ga je doveo da zrelosti osigura mu je tu duhovnu pripadnost vlastitom društvu. Ali to ne vrijedi za pojedinca čijem se temperamentom i nadarenošću društvo ne koristi pa ga čak ni ne podnosi. Najletimičniji pregled naše historije dovoljan je da pokaže kako su određeni talenti, cijenjeni u jednom stoljeću, osuđivani u drugom. Ljudi koji bi u srednjem vijeku bili sveci nemaju nikakva zvanja u modernoj Engleskoj ili Americi. Uzmemo li u obzir primitivna društva koja su izabrala mnogo ekstremnije i suprotnije stavove nego kulture naših predaka, stvar postaje još jasnija. Do one mjere do koje je kultura integrirana i ima određene ciljeve, bez kompromisa u moralnim i duhovnim preferencijama, do te mjere ona osuđuje neke svoje pripadnike — pripadnike samo po rođenju — da budu u njoj tuđinci, u najboljem slučaju zbunjeni, a u najgorem da se bune dok ne polude.

Postalo je uobičajeno da se sve one koji ne prihvaćaju kulturnu normu grupira kao neurotičare, pojedince koji su odstupili od »stvarnosti« (to jest od današnjih rješenja njihova društva) i pribjegli utjehi ili nadahnuću fantastičnih situacija, nekoj transcendentalnoj filozofiji, umjetnosti, političkom radikalizmu ili naprosto seksualnoj inverziji odnosno nekoj drugoj istančanoj idiosinkraziji u ponašanju — vegetarijanstvu ili nošenju košulje od kostrijeti. Neurotičnu se osobu nadalje smatra nezrelom; ona nije dovoljno odrasla da bi shvatila očito realistične i hvalevrijedne motivacije vlastitog društva.

U toj općenitoj definiciji dvije su sasvim različite koncepcije pomućene i izmiješane, a svaka od njih obezvređuje drugu. Među onima koji odstupaju u svakom je društvu moguće razlikovati fiziološki nepodesne osobe. One mogu biti slabog intelekta ili defektnih žlijezda; bilo koja od velikog broja organskih slabosti može ih predodrediti na

neuspjeh u svim zadacima osim onih najjednostavnijih. Može se dogoditi da posjeduju praktički svu fiziološku opremu suprotnog spola — ali takvi se pojedinci nalaze vrlo, vrlo rijetko. Nijedan od tih pojedinaca ne trpi od neslaganja čistog temperamenta i društvenog akcenta. Pretežno su to slabići i defektni ljudi, ili su abnormalni u smislu da se nalaze u grupi koja previše odstupa od ljudskih kulturnih standarda — ne pojedinih kulturnih standarda — da bi efikasno funkcionirali. Takvim pojedincima svako društvo mora osigurati blažu, ograničeniju, posebniju sredinu nego što je pruža većini svojih članova.

Ali postoji još jedan tip neurotičara koji se stalno brka s tim fizički defektnim osobama, a to je onaj koji kulturno odstupa, pojedinac koji se spori s vrijednostima svoga društva. Moderna psihologijska misao nastoji da sve njegovo neprilagođavanje pripíše ranoj uvjetovanosti u njegovu životu i time ga smješta u nezavidnu kategoriju psihičkih bogalja. Studij primitivne uvjetovanosti ne potvrđuje tako jednostavno objašnjenje. Ono ne polazi od činjenice da su u svakom društvu neprilagođene osobe oni pojedinci koji pokazuju značajne sklonosti temperamenta, suprotne kulturnim naglascima, ili o činjenici da je tip neprilagođenih drugačiji kod Mundugumora a drugačiji kod Arapeša. Ono ne objašnjava zašto i materijalistička, užurbana Amerika i materijalističko, užurbano pleme na Admiralitetskom otočju stvaraju skitnice, ili zašto je pojedinac, koji snažno proživljava i osjeća, neprilagođen kod plemena Zuni ili na Samoi. Takav materijal nameće da ondje postoji drugačiji tip neprilagođenih osoba, a nesposobnost da se prilagode ne valja pripisati njihovoj slabosti ni nedostacima, niti slučaju niti bolesti, nego temeljnom razilaženju njihovih prirodnih sklonosti i standarda njihova društva.

Ako društvo nije raslojeno pa su društvene ličnosti obaju spolova u osnovi jednake, oni koji odstupaju javljaju se bez razlike u oba, spola. Kod Arapeša siloviti muškarac i silovita žena, kod Mundugumora povjerljiv, druželjubiv muškarac i povjerljiva, druželjubiva žena devijantne su osobe. Prevelika pozitivna samosvijest kod Arapeša predodređuje pojedinca da se ne prilagodi, prevelika negativna samosvijest jednaka je nevolja kod Mundugumora. U prethodnim poglavljima razmotrili smo ličnosti nekih od tih devijantnih osoba i pokazali da talenti koje bi mundugumorsko društvo poštovalo ne

uživaju nikakve podrške kod Arapeša, da bi Wabeu i Temos i Amitoi mundugumorski život bio razumljiv, a Omblean i Kwenda dobro bi se snašli među Arapešima. Ali otuđenje obaju tih grupa u vlastitim kulturama, premda škodi njihovom društvenom djelovanju reducirajući moguću primjenu njihovih talenata, svejedno ostavlja njihovo psiho-seksualno djelovanje neoštećenim. Pozitivni Amitoin poriv nije je natjerao da postupa kao muškarac nego kao žena iz Ravnice. Ombleanova ljubav prema djeci i sklonost da naporno radi kako bi opskrbio znatan broj o njemu ovisnih osoba nisu ga navele na pomisao da se ponaša kao žena niti je to kod njegovih bližnjih izazvalo optužbu kako je ženskast. Po tome što voli djecu, mir i red on se vjerojatno ponaša kao neki bijeli ljudi ili kao neko pleme koje oni nisu nikad susreli, ali očito ne sličnije mundugumorskoj ženi negoli mundugumorskom muškarcu. Ni kod Arapeša ni kod Mundugumora nema homoseksualnosti.

Ali svako društvo koje po spolu specijalizira tipove ličnosti, koje inzistira da svaka crta — ljubav prema djeci, zanimanje umjetnošću, smionost pred opasnošću, brbljavost, nedostatak zanimanja za međusobne odnose, pasivni stav u seksualnim odnosima — ima stotine i stotine različitih vrsta koje se tako mogu specijalizirati — da je, dakle, svaka crta neotuđivo povezana uz spol, utire put još goroj neprilagodljivosti. Ondje gdje takve dihotomije nema čovjek će tužno promatrati svoj svijet smatrajući da je u biti bez značenja, ali će se ipak oženiti i odgojiti djecu i možda konačno ublažiti svoju bijedu posvemašnjim učešćem u priznatoj društvenoj formi. Možda će neka žena cijeloga života sanjariti o svijetu u kojem vlada ponos i dostojanstvo a ne osrednji moral sitnih duša koji je susreće na svakom koraku, pa ipak će pozdravljati svog muža blagim smiješkom i njegovati svoju bolesnu djecu. Devijantna osoba može svoj osjećaj otuđenja prevesti u slikanje ili glazbu ili u revolucionarnu aktivnost, i uza sve to na području svog ličnog života, u odnosima prema pripadnicima vlastitog i suprotnog spola ostati u biti nepromijenjenom. Ipak nije tako npr. u društvu Čambula ili u historijski poznatoj Evropi i Americi, gdje su neke crte temperamenta definirane kao muške a neke kao, ženske. Osim što pate da su rođeni u kulturi čije priznate ciljeve nikad neće moći usvojiti, i odvojeno od toga, kod mnogih se sad uza sve to javlja bijedan osjećaj da su ometani n svom psiho-

seksualnom životu. Ne samo da su osjećaji takvog muškarca pogrešni, nego, a to je mnogo gore i mnogo teže, on osjeća kao žena. Kod toga nije značajno da li ta kriva orijentacija, koja mu približava određene ženske ciljeve, ima kao posljedicu inverziju ili je nema. U krajnjim slučajevima kad je temperament muškarca sasvim usklađen s priznatom ženskom ličnošću, i ako postoji društvena forma koja će ga zaštititi, muškarac će pribjeći priznatoj inverziji i postati transvestit. Kod Prerijskih Indijanaca muškarac koji je više volio tihe ženske djelatnosti nego opasne muške djelatnosti što napinju živce, smio je taj svoj izbor izraziti u terminima spola; mogao je preuzeti žensku nošnju i zanimanje te izjaviti da se zapravo više osjeća ženom nego muškarcem. Kod Mundugumora gdje nema takvog obrasca muškarac se može baviti ženskim poslovima, npr. ribarenjem, ali pri tome neće biti potrebno da svoje ponašanje simbolizira ženskom opremom. Ako nema suprotnosti spolova i ako ne postoji tradicija transvestita, varijacija sklonosti temperamenta ne mora imati za posljedicu ni homoseksualnost ni transvestite. Običaj transvestiranja nije ravnomjerno raspoređen po svijetu, pa se čini jasnim da to nije varijacija koja se pojavljuje samo ondje gdje su različite ličnosti propisane muškarcima odnosno ženama, nego da čak nije uvijek ni potrebno da se i tamo pojavi. U stvari to je društveni pronalazak koji se učvrstio kod Američkih Indijanaca i u Sibiru, ali ne i u Oceaniji.

Dosta sam pažljivo promatrala ponašanje jednog mladića, američkog Indijanca, koji je po svoj prilici bio od prirode invertiran, upravo u doba kad je počeo eksplicitno pokazivati transvesticiju. Kao mali dječak taj je čovjek imao tako izrazite ženske fizičke crte da ga je jednom uhvatila grupa žena i svukla, ne bi li otkrile je li on zapravo dječak ili nije. Kad je porastao, počeo se baviti ženskim poslovima i nositi žensko donje rublje, premda je još uvijek volio gornju mušku odjeću. Uostalom, u džepovima je nosio svu silu prstenja i narukvica kakvima se kite samo žene. Na plesovima, koje svaki spol pleše odvojeno, on bi večer počeo kao muškarac plešući s muškarcima, a tada, kao da postupa pod nekim neodoljivim pritiskom, stao bi se sve više i više približavati ženama i pri tome stavljati na sebe jedan komad nakita za drugim. Napokon bi se pojavio šal, a na kraju večeri bio bi odjeven kao *berdeš*, transvestit. Ljudi su upravo o njemu počeli govoriti kao o »njoj«. Taj sam slučaj navela u ovoj vezi da objasnim

kako je to tip neprilagođene individue koja ovdje nije uzeta u razmatranje. Čini se da njegovo odstupanje ima posebno fiziološko porijeklo; to što je njegovo društvo odlučilo da ga definira kao ženu nije puka varijacija temperamenta.

Naše se razmatranje ne bavi ni s osobama koje su od rođenja invertirane niti s javnim ponašanjem homoseksualaca. Postoji, istina je, način kako se različiti tipovi neprilagođenosti sijeku i međusobno pojačavaju a prirodno invertirana osoba mogla bi se naći među onima koji su se utekli transvestiranju. Ali devijantne osobe kojima se mi ovdje bavimo jesu oni pojedinci čije je prilagođavanje životu uvjetovano sklonošću njihova temperamenta prema određenom tipu ponašanja koje se smatra neprirodnim za njihov i prirodnim za suprotni spol. Da se proizvede takav tip neprilogađavanja nije samo potrebno postojanje određene priznate društvene ličnosti nego ta ličnost treba da je strogo ograničena na jedan od dvaju spolova. Pritisak da se ponaša kao pripadnik vlastitog spola postaje jedno od najsnažnijih oruđa kojim društvo pokušava da dijete u rastu oblikuje u prihvaćene kalupe. Društvo bez stroge dihotomije spolova naprosto kaže djetetu koje naginje zastranjivanju u ponašanju: »Ne ponašaj se tako!« »Ako se budeš tako ponašao, ljudi te neće voljeti.« »Tko se tako ponaša nikad se neće udati (oženiti)«. »Budeš li se tako ponašao, ljudi će te začarati« — i tako dalje. To ima za posljedicu — kao u slučaju kad dijete neobuzdano plače na krivom mjestu ili se mrgodi, da se vidi uvreda ondje gdje je nema, ili da je se ne primijeti tamo gdje je namjerna — razmatranje ljudskog vladanja kao društveno definiranog a ne kao definiranog spolom. Glavni motiv jest: »Nećeš biti pravo ljudsko biće dok ne potisneš one nagone koji su inkompatibilni s našom definicijom čovječanstva.« Ali ni Mundugumori ni Arapeši pri tome ne dodaju: »Ne ponašaj se uopće kao dječak. Vladaš se kao djevojčica« — čak ako je baš to i slučaj. Sjetit ćemo se da arapeški dječaci, zbog nešto drugačije roditeljske brige, plaču više nego djevojčice i do kasnije dobi imaju bijesne ispade. Međutim, zato što nedostaje ideja o razlici emocionalnog ponašanja po spolovima, ta se stvarna razlika nikad ne spominje. U društvima u kojima nema dihotomije temperamenta po spolu, jedan aspekt, jedan osnovni aspekt djetetova osjećaja o svom položaju u univerzumu ostaje po strani — nepobitnost njegove pripadnosti vlastitom spolu. Ono može

promatrati spolne odnose starijih i stvarati obrazac svojih nada i očekivanja prema njima. Dijete nije prisiljeno da se identificira s roditeljem suprotna spola jer mu nitko ne govori da je njegov spol u pitanju. Neznatno oponašanje oca od strane kćeri ili majke od strane sina, na to se ne upire prstom niti se tome prigovara niti se ne prorokuje da će djevojka kad odraste postati muškobanja a dječak mekušac. Arapeška i mundugumorska djeca pošteđena su zbrke takve vrste.

Razmotrite kako se, za razliku, djeca u našoj kulturi prisiljavaju na usklađivanje: »Ne budi kao djevojčica.« »Male djevojčice to ne rade.« Prijetnja da se ne ponaša kao pripadnik vlastitog spola primjenjuje se da bi se pojačalo tisuću detalja u najranijem odgoju djeteta i kod privikavanja na čistoću, u tome kako da dijete sjedi i kako da se opusti, u pojmovima o drugarstvu i ispravnosti, u obrascima izražavanja emocija, i u mnoštvu drugih pitanja u kojima priznajemo dobro definirane spolne razlike, npr. ograničenje lične taštine, interes za odjeću ili interes za tekuće događaje. Naprijed-natrag leti čunak primjedbi: »Djevojčice to ne rade.« »Zar ne želiš odrasti i postati pravi muškarac kao tata?« — zaplićući i brkajući djetetove emocije. Pa ako ono, na nesreću, i u najmanjoj mjeri posjeduje temperament priznat suprotnom spolu, to će ga spriječiti da se imalo prikladno prilagodi svome svijetu. Svaki put kad se istakne nešto u vezi s prilagođavanjem spolu, svaki put kad se pozove na djetetov spol da bi se obrazložilo zašto ono treba da više voli hlače od podsuknje, bejzbol od lutke, udarac šakom od suza, u djetetovu se dušu usađuje bojazan da usprkos anatomskim dokazima o suprotnom, ono možda ipak uopće ne pripada svom spolu.

Težina anatomije pojedinog spola u usporedbi s težinom društvene uvjetovanosti nedavno je živo i dramatski došla do izražaja u jednom slučaju iz nekog grada na Srednjem Zapadu gdje je pronađen dječak koji je dvanaest godina živio kao djevojčica pod imenom Maggie, obavljao poslove kao djevojčice i nosio odjeću djevojčice. Već prije nekoliko godina je otkrio da ima anatomske karakteristike dječaka ali ga to nije potaklo na pomisao da bi društveno mogao biti razvrstan kao dječak. Međutim, kad su socijalni radnici otkrili slučaj i proizveli promjenu njegova razvrstavanja, nije pokazivao crte inverzije; bio je to naprosto dječak razvrstan pogrešno kao djevojčica, a njegovi roditelji

iz nekog nepoznatog razloga odbili su da priznaju i isprave tu grešku. Taj bizarni slučaj otkriva snagu društvenog razvrstavanja nasuprot čisto anatomskoj pripadnosti spolu, i to društveno razvrstavanje omogućuje društvu da u djetetovu dušu usadi sumnje i zbrku oko položaja spola.

Takav se društveni pritisak ogleda na više načina. Tu je u prvom redu prijetnja da će dijete koje pokazuje tendencije zastranjivanja samo sebi oduzeti pravo glasa, i to dječak koji ne voli grube igre ili plače kad ga prekore, odnosno djevojčica koju samo zanimaju pustolovine i više voli da se tuče s drugovima i drugaricama u igri nego da se isplače. Drugo, tu je pridavanje emocija definiranih kao ženskih dječaku koji tek površno pokazuje sklonost prema jednom od zvanja ili zanimanja djelomično ograničenih na spol. Zanimanje dječaka za pletenje može se razviti iz užitka u tome što je uspio ovladati iglom; njegovo zanimanje za kuhanje možda potječe od takve vrsti interesa koji će ga kasnije navesti da postane prvorazredni kemičar; interes za lutke ne mora potjecati od nježnih i maznih osjećaja nego od želje da dramatiizira neki događaj. Slično tome silan djevočin interes za jahanje na konju može potjecati od užitka što se fizički odlično smjestila na konju; zanimanje za bratov radio-prijemnik možda dolazi od toga što je ponosna da uspješno shvaća Morseove znakove. Neke fizičke, intelektualne ili umjetničke mogućnosti mogu se ponekad izraziti u aktivnosti koju se smatra opravdanom za suprotni spol. To ima dvije posljedice: dijete biva prekoreno što se time bavi i optuženo za emocije suprotnog spola, odnosno, zato što ga izbor zanimanja ili hobija više združuje sa suprotnim spolom, ono će možda s vremenom preuzeti dio spolom ograničenog ponašanja toga suprotnog spola.

Treći način kako naša dihotomija društvene ličnosti s obzirom na spol utječe na dijete u razvoju jest to što daje osnovu za ukrštenu spolnu identifikaciju s roditeljima. Priznavanje na dječakovu identifikaciju s majkom radi objašnjenja njegove kasnije pasivnosti prema pripadnicima vlastitog spola dobro je poznato u modernoj psihološkoj teoriji. Pretpostavlja se da zbog izvrtanja prirodnog toka razvoja ličnosti dječak propušta da se identificira s ocem i time gubi ključ normalnog »muškog« ponašanja. Nema nikakve sumnje da dijete u razvoju koje traži uzore za svoju društvenu ulogu obično

pronalazi najvažnije modele kod onih s kojima je od najranijih dana u najužem rođaćkom odnosu. Ali, želim napomenuti, da mi još moramo objasniti zašto dolazi do tih identifikacija i da uzrok ne leži u nekoj osnovnoj ženstvenosti temperamenta maloga dječaka nego u tome što postoji dihotomija u standardiziranom ponašanju spolova. Treba da otkrijemo zašto se jedno dato dijete poistovećuje s roditeljem suprotnog spola a ne s onim istoga spola. Najznačajnije društvene kategorije našeg društva — većine društava — jesu dva spola. Odjeća, zanimanje, rječnik, sve to služi da bi dijete usredsredilo svoju pažnju na sličnost s roditeljem istoga spola. Pa ipak, usprkos svemu tom pritisku, neka djeca izabiru roditelje suprotnog spola, ne što ih više vole nego kao osobe čiji su im poticaji i ciljevi bliži, čiji će izbor, po njihovom mišljenju, kad odrastu i sami usvojiti.

Prije nego razmotrimo to pitanje, dopustite da ponovim svoju hipotezu. Navela sam da su neke ljudske osobine društveno specijalizirane kao prikladni stavovi i ponašanje samo jednog spola, dok su druge ljudske osobine specijalizirane za suprotni spol. Ta je društvena specijalizacija onda osmišljena u teoriju da je društveno propisano ponašanje prirodno jednom spolu a neprirodno drugom, i da osoba koja odstupa, odstupa zbog nedostatka u žlijezdama ili zbog neke slučajnosti u razvoju. Uzmimo hipotetski slučaj. Stavovi o fizičkoj intimnosti u vrlo se velikoj mjeri razlikuju od pojedinca do pojedinca, i na različite su načine standardizirani u pojedinim društvima. Nalazimo primitivna društva kao što su Dobu ili Manus gdje je slučajni fizički dodir tako strogo zabranjen i jednom i drugom spolu, toliko ograđen pravilima i kategorijama da će samo umobolni lagano i slučajno dotaknuti drugu osobu. Druga društva, poput Arapeša, dopuštaju svu silu fizičke intimnosti među pojedincima različita uzrasta i obaju spolova. Razmotrimo sada društvo koje je tu posebnu crtu temperamenta specijaliziralo jednom spolu. Muškarcima neka je namijenjeno ponašanje karakteristično za osobu kojoj je slučajni fizički dodir nepodnošljiv, a ženama neka je »prirodno« ponašanje ono od osobe koja takav dodir lako prihvaća. Ruka na nadlaktici ili preko pleća, spavanje s drugim muškarcem u istoj sobi, držanje drugog muškarca u krilu u krcatom automobilu — svaki takav dodir bio bi muškarcu po definiciji odbojan, i vjerojatno, kad bi društvena uvjetovanost bila dovoljno jaka, oduran i zastrašujući. U tom datom

društvu, međutim, fizički dodir, lagan i nesputavan, žene bi, po definiciji, pozdravile. One bi se međusobno grlile, milovale po kosi, popravljale odjeću jedna drugoj, spavale u istom krevetu, udobno i nesmetano. U tom društvu koje ne podnosi nikakav fizički ni slučajni dodir zamislimo brak između dobro odgojenog muškarca i dobro odgojene žene koja će takav dodir smatrati prirodnim kod žena ali to neće nikad očekivati od mladića i muškaraca. U tom braku neka se rodi djevojčica koja od rođenja pokazuje stav *noli me tangere*, i makar što majka poduzela, ona od toga ne odustaje. Djevojčica sklizne s majčina krila, otimlje se kad majka želi da je poljubi. S olakšanjem se obraća ocu koji je neće zbunjivati izljevima nježnosti, koji čak i ne inzistira da je drži za ruku kad je vodi u šetnju. Na osnovi tako jednostavnog rješenja kao što je ovo, preferencija koja je kod djeteta u temperamentu a kod oca društveno utvrđeno muško ponašanje, djevojčica gradi identifikaciju s ocem i teoriju da je sličnija dječaku nego djevojčici. S vremena ona će se možda i u mnogim drugim pogledima bolje prilagoditi ponašanju suprotnog spola. Psihijatar koji kasnije otkrije da se muškarački oblači, da se bavi muškim zanimanjem i da nije u stanju da u braku nađe sreću, možda će reći da je identifikacija sa suprotnim spolom uzrok njenog neuspjelog prilagođavanja kao žene. Ali to objašnjenje ne otkriva činjenicu da se identifikacija ne bi dogodila na takav način da u društvenim stavovima nije bilo dihotomije s obzirom na spol. Arapeško dijete koje je sličnije uzdržanom ocu nego otvorenoj majci možda osjeća da je više nalik na oca nego na majku ali to u krajnjoj liniji ne utječe na njegovu ličnost u društvu u kojem nije moguće da netko »osjeća kao muškarac« odnosno da »osjeća kao žena«. Razlikovanje stavova po spolu utječe na to da te slučajne identifikacije postanu dinamičnim faktorima u prilagođavanju djeteta.

Jasno je da je ovaj primjer hipotetičan i pojednostavnjen. Stvarne prilike u modernom društvu beskonačno su zamršenije. Želimo li navesti samo neke zbrke do kojih dolazi, bit će dovoljno da usmjerimo pažnju na problem. Jedan od djetetovih roditelja može zastranjivati pa stoga biti pogrešan vodič djetetu dok je ono u potrazi za svojom ulogom. Oba djetetova roditelja mogu odstupati od norme ali na suprotan način, i to majka tako da pokazuje izraženije crte temperamenta koje su obično specijalizirane kao muške, a otac

suprotne. Takve se okolnosti vrlo lako mogu naći u modernom društvu u kojem, zato što se vjeruje da se brak mora zasnivati na suprotnoj ličnosti, muškarci koji odstupaju često izabiru žene koje odstupaju. A dijete, pipkajući za rješenjima, pogrešno će se identificirati jer mu je vlastiti temperament sličan onome propisanom za suprotni spol, ili će se pogrešno identificirati zato što iako je samo sklon lakom prilagođavanju, roditelj njegova spola nije dobro prilagođen.

Razmotrila sam najprije identifikaciju po linijama temperamenta, ali do identifikacije može doći i drugačije. Prvotna se identifikacija može zasnivati na inteligenciji ili posebnoj umjetničkoj nadarenosti, s time da se talentirano dijete identificira s talentiranijim roditeljem bez obzira na spol. Tada, ako postoji dvostruki standard ličnosti, jednostavna identifikacija na osnovi interesa ili vještine bit će prevedena u spolni izraz, a majka će se tužiti: »Mary uvijek radi s Wilovim crtaćim priborom. Uopće je ne zanimaju stvari kojima se bave djevojčice. Will kaže da je šteta što se nije rodila kao dječak.« Na osnovi te primjedbe Mary će vrlo lako doći do istog zaključka.

Ovdje je vrijedno spomena kako se u gotovo svim poznatim društvima dječakova zadana riječ razlikuje od djevojčine. Bez obzira na to kako su uređeni odnosi nasljeđivanja i vlasništva, pa čak ako se te formalne vanjske nagodbe ogledaju u odnosima temperamenata dvaju spolova, vrijednosti prestiža uvijek prijanjaju uz muškaračka zanimanja, ako ne sasvim na račun ženskih a ono barem u velikoj mjeri. Stoga gotovo uvijek slijedi da »djevojčica koja je trebalo da bude dječak« barem ima mogućnost da djelomično sudjeluje u djelatnostima s aureolom muškoga prestiža. Dječaku »koji je trebalo da bude djevojčica« nije otvorena takva mogućnost. Njegovo učešće u ženskim djelatnostima gotovo je uvijek uzrok dvostrukim zamjerkama: pokazao se nevrijednim da bude kategoriziran kao muškarac i stoga je sam sebe osudio da se bavi po prestižu niževrijednim djelatnostima.

Nadalje, rijetko se događa da posebni stavovi i interesi, kategorizirani kao ženski, u bilo kojem društvu dođu do naročito bogata izražaja u umjetnosti ili literaturi. Djevojka koja smatra da su joj određeni muškarački interesi bliži naći će nadomjestak izraza; dječaku koji bi rado pribjegao sličnom izlazu, kad bi bilo uporedive umjetnosti i književnosti, takav zadovoljavajući ishod nije omogućen. Kenneth Grahame je besmrtno opisao zbunjenost dječaka kad se suoče s

posebnim i ograničenim interesima djevojaka u poznatom poglavlju
»O čemu su razgovarali«:

»Ona je opet s onim djevojkama iz vikarijata«, reče Edward gledajući Selinine duge crne noge što su se žurno odmicale puteljkom.
»Sada izlazi s njima svakoga dana; i čim se nađu, skupe glave pa brbljaju li, brbljaju, brbljaju, cijelo blaženo vrijeme! Ne mogu da iznađem o čemu to govore ...«

»Možda govore o ptičjim jajima«, primijetio sam pospano ...« i o brodovima i bivolima i pustim otocima, i zašto kunići imaju bijele repove; i hoće li uskoro imati škunu ili kuter; i što bi bile kad bi bile muškarci — najzad, mislim da ima mnogo stvari o kojima se može govoriti ako *želiš* govoriti.«

»Da; ali one uopće ne govore o takvim stvarima«, Edward je bio uporan. »Kako bi i mogle? One ništa ne *znaju*; one ne umiju ništa da *rade* — osim da sviraju klavir, a tko da o *tome* govori; i nije ih briga ni za šta — ni za šta pametna kako mi se čini. Stoga o čemu zapravo *govore*? ... A te djevojke ja ne mogu shvatiti. Ako imaju nešto pametna za razgovor, kako to da nitko ne zna što je to? A ako nemaju — a mi znamo da naravno ne *mogu* imati, zašto li ne začepe gubice? Ovaj stari kunić ovdje — on ne želi da govori...«

»Oh, ali kunići *govore!*« umiješa se Harold. »Promatrao sam ih često u njihovoj kućici. Skupe glave i njuškice i šeću gore-dolje, baš kao Selina i djevojke iz vikarijata!«

»No dobro ako je tako« reče Edward nevoljko, »kladim se da ne pričaju gluposti kao te djevojke!« A to nije bilo plemenito ni pošteno; jer se ne zna — niti se do današnjega dana pročulo — o *čemu* su razgovarale Selina i njene prijateljice. [\[39\]](#)

Zbunjenost često traje cijeloga života. Žena koja se po temperamentu, slučajno ili odgojem, jače identificirala s interesima muškaraca, ako se ne može prilagoditi tekućim standardima spola zaostaje u bitno ženskoj ulozi rađanja djece. Muškarac koji se nije poistovetio s interesima vlastitog spola trpi od istančanijeg izopćenja jer mu veliki dio umjetničkog simbolizma njegova društva postaje nedostupnim a nema nadomjestka kojem bi se obratio. Ostaje zbunjen, začuđen, nije u stanju da osjeća onako kako muškarci u

njegovom društvu »prirodno« osjećaju i podjednako nije u stanju da nađe bilo kakvu zadovoljštinu u ulozi koja je određena kao ženska premda je ta društvena ličnost bliža njegovu temperamentu.

I tako činjenica da nije dovoljno samo osjećati se pripadnikom datog društva u datom razdoblju nego pripadnikom jednog spola a ne drugoga, na tisuću načina uvjetuje razvoj djeteta i proizvodi individue koje nisu plasirane u svom društvu. Mnogi stručnjaci koji su proučavali ličnost pripisuju ta mnogostrana, neizmjerljiva neprilagođavanja »latentnoj homoseksualnosti«. Ali takav zaključak potječe iz našeg dvospolnog standarda; to je dijagnoza jednog rezultata *post hoc* a ne dijagnoza uzroka. Taj se zaključak ne primjenjuje samo na invertirane nego na mnogo veći broj pojedinaca koji odstupaju od društvene definicije ponašanja prikladnog njihovom spolu.

Ako te kontradiktorne crte temperamenta za koje neka društva smatraju da su vezane uza spol, u stvari nisu vezane uza spol, nego su samo ljudske mogućnosti specijalizirane kao ponašanje jednoga spola, prisutnost devijantne osobe koju više ne treba progoniti kao latentnog homoseksualca neizbježna je je u svakom društvu koje inzistira na umjetnoj povezanosti spola i hrabrosti, ili spola i pozitivne samosvijesti ili između spola i sklonosti za lične odnose. Nadalje, nedostatak podudarnosti između stvarne konstitucije temperamenta pripadnika pojedinog spola i uloge koju im je kultura pripisala, ima svoj odraz u životu onih pojedinaca koji su rođeni s očekivanim i ispravnim temperamentom. Često se predmnijeva da će u društvu koje muškarce određuje kao agresivne i dominantne a žene kao prijemljive i podložne, nepodešeni pojedinci biti dominantna, agresivna žena i prijemljivi, podložni muškarac. Njihov je položaj, nema sumnje, vrlo težak. Ljudski kontakti svake vrsti, naročito udvaranje i brak, mogu im postati nerješivim problemima. Ali razmotrimo i položaj mladića, po prirodi obdarenog agresivnim, dominantnim temperamentom i odgojenog u uvjerenju kako se njegova muška uloga sastoji u tome da vlada podložnim ženama. On je odgojen da na pristupačno i podložno ponašanje drugih reagira samosvjesnom agresivnošću. Ali on susreće ne samo podložne žene nego i podložne muškarce. Poticaj na dominantno ponašanje, na uporno zahtijevanje bezuvjetne lojalnosti javlja se kod njega u jednospolnim grupama i tako se stvara situacija »latentnog homoseksualca«. Isto tako, takav je čovjek naučio da je

umješnost dominacije mjera njegove muškosti pa ga podložnost njegovih drugova stalno ohrabruje. Kad susretne ženu koja je po prirodi sklona dominiranju kao i on sam, ili ženu koja, premda po temperamentu nije dominantna, umije da se istakne nekom posebnom vještinom ili vrstom rada, u duši mu se rađa sumnja u njegovu muškost. To je jedan od razloga zašto su muškarci, koji nisu najuže usklađeni s temperamentom prihvaćenim za muškarce njihova društva, tako sumnjičavi i neprijateljski raspoloženi prema ženama koje odstupaju i koje usprkos suprotnom odgoju pokazuju iste osobine temperameta. Oni se održavaju u uvjerenju pripadnosti vlastitom spolu na bazi toga što se slične ličnosti ne javljaju u suprotnom spolu.

A podložna, prijemljiva žena naći će se u podjednako neprirodnom položaju, čak ako je kultura odredila njen temperament kao ispravan za žene. Odgojena od djetinjstva da se odaziva autoritetu dominantnog glasa, da sve svoje snage pokrene kako bi ugodila ranjivom egoizmu dominantnih osoba, ona će često naići na isti dominantni ton ženskoga glasa, i tako će ona koja je po temperamentu idealna žena svoga društva susresti žene koje toliko monopoliziraju da bračno prilagođavanje nikad ne dolazi na svjetlo dana. Odanost pripadnicima vlastitog spola rodit će u njoj sumnju u pitanja povezana sa suštinom njene ženskosti.

Stoga postojanje dvojstva društvene ličnosti u nekom datom društvu, spolom određene i spolom ograničene ličnosti, u većem ili manjem stupnju stavlja u nepovoljan položaj svakog pojedinca rođenog u tom društvu. Oni, čiji temperamenti nesumnjivo odstupaju, ne uspijevaju da se prilagode prihvaćenim standardima pa samim svojim prisustvom, neobičnošću svojih reakcija zbunjuju osobe očekivanih temperamenata svoga spola. Tako se u gotovo svaku dušu usađuje sjeme sumnje, tjeskobe, i to utječe na normalan tok života.

Ali priča o zbrkama još nije završena. Čambuli, i u blažoj mjeri dijelovi moderne Amerike, predstavljaju daljnju teškoću koju svojim pripadnicima izmišlja kultura definirajući ličnost u smislu spola. Spomenuli smo da premda je teorija kod Čambula patrilinejska, njihova praksa daje dominantnu ulogu ženama, tako da položaj muškarca s temperamentom koji zastranjuje — to jest dominantan je — biva zbog kulturnih formi dvostruko otežan. Kulturna formulacija da je muškarac platio za ženu pa je stoga može stalno obuzdavati, zavodi devijantne

pojedince da su upuste u smion pokušaj takvog obuzdavanja i dovodi ih u sukob sa čitavim ranim odgojem kada su slušali i pokoravali se ženama, i s odgojem njihovih žena koje očekuju takvo poštovanje. Institucije Čambula i naglasci njihova društva u određenoj su mjeri na čudu jedni s drugima. Domorodačka historija pripisuje značajan razvoj dominantnih temperamenata različitim susjednim plemenima, čije su žene prije mnogo generacija pobjegle i udale se kod Čambula. Kao objašnjenje vlastitih nedosljednosti, to izaziva situaciju koja je bila dosta česta kod Arapeša i ometa prilagođavanje njihovih muškaraca i žena. Te su nedosljednosti u kulturi Čambula vjerojatno porasle nakon što se smanjio interes za rat i lov na ljudske glave a povećalo zanimanje za istančane umjetnosti mira. Važnost ženskih privrednih djelatnosti možda je također porasla a da se muška privredna uloga nije povećala u odgovarajućoj mjeri. Ali bez obzira na historijske uzroke, a oni su, nema sumnje, mnogobrojni i složeni, Čambuli danas predstavljaju upadljivu zbrku institucija i kulturnih akcenata. To pleme ima i veći broj neurotičnih muškaraca nego što sam zapazila u bilo kojoj drugoj primitivnoj kulturi. Zastranjivanje, nesposobnost nečijeg temperamenta da se prilagodi propisanoj ulozi prijemljive, zabavljajuće brige o ženama, očito potvrđene institucijama — to je previše čak i za pripadnike primitivnog društva koji žive u mnogo jednostavnijim uvjetima od naših.

Moderne kulture koje trpe porođajne bolove prilagođavanja promijenjenom ekonomskom položaju žena suočavaju se sa sličnim teškoćama. Muškarci nalaze da im je jedan od potporanja njihove dominacije, potporanj o kojem su često mislili kao o sinonimu same dominacije — a to je sposobnost da budu jedini oslonac svojih obitelji — izbijen ispod nogu. Žene odgojene u uvjerenju da posjedovanje zarađenog prihoda daje pravo na zapovijedanje, a ta je doktrina bila dobra sve dok žene nisu počele zarađivati, sada se sve češće nalaze u zbrkanom položaju između stvarnog položaja u domaćinstvu i onog za koje su odgojene. Muškarci koji su bili odgojeni u uvjerenju da je njihov spol uvijek malo u pitanju i koji smatraju da je moć zarađivanja dokaz njihove muškosti nezaposlenošću su naglavce bačeni u dvostruku neizvjesnost; a to se nadalje zamršuje činjenicom da su njihove žene u stanju da osiguraju zaposlenje.

Sve su te prilike u Americi otežane velikim brojem obrazaca

ponašanja propisanog pojedinom spolu koji se javljaju u različitim nacionalnim i regionalnim grupama i izvanrednom važnošću obrasca seksualnog ponašanja koji djeca susreću u četiri zatvorena zida svojih domova. Svaki mali dio naše kompleksne i slojevite kulture ima vlastiti sklop pravila kojima se održava moć i komplementarna ravnoteža među spolovima. Ali ta su pravila različita, ponekad čak i kontradiktorna, npr. kod različitih nacionalnih grupa ili ekonomskih klasa. I tako, zato što ne postoji tradicija koja bi zahtijevala da se pojedinci žene unutar grupe u kojoj su odgojeni, sklapaju brakove muškarci i žene čije su predodžbe o odnosima spolova potpuno različite. Njihova se zabuna prenosi na djecu. Posljedica je društvo u kojem jedva da itko sumnja u postojanje različitog »prirodnog« ponašanja pojedinih spolova, ali nitko nije sasvim siguran što je to »prirodno« ponašanje. Unutar konfliktnih definicija prikladnog ponašanja pojedinog spola gotovo je svakom tipu ostavljeno na volju da sumnja o tome posjeduje li on ili ona u potpunosti pravu mušku ili pravu žensku narav. Mi smo održali naglasak, smisao važnosti prilagođavanja, a u isto smo vrijeme izgubili sposobnost da pojačamo to prilagođavanje.

ZAKLJUČAK

Saznanje da su ličnosti dvaju spolova društveni proizvod u skladu je sa svakim programom usmjerenim planiranju reda u društvu. To je mač sa dvije oštrice koji se može upotrijebiti da se isteše fleksibilnije, raznolikije društvo nego što je ikad postojalo u ljudskom rodu, ili pak da se prosiječe uzana staza kojom će jedan ili oba spola prisilno marširati u stroju, ne obazirući se ni lijevo ni desno. To omogućuje fašistički program odgoja u kojem se žene prisilno natjeravaju u kalup za koji je moderna Evropa isprazno vjerovala da je zauvijek razbijen. To omogućuje i takav program u kojem se spolovi tretiraju gotovo jednako, odnosno koliko to dopuštaju njihove fiziološke funkcije. Zato što je društvena uvjetovanost odlučna, Americi je bilo moguće da bez svjesnoga plana ali ipak vrlo sigurno, djelomično preokrene evropsku tradiciju muške dominacije, i da odgoji generaciju žena koje svoje živote oblikuju prema obrascima svojih učiteljica i agresivnih, zapovjedničkih majki. Njihova braća lunjaju naokolo u ispraznom pokušaju da očuvaju mit o muškoj dominaciji u društvu u kojem su djevojke počele dominaciju smatrati svojim prirodnim pravom. Jedna četrnaestogodišnja djevojka ovako je protumačila značenje riječi »muškobanja«: »Da, istina je, ta se riječ upotrebljava u značenju bijedne djevojke koja pokušava da se ponaša kao dječak, da se odijeva kao dječak i slično. Ali to spada u doba krinolina. Danas se i očekuje od djevojaka da sasvim mirno postupaju kao dječaci«. Tradicija se u Americi mijenja tako naglo da će izraz »mekušac« koji je prije deset godina označavao mladića s osobinama koje su smatrane ženskima, sada upotrijebiti jedna djevojka bockajući drugu, ili će ga koja mlada djevojčica definirati kao »dječak koji uvijek nosi rukavicu za bejzbol i ide naokolo vičući 'Daj je onamo! Daj je onamo!' a kad mu bacite meku loptu, on je ne umije uloviti.« Te prodorne primjedbe oštro upozoravaju na trend kojega nema u planiranim fašističkim i komunističkim programima, ali čija se akceleracija pojačala u posljednja tri desetljeća. Planovi koji žene svrstavaju u stroj kao nosioce doma ili koji prestaju da prave razliku u obrazovanju spolova imaju tu dobru osobinu što su jasni i sasvim određeni. Suvremeni razvoj u Americi obiluje izdajničkim nejasnoćama situacije čiju smo ilustraciju našli kod lovaca na ljudske glave Čambula, gdje je

muškarac još uvijek definiran kao glava doma, premda je žena odgojena da brže i sigurnije preuzme takav položaj. Posljedica je da postoji velik broj američkih muškaraca koji smatraju da moraju vikati kako bi održali svoj ranjiv položaj, i što se sve veći broj američkih žena nesretno hvata dominacije koju im je društvo zajamčilo — a da im nije dalo pravila kojima bi to postiglo ne oštetivši sebe, svoje muževe i djecu.

U najmanju ruku tri su puta otvorena društvu koje je shvatilo omjer koliko su muška i ženska ličnost proizvod društva. Dva od tih tokova iskušana su ranije, u nekoliko navrata u različito vrijeme u dugotrajnoj, nepravilnoj i opetovanoj historiji ljudskog roda.

Prvi je da se ličnosti muškaraca i žena standardiziraju kao sasvim suprotne, komplementarne odnosno antitetske, i da se svaka institucija u tom društvu poklapa s takvom standardizacijom. Ako je društvo izjavilo da je jedina ženina funkcija materinstvo, poučavanje i briga za malu djecu, ono bi moralo stvari podesiti tako da svaka žena koja nema fizioloških smetnji postane majka i da uživa podršku kod obavljanja te funkcije. Ono bi moralo ukloniti raskorak između doktrine da je mjesto žene kod kuće i broja domova koji im stoje na raspolaganju. Moralo bi ukloniti razliku između odgoja žena za udaju a zatim prisilnog zadržavanja da kao usidjelice ostanu osloncem roditeljima.

Ali, takav bi sistem uništio talente mnogih žena koji bi mnogo bolje izvršavale druge funkcije a ne bi rađale djecu u već ionako prenapučenom svijetu. Uništio bi i talente mnogih muškaraca koji bi posebnu ličnu nadarenost mnogo bolje pokazali u kući nego u javnoj službi. Uništio bi ali bio bi jasan. Takvo bi društvo moglo pokušati da svakom pojedincu jamči ulogu za koju ga je ili ju je društvo uporno odgajalo pa bi takav sistem kažnjavao samo one pojedince koji usprkos odgoju ne bi ispoljavali priznatu ličnost. Milijuni osoba rado bi se vratili takvoj standardiziranoj metodi tretiranja odnosa dvaju spolova pa ne smijemo izgubiti iz vida da bi veće mogućnosti otvorene ženama u dvadesetom stoljeću mogle sasvim nestati i da bismo se mogli vratiti strogom postrojavanju žena.

Ako dođe do toga, gubitak će biti ne samo za mnoge žene nego i za mnoge muškarce, jer postrojavanje jednog spola donosi sa sobom, u većoj ili manjoj mjeri, također i postrojavanje drugoga. Svaka

roditeljska zapovijest koja određuje način sjedenja, način reagiranja na prijekor ili prijetnju, zatim igru, pokušaj crtanja, pjevanja, plesa ili slikanja kao žensko, oblikuje ličnost svakog brata male djevojčice jednako kao i ličnost njegove male sestre. Nema društva koje bi inzistiralo da žene slijede jedan obrazac ličnosti, definiran kao ženski, a da to nasilno ne djeluje na individualnost mnogih muškaraca.

Odnosno, društvo može poći tokom koji se odlično uklapa u planove najradikalnijih grupa: priznati da su muškarci i žene u stanju da budu oblikovani u jedinstveni obrazac jednako lako kao i u nejednaki, i prestati da pravi bilo kakve razlike među priznatim ličnostima obaju spolova. Djevojke će biti odgojene sasvim jednako kao i dječaci, naučit će ista pravila, iste oblike izražavanja, ista zanimanja. Taj tok kao da se zasniva na logici koja polazi od uvjerenja da mogućnosti koje pojedina društva etiketiraju kao muške ili ženske zapravo su mogućnosti nekih pripadnika i jednog i drugog spola, i da uopće nisu vezane uza spol. Ako se to prihvati, nije li razumno da se napusti umjetna standardizacija spolnih razlika koje su već odavno značajke evropskog društva, i priznati da su to društvene fikcije koje nam više nisu potrebne? U današnjem svijetu sredstva za kontracepciju omogućuju ženama da ne rađaju djecu ako to ne žele. Najznačajnija suvremena razlika među spolovima, razlika u snazi, sve što dalje to je manje značajna. Kao što razlika u visini kod muškaraca nije više odlučna, sada kad je sudski postupak zamijenio sukobe prsa o prsa, razlika u snazi između muškaraca i žena nije više vrijedna pažnje u kulturnim institucijama.

Vrednujući takav program ipak je neophodno potrebno imati na umu uspjehe koje je društvo postiglo u svojim najkompleksnijim oblicima. Žrtvovanje razlika u spolu-ličnosti može dobiti značenje žrtvovanja kompleksnosti. Arapeši priznaju minimum razlika u ličnostima starih i mladih, muškaraca i žena, i oni ne poznaju kategorije ranga ili statusa. Vidjeli smo da takvo društvo osuđuje, u najboljem slučaju, na ličnu frustraciju a u najgorem na neprilagođavanje, sve one muškarce i žene koji nisu u skladu s njegovim jednostavnim akcentima. Silovita osoba kod Arapeša ne može naći ni u literaturi ni u umjetnosti ni u obredima ni u historiji svoga naroda bilo kakav izraz unutarnjih poriva koji zasjenjuje mir njegove duše. Ali ne gubi samo pojedinac čiji tip ličnosti nije nigdje

priznat u njegovu društvu. Maštovita, vrlo inteligentna osoba, koja u suštini održava ton vrijednosti svojega društva, također će trpjeti zbog nedostatka opsega i dubine karakterističnog za takvu veliku jednostavnost. Aktivni razum i snažna osjećajnost jednog arapeškog mladića kojeg sam dobro poznavala nisu bili zadovoljni rješenjima *laissez faire*, nepostojanjem drama u njegovu društvu. Tražeći neki materijal na kojem bi izoštrio svoju maštu, svoju težnju za životom snažnijih emocija, on nije mogao naći ništa čime bi nahranio imaginaciju osim priča o strastvenim ispadima neprilagođenih, ispadima karakteriziranim silovitim neprijateljstvom prema drugima, koje sam nije posjedovao.

I ne trpi samo pojedinac. Društvo je podjednako na gubitku; mi smo takav pad vidjeli u dramatskim predstavama Mundugumora. Proglasivši isključenje žena obrambenom mjerom na korist oba spola, Arapeši održavaju kult *tamberana* uz potrebno prisustvo žena kao gledalaca. Ali Mundugumori su razvili vrst ličnosti i za muškarce i za žene koja bi isključenje iz bilo kojeg dijela života protumačila kao smrtnu uvredu. Budući da sve više i više mundugumorskih žena traži i dobiva pravo na inicijaciju, nije čudo da su se mundugumorski obredi nešto izmijenili, glumci su izgubili svoju publiku, a jedan živahan umjetnički element u životu Mundugumora pomalo nestaje. Žrtvovanje spolnih razlika značilo je gubitak kompleksnih društva.

Tako je i u našem društvu. Inzistiranje da nema spolnih razlika u društvu koje je uvijek u njih vjerovalo i ovisilo o njima mogao bi biti isto tako vješt oblik standardiziranja ličnosti kao i inzistiranje da postoji mnogo spolnih razlika. To je naročito tako u mijeni tradicije, kad grupa koja je na vlasti pokušava da razvije novu društvenu ličnost, kao što se danas događa u mnogim evropskim zemljama. Uzmimo na primjer aktuelnu pretpostavku da se žene jače opiru ratu od muškaraca, da je svako odobravanje rata strašnije ženama i više ih revoltira nego muškarce. Pod tom pretpostavkom žene mogu raditi za mir a da ne naiđu na društvenu kritiku u zajednicama koje bi smjesta kritizirale njihovu braću i muževe ako bi na sličan način aktivno sudjelovali u propagandi za mir. Uvjerenje da su žene po prirodi više zainteresirane za mir jest, nema sumnje, umjetno, dio cjelokupne mitologije koja ženu smatra blažom od muškarca. Razmotrimo, međutim, mogućnost da postoji snažna manjina koja želi da cijelo društvo punim srcem

usmjeri na rat. Jedan od načina da se to postigne bilo bi inzistiranje na tome kako su ženski poticaji, ženski interesi identični s muškima, kako žene jednako krvožedno uživaju u pripremama rata kao i muškarci. Uporno zastupanje suprotne tačke gledišta, da žena majka prevladava nad ženom građaninom donekle je zapreka agitaciji za rat, sprečava da općenito ratno oduševljenje ovlada cijelom generacijom. Isti se rezultat postiže ako je svećenstvo profesionalno obavezno da vjeruje u mir. Relativni ratnički duh pojedinih klerika bit će osujećen ili nagrađen propisanom mirovnom ulogom, ali u društvu će se začuti izvjestan protest, izvjestan neskladan glas. Opasna standardizacija stavova koja ne dopušta nikakav tip zastranjivanja uvelike se pojačava ako se smatra da ni dob ni spol ni vjersko uvjerenje kod pojedinaca automatski ne stvaraju predispoziciju stava manjine. Odstranjene svih pravnih i ekonomskih barijera učešću žena, na ravnoj nozi muškarcima, u svijetu, može samo po sebi biti pokret prema, standardizaciji u smislu potpunog iskorjenjivanja raznolikosti stavova, toga tako skupo kupljenog proizvoda civilizacije. Takvo standardizirano društvo u kojem bi muškarci, žene, djeca, popovi i vojnici — bili odgojeni u smislu neizdiferenciranog i usklađenog spleta vrijednosti, moralo bi nužno uroditi zastranjivanjima kakva smo našli kod Arapeša i Mundugumora: stvoriti pojedince koji se bez obzira na spol ili zanimanje bune zato što po temperamentu nisu u stanju da prihvate jednostrani naglasak svoje kulture. Pojedinci koji bi bili naročito neprilagođeni u smislu svoje psiho-socijalne uloge, istina je, nestali bi, ali s njima bi nestalo saznanje da postoji i drugi mogući splet vrijednosti.

Ako ukidanje razlika u priznatim ličnostima muškaraca i žena znači ukidanje svakog izraza tipa koji je nekad smatran isključivo ženskim ili isključivo muškim, to je za društvo gubitak. Kao što je svečanost veselija i ljepša ako je svaki spol drugačije odjeven, tako je i s nematerijalnim pojavama. Ako je odjeća sama po sebi simbol, a ženski šal odgovara priznatoj blagosti njena karaktera, cijeli splet ličnih odnosa postaje istančanijim, mnogostrano i jače nagrađuje. Pjesnik će u takvom društvu opjevati vrline, premda ženske vrline možda ne bi nikad imale veće uloge u društvenoj Utopiji koja ne dopušta nikakvih razlika u ličnostima muškaraca i žena.

Ako društvo inzistira na različitim vrstama ličnosti, pa jedna dobna

grupa ili klasa i spol mogu polaziti za ciljevima koje druga ne priznaje ili ih zanemaruje, svaki pojedini pripadnik tog društva je bogatiji. Proizvoljno određivanje vrste odjeće, spleta manira, spleta društvenih reakcija za pojedince određenih klasa ili određenog spola ili određene boje, onima koji su rođeni određenog dana u tjednu, ili s određenom kompleksijom, nasilno djeluje na individualne osobine tih pojedinaca ali dopušta izgradnju bogate kulture. Krajnji razvoj vrlo kompleksnog društva na račun pojedinca jest historijska Indija, koja se, onakva kakva je bila, zasnivala na beskompromisnoj asocijaciji tisuća svojstava ponašanja, stava i zanimanja s okolnošću gdje i kako je netko rođen. Svaki je pojedinac ondje uživao određenu sigurnost, premda je to možda i bila sigurnost očajnika, sigurnost zacrtane uloge, i osjećao se povlaštenim što je rođen u vrlo kompleksnom društvu.

Nadalje, ako u historijskim kulturama razmotrimo položaj onih pojedinaca koji odstupaju, vidjet ćemo da se osobe, rođene u kompleksnom društvu kao pripadnici krivog spola s obzirom na temperament, mogu bolje razmahati i u boljem su položaju od osoba rođenih u jednostavnijem društvu koje se ni na koji način ne koristi posebnim talentima njihova temperamenta. Silovita žena u društvu koje dopušta silovitost samo muškarcima, vrlo emocionalni pripadnik aristokracije u kulturi koja dopušta iskreno izražavanje emocija samo seljacima, pojedinac koji je sklon ritualu rođen kao protestant u zemlji koja ima i katoličke institucije — svaki će od njih emocije, kojih je izražavanje njemu zabranjeno, naći u nekoj drugoj grupi društva. On će dobiti izvjesnu podršku samim postojanjem tih vrijednosti, koje su mu tako bliske i tako nedostupne zbog slučajnosti gdje je rođen. Oni koji se, kao s nadomjestkom, zadovoljavaju s ulogom promatrača ili s materijalima uz koje će povezati stvaralačku maštu, gotovo se tako mogu i zadovoljiti. Bit će zadovoljni što s trotoara promatraju paradu, što su gledaoci u kazalištu ili u crkvenoj lađi i tako prate one emocije čije im je neposredno izražavanje osporeno. Grube kompenzacije što ih filmovi nude onima koji su u životu gladni emocija, u istančanijem obliku umjetnost i književnost kompleksnog društva pružaju pojedincu koji se nije snašao u svom spolu, klasi ili zanimanju.

Prilagođavanje spolu, međutim, nije stvar kod koje bi se čovjek mogao pretvoriti u promatrača, nego je to situacija u kojoj i najpasivniji pojedinac mora igrati neku ulogu ako on ili ona žele da potpuno

sudjeluju u životu. I dok ćemo se mi složiti s prednostima kompleksnosti i priznavati interesantne i čarobne zaplete koje kulture mogu razviti na osnovi slučaja gdje se tko rodio, također inožemo postaviti i pitanje: Nije li cijena previsoka? Ne bi li se ljepota što leži u suprotnosti i kompleksnosti mogla i nekako drugačije postići? Ako inzistiranje društva na različitim ličnostima. Za dva spola rezultira tako velikom zbrkom, s tako mnogo nesretnih devijantnih osoba, s tako mnogo dezorijentacije, možemo li zamisliti društvo koje napušta te razlike a da u isto vrijeme ne napusti vrijednosti koje sada ovise o njima?

Zamislimo da je društvo, umjesto klasifikacije zasnovane na »prirodnim« osnovama spola i rase, razvrstalo ličnost na osnovi boje očiju. Neka je ono odredilo da su svi plavooki ljudi blagi, podložni i prijemljivi tuđim potrebama, a da su svi crnooki arogantni, dominantni, proračunati i žele da budu "u središtu pažnje." U tom bi se slučaju dvije komplementarne društvene teme međusobno protkale — kultura bi u svojoj umjetnosti, religiji, formalnim ličnim odnosima imala dvije niti umjesto jedne. Bilo bi plavookih muškaraca i plavookih žena, što bi značilo da ima blagih »majčinskih« žena i blagih »majčinskih« muškaraca. Plavooki muškarac mogao bi oženiti ženu odgojenu u istom tipu ličnosti kao što je i on sam, ili crnooku ženu odgojenu u suprotnom tipu. Jedna od snažnih tendencija koje pridonose homoseksualnosti, tendencija da se radije ljubi sličnu nego antitetsku osobu, bila bi uklonjena. Neprijateljstvo među spolovima kao grupama svelo bi se na najmanju mjeru jer bi se pojedinačni interesi pripadnika svakog spola na različite načine mogli protkati, i brakovi sličnih, a prijateljstva suprotnih, ne bi bili nužno pogođeni eventualnim psiho-seksualnim neprilagođavanjem. Pojedinaac bi ipak bio osakaćen u smislu preferencija svoga temperamenta, jer bi nevažna činjenica boje očiju određivala stavove koji se stiču odgojem, ove bi plavooke osobe bile prisiljene na podložnost. Smatralo bi se da se nisu prilagodili ako bi on ili ona pokazivali neke osobine za koje bi bilo odlučeno da odgovaraju samo crnookima. Najveći, međutim, društveni gubitak, kad se ličnost razvrstava na osnovi spola, ne bi bio prisutan u tom društvu koje bi klasifikaciju zasnivalo na boji očiju. Međuljudski odnosi, a naročito oni koji uključuju seks, ne bi umjetno bili narušeni.

Ali takav tok, zamjene boje očiju za spol kao osnovu na kojoj bi se

odgajala djeca u grupe različitih suprotnih ličnosti, premda bi bio odlučan napredak s obzirom na klasifikaciju po spolu, ostao bi parodijom svih pokušaja društva u historiji da odredi ulogu pojedinca u terminima spola, boje, datuma rođenja ili oblika glave.

Uostalom, jedino rješenje problema ne nalazi se između prihvatanja standardizacije spolnih razlika pod cijenu individualne sreće i prilagođenosti i ukidanja tih razlika uz gubitak društvenih vrijednosti. Jedna civilizacija može uzimati svoja rješenja iz takvih kategorija kao što su dob ili spol, rasa ili nasljedni položaj po porodičnoj lozi, ali umjesto da specijalizira ličnost po takvim jednostavnim linijama ona može priznati, izobraziti i omogućiti razvoj mnogobrojnih divergentnih osobina temperamenta. Ona bi mogla graditi na različitim mogućnostima koje sada pokušava umjetno iskorijeniti u nekoj djeci odnosno razviti u drugoj.

Do labavljenja strogog razvrstavanja spolova došlo je više puta u historiji, ili stvaranjem nove umjetne kategorije ili priznavanjem stvarnih individualnih razlika. Ponekad je ideja o društvenom položaju prelazila kategorije spola. U društvu koje priznaje stupnjeve po bogatstvu ili rangu, ženama određenog ranga ili bogatašicama dopuštena je arogantnost, osporena jednom i drugom spolu ljudi nižeg ranga ili siromasima. Takav je poredak, istina, usmjeren prema emancipaciji žena ali nije nikad usmjeren prema većoj slobodi pojedinca. Samo je malo žena sudjelovalo u ličnosti gornje klase, ali, da se to uravnoteži, vrlo je velik broj muškaraca i žena bio osuđen na ličnost karakteriziranu podložnošću i strahom. Takva pomjerenja znače samo zamjenu jednog proizvoljnog standarda drugim. Društvo je podjednako nerealistično kad inzistira da samo muškarci mogu biti hrabri ili da samo pojedinci određenog ranga mogu biti hrabri.

Oboriti jednu podjelu, to jest onu među spolovima, da bi se zamijenila drugom, onom među klasama, nije nikakav stvarni napredak. Time se samo irelevantnost pomjera prema drugoj tački. A u isto vrijeme pojedinci rođeni u gornjim klasama neumoljivo se oblikuju u jedan tip ličnosti, da budu arogantni, što opet, barem nekima od njih nije blisko, dok se arogantni kod siromašnih, odgajani na podložnost, pjene od bijesa. Na jednom je kraju ljestvice blagi, neagresivni mladi sin bogatih roditelja koji je prisiljen da vodi, a na drugom agresivno, poduzetno dijete iz predgrađa koje je osuđeno na

stalno mjesto po rangu. Ako nam je cilj omogućiti da jače dođe do izražaja svaki pojedinačni temperament, a ne pristrani interes za jedan spol i njegovu sudbinu, moramo razmotriti onaj historijski razvoj koji je pridonio da se neke žene oslobode, ali uz primjedbu da je taj razvoj uključio i znatne društvene gubitke.

Priznavanje istinskih individualnih talenata koji se javljaju u oba spola drugi je način labavljenja razlika po spolu. Tu je istinsko razlikovanje nadomjestilo umjetno, a prednosti su izvanredne, kako za društvo tako i za pojedinca. Ondje gdje je pismenost prihvaćena kao zvanje kojim se savršeno podesno može baviti jedan i drugi spol, pojedinci koji umiju pisati ne treba da budu iz toga isključeni zbog svog spola, niti zato što pišu ne treba da sumnjaju u bit svoje muškosti odnosno ženskosti. Zanimanje koje se ne zasniva na spolom određenom talentu sada će izborom popunjavati svoje redove iz dvostrukog broja potencijalnih umjetnika. Upravo tu ćemo naći tlocrt izgradnje društva koje proizvoljne razlike nadomješta stvarnima. Moramo priznati da ispod površinske klasifikacije na spol i rasu postoje iste mogućnosti, i da se ponavljaju iz generacije u generaciju, da bi propale jer ih društvo ne umije smjestiti. Kao što sada društvo dopušta da se nekom umjetnošću bave pripadnici obaju spolova, ono bi također moglo dopustiti da se u svakom spolu razvije mnogo suprotnih talenata u temperamentu. Ono bi moglo odustati od brojnih pokušaja da dječake navodi na borbu a djevojke da ostanu pasivne, ili svu djecu na borbu, i umjesto toga oblikovati naše obrazovne institucije da dječaka koji ima majčinske sklonosti potpuno razviju u majčinskom ponašanju, a djevojku suprotnih osobina stimulirati na borbu protiv zapreka. Nikakva vještina, nikakva posebna sposobnost, nikakva živost imaginacija ili tačnost zaključivanja ne bi ostale nepriznatima zato što je dijete koje ih posjeduje jednog ili drugog spola. Nijedno dijete ne bi nemilosrdno bilo oblikovano u jedan obrazac ponašanja, ali bi mjesto toga bilo mnogo obrazaca u tom svijetu koji bi naučio da svakom pojedincu dopusti obrazac najbliži svojim talentima.

Takva civilizacija ne bi žrtvovala tisućugodišnje prednosti kad je društvo izgradilo svoje standarde raznolikosti. Društvene bi se prednosti očuvale, a svako bi dijete dobilo poticaj na osnovi svoga stvarnog temperamenta. Ondje gdje sada imamo obrasce ponašanja

za žene i obrasce ponašanja za muškarce, tada bismo imali obrasce ponašanja koji bi izražavali interese pojedinaca i mnogo vrsta osobitosti. Postojali bi etički kodeksi i društveni simbolizmi, jedna umjetnost i jedan način života blizak svakom talentu.

U historiji naša se kultura kod stvaranja bogatih i suprotnih vrijednosti oslanjala na mnoge umjetne razlike, od kojih je spol najupadljivija. Pukim ukidanjem tih razlika društvo neće razviti obrasce u kojima ima mjesta individualnoj nadarenosti a ne stavlja se individuu prisilno u neprikladan kalup. Ako nam je cilj bogatija kultura, bogata kontrastnim vrijednostima, mi moramo priznati čitav opseg ljudskih mogućnosti, pa izatkali manje proizvoljno društveno tkivo, takvo tikvo u kojem će svaki ljudski talent naći prikladno mjesto.

DODATAK – izdanje 2004. godine

Škola psihologijske antropologije: kultura i ličnost^[40]

Margaret Mead, američka antropologinja rođena je 16. XII. 1901. u Philadelphiji, a umrla 15. XI. 1978. godine u New Yorku, u SAD. Bavila se psihologijskom antropologijom, posebice komparativnim istraživanjima kulture i ličnosti i nacionalnoga karaktera. Istraživala je kulture Melanezije, Indonezije, Europe te SAD (amerindijanske i suvremenu američku kulturu). Zahvaljujući svojem angažmanu u javnome životu postala je najpoznatijim i najutjecajnijim antropologom, prvo u Americi, a zatim i u svijetu. Postala je poznata tridesetih godina kad je, istražujući melanezijske kulture, dovela u pitanje mit o univerzalnosti adolescentske krize i mit o univerzalnosti podjele na muške i ženske uloge. I kasnije je sudjelovala u svim važnijim polemikama u američkoj kulturi, ističući se svojim stajalištima o potrebi i mogućnostima mijenjanja vlastite kulture.

Koliko je Margaret Mead bila antropolog do srži, pokazuju njezina nastojanja da svoja znanja primijeni u suvremenome američkom životu i time ga, prema vlastitu uvjerenju, poboljša. Margaret Mead, međutim išla je i dalje od toga, primjenjujući na sebi iskustva stečena u drugim kulturama. Možemo reći da je doslovce živjela antropološki. Spomenimo samo dva primjera koja govore u prilog te teze. Četrdesetih godina, u vrijeme kad je dojenje djece gotovo nestalo iz srednje američke klase, Mead vlastitim primjerom propagira dojenje djece i to prema ritmu što ga diktira dijete a ne majka (tim i sličnim stajalištima utjecala je i na kasnije slavnoga pedijatra Benjamina Spocka). Drugi je karakterističan primjer njezina življenja antropologije način na koji je organizirala vlastito kućanstvo - četrdesetih su godina Mead i njezin treći muž Gregory Bateson živjeli u zajedničkome kućanstvu s obitelji Lawrencea K. Franka (danas poznatoga kao osnivača pokreta za razvoj djeteta u SAD). Mead je, naime, smatrala da djeca imaju mnogo bolje uvjete za razvoj u proširenomu kućanstvu negoli u maloj obitelji. Dosljedna tome mišljenju, godinu dana prije smrti još se bavila gradskim planiranjem i pronalaskom takvih oblika stanovanja koji bi pojačali srodstvene i prijateljske veze ljudi!

Margaret Mead (rođena 16. XII. 1901 godine) pohađala je Bernard College u New Yorku, a zatim Sveučilište Columbia na kojemu je, zahvaljujući svom prijateljstvu s Ruth Benedict i entuzijazmu profesora Franza Boasa, utemeljitelja antropologije na istome sveučilištu, nakon prvotnoga zanimanja za psihologiju izabrala studij antropologije. Godine 1925, nakon što je doktorirala s tezom iz materijalne polinezijske kulture odlazi na svoje prvo terensko istraživanje na melanezijsko otočje Samoa gdje proučava utjecaj bioloških i kulturoloških čimbenika na adolescentsko ponašanje djevojčica, temu koja će je učiniti slavnom nakon što je o tome istraživanju napisala knjigu *Coming of Age in Samoa* (Sazrijevanje na Samoi, 1928). Ugledni antropolog George Stocking ocjenjuje tu knjigu, do osamdesetih godina prodanu u oko pola milijuna primjeraka, jednim od najutjecajnijih antropoloških djela dvadesetog stoljeća (1989). Nakon toga slijedi desetljeće i pol intenzivnoga terenskoga rada: istraživanja na Admiralskome otoku Manus (1928-29) i na Novoj Gvineji (1931-33) u kojima sudjeluje i njezin drugi muž, novozelandski antropolog Reo Fortune, te istraživanja na Baliju (s prekidima od 1936-38 i 1939) i ponovno na Novoj Gvineji (1938) s trećim mužem, Britancem Gregoryem Batesonom, također antropologom. Od godine 1926. zaposlena je kao kustos u Američkom muzeju za prirodnu povijest u New Yorku. Tu će dužnost obnašati sve do odlaska u mirovinu godine 1969. Pedesetih i šezdesetih godina vraća se na neka mjesta svojih ranijih istraživanja, najduže i najčešće na otok Manus, što rezultira vrlo iscrpnom dokumentacijom o kulturnoj mijeni tog otoka (Mead 1956).

Četrdesetih godina kao već poznati i afirmirani antropolog primjenjuje svoja znanja na probleme ratnoga i poslijeratnoga razdoblja radeći pri vladinim i izvanvladinim institucijama i skupinama (cf. Metraux 1980). Na prijelazu u šesto desetljeće ovoga stoljeća Mead organizira interdisciplinarna istraživanja suvremenih kultura na Sveučilištu Columbia. Ta su istraživanja postala poznata kao »istraživanja kulture s udaljenosti« i istraživanja »nacionalne kulture« ili »nacionalnoga karaktera«. Posljednje životno razdoblje Margaret Mead, šezdesetih i sedamdesetih godina, obilježeno je predavanjima na različitim sveučilištima, sudjelovanjem u brojnim povjerenstvima i obnašanjem visokih dužnosti u znanstvenim organizacijama, te

muzejskim radom i javnim djelovanjem. To je i razdoblje rekapitulacije - Margaret Mead piše knjigu posvećenu svojoj učiteljici i prijateljici Ruth Benedict (1959) u kojoj je i dosta autobiografskih podataka, autobiografiju (1972), te izdaje pisma s terena (1977). Umrla je 15. studenog 1978. godine. Prema svjedočenju svoje bliske suradnice Rhode Metraux jedan od posljednjih razgovora koji su vodile bio je u vezi s analizom građe s Nove Gvineje.

Dvadesete godine našega stoljeća, godine u kojima se formira Margaret Mead kao antropolog, smatraju se početkom klasičnoga razdoblja suvremene američke antropologije (Stocking 1989). U tome je razdoblju općeprihvaćena kritika društvenoga evolucionizma, napuštaju se historijska rekonstrukcija i difuzionizam kao glavne metode analize kulture a počinju sinkronijska istraživanja kulture i društva u postojećim kulturama. To je razdoblje u kojemu kultura postaje središnjim predmetom istraživanja, a osnovnim metodskim vrijednostima ustanovljuju se terensko istraživanje, holistički (sveobuhvatni) pristup kulturi, kulturni relativizam i stvaranje općih teorija o kulturi na temelju prikupljene građe. To je, nadalje, razdoblje u antropologiji sve nazočnije teze da kulturu valja objašnjavati kulturološki a ne biološki (ili kako se tada govorilo psihološki, cf. Mead 1959) i doba u kojemu Franz Boas razvija zanimanje za proučavanje odnosa pojedinca i kulture (njegova teza o ulozi pojedinca u umjetnosti primjer je toga zanimanja), a Ruth Benedict tražeći objašnjenje devijantnoga ponašanja u društvu oblikuje teoriju o integriranosti kulture (Mead 1959), te doba u kojemu lingvist Edward Sapir, treći ključni čovjek formiranja Margaret Mead kao antropologa postaje njezinim prisnim prijateljem.

Prema njezinu doprinosu metodologiji istraživanja i iznošenja podataka i korpusu teorija o kulturi i ljudskome ponašanju, Margaret Mead pripada važno mjesto u američkoj antropologiji. Njezini eksperimenti s metodama terenskog istraživanja i načinima iznošenja građe i danas su aktualni. Neki antropolozi drže Mead jednim od najboljih etnografa, tj. opisivača kultura, koje je Amerika uopće imala (cf. McDowell 1980). Uz jasno predstavljanje podataka, istodobno cjelovito i korisno za uporabu drugima, gotovo svaki njezin opis kulture sadrži eksplicitni iskaz o metodologiji - tj. ima izložene pretpostavke, ciljeve i pitanja istraživanja (McDowell 1980, Mateson 1980). Ta je

osobina njezinih tekstova možda u vezi s njezinim mišljenjem, danas uostalom vrlo modernim (no koje se ne nastavlja na njezino) da osobine istraživača utječu na interpretaciju istraživane kulture, te da prevladavajuće mišljenje o nekom problemu u vlastitoj kulturi utječe na istraživačevu percepciju i analizu toga problema u drugoj kulturi. Za razliku od suvremenih tzv. kritičkih antropologa koji su manje optimistični, Margaret Mead držala je da se subjektivnost, tako neizbježna, može osvijestiti i disciplinirati. Držala je, nadalje, da ispitivanjem vlastitih mentalnih procesa (rješavanjem psiholoških testova, analizama rukopisa i svojih asocijacija) može postići tzv. »discipliniranu subjektivnost« (cf. Bateson 1980).

Subjektivnost je osobina i svakoga kazivača, te Mead stoga objavljuje i opis arapeške kulture prema kazivanju jednoga čovjeka (1949). Željela je prikazati »stupanj do kojega bilo koji kazivač iskrivljuje svoju kulturu kad o njoj govori«. I objavljivanje dnevnika događaja bilježenih u dvomjesečnome razdoblju u jednome arapeškom selu (1947) pripada značajnijim metodskim eksperimentima Margaret Mead. Autorica iznosi sirovu, neprerađenu građu, kakvu ne može objaviti u sintetičkoj, teorijskoj raspravi, no koja je nužna za njezinu provjeru.

Uporaba fotografije i filma kao primarne građe pri antropološkome istraživanju na Baliju možda je najinovativniji eksperiment Margaret Mead s tehnikama etnografskog istraživanja (cf. McDowell 1980) i možda njezin najtrajniji doprinos antropologiji (Harris 1968). U tome radu Mead i njezin suradnik Bateson željeli su postići veću objektivnost analize zamjenjujući riječi, opterećene kulturnolimitirajućim konotacijama, objektivnijom slikom (Mead i Bateson 1942).

Od značajnijih teorijsko-metodskih doprinosa Margaret Mead valja još nakratko upozoriti na dva danas vrlo suvremena - razlikovanje idealne kulturne formulacije i stvarnoga ponašanja, što je bila središnja tema studije o društvenoj organizaciji Manua (1930). Zahvaljujući Levi-Straussu to je razlika postala poznatom kao razlika zamišljenoga i stvarnoga reda kulture i danas je opće mjesto suvremene antropologije a rijetko tko zna da je još Margaret Mead uočila tu razliku. Konačno, valja istaknuti njezina istraživanja kultura kao dinamičkih, procesualnih sustava, bilo pri proučavanju razvoja

osobe ili funkcioniranja društvene strukture. Za ocjenu značenja takvih istraživanja Margaret Mead dovoljno je reći da do njih u antropologiji dolazi tek pedesetih godina.

Prema temama koje je istraživala i prema načinu rada ona pripada starijoj školi psihologijske antropologije, tzv. istraživanju »kulture i ličnosti« unutar kojega je zauzimala posebno mjesto prvo svojim najranijim radovima iz Melanezije, a zatim svojim priložima proučavanja nacionalnoga karaktera.

Zajedničke su pretpostavke te škole da su ljudi krajnje prilagodljivi a njihova ličnost određena pretežito kulturom u kojoj su rođeni, te da kultura oblikuje određeni dominantan tip ličnosti.

Mead potvrđuje pretpostavku o kulturno određenome ponašanju istraživanjem na Samoi gdje ne pronalazi adolescentsku krizu i sukob generacija što nastaje u vezi s njome. To je vodi prema zaključku da adolescentska kriza nije univerzalno obilježje u razvoju ličnosti, nego je kulturološki uvjetovana (Mead 1928). Istraživanje na Novoj Gvineji na primjeru varijabilnosti kulturnih definicija prihvatljivoga muškoga i ženskoga ponašanja potvrđuje istu tezu - o primatu kulture pri određivanju ponašanja ljudi različita spola (Mead 1935). Međutim, petnaestak godina kasnije u novome istraživanju uloge spolova (1949) autorica se više priklanja biološkome objašnjenju razlika u spolnim ulogama, braneći tezu da kulturna varijabilnost u spolnim ulogama počiva na »primarnim spolnim razlikama« uvjetovanima reprodukcijskim funkcijama i anatomskim razlikama među spolovima.

Poslije rata Margaret Mead je postala ključnom figurom tzv. istraživanja kulture i ličnosti. Pretpostavka je istraživanja nacionalnoga karaktera da pripadnici jedne države imaju zajedničke crte ličnosti koje se mogu pripisati razmjerno trajnim utjecajima kulture te države na plastičnu ljudsku prirodu. Osnovne su teze da je ponašanje odraslih određeno formativnim iskustvima u djetinjstvu, te da kulturne sankcije prisiljavaju pojedince na prihvaćanje dominantnog obrasca ponašanja (Mead 1953, Mead i Metraux 1953).

Teorijama o kulturi i ljudskome ponašanju Mead je znatno utjecala na javno mišljenje u Americi, uglavnom zahvaljujući tome što je uz specijalističke monografije objavljivala i popularne gotovo novelistički pisane knjige i članke u kojima je u melanezijskim kulturama istraživala aktualne teme iz američkoga života - adolescenciju,

formiranje ličnosti, odnos spolova i si. Evo jednoga tipičnog citata iz takvih istraživanja (prijevod iz knjige *Odrastanje na Novoj Gvineji*, 1930):

»Američki dječaci nisu, kao samoanska djeca, pošteđeni osjećaja, slobodni da pronalaze zadovoljstvo u raspršenoj srdačnosti svoje dobne skupine. Niti su, kao djeca s Manusa, nagrađeni bliskim druženjem s ocem i mogućnošću sretno identifikacije s njim. Vezani su uz obitelj u kojoj majka apsorbira njihovu ljubav a ne pruža im nikakav upotrebljiv model ponašanja, u kojoj majka na njih polaže prevelika prava, a da bi bili potpuno sretni u svojoj dobnoj skupini. Očeva sjena dopire do njihovih mladalačkih aktivnosti samo toliko da ih pokvari. «

Nestručna je javnost objeručke prihvatila njezine teze u vezi kulture i ličnosti, ondašnja ih je stručna publika ocijenila povoljno (primjerice Boas, Benedict, Kroeber) ali ponekad i suzdržano (Lowie i Malinowski, cf. Freeman 1991). Nijedna kritika, međutim, nije bila tako ozbiljna i oštra da spriječi prihvaćanje njezinih teza u javnosti i u struci kao dijela općih spoznaja o čovjeku i kulturi.

Kasnije generacije američkih antropologa oštrije su kritizirale teze Margaret Mead, u sklopu kritike škole kulture i ličnosti, nakon što se pedesetih godina takva istraživanja uglavnom napuštaju. Toj se školi prigovara zbog često impresionističkih zaključaka, pojednostavnjivanja ili zanemarivanja raspona i varijabilnosti ponašanja koja postoje i u malim razmjerno homogenim društvima, selektiranja podataka da bi se potvrdila teza, i si. Kritizira je se nadalje zbog toga što se ličnost, osobito u istraživanju nacionalnoga karaktera, uglavnom izvodi iz kulturološkoga materijala kao što su mitovi, priče, pjesme, novine, fotografije i institucionalnih odnosa kao što su organizacija obitelji i odgoj djece. Tim se istraživanjima pripisuju i cirkularna objašnjenja - naime istraživači prvo izvode dominantan tip ličnosti iz kulturološkoga materijala, a zatim pomoću obilježja ličnosti objašnjavaju kulturne odnose, ponašanja i institucije. Mead je napustila takva istraživanja pedesetih godina, navodno stoga što više nikome nisu bila zanimljiva (cf. Metraux 1980). Do danas ona su pala u zaborav, iako neki autori drže da prilagođena sadašnjemu trenutku mogu biti korisna za proučavanje suvremenih kultura (cf. isto), a drugi ih nastoje obnoviti usmjeravajući ih na proučavanje središnjih vrednota nacionalne

kulture (Hsu 1979).

Osim što osporavaju metode starijih istraživanja kulture i ličnosti (a time i njihove rezultate), današnji će se antropolozi uglavnom složiti da je postuliranje postojanja tipične ličnosti u nekoj kulturi počivalo na isticanju prilagodljivosti čovjeka i na podcjenjivanju bioloških i genetskih čimbenika u oblikovanju ličnosti i njihove različitosti. Ta se kritika odnosi i na Margaret Mead iako nije posve točna jer je ona revidirala svoju raniju apsolutnu kulturnu uvjetovanost (u knjizi iz 1949). Antropološka proučavanja primata, kao i dostignuća biokemije, biogenetike i neurofiziologije otkrivaju da biologija oblikuje čovjeka mnogo više nego što se mislilo dvadesetih i tridesetih godina ovoga stoljeća, te da je ličnost odrasloga čovjeka spoj i genetskoga nasljeđa i kulturne tradicije i pojedinačnih životnih iskustava svakoga pojedinca (cf. Haviland 1990).

Derek Freeman, najgorljiviji osporavatelj interpretacija Margaret Mead (1983), pobijajući njezine zaključke u osnovi kritizira kulturni determinizam što je, prema istom autoru, označavao američku antropologiju do polovice ovoga stoljeća pa i kasnije. Freeman drži da je Margaret Mead stekla krivu predodžbu o samoanskoj kulturi zbog toga što je njezino istraživanje bilo u službi dokazivanja Boasove teze o kulturi kao o glavnome odreditelju čovjeka, te zbog njezina neiskustva i nepoznavanja jezika (navodno su je Samoanke i namjerno varale). Američki su antropolozi, međutim, stali u obranu Margaret Mead, što Stocking vezuje uz odbijanje Freemanove teze da je američka antropologija prve polovice našega stoljeća bila označena apsolutnom kulturnom uvjetovanošću (1989).

Isti autor, pak, u perceptivnoj analizi američkoga etnografskog senzibiliteta dvadesetih godina našega stoljeća i u sklopu toga triju studija koje su kasnije doživjele znatne kritike (studije Ruth Benedict, Margaret Mead i Roberta Redfielda), vezuje njihovu zajedničku sudbinu i slične kritike njihovih djela uz povijesno-kulturni trenutak u kojem su formirani njihovi autori i nastajala njihova djela - razdoblje preispitivanja vrijednosti američkoga društva i civilizacije općenito, te njihove obnove u svjetlu antropoloških istraživanja. Djelo Margaret Mead izravno je bilo uključeno u tu kulturnu kritiku.

Margaret Mead je osebujna ličnost američke antropologije, priznatija je među nestručnjacima negoli među stručnjacima, koji su je

često prešućivali, ili su je, bojeći se njezina utjecaja na javnost, samo potihom kritizirali. Možda je ambivalentno stajalište kolega i bilo potaknuto njezinom velikom javnom ulogom. Nju može zahvaliti aktualnosti tema kojima se bavila, sretnome spoju rada u razdoblju kulturne kritike američkoga života i svoje potrebe za javnim angažmanom, te svojem spisateljskom talentu. Iako je svojim istraživanjima utemeljila školu psihologijske antropologije zvanu kultura i ličnost (koja je kasnije razvijana u vrlo različitim smjerovima) i posebice teorijsko-metodički aparat njezine subspecijalizacije istraživanja nacionalnoga karaktera, neki je značajni povjesničari antropologije misli izostavljaju iz svojih prikaza (primjerice Penniman 1974, Hatch 1973). Možda to možemo objasniti time što prvi dio njezine djelatnosti počiva na teorijskim pretpostavkama koje su iznijeli njezini učitelji (Boas, Benedict i Sapir), i time što se kasnih pedesetih i sama distancira od istraživanja nacionalnoga karaktera.

Uz to što ne ostavlja važnije teorije, Margaret Mead nema ni izravnih nasljednika. Ali ostavlja niz suradnika koji su svaki u nekoj fazi njezine karijere s njome blisko surađivali, što uključuje i dvojicu muževa i nekoliko prisnih prijateljica. Ostavlja poticaj za psihologijska, osobito edukacijska istraživanja i istraživanja kulturne mijene. Ponajprije, ostavlja terenska istraživanja o kojima će se i dalje govoriti, kao i o njezinoj otvorenosti prema metodama i tehnikama antropološkoga istraživanja, o njezinoj sveobuhvatnosti u istraživanjima jer nije isključivala ništa što može pridonijeti analizi kulturnoga procesa. A javnost je neće zaboraviti: upoznala ih je s drugim kulturama ali i s vlastitom kulturom (cf. Mead 1942).

Možemo samo nagađati kako bi Margaret Mead komentirala Freemanova osporavanja svoje analize samoanske kulture da je doživjela izdavanje njegove knjige. Možda bi njezin komentar bio isti onaj kojega je dala u vezi polemike Redfield-Lewis o interpretaciji kulture jednoga meksičkog sela, da su, naime, oba opisa kulture dio iste stvarnosti, što su, čini se, kasnija istraživanja i potvrdila.

Teško je napraviti izbor iz djela Margaret Mead. Napisala je oko tridesetak knjiga i veliki broj članaka. Izdajamo samo najpoznatije knjige:

Corning of Age in Samoa (Sazrijevanje na Samoi), 1928.

Growing tip in New Guinea. A Comparative Study of primitive

Euducation (Odrastanje na Novoj Gvineji: komparativno proučavnje primitivnog odgoja), 1930.

Social Organization of Manua (Društvena organizacija Manua), 1930.

Sex and Temperament in Three Primitive Societies (Spol i temperament u tri primitivna društva), 1935.

And Keep Your Powder Dry (Održavajte puder suhim), 1942.

Balinese Character: A Photographic Analysis (Balineški karakter, fotografska analiza), s Gregory Batesonom, 1942.

The Mountain Arapesh, IV, Diary of Events in Alitua (Planinski Arapeši, IV, Dnevnik događaja u Alitua), 1947.

The Mountain Arapesh, V, The Record of Unabelin with Rorschach Analysis, (Planinski Arapeši V, Kazivanje Unabelina s Rorschachovom analizom), 1949.

Male and Female. A Study of Sexes in a Changing World (Muškarac i žena: istraživanja spola u mijenjajućem svijetu), 1949-

New Lives for Old: Cultural Transformation - Mantis, 1928-1953 (Novi životi za stare. Kulturna transformacija - Manus, 1928-1953), 1956.

An Anthropologist at Work. Writings of Ruth Benedict (Antropolog pri poslu: djela Ruth Benedict), 1959.

Blackberry Winter My Earlier Years (Zima kupina: moje ranije godine), 1972.

Letters from the Field 1925-1975 (Pisma s terena 1925-1975), 1977.

O djelu Margaret Mead - Jasna Čapo

---

[1] E. J. S. Putnam, *The Lady*, Sturgis-Walton 1910.

[2] Mathilde i Mathis Vaerting, *The Dominant Sex*, Doran 1923.

[3] Vidi naročito Ruth Benedict, *Patterns of Culture*, Houghton Mifflin, 1934..

[4] Berdeš je izraz za vrstu katamita, dječaka koji služe za razonodu muškarcima u nekim američkim indijanskim plemenima (op. prev.).

[5] Za sve uobičajene aktivnosti upotrebljavala sam sadašnje vrijeme, preterit kad sam opisivala događaj koji se zbio u prošlosti ili prilike koje su se razvile u prošlosti i o čijem trajanju nemam podataka, a perfekt za uobičajeno ponašanje, izmijenjeno ili nestalo zbog utjecaja vlasti ili dodira s Evropljanima.

[6] Tapa je materijal sličan tkanini, a izrađuje se od sloja drvene kore posebnim postupkom (op. prev.).

[7] Arapeši govore jezikom koji sadrži trinaest razreda imenica ili rodova. Svaki se od njih razlikuje posebnom grupom zamjениčkih i pridjevskih sufiksa i prefiksa. Postoji muški rod, ženski rod, rod koji sadrži predmete neodređenog ili miješanog roda i još deset razreda kojih se sadržaj ne može tačno opisati.

[8] Dugong je vodeni sisavac iz roda Sirenia (op. prev.).

[9] Radi razlikovanja grane Arapeša Iz Ravnice od ostalih ravničarskih naroda ja sam riječ Ravnica napisala velikim slovom i upotrebljavat ću je samo s obzirom na njih.

[10] Riječ koju smo preveli izrazom »blato« (a kod autorice u originalu glasi »dtrt« — prev.) na pidgin-engleskom svugdje na tadašnjem Mandatnom teritoriju primjenjuje se u značenju »čovječji otpaci koji se upotrebljavaju za vraćanje« (u originalu: exuviae — prev.). Arapeši klasificiraju te exuviae u dvije skupine: za skupinu koja uključuje komade hrane, poluispušene cigarete, peteljku šećerne trske oni primjenjuju pridjev koji znači »vanjski«, »eksterni«; za skupinu koja uključuje otpatke iz tijela za koje se smatra da zadržavaju vrlo čvrstu vezu s tijelom — dah, slina, kraste, sjeme, vaginalni sekret, ali osim kod vrlo male djece isključuju se ekskreti svih vrsta — za to se primjenjuje drugačiji, poseban izraz. Arapeši promatraju te otpatke s jasno izraženim gađenjem. Stoga se čini da je u skladu s njihovim stavovima da se zadrži pidgin-engleski izraz (odnosno u prijevodu riječ blato).

[11] U originalu bandicoot, vrst štakora iz roda pameles, karakteristični za Novu Gvineju i neke druge krajeve (op. prev.).

[12] Ne tvrdim da Arapeši ne vole kišu i hladnoću isključivo ili barem većim dijelom zbog tog postupka. Ali zanimljivo je da djeca Čambula koje kupaju u lužinastoj vodi što se jedva malo rashladi nakon zalaska sunca, ne osjećaju nelagodnost prema kiši kao Arapeši i veselo se po cijeli dan igraju na kiši.

[13] Vrlo je vjerojatno da običaj sisanja prsta koji većina primitivnih naroda ne pozna nastaje u prvim mjesecima života, u doba kada njihova djeca bivaju podojena čim zaplaču.

[14] Kod prevođenja rodbinskih naziva s engleskog jezika bilo je teškoća zato što naš jezik raspolaže terminima kojih u engleskom nema. Stoga smo mother's brother uvijek prevodili kao ujak, a father's brother kao stric. Za riječ cousin upotrebljavali smo po dva odnosno četiri izraza: bratić ili sestrić odnosno bratučeda ili sestrična jer naš jezik poznaje sve te izraze različita značenja koji odgovaraju riječi cousin, ali smo u većini slučajeva radi kratkoće rekli samo bratić, premda nismo mogli biti sigurni je li izraz adekvatan (op. prev.).

[15] Mladići koji se vraćaju s rada sada uvode nogomet i igraju ga vrstom limunova ploda.

[16] Riječ tamberan wareh pripada istom razredu imenica kojem pripadaju i riječi kao što je »dijete«, tj. riječi u kojima je spol neodređen. O dvjema sviralama uvijek se govori kao o muškom i ženskom. A za riječ tamberan plural je voarehas sa završetkom množine koji se upotrebljava za miješanje grupe s obzirom na spol, odnosno za druge miješane grupe. Budući da engleski nema slične zamjenice neodređenog roda upotrebljavat ću riječ on kao najbliži ekvivalent. U običnom govoru domoroci, muškarci i žene nastoje da govore o zvuku svirala kao da ga je proizvelo jedno biće o kojem govore u singularu. ili njih, jer je ponekad zamišljen u množini, nikad ne smiju vidjeti ni žene ni djeca koja još nisu inicirana Upotrebljavat ćemo termine »inicijacija«, »inicirati« za određene procese prilikom zrelosti dječaka i djevojčica, koji su, uostalom, ovdje i opisani. Termini se pretežno upotrebljavaju u etnološkoj literaturi (op. prev.).

[17] *To se ne odnosi na obični jam nego jam koji je formalno izložen u abullu i koji se dijeli zajednici za sjeme.

[18] Na njenoj koži ne smije biti sujedica, tropskih prišteva, lišajeva, tinea imbricata i kožne infekcije koja je udomaćena na Novoj Gvineji, tj. neke mješavine penicilliuma i svraba. Gotovo svatko od njih barem jednom u životu pati od neke od tih smetnji, ali samo u određenim slučajevima one postaju kronične, trajne.

[19] Muškarac koji osjeća da je izvrnut čaroliji može poći do žene koja ima menstruaciju i tražiti od nje da ga udari po grudima, dok će on u isto vrijeme podignuti ruku kojom lovi. Njena potentnost istjerat će magijske sile koje ga napadaju.;

[20] U stvari ona upotrebljava Izraz koji njen muž primjenjuje za »mladi porod istog spola« i tako se izražavanjem pridružuje mužu radije nego da upotrijebi izraz »porod suprotnog spola, kad mu se žena obraća«.

[21] Osim u slučajevima kad se spominje neko drugo selo sve su ove osobe iz lokaliteta Alitoe.

[22] Po običaju u Ravnici medeni se mjesec provodi tako da je mladi par zajedno zatvoren oko mjesec dana. Jednom se bračnom drugu ni zbog kakvog razloga ne dopušta da se makne ako ga drugi ne prati, a oboje progoni strah od čarolija. Tek nakon što žena ostane u drugom stanju, ili ako se to ne dogodi, tek nakon nekoliko mjeseci — oni smiju da se pojave u javnosti. Neke žene iz sela na graničnom području u kojem se provodi takav medeni mjesec sa zavišću gledaju preko te granice gdje su žene pristojno odjevene i ne podnose takva poniženja.

[23] U nekim prilikama kćerka će biti povučena u okviru neke istinske zavade. Tako su muškarci iz Banyimebisa povukli svoju sestru u znak prezira prema čovjeku koji se obratio na neki strani vjerski kult s obale. On je ljudima lagao i varao ih pa su se naljutili. Naročito su braća njegove žene bila ljutita zato što im je sestra uvučena u prijevaru. Uzeše je natrag. Ali u takvim slučajevima vraćanje žene pretežno je sekundarni aspekt svađe zbog nečeg drugog. A čak i to se ne

dogaća često.

[24] Mundugumori su u to vrijeme oko tri godine bili pod punom vladinom kontrolom. Kad je ta kontrola stavila izvan zakona rat, lov na ljudske glave i ljudožderstvo, život je kod Mundugumora stao kao sat kojemu je puklo pero. Ali uspomena na način života koji su do nedavna vodili bila je živa i svježja; djeca od jedanaest i dvanaest godina još su sudjelovala u ljudožderskim gozbama. U ovom odjeljku upotrebljavat ću prezent opisujući život kakav je bio do tri godine prije nego što smo mi posjetili pleme.

[25] Barada je izraz iz pidgin-engleskog, a primjenjuje se na svaki uski vodeni put, umjetan ili prirodan, koji povezuje dva toka vode. Mnoge su od njih naročito iskopane kao kanali ili radi ribarenja.

[26] Za ilustraciju lošeg funkcioniranja u ovom poglavlju dugujem zahvalnost neposredno bilješkama dra Fortunea.

[27] Na poticaj vlasti domoroci počinju graditi kuće bliže jedni drugima, ali u njima žive samo djelomično.

[28] Te košare za zaštita od Moskita ispletene su od mladica saga ili od lika. Cilindričnog su oblika, dugačke tri do četiri i po metra, napete na obročima od bambusa. U njima dvije osobe mogu udobno spavati. Jedan je kraj trajno zatvoren a drugi se pričvršćuje nakon što spavači uđu u košaru.

[29] Ta je žena bila mnogo lakše i bolje naravi nego što je to uobičajeno kod Mundugumora i jako joj se svidio karakter jednog našeg najtipičnijeg arapeškog dječaka.

[30] Mundugumori kažu da će grudi nekih, ali ne svih žena izlučivati mlijeko pod nadražavajućim utjecajem dojenčeta sisanja odnosno ako u isto vrijeme žena pije velike količine kokosova mlijeka. Uspoređivala sam zdravstveno stanje i težinu dva para blizanaca, kod kojih je po jednoga dojila majka a drugog pomajka koja je umjetno izazvala mlijeko. U jednom se slučaju radilo o dvogodišnjem djetetu koje je potpuno othranila pomajka svojim grudima, a u drugom o četveromjesečnom dojenčetu čija je pomajka tek u posljednjem mjesecu imala dovoljno mlijeka a prije toga ga je hranila uz pomoć drugih žena. U oba slučaja usvojena su djeca bila jednako dobro razvijena kao i njihovi blizanci koje su othranile majke.

[31] Izvanredno mnogo upotrebljavaju Imperativ. Kad želim da se prisjetim kojeg mundugumorskog glagola uvijek mi pada na um imperativni oblik, kao značajna razlika prema mom sjećanju na arapeški jezik gdje se imperativ upotrebljava vrlo rijetko.

[32] Usprkos golemom značenju koje pridaju rodbinskim nazivima Mundugumori ih nikad ne upotrebljavaju u direktnom obraćanju.

[33] Žrtve se prodaju ili razmjenjuju u slučaju ako grupa koja je zarobila žrtvu ne želi da pojede člana grupe s kojom su prilično prisni. Ovdje, kao i svagdje gdje se govori o ratu, lovu na ljudske glave i ljudožderstvu, valja pamtiti da je sadašnje

vrijeme upotrijebljeno uglavnom stila radi, i da je vlast suzbila te običaje.

[34] U originalu ime Tchambuli pišemo ovdje, jednostavnosti radi, našim početnim slovom Č, premda smo kod drugih imena ostali pri originalnoj ortografiji (op. prev.).

[35] To je izraz pidgin engleskog, a ovdje se upotrebljava zato što je na Novoj Gvineji vrlo rasprostranjen.

[36] O tom sistemu prava retencije vidi opširnije dr. Fortune: A Note on Cross-Cousin Marriage, »Oceania« 1933.

[37] Vjerojatno je instrument poznat pod nazivom Panova svirala (op. prev.).

[38] To je kupljeno od naših momaka.

[39] The Golden Age (Zlatno doba) Kennetha Grahama, 1895, 1922, Dodd, Mead and Company, Inc.

[40] Tekst je izvorno objavljen u Ratko Vince (ur.): Velikani naše epohe. Ličnosti i djela druge polovice XX. stoljeća, Hrvatski radio, Zagreb, 1994.